
MEDIÆ VALIA
HISTORICA
BOHEMICA 18/2

HISTORICKÝ ÚSTAV AV ČR

PRAHA 2015

MEDIAEVALIA HISTORICA BOHEMICA
18/2 2015

Vedoucí redaktor / Editor-in-chief

Jan Zelenka

Výkonní redaktori / Managing Editors

Eva Doležalová, Jaroslav Boubín

Odpovědný redaktor řady Supplementum / Managing editor of series Supplementum

Dana Dvořáčková-Malá

Redakční rada / Associate Editors

Lenka Bobková, Luděk Galuška, Pavel Krafl, Ján Lukačka, Christian Lübke, Karel Maráz, Hana Pátková, František Šmahel, Josef Žemlička

Vydává / Published by

Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha

The Institut of History, Academy of Sciences of the Czech Republic, Prague

Adresa / Address

Prosecká 76

190 00 Praha 9 – Nový Prosek

tel.: +420 286 882 121, linka 246

e-mail: mhb@hiu.cas.cz

<http://www.hiu.cas.cz/cs/nakladatelstvi/periodika/mediaevalia.ep/>

Zkratka časopisu / Journal Shortcut

MHB

MHB vychází dvakrát ročně / MHB is published twice a year

ISSN 0862-979X

MEDIAEVALIA HISTORICA

BOHEMICA

18/2

Praha
Historický ústav
2015

ISSN 0862-979X

© Historický ústav AV ČR, v. v. i.
Praha 2015

I

STUDIE

BEROUNSKÁ SÍDELNÍ KOMORA V RANÉM A VRCHOLNÉM STŘEDOVĚKU (PŘED R. 1419)

Úvaha nad majetkovou strukturou mikroregionu a nad reprezentativností našich pramenů k dějinám osídlení*

David KALHOUS

The Beroun District Settlement Chamber in the Early and High Middle Ages (before 1419). Consideration of the property structure of the microregion and of the representativeness of our sources on the history of settlement: The study offers a regional look into Bohemian history on the example of a microregion in the vicinity of several key sovereign centres in close proximity to Prague (ca 20 km W): Tetín's fortified settlement, the provostry of St John under the Rock (Skala), Castle Tetín and the town of Beroun. Since it follows the history of the region from the Early Middle Ages until after the beginning of the Hussite revolution, it allows for the understanding of the changing strategies, which the sovereign used in its control. In the same way, it considers a group little investigated – the lower nobility, which played an important role in this region. Here, the author focuses particularly on the question of their seats, properties, relation to the sovereign and to the question of their offices. Finally, there is an attempt to summarize the very meagre data on the situation of the serfs in the 14th century. As such, it is a certain prolegomena to the further research of the region in the Hussite Period.

Key words: Beroun, Karlštejn, Tetín, Early Middle Ages, High Middle Ages, lower nobility, history of power, social control and communication, serfs, regional history

Úvod

Původní zadání dané grantovým projektem sice směřovalo k uchopení osudu jen jediné z obcí, Suchomast, již zmiňuje falzum zakládací listiny vyšehradské kapituly a kde zároveň archeologický výzkum dosvědčil stopy výrobních aktivit, nicméně odlišná hustota a dynamika archeologických a historických pramenů přinutila autora podobně, jako tomu bylo v případě území mezi Libicí a Kolínem, aby roz-

---

* Příspěvek vznikl s podporou grantového projektu *Archeologie přemyslovských Čech*, GA ČR P405/10/0556.

šířil geografický i chronologický záběr analýzy a místo pátrání po služebné organizaci věnoval se spíše úvahám o proměnách této oblasti v průběhu předhusitské doby. Nedaleké město Beroun totiž sice vděčí za svůj původ kolonizační vlně, jež se přelila Evropou v průběhu 11.–14. století, avšak vzniklo v krajině, jejíž osídlení má mnohem hlubší kořeny. Rovněž hrad Karlštejn, vybudovaný Karlem IV. jako pokladnice pro říšské a české korunovační klenoty, je až poměrně pozdním dokladem panovnické přítomnosti jihozápadně od Prahy, jíž však dosvědčují již písemné prameny raného středověku – Tetín, Zbečno, ale také Svinaře, Suchomasty, Sv. Jan pod Skalou nebo Velíz se objevují v textech 10.–11. století. Sonda o historii jedné vesničky na Berounsku se tak rozšířila do práce, která se zamýšlí spíše nad proměnami forem panovnické přítomnosti v tomto regionu, stejně jako nad jeho majetkovou strukturou zejména ve 14. století.¹ Rovněž ukazuje limity našeho poznání dané množstvím a charakterem pramenů – na rozdíl od kraje mezi Libicí a Kolínem zde totiž citelně chybí pramen srovnatelný se strahovským urbářem, případně kolínskou městskou knihou nesporného soudnictví,² který by dovolil postihnout dynamiku vztahu mezi vrchností a poddanými, případně mezi městským centrem a jeho zázemím. Vyhnul jsem se vědomě problematice církevní správy, neboť té se před nedávnem dostatečně věnoval Ivan Michálek. Bylo by sice možno položit si celou řadu dalších otázek, ty by však přesahovaly záměr naší studie. Zároveň mě zájem o tento region přivedl ke karlštejským účtům, prameni dosud nedostatečně zpracovanému, jemuž bych rád věnoval svou pozornost v dalších textech.

Charakter krajiny

Nepravidelný obdélník, vymezený dnes liniemi čtyř železničních tratí s vrcholy v Hostomicích na jihozápadě, ve Zdicích na severozápadě, v Berouně na severových-

---

¹ Ze starší literatury synteticky viz zejména Josef VÁVRA, *Paměti královského města Berouna*, Beroun 1899, s. 1–34, kde ovšem chybí odkazy na prameny. Dílčí literatura bude citována dále v textu.

² Rostislav NOVÝ, *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310–1526*. Katalog (AUC Phil. et his. 4), Praha 1963 sice registruje berounský berní rejstřík k r. 1414, avšak uvádí jej jako ztracený.

chodě a v Třebáni na jihovýchodě nelze snad považovat za přirozený mikroregion, byť se z části kryje s prostorem dnešního Berounska a Hořovicka. Avšak přesto je dobře vymežitelný v krajině – jeho severovýchodní hranici tvoří Berounka, zatímco jej na jihovýchodě a na severozápadě snadno rozeznáme díky odlišnému charakteru terénu, který se ve směru od lidských sídel v námi sledovaném prostoru zvedá.

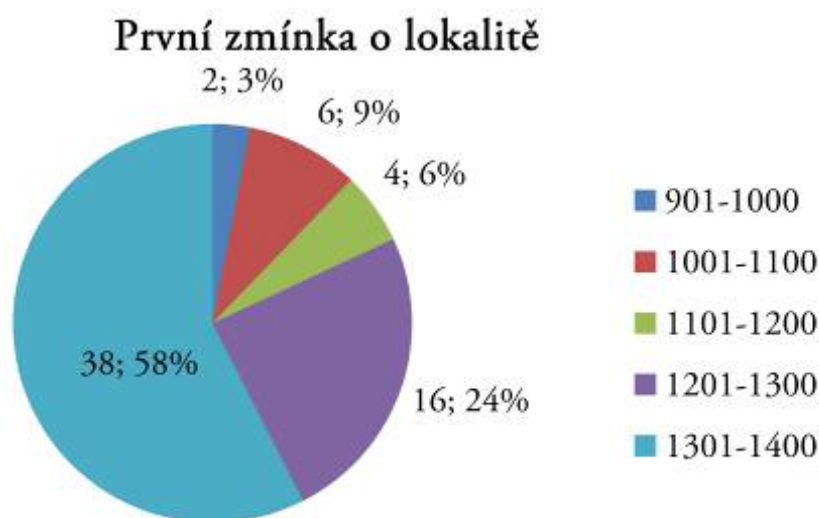
Představme si nejprve krajinu z hlediska jejích přírodovědných charakteristik. Geologicky se jedná o součást Pražské pánve, jež je tvořena reliktami prvohorních a starohorních hornin. Krajinu vrásní údolí a pahorky, jejichž výše však mnoho nepřesahuje 600 m. Většinu území pokrývají jíloholovitě půdy na vápenci či vápnitých břidlicích, přičemž tloušťka vrstvy hlíny se liší podle konkrétních podmínek. V některých místech, zejména v okolí vodních toků, najdeme glejovou zrašelinělou půdu. V průměru se z hlediska zemědělského využití jedná o půdy střední kvality.

Byť se jedná o nevelké území, množství sídel, jež v této oblasti od raného středověku vznikla, samozřejmě nutí k volbě rozumného pracovního postupu, jenž by umožnil sledovat proměny osídlení a jeho charakteru před začátkem 15. století neméně než „mocenskou“ geografii našeho prostoru. Přes zdánlivé množství pramenů se pochopitelně nejedná o snadný úkol, neboť mnohá sídla prameny zachycují již velmi záhy, aby se později z písemných svědectví vytratila, zatímco se jiné vsi objevují v našem hledáčku až s listinami 13. a 14. století. Není také vždy možné podchytit, kdo byl vlastníkem konkrétní vsi nehledě k tomu, že v předhusitské době mnohé vesnice ani jednomu vlastníku (nebo držiteli) nepatřily a dělil se o ně buď celý klan, nebo více různých pánů. Přesto se pokusíme zachytit majetkovou strukturu námi zkoumaného mikroregionu a její proměny, a to jak prostřednictvím písemných, tak i archeologických a toponomastických pramenů.

K otázce metody a pramenů

Oproti předchozí sondě, jejímž prostřednictvím jsme mapovali vývoj oblasti mezi starobyrou Libicí a vrcholně středověkým Kolínem, zahrnuje tato sonda vesnice, jež se rozkládají jihozápadně od města Berouna. Jejich počet sice zdaleka převyšuje množství osad v dříve zkoumané oblasti na Libicku, přesto je množství dochova-

ných pramenů podstatně nižší, neboť se nedochoval zejména žádný urbář. Stejně tak nám chybí městská kniha, jež by byla srovnatelná s kolínskou městskou knihou, již jsme měli k dispozici v předchozím případě. Z pramenů hromadné povahy, jež by dovolovaly povznést se nad jednotlivosti, zůstávají tak k dispozici pouze svazky dvorských desk a úředních knih pražského arcibiskupství.³ Ty spolu s několika desítkami listin a stručnými zprávami z archeologických výzkumů tvoří nevelký soubor pramenů, z nichž se můžeme pokoušet získávat data. Graf dobře dokumentuje, jak omezené jsou naše znalosti o většině míst před r. 1300.

Mým hlavním cílem bylo uskupovat informace vždy tak, aby tvořily dostatečně velký celek, v jehož rámci by bylo možné srovnávat a hodnotit. Proto jsem se zaměřil zejména na přítomnost panovnické moci a na problémy, spojené se studiem drobné šlechty, neboť právě tyto dvě veličiny považuji v dané oblasti za klíčové.

---

³ Cenným pramenem, jež vybízí ke komplexnímu zpracování, avšak se již dotýká husitské doby, jsou karlštejnské účty. Ty nám dovolují nahlédnout do každodenního života královské enklávy nedaleko hlavního města husitů, Prahy. Jejich zpracování by se autor rád věnoval v následující studii.

Berounsko do r. 1300

Počátky tamního raně středověkého osídlení se kladou již do 7. století, nicméně jej dokládají jen ojedinělé nálezy (fragment časně slovanské spony z Litně; avarské nákončí z kostrového hrobu v Králově Dvoře; avarský přívěsek z Hostimi; ostruha s háčky nalezená na Tetíně). Do starohradištního období se hlásí naleziště v Berouně, Chlustině, Kotopekách, Neumětelech, Radouši a Stradonicích. V 9.–10. století se počet známých lokalit rozšiřuje na dvacet. Do 10. století se také datují počátky všech pozdějších známých středověkých pohřebišť v této oblasti. Doložena jsou výzkumy na Kozlu u Hostimi,⁴ v Lochovicích a na Otmíčské hoře, jež doplňují starší skupinu hradů v Kotýzu u Tmaně a Knihově u Zdic.⁵

Svědectví archeologických pramenů a listin propojil Vladimír Šmilauer a pečlivým zpracováním souboru místních jmen se pokusil stanovit určité třídy místních jmen z morfologického hlediska. Prostřednictvím datování jednotlivých zmínek pak mínil dospět k přibližnému datování celé třídy.⁶ (Jeho postup zde nebyl vzdálen od přístupu archeologie, jež mnohdy náhodného absolutního datování určitého konkrétního nálezu následně využívá k datování celé skupiny předmětů morfologicky příbuzných.) Pouze 17 z 54, tedy přibližně třetina jmen, která by nás zajímala, si našla cestu do Šmilauerova klasifikačního systému. Nicméně u tří lokalit, a to u Litně (1324),⁷ Svinař (1088) a Vlenců (1381), víme, že je autor řadil do nejstarší vrstvy AB, jež odpovídá nejstaršímu osídlení.⁸ Do další skupiny A, B, C, D, již Šmilauer ohraničuje řekou Sázavou a Brdy a spojuje ji s prvotním rozšířením nejstaršího sídelního areálu, patří Lounín (1324), Nesvačily (1318), Počaply (1262) a Vinařice (1170).⁹ Popovice spojuje se skupinou A, B, C, D, E, jež by měla sdružovat jména typická nejenom pro nejstarší sídelní území, ale také pro jeho rozšíření mezi Sázavou a Brdy a pro západní Čechy; samotné Popovice a jejich

---

⁴ Srov. pozn. 39.

⁵ Srov. Irena BENKOVÁ, in: *Beroun*, Irena Benková a kol. (ed.), Praha 2008, s. 24–25.

⁶ Vladimír ŠMILAUER, *Osídlení Čech ve světle místních jmen*, Praha 1960, s. 20–26.

⁷ Číslovka v závorce označuje rok první zmínky o dané lokalitě.

⁸ V. ŠMILAUER, *Osídlení*, s. 33–37.

⁹ Ibidem, s. 40–43.

odvozeniny se dají najít na úzeji vymezeném území A, B, C, E.¹⁰ Skřípel by pak měla náležet do široce vymezené skupiny A, B, C, E, F, G, jež kromě nejstaršího sídelního území zahrnuje i území mezi Sázavou a Brdy spolu s jižními a západními Čechami, kdy Skřípel patří pod podtyp 5/6, který se objevuje na A, B, D, E, G.¹¹ S ohledem na to, že pouze Velíz známe ze starších zmínek písemných pramenů, představuje toponomastická argumentace cenný korektiv našeho poznání. Je však jisté, že se na Šmilauerovy rekonstrukce nelze dívat jako na jistá sdělení, jako spíše na pokusy dát shromážděným informacím určitý řád, jehož vhodnost však závisí nejenom na toponomastice samé, ale také na dalších informacích, o něž Šmilauer svá zjištění opíral. Kruhem se tak vracíme k písemným pramenům, a také k archeologii, neboť nejstarší sídelní území, jak jej Šmilauer chápal, vychází z tehdejšího stavu archeologického bádání. Ve své sumě však toponomastická zjištění podporují názor, že dnešní Berounsko patřilo k velmi starému sídelnímu území.

Nejstarším sídlem oblasti, jež známe prostřednictvím písemných pramenů, je bezpochyby Tetín. Objevuje se totiž ve spojitosti vdovou po knížeti Bořivojovi sv. Ludmilou již v nejstarších legendách 10. století, a to jako hrad, dvorec a sídlo kněžny-vdovy.¹² Jako jeden z mála zdejších hradů byl alespoň částečně archeologicky prozkoumán. Naďa Profantová klade vznik vnějšího valu do doby po r. 850, a to na základě keramiky, jež byla objevena v těle valu.¹³ Kostel zde existoval zřejmě již v 10. století, nicméně dnes stojí až pozdně románské stavby kostelů sv. Michaela (dnes sv. Jana Nepomuckého) a sv. Kateřiny, jež jsou datovány do první čtvrtiny 13. století.¹⁴ V každém případě prameny spojují tamní hrad s knížecí rodinou

---

¹⁰ Ibidem, s. 51.

¹¹ Ibidem, s. 55.

¹² *Fuit in provincia Bohemorum*, Václav Chaloupecký (ed.), kap. 5, in: IDEM, *Prameny X. století legendy Kristiánovy o sv. Václavu a svaté Ludmile* (= Svatováclavský sborník 2.2), Praha 1939, s. 473: „*Hec dicens Ludmilla, discessit a civitate Praga et venit in castellum quoddam, quod Tetyn nominatur. Ibi vero prescia futuri martyrii, se totam ad sacrum studium firmiter corroboravit et bona supra memorata magis ac magis in pauperes faciens, desiderium non explevit. Qua discendente, mater novelli principis, facto consilio cum sceleratis, misit eos, ut eam perderent. Qui assumentes secum exercitum magnum, perrexerunt in castellum Tetyn.*“

¹³ Naďa PROFANTOVÁ, *Příspěvek k poznání předhradí Tetína, okr. Beroun*, Archeologie ve středních Čechách 1, 1997, s. 323–332.

¹⁴ Zdeněk BOHÁČ, *Ostrov. Tisíciletá historie zmařeného kláštera*, Jílové u Prahy 1999, s. 99–100.

a s panovnickou mocí. O přetrvávající vazbě na knížecí moc svědčí i donace vyšehradské kapitule, jejímž předmětem se stala mj. desátý díl z platu v „*tetínské provincii*“; kromě toho kníže daroval i tůni pod vrchem Tetín a dvě popluží na Tetíně u brodu na místě dnešního Berouna s pekařem Kakou a jeho bratrem snad stejné profese.¹⁵ Podle verze B vyšehradského falza daroval Vratislav kapitule i několik dalších osob.¹⁶ Zmínka o tetínské provincii je však pro svou ojedinělost spíše výzvou k úvahám nad obsahem tohoto termínu ve vyšehradském falzu, než aby byla bez ohledu na současné diskuse o raně středověkých „správních struktur“ bezpečným dokladem teritoriálního uspořádání přemyslovského knížectví.¹⁷ Společně s Tetínem se předmětem darování staly i nedaleké Suchomasty a Svinaře.¹⁸ Zatímco v Suchomastech kapitula získala dvě další popluží se třemi zvoníky, ve Svinařích jí kníže připsal svinaře Zdíka.¹⁹

Majetková struktura této oblasti však zřejmě byla velmi komplikovaná, neboť víme, že r. 1266 Přemysl Otakar II. převedl na klášter v Chotěšovicích patronátní práva ke kostelům sv. Michala a sv. Ludmily s jedním lánem, lesy a horami v okolí včetně rybníku řečeného *Zlup* a další majetky, mj. ves Popovice nedaleko Berouna.²⁰

¹⁵ CDB I, č. 387, s. 387, varianta A: „*In provincia Tetinensi de vendicione decimus denarius.*“; Ibidem, s. 381–382: „*Wtetinscse Nabrode de terra ad II aratra cum pistoribus Kaka cum fratre ... Sub ipso monte Tetin stagnum, quo slavice dicitur tona.*“ K hodnocení listinného souboru z hlediska diplomatiky Jiřina PSÍKOVÁ, *Příspěvky k diplomatice vyšehradských listin 12. století*, Archivum Trebonense 2, 1973, s. 1–44, jež klade vznik nejstarší verze falza (A) před polovinu 12. století.

¹⁶ CDB I, č. 387, s. 390, varianta B: „*...de Tethin Denaua, mater eius Mirena, Dedacs.*“

¹⁷ Srov. pozn. 15–16 a na s. 48.

¹⁸ Suchomasty se rozkládají asi 5 km jihojihozápadně od Tetína, zatímco Svinaře bychom našli asi 7 km jihojihoovýchodně od hradu.

¹⁹ CDB I, č. 387, s. 381–382, varianta A: „*Suhomazleh de terra ad II aratra cum campanariis Milon, Zlaua, Tronac. Zuina-lrih terra ad aratrum cum porcario, cui slauice dicitur zuinar, nomine Vzdic.*“ Listina je snad jediným dokladem v korpusu raně středověkých pramenů, jež umísťuje nositele určité „profese“ do osady, jejíž jméno se váže na onu profesi.

²⁰ CDB V. 1, č. 475, s. 704 k 26. 6. 1266: „*...ecclesias in Thetin s. Michaelis et s. Ludmyle apud Weronam, cum uno manso, siluis et montibus et cum piscaria, que vulgariter Zlup nuncupatur, pertinentibus adeasdem, item villam Wscahlau, Zedlce cum molendino et flumine Bradaua dicto, Lubacouicivh, in Wodokerth duos mansos, in Dudlenech similiter duos mansos, in Malich unum mansum, apud Dolen circa flumen, quod Misa vocatur, tres mansos, villam Popouich iuxta Veronam civitatem cum omnibus pertinentiis.*“

Existenci tamních královských majetků potvrzuje i podezřelá listina královny Kunhuty z r. 1271, jež kromě již výše zmiňovaných osad uvádí nově i Chodouň.²¹ Svědectví obou listin potvrzuje confirmace Řehoře X. z 23. 5. 1273 na chotěšovické majetky, jež však nevypočítává všechny králem darované majetky a mnohé dary zmiňuje jen paušálně (mj. dvě kaple na Tetíně).²² To, že bylo možné ve 13. století darovat majetky, jež byly již o více než 150 let dříve připsány vyšehradské kapitule, ukazuje, že Vratislav II. daroval pouze díl svých zdejších majetků, a pro nedostatek pramenů nelze vyloučit ani tu možnost, že osudy zdejších majetků měly mnohem více zákrut, než nám dochované prameny dovolují poznat – nejzřetelněji je to patrně v případě Sedlce a Chodouně, jež zřejmě následně získali Buzicové, od nichž je pak společně s dalšími vesnicemi a hradem a městečkem Žebrák odkoupil Jan Lucemburský.²³ Kromě toho jsou připomínáni i tamní vladykové.²⁴

²¹ CDB V/2, č. 643, s. 267–268 z 14. 10. 1271 královna Kunhuta daruje patronát v Řevnicích, etc. špitálu sv. Františka: „*Item de Rewnicz duo talenta denariorum singulis annis cum aliis minutis dictis fratres tollent. Item de Drahlowicz, de Zvchomast, de Chodun, de Zedlicz plus quam mediam partem agrorum, ... Item de Zwynar post duas araturas plenas decimas...*“; CDB V/2, č. 708, s. 353–354 z 23. 5. 1273, jejímž prostřednictvím Řehoř X. potvrzuje majetky kláštera Chotěšov, zmiňuje „...*Chuchon...*“ V panovnické listině CDB V/1, č. 475, s. 704 z 26. 6. 1266 se tato lokalita neobjevuje.

²² CDB V/2, č. 708, s. 353–354. Srov. RBM II, č. 1457, s. 625 vydaná 23. 8. 1288: „...*siluam suam adiacentem Tetin cum viredaria siue forestaria ipsius silvae, quae lowche dicitur in uulgari, eidem preposito ... et commodum ecclesiarum s. Michaelis et b. Ludmilae et loci in Tetin liberaliter confert possidendas...*, ita quod idem prepositus et successores...*eandem siluam pro deductionibus uenationum nostrarum tamquam forestarij et viredi siue lowchi diligenter custodiant, foueant et conseruent, lognorum aridorum seu arescentium, et pratorum ac aliarum utilitatem et fructuum supradicte silue commodis libere potuit. De silua uero et lignis viridibus, ad structuras domorum et curiarum eiusdem prepositi et successorum ipsius edificia, necnon pauperum ipsorum in Tetin et Podol reformandas manubias, prenotato preposito et successoribus eius ac pauperibus iam predictis tollendi necessaria, quotiens et quantum opus fuerit, concedimus facultatem, inhibentes distinctius, ne viridem siluam vastare presumant aliquatenus, aut alicui alteri ab ipsis et eorum pauperibus sepefatis uendere uel donare. Alioquin collationem, donationem et commissionem predictas ipso facto decernimus irritas et inanes.*“ Ves Popovice, zmiňovaná v donaci pro zbraslavský klášter z 16. 6. 1400, leží soudě podle ostatních darovaných majetků asi 5 km západně od Vlašimi, srov. *Listy kláštera Zbraslavského*, Ferdinand Tadra (ed.), Praha 1904, č. 245, s. 204–205.

²³ Srov. výše na s. 21.

²⁴ Srov. výše na s. 35, 43.

Kdo byl iniciátorem udělení odpustků pro návštěvníky tetínských kostelů o šedesát let později, ovšem nevíme.²⁵ V každém případě zdejší fara zřejmě někdy v průběhu 14. století opět přešla na krále, neboť arcibiskup Jan z Jenštejna na žádost Václava IV. inkorporoval zdejší faru karlštejnské kapitule – vzájemné propojení zdejší fary a děkanství na Karlštejně je přitom zřejmě starší, neboť již r. 1359 prezentuje Karel IV. karlštejnského děkana k tetínské plebánii.²⁶

Lze se přitom jenom dohadovat, jak do našeho obrazu zapadá Štěpán z Tetína, nevlastní bratr vyšehradského probošta Jana Volka, který je takto zmiňován v několika dalších listinách.²⁷ Zároveň víme, že v Tetíně stával i vrcholně středověký kamenný hrad, jehož počátky se na základě archeologických dokladů obvykle kládou do 13. století.²⁸ Někdy před polovinou 14. století hrad získal Karel IV., neboť se tetínské panství stalo součástí državy přičleněné k nově budovanému Karlštejnu.²⁹ V jejím rámci Tetín zřejmě ztratil na významu – ostatně do té doby také

²⁵ RBM III, č. 1220, s. 474, 23. 8. 1326; Ibidem, č. 1245, s. 485, září–prosinec, 1326; Ibidem, č. 1298, s. 508 z 20. 3. 1327.

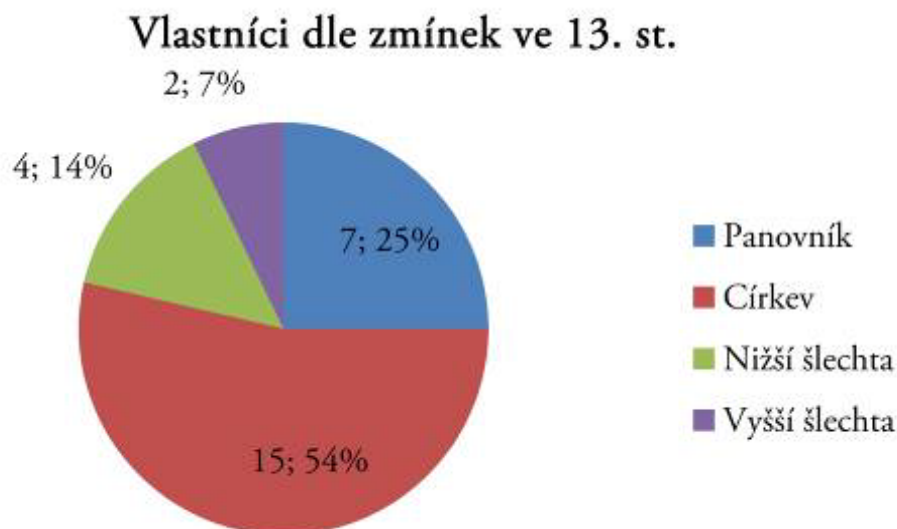
²⁶ *Archiv pražské metropolitní kapituly I*, 513, s. 143: 4. 5. 1387, Praha; LC I/1, 86–87, 20. 2. 1359 „*Cunsso decanus in Karlstein ad presentacionem dom. Karoli Roman. Imp. Semper Augusti et Boemiel Regis, ad ecclesiam in Tetyn per mortem Nicolai plebani vacantem, fuit institutus. Executor plebanus de Werona.*“

²⁷ RBM III, č. 696–697, s. 290–291 z 24. 6. 1321, č. 1831, s. 714–715 ze 17. 9. 1331 jej dosvědčuje jako vicepurkariho na Lichtenburku a zemského notáře. Zemřel někdy r. 1338 (viz RBM IV, č. 632, s. 244 k r. 1338). Srov. Marek STARÝ, *Zemský písař Štěpán z Tetína, jeho původ a potomstvo*, Genealogické a heraldické listy. Acta genealogica ac heraldica 19, č. 3–4, 1999, s. 27–37 (přístupné online na adrese <http://www.arttex.cz/marek/stepan.htm>, 5. 6. 2014) věrohodně identifikuje Štěpána jako o málo staršího nevlastního bratra Jana Volka, nemanželského syna Václava II., s nímž sdílel pouze matku. Srov. Jiří ÚLOVEC, *Tvrz a zámek v Suchomastech*, Minulostí Berounska 5, 2002, s. 9–41.

²⁸ Jiří ÚLOVEC, *Zříceniny hradu Tetín*, Minulostí Berounska 10, 2007, s. 11; Tomáš DURDÍK, *Středověký hrad Tetín*, Český kras 11, 1985, s. 63–71.

²⁹ Indicií se zdá být u čl. 8 *Majestas Carolina*, František Palacký (ed.), AČ 3, s. 88, kde je zmiňován mezi dočasně zastavitelnými hrady i jakýsi „*Deutin*“. Palacký jej ovšem ztotožňuje s Děčínem. Srov. nověji Martin NODL, *Maiestas Carolina. Kritické postřehy k pramenům, vyhlášení a „odvolání“ Karlova zákoníku*, SMB 1, 2009, s. 21–35; Jiří KEJŘ, *Sporné otázky v bádání o tzv. Maiestas Carolinae*, PHS 32, 1992, s. 53–82.

kladou archeologové Irena Benková a Vladimír Čtverák zánik vrcholně středověkého tetínského hradu.³⁰

Podobně jako v Suchomastech si čeští panovníci zachovali patronátní práva k nedalekému farnímu kostelu v Borku,³¹ ačkoli vesnice zřejmě patřila místním vladykům.³² Naopak ve Svinařích prameny před 13. stoletím dosvědčují pouze ka-

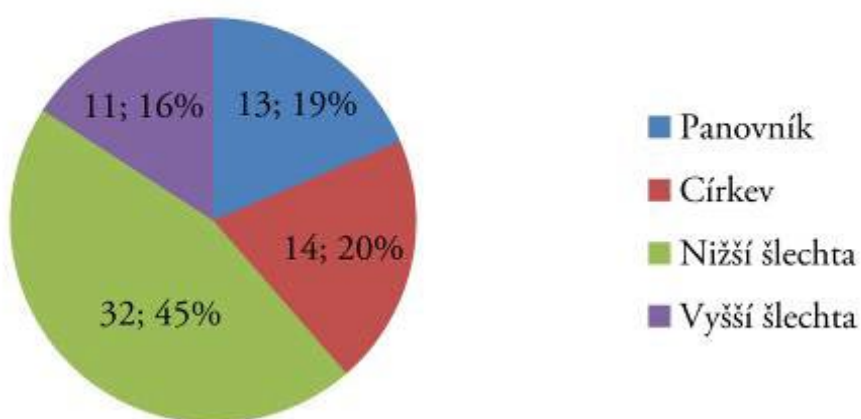
³⁰ Irena BENKOVÁ – Vladimír ČTVERÁK, *Dva hrady na Berounsku*, Archeologie ve středních Čechách 6, 2002, s. 545–547.

³¹ LC I/1, s. 166 k 13. 12. 1361 „Johannes presbyter de Suchomasl ad presentacionem et requisicionem Karoli Rom. Imp. et tamquam regis Bohemie, ad ecclesiam in Borek per sentenciam priuacionis contra Cunlim olim rectorem ipsius per dom. Przibislaum correctorem cleri latam vacantem, fuit institutus, decano Podbrdensi pro exekutore deputato.“

³² AČ 31, č. 1, s. 90 k 1381: „In villa Suchomaslech Bohunek alias Manyk, Wenceslau et eorum heredes decesserunt. Bona eorum servilia due curie araturarum cum hereditate, pratis, due curie rusticales, subsidie et cum qualibet libertate ... ad d. regem devoluta sunt et d. rex predicta bona et hereditates serviles in Suchomasl dedit et contulit Bohunkoni et Borziwogio fratribus de Lochowicz ad ius servile. Tandem Wsseslaus de Wlenecz sepe et sepius ipsos fratre Bohuncome et Borzywogium pro beonis predictis in Suchomasl impugnabat et infestabat, asserens sibi ad ipsa bona melius ius competere... Tunc predicti Bohunco et Borzywoy cum Wsseslao predicto amicabiliter concordati sunt in hunc modum, sic quod prefati fratres dederunt et assignaverunt Wsseslao ... L sexag. gr. denariorum Pragensium pro iuribus suis, si qua ipsum Wsseslao et heredes suos in bonis et hereditatibus premissis concernunt...“; DD VII, č. 37, s. 12, leden – únor 1383: „Borziwoy de Janowa conqueritur super Elcam de Wlenecz, quod quando Andreas de Wlenecz fecit ei dampnum suo posse minus iuste in sua hereditate servili in Suchomasl, et id dampnum in equis, in paratis pecuniis et in diversis rebus domesticis pro C marcis argenti, et ipsa id dampnum ab eo susceptum utitur.“;

pitulní majetek, zatímco pramenům 14. století dominují – snad díky Bořivojovi ze Svinař – zmínky o zdejší rodině nižší šlechty.³³ Situaci nijak nekomplikuje listina z 9. května 1325, jíž král Jan vrací horu Ovny a lesy, patřící ke vsi Svinaře – jedná se totiž o Svinařov na Kladensku, jež v majetku kláštera dosvědčuje ještě ostrovský urbář z r. 1390.³⁴

Vlastníci dle zmínek ve 14. st.

Ibidem, 12–13.38 „*Bohuněk de Lochowicz conqueritur super Margaretham de Wlenecz, quia fecit sue potestati Andree de Wlenecz facere ei dampnum... In eodem termino Bohunco predictus ex una, Elca relictā olim Wsselai de Wlenecz, Andreas, Margaretha et Cunca ac alii orphani Wsselai predicti parte vertente... In arbitros in causa presenti, Bohuněk in Borziwogium de Janowa et de Lochowicz, Elca, Margaretha, Cunca et Andreas in Domyntonem de Kozarowicz, ...quod Bohunco predictus debet dare et persolvere XX sexagenas gr. den. ... / Item Elca... et alii orphani sepredicti coram beneficiariis curie regalis se abrenunciaverunt se ab omnibus iuribus, sie que eis in bonis vel in hereditatibus in Suchomasl per litteras domini regis vel per quemcumque modum, competunt...“.*

³³ Listy kláštera zbraslavského, č. 112, s. 63–65 k 17. 5. 1350; Ibidem, č. 135, s. 84–86 z 6. 4. 1356; LC I/1, 12 k 19. 3. 1358; DD VII, č. 241, s. 89–90 a mnohé další. PDZ I, s. 482, z 6. 10. 1383: „*Bohuslaus de Hoholowa ..., quod hereditatem suam in Swynarz, curiam arature cum agris, pratis, etc., nihil reseruando, excluso quod Fiola tenet, vendidit Otykoni et Albero pro 7 ½ sexagenis.*“; PDZ I, s. 502, 20. 12. 1384: „*Matthias de Swynarz ..., quod hereditatem suam ibidem, curiam arature cum agris, pratis, jure patronatus ecclesie et omni libertate ad ea peritinentem vendidit Otikoni de Swynarz et suis heredibus pro tribus sexagenis grossorum.*“

³⁴ RBM III, č. 1108, s. 432: „...*horu Ovny česky jmenovanú s křovinami a lesy vsi Svinařóm přináležící ... a lidi naše, kteřížto horu jmenovanú z našeho nájmu a rozkázání drželi jsú, týmž příkazujeme a oddáváme s jejím příslušenstvím věčně k vládění.*“ Srov. *Decem registra censuum Bohemica compilata aetate bellum Husiticum praecedente*, Josef Emler (ed.), Praha 1881, s. 70.

Podobně v Chodouni víme díky náhodně zachované zprávě ze zemských desek o jakémisi Vítkovi, jenž se psal „z Chodouně“, byť zpráva dokládá pouze jeho dva dvory Třtěnicích.³⁵

Mezi zmínky o Tetíně a dalších majetcích vyšehradské kapituly se vklínuje zpráva o darování rybářů v Třebáni ostrovskému klášteru r. 1000.³⁶ Kromě písemných pramenů dosvědčuje tamní osídlení i objev tří objektů se zlomky keramiky středo- až mladohradištního stáří v Hlásné Třebáni.³⁷ Klášter někdy za vlády Břetislava I. získal i nedaleký kostel sv. Jana pod Skalou, kde záhy vyrostlo významné klášterní proboštství, a to spolu se strážci kostela usazenými v Chrustimicích a Nuncicích i „hosty“ v Sedlci.³⁸ Zdejší osídlení přitom mělo starší tradici, neboť nedaleko na vrchu „Kozlí“ bychom našli pozůstatky hradu.³⁹ Předmětem darování se stala i nedaleká kaple na Velízi, a to rovněž spolu s několika rybáři v Dražovicích, se strážci z nedaleké Otročiněvsi (2 km SZ od Berouna) a se čtyřmi poplužními v Černé.⁴⁰ Počátkem 13. století se ostrovský klášter uchýlil i ve Skřípli, kde získal

---

³⁵ PDZ I, s. 564 k 30. 6. 1396: „Witko de Chodunie protestatus est etc., quod hereditatem suam in Trttenicz, duas curias rusticales soluentes duas sexag. gr. census cum agris etc. vendidit Bohuslao de Mendico et Budiwogo plebano fratri ipsius ac Wogcze dicti Bohuslai uxori pro viginti sexag. gr. etc. Disbrigare debet ipse et cum eo Jan de Tmanie, Zbynko de Wysebor, omnes in solidum ab omni etc. ut in forma. Et Benessius de Chotunie ad hoc forum suum beniuolum consensum praeuit, et omne jus suum, quodcumque habuit in dictas hereditates, dimittit eis plene et in toto.“

³⁶ CDB I, č. 40, s. 46–47: „De familia autem has villas Sazawa, Sedlce, Myechinici. Piscatores autem Drazowichich, Trebani, Lahowicich.“ Viz Z. BOHÁČ, *Ostrov*.

³⁷ Daniel STOLZ, *Nové doklady raně středověkého osídlení Berounska*, Archeologie ve středních Čechách 6, 2002, s. 527–540, 527–529.

³⁸ CDB I, č. 52, s. 52: „Capellam quoque in spelunca sancti Johannis Baptiste huic loco adidit. Insuper et custodes ipsius ecclesie Chrustimicich et Nuncycih; villam cum hospitibus Sedlce.“ Víme, že proboštství ještě ve středověku získalo nedaleko ležící vsi Bubovice, Hostim a Sedlec, jež v jeho vlastnictví dosvědčuje zdejší urbář z poloviny 15. století, srov. Rostislav NOVÝ, *Ostrovské urbáře z let 1388 a 1390. K situaci venkovského lidu v době předhusitské*. SNM A: Historie 15, 1961, s. 41.

³⁹ Irena BENKOVÁ – Vladimír ČTVERÁK – Michal LUTOVSKÝ, *Několik poznámek k hradišti „Kozel“ u Hostimi, okr. Beroun*, Archeologie ve středních Čechách 1, 1997, s. 311–321 zmiňují, že se jednalo o trojím valem chráněnou ostrožnu, jejíž vznik spolu se Slámou spojují s dobou okolo r. 900.

⁴⁰ CDB I, č. 52, s. 52–53: „Item aliam capellam in Veliz cum omnibus appendiciis uis dedit; piscatores Drazowycih, custodes eiusdem ecclesie Otrocyniewsy, Cyrnye terram ad quatuor aratra.“

od krále Václava I. patronát k tamnímu kostelu spolu se dvěma lány v Hlazovicích – zřejmě se jedná o nedaleké Lážovice (3 km SV) – a se čtyřmi osedlými v Žebrákově.⁴¹ Dar klášter vyvážil stem hřiven.

Neznámo kdy získal v regionu majetky i zbraslavský klášter – podle listiny z r. 1400 mu patřily vsi Popovice, Řeporyje a Neumětely, kde stál i dvůr a tvrz, neboť právě tyto majetky panovník osvobodil od berně.⁴²

Další tři osady nalezneme v pramenech 12. století. Zdice figurují pouze jako geografický bod ve Vincenciově líčení bojů mezi Přemyslovci r. 1147.⁴³ Také Tmář (?) vystupuje v listině doby okolo r. 1170 jen jako místo původu jednoho ze svědků Havla,⁴⁴ přičemž předmětem darování Časty, syna komorníka Vojslava, Božehrobcům je ves Bykoš.⁴⁵ Svědectví to není právě spolehlivé, neboť se nám listina dochovala až v raně novověkém opisu. Přesto alespoň archeologické nálezy ze Zdic potvrzují existenci tamního raně středověkého osídlení – Irena Benková spolu s Michalem Lutovským upozornili na skupinu pěti hrobů, kde bylo snad v blízkosti nějaké kostelní stavby pohřbeno 7 jedinců.⁴⁶

Curcuitum quoque silve, quo dicitur Zaton, et capellam beati Johannis Baptiste ... Domaslicyh civitate etiam ebdomadam thelonei contulit cum capella beati Jacobi apostoli...“.

⁴¹ CDB III/1, č. 55, s. 55–57 z 1233, Milevsko.

⁴² RBMV V/2, č. 693, s. 43 z 16. 6. 1400 = ed. Tadra, č. 245, s. 204–206. Listina uvedené v předchozí poznámce zmiňuje k r. 1331 jakéhosi Dluhomila z Neumětel. S ohledem na to, že svědčil v listině týkající se nedaleké Skříple, jeho přídomek skutečně dokládá, že v Neumětelích držel nějaký majetek. Nelze pochopitelně vyloučit, že mu patřila jenom část vsi a že již tehdy byli v Neumětelích zakoupeni zbraslavští cisterciáci.

⁴³ FRB II, Josef Emler (ed.), Praha 1875, s. 418: „*Quod cum dimono Theobaldo fuisset relatum, diversas insidias, ut eum caperet, ponit ad ultimum eum in quadam villa ultra Uzdic cum magna militia de nocte circumvenit et tandem in quadam curia captum Praga deducit et in turri majori et firmiori positum usque ad ducis Wladizlai adventum custodibus fidelibus tradit.*“

⁴⁴ CDB I, č. 251, s. 224: „... *Gavel de Cinan cum fratre suo Budilow...*“.

⁴⁵ CDB I, č. 251, s. 223–224: „... *pro remedio anime mee et p̄dicti patris mei Voyzlai et omnium parentum metrum ecclesie sancti Wencezlai villam Bikkos contuli, ita quo ipsam custos sepulcri sancti Wencezlai et sui successores sine contradictione canonicorum in perpetuum obtineat.*“

⁴⁶ Irena BENKOVÁ – Michal LUTOVSKÝ, *Středověké hroby ve Zdicích, okr. Beroun*, Archeologie ve středních Čechách 1, 1997, s. 389–393. Srov. také Miluše DOBISÍKOVÁ, *Antropologické zhodnocení nálezů z hrobů v Husově ulici ve Zdicích, okr. Beroun*, ibidem, s. 395–398.

Berounsko a česká knížata a králové

Poměrně značné množství zpráv v knížecích listinách se zdá nasvědčovat tomu, že se oblast těšila zájmu Přemyslovců, který nevymizel ani s darováním výše zmíněných majetků, neboť si knížata a králové nad nimi podrželi určitou nepřímou kontrolu prostřednictvím souboru zakladatelských práv.⁴⁷ Kromě toho panovník mohl vykonávat svůj vliv nad různým dalším majetkem, např. nad patronátními právy ke zdejšími kostelům. Bohužel nevíme, zda panovník v této oblasti skutečně disponoval nějakým „správním“ aparátem, neboť zmínka o tetínské provincii je zcela ojedinělá. Není ovšem vyloučeno, že zdejší oblast určitým způsobem souvisela s nedalekým loveckým hvozdem spravovaným z dvorce ve Zbečně, který zřejmě v přemyslovském knížectví musel zaujímat významnou roli, neboť se v *Kosmově kronice* mihne hned několikrát a patří k místům, kde kníže slavil vánoce.⁴⁸ Zbečno rovněž leží jen asi 15 km severozápadně vzdušnou čarou tetínského hradu; přibližně 8 km jižně od Zbečna a asi 10 km od Tetína bychom také našli vrch Velíz, kde měl být údajně přepaden kníže Jaromír a kde získal kapli s dalšími majetky klášter Ostrov.⁴⁹ Nedaleko rovněž leží hrad Křivoklát, jenž našel rovněž cestu na stránky *Kosmovy kroniky*, zajištěný manským systémem.⁵⁰ Navíc listina k r. 1288 zmiňuje tetínský hrad jako sídlo lovčího a my také víme, že k hradu náležel i les řečený „Bor“, kde se Štěpán z Tetína se svolením krále rozhodl prostřednictvím Mikuláše z Rájova lokovat 40 lánů polí.⁵¹ Nelze tedy vyloučit, že byl Tetín i ve

⁴⁷ K tou stále zásadní práce Václav VANĚČEK, *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě*, 1–3, Praha 1933–1939.

⁴⁸ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, MGH Scriptores rerum Germanicarum, Nova series II, Bertold Bretholz (ed.), Berlin 1923, I/3, s. 9; I/4, s. 11; III/13, s. 173; III/57, s. 233. K významu církevních svátků v této souvislosti Josef ŽEMLIČKA, „Politický kalendář“ přemyslovských Čech, ČČH 89, 1991, s. 31–47; obecně srov. také Michael SIERCK, *Festtag und Politik: Studien zur Tagewahl karolingischer Herrscher*, Köln – Weimar 1995.

⁴⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, I/34, s. 62–63.

⁵⁰ Eva ŠIMICOVÁ, *Křivoklátská manská kniha z let 1454–1566*, Rakovnický historický sborník 5, 2004, s. 23–81; Marek LAŠŤOVKA, *Křivoklátská léna v době předhusitské*, SSH 21, 1995 [1996], s. 44–66.

⁵¹ *Listiny děkanství Karlštejnského z let 1322–1625*, Josef Teige (ed.), Praha 1906, č. 2, s. 5–6 k 23. 4. 1322.

13. století centrem určitého obvodu, jenž však již nefungoval jako „provincie“, ale spíše jako lovecký obvod podobný tomu zbečenskému.⁵² Oba termíny by pak označovaly jedno a totéž. Nějakou dobu tetínský hrad fungoval jako centrum Štěpánova panství, avšak asi 10 let po smrti Štěpána st. odkoupil hrad i s příslušenstvím od jeho synů Karel IV.⁵³

Oblíbenými se stal za vlády Karlova nástupce i hrad Žebrák a po jeho požáru vystavěný horní hrad, Točník. Poznamenejme, že Žebrák původně panovnickým hradem nebyl, jednalo se původně o majetek jedné z větví Buziců, jež se zde usadila osobou Oldřicha z Valdeka. Ten získal původně trhovou ves Žebrák, nad níž pak před r. 1304 jeho vnuci Jaroslav nebo Oldřich Zajíc údajně vystavěli hrad.⁵⁴ Ten spolu s okolními vesnicemi Hředle, *Lhota*, Chodouň, Tlustice, *Wyleczie*, *Zabdistye*, *Habarsze* a částí Praskoles a Sedlce se Zbyňkem Zajícem z Valdeka směnili Jan Lucemburský za panství Budyně, když byl Zbyněk od krále o rok dříve získal hrad Klapý (Hazmburk).⁵⁵ Dále víme, že panovník v té době držel i nedalekou ves Přílepy, neboť ji později daroval oltáři P. Marie, sv. Vojtěcha a sv. Doroty.⁵⁶

Oběma kroky, směnou Žebráku a koupí Tetína, čeští králové ve druhé čtvrtině 14. století opět posílili svou kontrolu nad berounskou sídelní komorou, a zejména nad zemskou stezkou z Prahy do Plzně, která ji protínala.

Ruku v ruce s tím kráčel Karlův plán zbudovat nový hrad, Karlštejn, který se stal strážcem korunovačních klenotů, a tím jedním z nejvýznamnějších panovnických hradů. Kromě samotného hradu, jenž záhy zastínil starší Tetín, nelze rozhodně pominout ani tamní děkanství nadané Karlem IV. r. 1357 pro pět pre-

---

⁵² K otázce lovčích a jejich funkce i pravomocí nejlépe Libor JAN, *Jäger in mittelalterlichen Mähren*, *Historica* NS 5–6, 2000, s. 7–25.

⁵³ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého VI. Podbrdsko*, Praha 1999³ (elektronická verze), s. 79–81.

⁵⁴ Oldřich Zajíc je poprvé dosvědčen listinou ze 7. 7. 1242, kde vystupuje jako svědek až na konci svědečné řady, srov. CDB IV/1, č. 13, s. 75. Jako podčeší je poprvé zmíněn k r. 1251, viz CDB IV/1, č. 209, s. 373.

⁵⁵ RBM IV, č. 265, s. 106–107 z 21. 1. 1336: „...*pro castro suo Mendico ac opido Mendico dicis cum villis ad ipsum catsrum Mendicum spectantibus, videlicet Hrziedlye, Lhota, Chodun, Tlusicz, Wyleczie, Zabdistye, Habarsze et partem ville Prascoles et partem ville Sedlcez*...“.

⁵⁶ LE I, č. 5, s. 4 z 27. 2. 1359: „...*villa nova dicta Psilep prope Veronam*...“.

bendistů, tj. děkana a další čtyři kanovníky.⁵⁷ Nově vzniklá nadace získala podíly na příjmech z vesnic v širším okolí, mj. z Berouna, z Loděnic, Pusníka, z Třebáně, z Hostomic, z Čísovic, z Dobříše, z Dušníků, z *Tzschim*, z Tetína, Chýnova z Vrásů, z *Trubingen*, z Bílého Kostela, ze Skoby a z Hudlic. Kromě toho byla nová kapitula provázána s dalšími blízkými církevními institucemi.⁵⁸

Pavel CHOC, *S mečem i štítem – České raně feudální vojenství*, Praha 1967.

Další oporou panovnické moci v této oblasti bylo jistě město Beroun. Byť se na ploše dnešního města nacházelo starší osídlení vykazující prvky města a osídlení „*Nabrode*“ se obvykle situuje na území dnešního města,⁵⁹ nejstarším, stále ještě nepřímým dokladem existence města je až zde vydaná listina z r. 1265, jíž král Přemysl Otakar II. daruje ostrovskému klášteru patronát ke kostelu P. Marie a sv. Jakuba spolu s kaplí v Domažlicích.⁶⁰ O třicet let později se dozvídáme o směně vsi Zdic, jež přešly nejprve z pražských biskupů na krále, aby je panovník ná-

⁵⁷ *Listiny děkanství Karlstějnského*, č. 12, s. 16–21, 27. 3. 1357.

⁵⁸ Srov. např. s. 15.

⁵⁹ CDB I, č. 387, s. 381. Srov. *Letopis Jarlocha, opata kláštera milevského*, FRB II, Josef Emler (ed.), Praha 1874, s. 474: „...erat ad fluvium, cui nomen est Misa, ibidem in loco, qui dicitur Brodt.“

⁶⁰ CDB V, 450, 475.

sledně daroval městu Berounu.⁶¹ Městské panství se ovšem utěšeně rozrůstalo, neboť pozdější konfirmace Zikmundova dokládá, že berounské statky tvořily ještě vsi Bavoryně, Černín, Záhřivec, Trubín, Bařechov a Počaply.⁶² Nadto Beroun fungoval rovněž jako provolací místo,⁶³ i jako odvolací stolice⁶⁴ a výběrní místo berně.⁶⁵ Význam města pro panovníka přitom není třeba zdůrazňovat: město nejenom, že přispívalo na zvláštní berni, panovník si rovněž ponechal patronátní práva ke zdejší faře.⁶⁶ Kromě toho zde poměrně často vydával své listiny.

Ve sledovaném mikroregionu máme také doloženo hned několik panovnických hospodářských dvorů. Kromě Králova Dvora⁶⁷ prameny zmiňují např. dvůr v Jinčích, k němuž přináležel les Tlust.⁶⁸

Srovnáme-li situaci v 11. a ve 12. století se situací ve 14. století, nebude vhodné v tomto regionu mluvit o rozpadu panovnické moci. Byť „tetínská provincie“ z pramenů mizí, Tetín prochází rukama různých držitelů a Žebrák patří Buzicům, vždy cítíme přítomnost panovníka, na něhož byly navázány i klášter Ostrov nebo vyše-

---

⁶¹ RBM II, č. 2809, s. 1231 k 8. 10. 1294: „...*quod cum nos ven. D. Tobiae, Pragensi episcopo, pro villa episcopatus sui dicta Wzdicz, quam ab eodem episcopo in commutationem receptam ad civitatem Beraunam dedimus, villas quatuor, videlicet: Doberu, Kozlowicz, Czernicz et Lobeth...*“; Ibidem, č. 1692, s. 727 k 11. 8. 1295: „*Nos quoque villas ipsius episcopatus Wzdicz, Baworine et Chirnini predictae civitati nostre Werone, quam de novo locari et reedificari facimus, duximus adjudandas.*“

⁶² ZbR, č. 1573, s. 214: 28. 4. 1437 (= AČ II, s. 459).

⁶³ Srov. svazky vydané svazky *Desek dvorských* (AČ 31, 35, 36, samostatně DD VII a VIII).

⁶⁴ *Listiny děkanství Karlštejnského*, č. 2, s. 6 potvrzuje, že se má soudit podle berounského práva. Táž listina zmiňuje i měřice „berounské míry“ a listina je rovněž stvrzena za svědectví berounských měšťanů a pod městskou pečetí.

⁶⁵ RBM IV, č. 632, s. 244.

⁶⁶ Srov. LC I/1, 65, 27. 8. 1358; LC VI, 65, 17. 3. 1402.

⁶⁷ Srov. také AČ, č. 8, s. 213: „*In villa Rayow filii quondam Slanczowczonis de Werona decesserunt. Littera proclamationis in Weronam feria II in die s. Elizabeth (19.11. 1414) emanavit. Quorum una sexagena gr. census et una vinea ad dominum regem legitime sunt devolute. Quas dominus rex curie sue prope Weronam mandavit applicare. Barbara relicta Johannis de Werona defendit hereditates predictas... Ibi predicta defendens neque commissarius suus terminos non cor-rexit...*“ Dvůr byl r. 1420 (!) údajně zapsán králem Václavem bratřím Zdeslavu Tluksovi, Konrádovi a Oldřichovi z Buřenic proti 1000 kopám gr., srov. *Registra zápisův r. 1453*, František Palacký (ed.), AČ I, Praha 1840, č. 61, s. 506.

⁶⁸ Srov. pozn. 75.

hradská kapitula a některé další instituce.⁶⁹ Oproti starší situaci, kdy se ozývají jenom listiny s panovnickou účastí, případně legenda o sv. Ludmile, však prameny pozdější doby promlouvají mnohohlasem, kde part přidělený panovníkovi je jenom jedním z mnoha. Přitom je zřejmé, že ani v 10., 11. nebo ve 12. století nemohl kníže spravovat dané území bez kontaktu se zdejším obyvatelstvem, jež zřejmě zprostředkovaly místní elity.⁷⁰ Rovněž vystavění hradu Karlštejna Karlem IV. a pro-
težování místních loveckých hradů Václavem IV. svědčí o dosti intenzivním vztahu českých panovníků ke zkoumanému území.

Panovník byl rovněž aktivním donátorem, jenž tímto způsobem demonstroval vztah k dané oblasti, i na počátku 15. století – ještě r. 1405 např. Václav IV. obdaroval kostel v Počaplích polovinou kopy platu, jež původně plynul z usedlosti Mikeše Kučky v Levíně ke dvorci v Králově Dvoře.⁷¹ Panovnické donace také ukazují na významný podíl církevního majetku a poměrně četné jsou i zmínky o přítomnosti nižší šlechty, jíž potvrzují jenom četná místní tvrziště. Naopak skoro úplně chybí zprávy o majetcích vyšší šlechty – výjimkou je např. Zbyslav z Třebáně či žebrácká větev Buziců.

Svědectví uvedených zmínek nás přivádí k závěru, že významným faktorem při písemném záznamu byl zájem obdarovávaných církevních institucí. Dříve tento zájem zapůsobil v interakci s panovnickou mocí, později se projevil v souvislosti s donacemi šlechty.⁷² Soubor pramenů, které jsme zde shromáždili, však vybízí

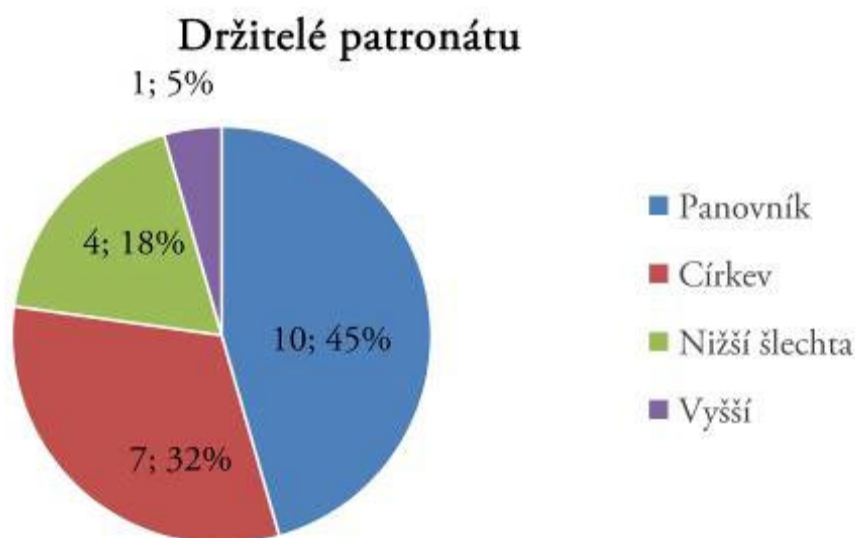
---

⁶⁹ O majetcích tamních kostelů toho mnoho nevíme. LE II, č. 269, s. 147 však alespoň 5. 2. 1378 zmiňují směnu platu na Tismicích (10 km JZ od Českého Brodu) za 13 kop gr., jež využil na zakoupení jiných příjmů („*qualiter ipse ... unam cum media sexg. grss. census annui... quem ... Ea sua in omnibus bonis Tissmucz actenus ... possedit, minus utilem ... pro 13 sexgis. grss. ... cum nob. viro d. Bohuncone dc. Hagyek de Tissmicz permutavit, pro quibus pecuniis 1 marcam gravem, videl. 64 grss. census annui super iudicio villae Lhota pro ... sua ea comparavit et pro 6 sexagenis grss., quasi idem plebanus de propria bursa solvere textur, mediam seg. grss. census in certis bonis emere pro sua Ecclesia...*“)

⁷⁰ Mohli bychom samozřejmě uvažovat o tom, že vzájemný kontakt zprostředkovali „knížecí úředníci“. Avšak ti se povětšinou vybírali z lidí, kteří již měli sami určitý vliv nezávisle na svém vztahu k ústřední moci. Vztah ke knížeti byl bezpochyby důležitým, avšak nikoli jediným kritériem příslušnosti k elitě.

⁷¹ ZbR, č. 477, s. 72.

⁷² Srov. ke vztahu různých složek společnosti k listině zejména Jindřich ŠEBÁNEK, *Das Verhältnis zur Urkunde als methodischer Faktor der diplomatischen Arbeit*, SPFFBU C 6, 1959,

i k úvahám nad vlastní reprezentativností. Před rokem 1200 lze hovořit spíše o náhodě – většinu svědectví čerpáme ze dvou listin, a to z falza pro vyšehradskou kapitolu a rozsáhlého aktového záznamu ve prospěch ostrovského kláštera. Překvapí trojice zpráv z druhé poloviny 12. století, jež má vazbu k místním lokálním elitám. Jedná se však opět o svědectví jediné listiny, jež navíc nic neříká o postavení a majetku dvou svědků, jejichž predikát odkazuje k místním osadám. Výrazná převaha (15:4) vazeb listin 13. století na panovníka a církev jen potvrzuje starší situaci. Se změnou struktury pramenů – zejména se založením dvorských desek – se však situace obrací a převahu získávají svědectví o životě nižší šlechty. I zde však je třeba upozornit, že za dochované zprávy nevděčíme povětšinou místním vydavatelům, avšak nově vzniklým „úředním“ knihám vzniklým v souvislosti s panovnickou agendou, případně na základě činnosti arcibiskupského dvora. Přes četné zmínky o místní nižší šlechtě ovšem platí, že převážnou většinu patronátních práv držela v námi sledovaném regionu kromě panovníka nadále církev (15:5). To svědčí

---

s. 5–19; Zdeněk FIALA, *K otázce funkce našich listin do konce 12. století*, SPFFBU C 7, 1960, s. 5–34. Odlišný vztah k listině, jak jej formulovali oba diplomatikové, však může mít i jiné kořeny, a to podstatně vyšší stabilitu církevních institucí, jež mohly navíc k uchování listinného pokladu vyčlenit zvláštní poučené síly. Tato představa lépe odpovídá zjištěním Jiřího Pražáka, srov. souhrnně Jiří PRAŽÁK, *Rozšíření aktů v přemyslovských Čechách. K počátkům české listiny*, in: *Collectanea opusculorum ad iuris historiam spectantium Venceslao Vaněček septuagenario ab amicis discipulisque oblata. Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. Narozeninám*, Praha 1975, s. 29–40.

o tom, že přes početný soubor pramenů o nižší šlechtě nelze jednoznačně říci, že by tato vrstva na Berounsku majetkově dominovala. Přepočteme-li navíc podíl na patronátech na podíl na výnosech, vyjde nám pozice místní šlechty ještě slabší.

Exkurz: Hutnictví

Prameny z konce 14. století dovolují nahlédnout do zákulisí provozu nedalekého železářského podniku, který založili Jaklín ze Strašic, ztotožňovaný s plzeňským měšťanem Ješkem, a Mikuláš z Radnice.⁷³ Z listiny je patrný značný zájem panovníka na podpoře jejich podnikání, neboť společníci získali jednak práva na výkup pozemků a právo svobodného přístupu, jednak jim bylo dovoleno zřídit si svobodnou hospodu, kovárnu, masný krám, krejčovství (!) a užívat právo rybolovu.⁷⁴ Panovník dále stanovil pro oba podnikatele pevnou výkupní cenu dřeva a propůjčil jim právo k jeho těžbě s výjimkou lesa Tlust, ohraničeného okrskem městečka Hostomice a blízkým potokem, jež patřila k příslušenství panovnického dvora v Jincích.⁷⁵ Za to si vymínil plat 70 gr. odváděných ve dvou obvyklých termínech,

---

⁷³ Věra BERÁNKOVÁ – Gustav HOFMANN, *Obnovení železné hutě v Jincích roku 1390*, Vlastivědný sborník Podbrdská 8–9, 1974–1975, s. 58–64, 54–61. Srov. RBMV V. 1, č. 355, s. 165.

⁷⁴ V. BERÁNKOVÁ – G. HOFMANN, *Obnovení železné hutě*, s. 62: „*Habebunt quoque idem Nicolaus et Jaklinus glebam liberam, ex qua fit ferrum, que ruda vulgariter nuncupatur, et ad eius adduccionem et abduccionem vias similiter liberas, prout est antiquitus observatum; sed et in predictis areis tabernam, pistorem, fabrum, sartorem et carnificem, sine quobus commode subsistere nequeunt, similiter liberos habere debebunt. Indulgemus eciam ipsis, eorum heredibus et successoribus, ac ipsos virtute presentium quoad hoc ex speciali gratia libertamus, ut videlicet ipsi usque ad locum illum, ubi aqua abstracta a fluvio fluvium regreditur, piscari valeant atque possint, sic tamen, quod nequaquam abstrahentes vel effundentes aquam per loca hoc modo, qui vulgariter przielewanie dicitur, piscari presumant.*“

⁷⁵ Ibidem, s. 62: „*Placet eciam nobis et hoc ipsum nostro, heredum et successorum regum Bohemie nominibus volumus decetero observari, ut videlicet silve ad bona in Gynecz pertinentes nuli alteri pretequam prefatis Nicolao et Jaklino, heredibus et successoribus eorum, in dictis ferrifondinis operantibus, possint aut debeant venundari, taliter videlicet, ut quilibet laneus silve, sive bonus, sive malus existat, nula penitus in hoc differentia interiecta, precio octo sexagenarum grossorum Pragensium, non magis nec minus, debat venundari, silva tamen Tlust, quam pro usibus curie nostre in Gynecz et eius structura reservandam decrevimus, et similiter silvis ab illa parte fluminis versus Hostimicz sitis, quas pro usibus predictae curie nostre similiter reservavimus, dumtaxat exceptis.*“

kdy také měli odvést 52 šínů železa s právem reluce v poměru 1 gr. za 1 šín.⁷⁶ Výnos hutě tak přibližně odpovídal výnosu dvoulánového statku.

Tvrze

Podle autorů souhrnné studie o tvrzích v bývalém okrese Beroun je možné mezi 13. a 16. stoletím zachytit 93 tvrzí na 662 km², z toho 44 spolehlivě.⁷⁷ Jedenáct z nich ještě alespoň z části stojí, v devíti případech dokážeme identifikovat tvrziště, po dalších dvacet čtyřech již nemáme hmotných stop, byť v osmi případech dokážeme i u nich určit přibližnou polohu.⁷⁸ Většina z nich byla vystavěna na námi sledovaném území.

Lokální elity

Nelze ovšem říci, že by pozice místních rytířů a vladyků byla bezvýznamná. Navíc se dá předpokládat, že podobná vrstva lidí, jež stála mezi příslušníky elity země a venkovským obyvatelstvem, existovala v přemyslovském státě již před r. 1200.⁷⁹ Její sebeuvědomění muselo být v době lucemburské již dostatečně vyvinuté, neboť se neváhala soudit o uznání svého postavení.⁸⁰ Z této vrstvy se později rekrutovala

---

⁷⁶ Ibidem, s. 63: „*In recompensationem antedictae gracie ipsis per nos factae prefati Nicolaus et Jeklinus .... nobis ... de prefatis areis census antiquum videlicet septuaginta grossos in festis sancti Georgii et totidem in festo sancti Galli et sub nomine census novi quinquaginta duas pecinas ferri, que vulgariter ssyny dicuntur, super festo sancti Georgii et totidem in festo sancti Galli annis singulis ... si nobis aut officialibus nostris ob ui vilitatem forsitan non placerent, extunc loco cuiuslibet pecie unus grossus bohemicus et non ultra per predictos ... persolvi debebit...*“.

⁷⁷ David NOVÁK – Pavel VAŘEKA, *Tvrze na Berounsku*, AH 38, 2013, s. 491–506.

⁷⁸ Ibidem, s. 492.

⁷⁹ Srov. David KALHOUS, Úvahy nad možnostmi poznání sociální struktury raně středověkého přemyslovského knížectví, *Studia Mediaevalia Pragensia*.

⁸⁰ ZbR, č. 484, s. 73 uvádějí k 1403/1405 spor, kdy V. opatřuje Vaníka z Vyhnanic seděním na Skříplu na cti, protože jej Kuneš z Olbramovic veřejně nařkl z chlapství a že prý nepochází z rodu vladyckého.

většina panovníkova nižšího správního aparátu⁸¹ a agenda dvorského soudu představovala pro panovníka skvělý způsob, jak prostřednictvím nepatrných odměn získávat věrnost těchto lidí. Podívejme se však na aktivity těchto lidí poněkud podrobněji. Nejprve se zaměříme na otázku patronátů a zbožných nadání. V dalším kroku si povšimneme problematiky sporů o dědictví a otázky významu dvorského soudu.⁸² Konečně se budeme věnovat i otázce významu úřadů pro nižší šlechtu.

Majetky místní nižší šlechty⁸³

Přesto, že proud zpráv sílí a houstne s tím, jak se nám zachovaly svazky desk dvorských, není přes početnost jednotlivých svědectví dostatečné množství zpráv, jež by jednoznačně dovozovaly poznat strukturu majetkové držby nižší šlechty na Berounsku. Stejně tak nelze ani s největším úsilím vyčíslit hodnotu jednotlivých majetků, a to dokonce ani většiny těch, o něž se na stránek desk vede spor, neboť jejich ocenění většinou chybí. Nabízí se, že by snad tyto údaje byly natolik dobře známy, že by bylo zbytečné je v době sporu zachycovat, neboť samy výnosy účastníkům sporů jistě lhostejné nebyly. Pravděpodobnějším důvodem se mi ale jeví koncentrace na právní stránku sporu, kdy jeho ekonomický „obsah“ byl bagatelní

---

⁸¹ Podle Cosse to byla právě aktivita panovníků 12. století, jež přispěla ke zformování „gentry“ jako uvědomělé společenské skupiny, srov. Peter COSS, *Origins of English Gentry*, Cambridge 2003, s. 1–43. O nižší šlechtě v lucemburských zemích toho stále nevíme dost přes cenné studie Františka Šmahela a Miroslava Polívky a dalších (viz pozn. 83 a 131 této práce).

⁸² Základní informace o deskách dvorských a o dvorském soudu stručně shrnují Pavla BURDOVÁ, *Desky dvorské*, *Paginae historici* 2, 1995, s. 5–19; Jiří KEJŘ, *Počátky dvorského soudu*, *Rozpravy ČSAV*, roč. 66/4, Praha 1956.

⁸³ Nižší šlechtu lze pro toto období jenom obtížně vymezit. Na straně jedné se do jejích řad drali na venkově se zakupující měšťané, na straně druhé tito lidé sami usilovali o společenský vzestup a nový majetek. Příjem většiny nebyl dostačující, aby zabezpečil jejich rodiny, proto byli nuceni mnohdy vyhledávat obživu z přízně mocnějších. S těmi přitom mohli sdílet některé hodnoty, zejména pak ideál rytířství. Stavem „*an sich*“, tedy skupinou, jež by si byla vědoma společných cílů a hájila je proti ostatním skupinám, se před husitstvím určitě nestala. Srov. alespoň Miloslav POLÍVKA, *Mikuláš z Husí a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce* (Rozpravy ČSAV: Řada společenskovední 92), Praha 1982. K velikosti a vybavení menších statků srov. např. LE III, č. 435, s. 294–295, 12. 1. 1389.

a byl zmiňován pouze náhodně, měl-li význam z hlediska právního (identifikace platu jeho výši, rozdělení sporného majetku, apod.).

Spor o majetek po Bohunkovi řeč. Maník ze Suchomast r. 1381 ukazuje, že jeho majetek sestával z pouhých dvou poddanských usedlostí a podsedka.⁸⁴ Dědictví nakonec připadlo králi, který jej daroval dvěma bratřím Bohunkovi a Bořivojovi z Lochovic (6 km JZ od Suchomast). Králův nárok byl ale napaden Všeslavem z Vlenců (8 km V od Suchomast) a oba bratři se proto raději rozhodli zamezit případným přím vyrovnaním se s odpůrcem ve výši 50 kop gr. V jakém vztahu bylo odškodné vůči hodnotě majetku, bohužel nedokážeme odhadnout. Z toho mála zmínek, co máme, lze však průměrný výnos zdejších poddanských usedlostí ocenit kopou gr. Cena se pak obvykle vyšplhala na desetinásobek výnosu. To by ovšem znamenalo, že bratři z Lochovic zaplatili za dvě usedlosti a podsedka tolik, kolik by stál majetek s výnosem pěti kop. Jednalo by se tedy buď o chybu, nebo bychom museli připustit, že tyto dvě usedlosti musely být mimořádně výnosné. Zároveň lze jen těžko předpokládat, že v Suchomastech stála jen tři selská stavení, a tedy museli podíly na zdejších majetcích držet i jiní. V jakém vztahu byl Všeslav z Vlenec k Bohunkovi ze Suchomast, se můžeme jenom dohadovat. Muselo se však jednat o vazbu natolik silnou, že by ohrožovala nárok Lochovických.⁸⁵ Půhonné knihy dvorských desk přinášejí navíc ještě trojici zápisů týkajících se rovněž této při, a to jednak Elišky, jednak Markéty, jednak Dětricha z Vlenec.⁸⁶ Zatímco Elišku

---

⁸⁴ AČ 31, č. 1, s. 90 z 1381: „*In villa Suchomaslech Bohunek alias Manyk, Wenceslaus et eorum heredes decesserunt. Bona eorum servilia due curie araturarum cum hereditate, pratis, due curie rusticales, subside et cum qualibet libertate ... ad d. regem devoluta sunt et d. rex predicta bona et hereditates serviles in Suchomasl dedit et contulit Bohunkoni et Borziwogio fratribus de Lochowicz (6 km JZ od Suchomast) ad ius servile. Tandem Wsseslaus de Wlenecz sepe et sepius ipsos fratres Bohuncome et Borzywogium pro bonis predictis in Suchomasl impugnabat et infestabat, asserens sibi ad ipsa bona melius ius competere... Tunc predicti Bohunco et Borzywoy cum Wsseslao predicto amicabiliter concordati sunt in hunc modum, sic quod prefati fratres dederunt et assignaverunt Wsseslao ... L sexag. gr. denariorum Pragensium pro iuribus suis, si qua ipsum Wsseslaum et heredes suos in bonis et hereditatibus premissis concernunt...*“.

⁸⁵ Srov. i dále DD VII, č. 37–38, s. 12–13.

⁸⁶ DD VII, č. 41, s. 14: „*Byetha de Praga conqueritur super Theodricum de Wlenecz, quia intro-misit se in hereditate sua dotali obligata in Wlenecz minus iuste et tenet, de curia arature in Wlenecz cum hereditate, pratis et qualibet libertate ad ea pertinente, in qua hereditate habet X marcas argenti dotaliciales, quia ei id argentum dotavit Mathias maritus ipsius quondam in Wlenecz, quando sibi*

žaloval Bořivoj z Janova za to, že Ondřej, její v té době již zesnulý choť plenil jeho dědiny v Suchomastech a způsobil mu tak škodu ve výši 100 kop; z téhož důvodu měl spolus s Branišem z Krchlova a Ješkem z Praskoles žalovat Elišku a Kuňku.⁸⁷ Bohuněk z Lochovic se přel s Markétou z Vlenců zřejmě z téhož důvodu a do sporu zahrnul rovněž Elišku, vdovu po Věslavovi z Vlenců a její další děti Ondřeje a Kuňku.⁸⁸ Spor se skončil smírem, když dědicové přistoupili na odškodnění.

V téže době, r. 1383, byla v Berouně svolána smrt Držky ze Skuhrova, o jejíž věno se ihned přihlásil král proti nárokům Janka ze Skuhrova, Anky z Osova, Markéty z Knína, Zdenky z Dobré a Dobré ze Záhředl (?).⁸⁹ Nárok stěžovatelů nicméně propadl a o výši sporného majetku, ani o jeho rozsahu se desky nezmiňují. Snad jen překvapí o málo pozdější zmínka o smrti jiné (?) Držky ze Skuhrova ve Sta-

---

tradebatur ... Testes ... Nuzerz de Wlenecz, Waczlaw de Sirbska, Cirlyk ibidem. ... In eodem termino partes compromiserunt potenter in arbitros, Theodoricus in Przibiconem dictum Mlynarz de Karlica et Byetha in Jacobum de Sowynicz, promittens sub pena XX marcarum argenti ordinacioni... Ibidem arbitri predicti comparauerunt dicentes se non potuisse in arbitracione concordare;“.

⁸⁷ DD VII, č. 37, s. 12 (leden – únor 1383): „*Borziwoy de Janowa conqueritur super Elcam de Wlenecz, quod quando Andreas de Wlenecz fecit ei dampnum suo posse minus iuste in sua hereditate servili in Suchomasl, et id dampnum in equis, in paratis pecuniis et in diversis rebus domesticilibus pro C marcis argenti, et ipsa id dampnum ab eo susceptum utitur. Borzywoy de Janowa, Branyssius de Krichlewa et Jesco de Prasscoles conqueruntur super Cunkam et Elcam de Wlenecz de simili.*“

⁸⁸ Ibidem, č. 38, s. 12–13: „*Bohunek de Lochowicz conqueritur super Margaretham de Wlenecz, quia fecit sue potestati Andree de Wlenecz facere ei dampnum... In eodem termino Bohunco predictus ex una, Elca relicta olim Wsseslai de Wlenecz, Andreas, Margaretha et Cunca ac alii orphani Wsseslai predicti parte vertente... In arbitros in causa presenti, Bohunek in Borziwogium de Janowa et de Lochowicz, Elca, Margaretha, Cunca et Andreas in Domyntonem de Kozarowicz, ...quod Bohunco predictus debet dare et persolvere XX sexagenas gr. den. ... Item Elca... et alii orphani sepedicti coram beneficiariis curie regalis se abrenunciaverunt se ab omnibus iuribus, sie que eis in bonis vel in hereditatibus in Suchomasl per litteras domini regis vel per quemcumque modum, competunt...“.*

⁸⁹ AČ 31, č. 13, 93: „*In villa Skurowie Dirzka decessit. Dotalicium eius ad d. regem devoltum existit. Litera proclamacionis in Weronam in die sanctorum Innocentium (28. 12. 1383). Jenczo de Skuhrow suo, Ancze de Ossowa, Margarete de Knyna (25 km JV od Berouna), Zdencze de Dobre et Dobre de Zezhreld nomine defendit, aaserens eius melius ius competere hereditatum in Skuhrowe olim Drzcze de Skuhrowa et dotalicii sui, quam d. regi... die dominico Reminiscere (6. 3. 1384). In eodem termino Wenco coram beneficiariis curie regalis protestatus est et super conscientiam suam recepit, quod d. regi et predicta bona in Skurowie nullum ius competit, quia ipse Wyenko per errorem predicta bona proclamavit.*“

rém Kníně.⁹⁰ Dá se asi předpokládat, že žalobci byli členy nejužší rodiny zůstavitelky a tedy by zpráva aspoň dovolovala určit hranici, která vymezovala prostor pro vhodné nápadníky.

Nárok na ves Lunín obhajovala r. 1386, tedy jen o tři roky později, pražská kapitula, jež slíbila předložit nejenom kupní smlouvu, ale i svolení Karla IV. k intabulaci získaného majetku.⁹¹ Není zcela jasné, proč se tento případ ocitnul právě u dvorského soudu a jaká byla hodnota sporného majetku.

Suchomast se dotýká i zápis z r. 1398, který zmiňuje smrt Zikmunda ze Suchomast a následný spor mezi králem a Předvojem řeč. Vlach ze Suchomast, který ovšem nevňuje jasno ani do příbuzenských vztahů místních vladyků, ani do rozsahu řešených statků.⁹²

Podobně je tomu i v případě úmrtí Radslava z Bykoš r. 1386, kdy se o dědictví kromě krále přihlásil Petr řeč. Žák z Bykoš.⁹³ I zde zcela chybí jakékoli vymezení

---

⁹⁰ AČ 31, č. 15, s. 94: „*In Knyn opydo Dirzka de Skuhrowa decessit. Litera proclamationis in Weronam (2. 3. 1384) emanavit. Deletum, quia superius iobtinuerunt contra regem.*“

⁹¹ AČ 31, č. 20, s. 95–96: „*In Lvnyn post d. Arnestum olim archiepiscopum Pragensem, Wratynogium decanum et Stiborium canonicum ecclesie eiusdem litera proclamationis in Weronam ... (3. 4. 1386) emenavit. Przibislaus decanus totumque capitulum Pregansis defendunt villam Lunyn predictam... docuerunt per tabulas terre forum sive empcionem ville Lunyn... Contra id forum Hinc de Missloa, cui ius regium competit, locutus est dicens, quod prefata villa es emptā absque consensu d. regis. Ad hec decanus et capitulum ..., quod intabulacio ville sepedicte facta / est per Stephanum olim prothonotarium tabularum terre ex mandato olim d. Karoli ... Hinc de Missloa recepit.*“

⁹² AČ 35, č. 9, s. 152: „*In villa Suchomasl Sigismundus decessit. Litera proclamacionis Dominici post Margarete (14. 7. 1398) in Veronam emanavit. Cuius bona et hereditates ad d. regem sunt legitime evoluta. Przidwog dictus Wlach de Suchomasl defendit hereditates post Zigismundum proclamatas, dicens se habere... Docere vult per tabulis curie et literis d. imperatoris. ...Anno MXXXCVIII datum Stasowczoni et aliis duobus, quos ipse ad se recepit. Ralacio d. Georgii de Roztok literalis.*“

⁹³ AČ 31, č. 26, s. 97: „*In villa Bykossy Radslaus decessit. Litera proclamacionis in Weronam in die s. Johannis ante portam latinam (6. 5. 1386) emanavit. Petrus dictis Zak de Bykossie defendit indivisione per testes. ... Ibidem (14. 7. 1386) Petrus predictus testes suos non produxit, quia d. Nicolaus vicarius decani ecclesie Pragensis dicit esse Radslaum et Petrum predictos censuales suos. De hoc offert se probaturum per testimonium ecclesie Pragensis. ... Ibidem (22. 12.) d. Nicolaus vicarius predictus docuit per regulam et literas [!] ecclesie Pragensis, quod bona predicta spectant et pertinent ad ipsam ecclesiam Pragensem, prout se docturum offerebat. Et ob hoc datum est eidem pro iure obtento.*“

projednávaného majetku. Opět nevíme ani to, v jakém vztahu Petr a Radslav byli. Mohlo se jednat jak o otce a syna, tak o vzdálenější příbuzné. Spor měl navíc neobvyklé rozuzlení: zapojila se do něj i arcibiskupská kapitula, jež vystoupila s tvrzením, že jak Petr, tak Radslav patří mezi její poddané a svůj nárok doložila listinou. Její nárok zřejmě souvisel s tím, že správce hrobu sv. Václava při katedrále v Bykoši držel majetek.

Smrt Rynarda a jeho syna Jakuba na Želkovicích znamenala přechod jejich majetku do rukou Mistra Smila ze Želkovic.⁹⁴ Jakékoli znalosti o velikosti majetku opět chybí. Víme sice, že se král Václav IV. zřekl dědictví po Zdenkovi řeč. Býšovec z Neumětel ve prospěch Mikšíka z Hostů (?) a jeho ženy Barbory. Ve sporu figurovala i zesnulá vdova po měšťanu Menšího města Pražského Křížkovi řeč. Beran Kateřina.⁹⁵ Své nároky na majetek po Swence (?) z Kotenčic (10 km J od Hostomic) neuhájil ani Sudík z Koněprus.⁹⁶ Ani zde se však nic nepraví o velikosti sporného majetku. Štěstí máme v případě zboží po Bučkovi z Hostomic, neboť se alespoň dozvídáme, že jeho nepatrný majetek nebyl větší než půl lánů a král jej převedl na Duchoně z Hostomic.⁹⁷

---

⁹⁴ AČ 31, č. 29, s. 98: „*In villa Zelkowyczich Rynardus et Jacobus fillius suus decesserunt. Litera proclamacionis in Werona in die s. Lucie (13. 12. 1386) emanavit. Czyskray de Borku defendit unione per tabulas curie regalis. Terminus docendi in crastino sanctorum Sebastiani et Fabiani (21. 1. 1387). Magister Smylo de Zelcowicz defendit, asserens sibi melius ius competere hereditatem in Zielkowicz ad servitium regium post Rynardum et Jacobum filium suum, quam alicui homini... Item in termino predicto (2. 3. 1387) Czyskray predictus docuit unionem per tabulas curie et tenorem earundem prout se docturum offerebat...*“.

⁹⁵ AČ 31, č. 33, s. 99: „*Rex Wenceslaus Romanorum et Boemie rex omne ius, quod sibi in hereditatem Sdenkonis militis dicti Byesscowecz in villa Neumyetel ex morte olim d. Katherine relikte Krzissconis dicti Beran civis minorit civitatis Pragensis per quandam prescriptionem, prout tabulis terre plenius continetur, competebat aut competere potuit, Mikssiconi de Hostye et Barbare uxori sue dedit et contulit ac gratuite condonavit.*“

⁹⁶ AČ 31, č. 34, s. 99–100: „*In villa Kotencziczich Swenka decessit. Cuius dotalicium ad d. regem devolutum existit. Litera proclamacionis in Weronam die dominico Invocavit (12. února 1391) emanavit. Sudik de Konyepruss defendit empcione huiusmodi dotalicium, dicens se melius ius habere, quam d. rex aut aliquis post eum et vult docere per tabulas terre... Vlricus de Holowicz recepit.*“

⁹⁷ AČ 31, č. 40, s. 101: „*In opido (!) Hostomicz Buzko decessit. Litera proclamationis in Weronam in vigilia beati Augustini (27. 8. 1392) emanavit. Cuius dimidius laneus agrorum ibidem in d. regem devolutus dicitur esse legitime. Duchon de Hostomicz recepit.*“

Zápis z r. 1395 je zajímavý z hlediska dějin práva, neboť obsahuje zdůvodnění nálezu, kdy otec Markvard z Tmáně neměl dědit po své dceři, neboť se jednalo o majetek jeho dětí po matce a matka jako jejich jediná oprávněná dědička rovněž zemřela.⁹⁸ Avšak přesnější vymezení oněch zboží opět chybí. (Dvorské desky se však ještě k roku 1398 zmiňují o Janovi z Tmáně a jeho při s Mikulášem z Myslína a Mikulášem z Újezda.⁹⁹)

Více prozrazuje jiný zápis z r. 1398. Tehdy měl zemřít držitel majetků v Nesvačilech Ondřej, o jehož příjem, roční plat 25 gr., se přihlásil král. Proti němu hájil svůj zájem Chval z Oczyna (?), a to jak jménem svým a Otíka ze Sedliště, tak jménem své choti, jež měla mít na Ondřejově majetku pojištěno věno ve výši 200 kop gr.¹⁰⁰ To naznačuje, že se jednalo jen o díl Ondřejova majetku, jehož hodnota se tak – pokud byl ovšem nárok oprávněný – mohla pohybovat až okolo

---

⁹⁸ AČ 35, č. 3, s. 149–150: „*In villa Wetmany Swachna filia Marquardi de ibidem decessit. Litera proclamationis in Werona feria sexta post Bartholomei (27. 8. 1395) emanavit. Cuius hereditarium ibidem ad regem est legitime devolutum. Marquardus de Tmany defendit ius hereditarium post Swachnam filiam suam individuum, asserens... Ibi domini barones invenerunt pro iure, et domino Brzienco de Skali iudex curie regalis per Bohemiam potaz exportavit, ex quo mater decessit unacum pueris, qui fuit vera heres hereditatum predictarum, maritus post suos pueros hereditare non potest, ex quo matris hereditates fuerunt, et ideo datum es domino regi pro iure obtentum. Presentibus dominis ... Smilone de Libomisle viceiudice curie regalis ... Et demum dominus rex supradicta bona post Swachnam ad ipsum dominum regem devoluta dedit et contulit Johanni dicto Koberecz (de Dobrziess)...*“ O Markvardovi se zmiňuje i PDZ I, s. 537–538 k r. 1391.

⁹⁹ DD VII, č. 156, s. 60 k 20. 7. 1398: „*Havel de Talenberga, Nicolaus de Vgezda, Johannes de Tmany conquererunt super Nicolaum de Mislyna.*“; Ibidem, č. 60, s. 157 k 16. 7. 1398: „*Havel de Talenberga, Nicolaus de Vgezda, Johannes de Tmany conquererunt super Nicolaum de Vgezda.*“; srov. také PDZ I, s. 564; AČ 36, č. 1, s. 209–210.

¹⁰⁰ AČ 35, č. 8, s. 152: „*In villa Neswaczil Andreas frater Matygiconis de ibidem decessit. Cuius XXV gr. census annui ad d. regem sunt legitime devolute. Litera proclamacionis feria quarta in die s. Stanyslai (8. 5. 1398) emanavit. Chwal de Oczyna defendit hereditates in Neswaczil, dicens se habere melius ius, quam d. rex aut aliquis post eum. Docere vult tabulis terre unione. Idem Chwal nomine Katherine defendit dotalicio CC sexag. gr. Docere vult tabulis terre. Idem Chwal nomine Ottygonis de Sedlist defendit tabulis terre prescripcione. Term. docendi defendentibus in crast. Jeronimi (1. 10). Ibi Wenceslaus de Zabiehlitz purgravius novi castri in Wysegrado olim notarius tabularum, qui sibi ius in predictis hereditatibus vendicabat, conspectis tabuli set defensionibus Chwalonis de Oczyna et a multis fidedignis informatus, quo sibi ex donacione regia nulám ius in predictis hereditatibus posset competere, ab hoc iure regio dimittit et dimisit, et sibi in predictis hereditatibus ius Regin cuivisposset competere, hoc dimittit Chwaloni predicto pleno iure.*“

neuvěřitelných 1000 kop gr. Jakou roli sehrával v tomto případě bagatelní sporný plat, lze jen těžko odhadnout. Bohužel se mi nepodařilo identifikovat ani Sedliště, ani Očinu, z níž Chval a Otík pocházeli, tudíž lze jen těžko říci, jaká vzdálenost dělila oba snoubence.

Když r. 1406 v Bělči údajně zemřela syrota Markéta po Petru Škopkovi z Litně, o její majetek se opět přihlásil král. Spolu s ním také ovšem vystoupil jakýsi Mistr Petr, který předložil svědectví mistra kuchyně Hanuše z Vinařic, Mikuláše z Litně a Matyáše ze Skuhrova potvrzující, že údajně zesnulá je ještě stále naživu.¹⁰¹

Příliš mnoho informací neposkytuje ani zápis o smrti Kateřiny z Bezdědic.¹⁰² Nevíme, jaký majetek po ní zbyl, avšak skutečnost, že se o něj nikdo nehlásil, nasvědčuje, že s ní vymřela její rodina, přestože prameny zmiňují např. Janka z Bezdědic o dva roky později.¹⁰³ Král získaný statek ihned propůjčil Matějovi ze Srbcce.

Smrt Markéty v Mstihlavech, vdovy po Divišovi z Borku, vedla jen k přesunu jejího dědictví na Janka z Bězdědic a Petra z Chlumku, králový družiníky.¹⁰⁴ Petr

---

¹⁰¹ AČ 35, č. 23, s. 168: „*In villa Byelczy Margaretha orphanna Petri dicti Scopek derelicta decessit. Litera proclamacionis in Weronam sabbato ante Fabiani (16. 01. 1406) emanavit. Cuius bona ad. D. rege sunt legitime devoluta. Magister Petrus defendit nomine predictae orphanne, dicens eam esse et vivere in humanis. Et offert eam probaturam testimonio sufficienti, et probavit litera testimoniali in hec verba: Vobis nobili Brzyenkoni de Skala iudici curie regalis, nos Hanussuius de Wynarzecz magister coquine d. regis, Nicolaus de Lytna et Mathias de Skuhrow promptum in omnibus animum serviendi. Eggregii viri et fautori sinceri! Harum per tenorem fatemur sub puritate honoris et consciencia nostra publica recognoscentes, quod Margaretha orphanna salubris memorie Petri dicti de Skopek de Lytna vivit et est in humanis. In cuius rei testimonium sigilla nostra presentibus sunt appressa. Scriptum in Karlstein...*“

¹⁰² AČ 35, č. 27, s. 169: „*In villa Bezdiedicz Katherina de ibidem decessit. ... Cuius bona ... ad dominum regem sunt legitime devoluta. Nemo defendit ... Datum Mathie de Srbecz ad omagium Wissegradense.*“ Prameny sice připomínají i další ves podobného jména v majetku kláštera sv. Jiří, avšak se zřejmě jedná o Srbeč 10 km Z od Slaného, srov. falzum, kde se Abatyše Alžběta stará mimo jiné o potvrzení majetků „*Sribci integra*“ (CDB II, č. 378, s. 422. Na polohu této vsi se dá usuzovat z jejího pozdějšího propůjčení Petru z Přerubenice v prosinci 1420, viz ZbR, č. 975, s. 139: „*Item super villa Lhota Theutonicali prepositi Pragensia cum villa Srby monialium sancte Annae Petro de Przerubenicz in 58 ss. usque solutionem.*“

¹⁰³ AČ 35, č. 32, s. 171.

¹⁰⁴ AČ 35, č. 32, s. 171: „*In villa Mtihlaw Margaretha relicta quondam Diuisii de Borka decessit. Litera proclamationis in Weronam feria VIa post festum s. Dorothee (8. 2. 1409). ... Johannes de Mtihaw deffendit hereditates predictas ibidem in Mtihaw, quia habet melius ius, ..., et dicit,*

z Chlumku se ovšem ucházel i o dědictví po Habardovi Hunthovi z Měňan, a to přes nárok vznesený Petrem z Měňan, jehož zastupoval Bohunek ze Skříple, Oldřichem řeč. Olovo ze Suchdolu a Markétou z Mlékovid.¹⁰⁵ Spor zakončilo rozhodnutí, že se Petr má do budoucna vzdát jakéhokoli vměšování; přesto zápis končí zmínkou o přidělení majetku jako vyšehradského léna právě panu Petrovi.

Po smrti pana Bohuslava na Žebráku a Třtěnicích (?) r. 1411 se o dědictví přihlásil jeho bratr Budivoj. Svůj nárok doložil zápisem z desk zemských, které k r. 1396 zaznamenaly, že Vítek z Chodouně prodal dvě poddanské usedlosti oběma bratřím za dvacet kop.¹⁰⁶

O rok později se po smrti Držky z Popovic a na Koněprusích stal její tamní majetek, o nějž se přihlásila její dcera Barbora a Jakub z Popovic spolu se Sudíkem z Koněprus a jeho ženou Jitkou. Protože však nemohli prokázat své nároky, ma-

---

*quia habet disbrigatores et petit terminum ad disbrigatores compellendos. Datum Janconi de Bezdyedicz et Petro Chlumek familiaribus domini regis ad omagium Wissegradense.*¹⁰⁵

¹⁰⁵ AČ 35, č. 33, s. 172: „*In villa Gmyenanech Habardus Hunth ibidem decessit. Litera proclamationis in Weronam (10. 10. 1409.) Cuius bona et hereditates ad dominum regem sunt legitime devoluta. Bohunco de Skrzyple nomine Petre de Gmyenyan defendit hereditates predictas, dicens eam habere melius ius ad dictas hereditates predictas, ... Vlricus Oluwus nomine suo de Oluwus defendit hereditates predictas... Margaretha de Mlekowid nomine sui et Sigismundi de ibidem defendit... Ibi Vlricus dictus Olows de Suchdol ... ex una et Petrus dictus Chlumek, qui sibi ius regium vendicabat, ex parte altera, promittens pro se et Johanne dicto Husic admiserunt se arbitrio Benessii de Horzowicz capitanei domini regis in Rabsten et Johannes de Litnye; ... Et mox predicti arbitri de consensu parcium predictarum pronunciauerunt, dicentes quia ex tabulis terre informati et a multis fidedignis personis, quod Chlumko predictus per ius regium nullum ius habet ad hereditates in Myenanech post Habardum, ... Datum Petro Chlumkoni et Hussyeti ad omagium Wissegradenses. Margaretha commitit Bohunconi de Skrzyple super lucro et dampno.*“

¹⁰⁶ AČ 36, č. 1, s. 209–210: „*In Trztynycze et opido Zebrak Bohuslaus de ibidem decessit. Littera proclamationis in Weronam feria tertia proxima post festum s. Viti (16. 6. 1411) emanavit. Cuius bona et hereditates ad dominum regem sunt legitime devoluta. Dominus Budywogius de Tinecz frater predicti Bohuslai deffendit in Trztynycze et domum in Zebrak et alias omnes hereditates post Bohuslaum proclamatus, dicens se habere melius ius... Witko de Chodunye prot. est, quod hereditatem suam, in Trztienicz duas curias rusticales solventes duas sexagenas gr. census cum agris vendidit Bohuslao de Mendico et Budiwogio plebano fratri ipsius ac Woycze dicti Bohuslai uxoris pro vigintis sexagenis gr. etc. Disbrigare debet ipsemet vendens et cum eo Jan de Tmany, Sbinco de Wissebor, omnes in solidum. Et Benessius de Chotunye ad hoc forum suum benivolum consensum prebuit et omne ius suum, quodcumque habuit ad dictas hereditates, dimisit eis, plene et in toto.*“; Srov. PDZ I, s. 564.

jetek připadl Jankovi z Bezdědic a Rupertovi ze „Zestmelin“ (?).¹⁰⁷ Rovněž dědictví po Mikuláší z Kotova se zmocnil panovník a daroval jej svému lovcímu Kobercovi z Tmáně.¹⁰⁸ Podobně to dopadlo po smrti Ješka řeč. Pěšec na Chodouni, jehož majetek získali jako vyšehradské léno Přibík a Jan z Baštiny.¹⁰⁹ Kozolupský majetek Ofky po Ondřejovi přešel díky králi na Bučka z Tmáně, který působil jako správce panovníkova dvorce poblíž Berouna.¹¹⁰ Buček rovněž královou milostí získal spolu s Jankem z Bezdědic a Krčkem podíl na dalším dědictví v Kozolupech, a to po jakémsi Strážkovi.¹¹¹ Dále se mu podařilo spolu s Jankem a Petrem z Ko-

---

¹⁰⁷ AČ 36, č. 4, s. 211–212: „*In villa Popowicz et Conyepruss Drzka decessit. Littera proclamationis in Veronam ... (5. 9. 1412). Cuius predicta bona et hereditates ad dominum regem sunt legitime devoluta. Barbara de Popowicz defendit hereditates post Drzkam matrem suam proclamas, ... Jacobus de Popowicz defendit hereditates ... Cunath de Komarov defendit hereditates ... Docere vult tabulis terre. Sudik de Conieprus sue et uxoris sue nomine defendit hereditates in Conieprussiech ... eam probaturos tabulis terre... Ibi, videlicet in crastino Martini, Barbara defendens predicta testes suos non produxit, et ob hoc regi, et qui ius regium sibi vendicant, datum est pro iure obtento. Dederunt memoriales. ... Terminus ad idem Cunato sabb. contemp. quadrag. (14. 3.). Ibi Sudik de Conieprus et Gitka uxor sua in defensione contenti in termino peremptorio nichil docuerunt contra ius regium neque eis terminos emendaverunt, et ob hoc predictis Ruperto et Janconi, qui ius regius ipsis vendicant, datum est pro iure obtento. Datum Jankoni de Bezdiedicz et Ruperto de Zestmelin.*“

¹⁰⁸ AČ 36, č. 5, s. 212: „*In villa Tmany Nicolaus de Kokotow decessit. Littera proclamationis in Weronam a d. MCCCCXII feria quinta post Nativitatis s. Marie (15. 9.) emanavit. Cuius bona... Et demum dominus rex dicta bona dedit Coberczoni de Tmanie venatori suo. Ibi nullus infra tempus proclamationis se obtulit...*“.

¹⁰⁹ AČ 36, č. 6, s. 212–213: „*In villa Chodun Jessek pisszczecz decessit. Littera proclamationis in Weronam... a. d. MCCCCXII feria IIIa post omnium sanctorum (2. 11.) emanavit. Cuius bona... Welik de Zylini defendit hereditates suas... in Choduny... Ibi defendens predictus nichil docuit de iure suo, prout se submisit, neque sibi terminos emandavit, et pro eo predictis ius regium ipsi vendicantibus datum est pro iure obtento. ... Pribiczoni et Johanni dicto Basstin dato ad omagium Wissegradense.*“

¹¹⁰ AČ 36, č. 9, s. 213–214: „*In villa Cozolup Offca relictia quondam Andree de ibidem decessit. Littera proclamationis in Weronam feria II in die s. Elizabeth (19. 11. 1414) emanavit. ... Datum Buczkoni de Tmanye provisorii domini regis curie prope Weronam ad omagium Wissegradense.*“

¹¹¹ AČ 36, č. 10, s. 214: „*In villa Cozolup (7 km V od Berouna) Strziezko de ibidem decessit... Littera proclamationis sabbatum ante festum sanctorum Philippi et Jacobi apostolorum (27. 4. 1415) emanavit.*“

kotova získat i dědictví po Bedřichovi z Vinařic a Zbyňkovi z *Lnysstiech*.¹¹² Podíváme-li se na Vinařice ještě jednou, zjistíme, že vesnice byla také rozdělena mezi mnoho vlastníků – další ze zápisů zmiňuje Zdeňka z *Chayny*, který držel plat jedné kopy na usedlosti Mikuláše z Vinařic,¹¹³ abychom se o zápis dále dozvěděli o při mezi panovníkem a berounskými minority, kteří měli údajně bez králova souhlasu zakoupit plat sedmi kop na Vinařicích a Litni.¹¹⁴ Bratři se odvolávali na deskový zápis, jež prokazoval koupi části platu za 40 kop gr. od Mikuláše z Litně a druhého dílu za 30 kop od Pešíka z Vinařic.¹¹⁵ Majetek ve Tmáni však držel i jakýsi Albert, syn Čenkův, jehož statky připadly na krále.¹¹⁶

Datum Buczkoni provisorii curie Weronensis, Janconi de Bezdiedicz et Krczkoni ad omagium Wissegradense...“

¹¹² AČ 36, č. 18, s. 218–222; Ibidem, č. 19, s. 222.

¹¹³ AČ 36, č. 23, s. 224–225: „*In villa Winarzicz Zdenko de Chayna decessit. Littera proclamationis anno ut supra feria II ante Magdalene (19. 7. 1417) in Weronam emanavit. Cuius una sexagena census annui in curia arature Nicolai de Winarzicz ad dominum regem legitime est devoluta... Nemo defendit...*“.

¹¹⁴ AČ 36, č. 24, s. 225: „*In villa Litnye et in Winarzicz septem sexagene gr. census, quas religiosi prior et conventus monasterii beate Marie virg. Weronensis sine consensu d. regis emerunt et compararunt ad dominum regem sunt legitime devolute. Littera proclamationis in Weronam anno domini MCCCCXVII feria III post festum s. Francisci (5. 10.) emanavit. Frater Nicolaus ordinis Predicatorum a s. Clemente nomine prioris et totius conventus monasterii prenominati Weronensis ord. Predicatorum a s. Clemente nomine prioris .. defendit predictum censum proclamatus, dicens eos predictum censum habere in tabulis terre de consensu d. regis...*“.

¹¹⁵ Ibidem, č. 24, s. 225 k 11. 5. 1413: „*Nicolaus de Litnye protestatus est coram beneficiariis Pragenses, quod in hereditate sua, in Litny in curiis rusticalibus omnibus cum censu ... vendidit priori et conventui monasterii s. Marie in Werona et ipsi monasterio in perpetuum pro quinquaginta sexagenis gr. sibi plene persolutis et eis a dicto monasterio de dicto censu hereditarie in perpetuum condescendit .... Quem quidem censum ipsis solvere tenetur et debet per medium incipiendo in festo s. Galli proximi et per medium in festo s. Georgii...*“; Ibidem, č. 24, s. 226 k 16. 12. 1416: „*Pecha de Winarzicz protestatus est coram beneficiariis Pragenses, quod in hereditate sua in Winarziczich curia arature cum censu..., tres sexagenas gr. census annui nudi et perpetui vendidit ... priori et conventui monasterii s. Marie in Werona... in perpetuum pro XXX sexagenis gr. ... Disbrigare debet ispemet vendens et cum eo Sudik de Konyepus et Jan de Bytowa, ... Quem quidem census solvere eis tenetur et debet per medium in festo s. Georgii proximi et per medium in festo s. Galli...*“.

¹¹⁶ AČ 36, č. 27, s. 228.

Půhonné knihy dvorských desk přinášejí trojici zápisů týkajících se rovněž této při, a to jednak Elišky, jednak Markéty, jednak Dětricha z Vlenec. Zatímco první dva zápisy bychom našli i v deskách dvorských,¹¹⁷ zápisu o Dětrichovi budeme nyní věnovat pozornost.¹¹⁸ Jedná se totiž o spor o majetek ve Vlencích, kdy Běta z Prahy pohání Dětricha z Vlenců kvůli svému věnu, pojištěnému na vlenecké usedlosti do výše 10 hřiven, jež získala od svého zesnulého muže Matyáše. Svědky se stali *Nuzerz* z Vlenec a *Václav* ze Srbska, co jen dále potvrzuje majetkovou rozdrobenost vesnice.

Hned třikrát se setkáme s Jankem z Nesvačil, který v l. 1405–1406 žaloval dvakrát *Johanna* z Vižína a *Osové* a jednou se svářil s *Markétou* z Borku.¹¹⁹ Jednalo se zřejmě o majetkové spory, řešené za využití prostředníků.¹²⁰

Zachariáš ze Svinař se naopak stal dvakrát předmětem žaloby, a to když jej nařkli *Jakub* z Prahy a *Purchard* z Roupova.¹²¹

---

¹¹⁷ Srov. s. 36–37.

¹¹⁸ DD VII, č. 41, s. 14: „*Byetha de Praga conqueritur super Theodricum de Wlenecz, quia intromisit se in hereditate sua dotali obligata in Wlenecz minus iuste et tenet, de curia arature in Wlenecz cum hereditate, pratis et qualibet libertate ad ea pertinente, in qua hereditate habet X marcas argenti dotaliciales, quia ei id argentum dotavit Mathias maritus ipsius quondam in Wlenecz, quando sibi tradebatur ... Testes ... Nuzerz de Wlenecz, Waczlaw de Sirbska, Cirlyk ibidem. ... In eodem termino partes compromiserunt potenter in arbitros, Theodoricus in Przibiconem dictum Mlynarz de Karlica et Byetha in Jacobum de Sowynicz, promittens sub pena XX marcarum argenti ordinacioni... Ibidem arbitri predicti comparauerunt dicentes se non potuisse in arbitracione concordare*“.

¹¹⁹ Mohla by být totožná s *Markétou* na *Mstihlavech*, vdovou po *Divišovi* z Borku, viz pozn. 104.

¹²⁰ DD VII, č. 135, s. 50: „*Genczo de Neswaczil conqueritur super Johannem de Wyezým et de Osowa, quia fecit sibi dampnum suo posse sine iure ius hereditate in Neswacyl, quando ibi habuit. Perdicio in diversis rebus domus et in promptis pecuniis pro X marcis minus lothone*“; DD VII, č. 136, s. 51: „*Genczo de Neswaczyl conqueritur super Margaretham de Borku. Inposicio ut supra pro X marcis. Executor idem (Wnuczko de Wlenecz).* Terminus sabbato contemporum adventus (19. 12.) ... *Ibi Genczo Nicolai dicti Pastorek et Margaretha Mathie de Wikoss. Quidquid habuit mandabunt et inter predictas partes ordinabunt, ratum et gratum tenere debent sub pena decem sexagenarum gr.; ...*“; DD VII, č. 137, s. 51: „*Genczo de Neswaczil conqueritur super Johannem de Osow. Inposicio a. d. MCCCCVI sabato contemporum penthecoses. Executor Wnuczko de Wlenecz. Terminus in crastino Marharethe*“.

¹²¹ DD VII, č. 241, s. 89–90: „*Jacobus de Praga conqueritur super Zachariam de Swynarz et Albertum de Wssyeradycz et Woyslaum de Swinarz, quia fecit dampnum suo posse in regis Wenceslai*

Mnoho informací nezískáme ani z Desek zemských. K r. 1370 Emler dohledal stopy zápisu spolu mezi Oldřichem a Smilem z Libomyšle na majetky v Libomyšli, Ohrazenicích, Křešíně, Hořovicích, Rpetech, *in Cheznowicz* a v Olešném.¹²² O výši majetku nic nevíme, nicméně se jedná vesměs o osady od sebe nepříliš vzdálené. Přitom je více než pravděpodobné, že nebyly v majetku obou vladyků celé.

Více se dozvídáme o statcích Dobeše z Jablonce, který prodal své dědiny v Levíně (plat 3 kop na čtyřech usedlostech) a v Nesvačilech (plat 3 kop na dvou usedlostech) minoritům v Berouně za 60 kop.¹²³ Jako ručitelé byli přítomni Zachariáš z Vinařic a Markvard z Tmáně.

Nevelký majetek zachycuje také zápis k roku 1383, jehož prostřednictvím Bohuslav z Hlohova prodal svou usedlost ve Svinařích za 7 ½ kopy gr. – její výnos zřejmě nečinil ani kopu ročně.¹²⁴ Kupcem byli Albert a Otík, přičemž o Otíkovi

---

hereditate in Praga sine iure. Perdicio in diversis argenteis clenodiis, in promptis pecuniis et in diversis litteris, a na lystech, neplnyenye pro C marcis argenti. Post hoc dampnum powod list s wysutymi peczetmi. Tallis... Data monicio XIIIor dierum per Nosakonem super Woyslaum predictum et per Marssiconem super Zachariam predictum et per byczenum de Sokolowicz super Albertum predictum.“; DD VII, č. 376, s. 144: „*Purchardus de Rupow conqueritur super Zachariam de Swynar et Lytowicz, quia fecit sibi dampnum suo posse sine iure in eius hereditate in Rupowy. Perdicio rozliczných litteras cum sigillis pendentibus...*“.

¹²² PDZ I, s. 438 k 2. 10. 1370: „*Vlricus et Smil de Libomyssle p. s. c. dominis baronibus, iudicio presidentibus etc., quo ipse Vlricus hereditate sua in Lybomissli, toto quodquid ibi habuit, in Ohrazeniczich (6 km JV od Hořovic) parte sua, in Krzyessin (1 km SZ od Ohrazenic) parte sua, et ipse Smil hereditate sua in Horzowicz parte sua, et in Rpet (3 km JV od Hořovic) parte sua, in Cheznowicz parte sua, in Olessne (10 km JZ od Hořovic) parte sua, in ..., omnibus hereditatibus habitis vel habendis se insimul unierunt...*“.

¹²³ PDZ I, s. 537 J z 19 31. 3. 1391: „*Dobessius de Jablonczie dictus Kdyczyna p. e. c. b. P., quod hereditatem suam in Lewinie (10 km SZ od Nesvačil), tres sex. gr. census cum quatuor curiis rusticilibus, in Neswaczil duas curias rusticales soluentes 3 sex. gr. census annui ... vendidit Adalberto priori et toto conuentui monasterii in Verona ordinis fratrum Predicatorum nec non et moansterio perpetue et in ewum pro vescu fratribus pro 60 sexag. gr. prag. integre persolutorum hereditarie, et codescendit. Et debet disbrigare ipsemet vendens et cum eo Zacharias de Winarzecz et Marquardus del Tmanie, omnes in solidum. Nuncius ex parte domini regis fuit Cunradus Capler specialiter delegatus, quod ipse dominus rex eisdem monachus indulsit mere 20 sexag. gr. census in hereditatibus liberis, ubicunque possent.*“

¹²⁴ PDZ I, s. 482 z 6. 10. 1383: „*Bohuslaus de Hoholowa ..., quod hereditatem suam in Swynarz, curiam arature cum agris, pratis, etc., nihil reseruando, excluso quod Fiola tenet, vendidit Otykoni et Albero pro 7 ½ sexagenis.*“

víme, že následujícího roku odkoupil od Matěje ze Svinař další usedlost za tři kopy a s tím i patronát k místnímu kostelu.¹²⁵

Když zesnul Vilém z Hradištka, zanechal po sobě pohé dvě kopy platu, o něž se prostřednictvím kněze Jindřicha ze Všetat hlásil neúspěšně Jan řeč. Čihák ze Skřiváně.¹²⁶ Pouhá kopa platu se stala předmětem dědického jednání po úmrtí pana Zdenka ve Vinařicích, jež byla uvázána na dvorec Mikuláše z Vinařic a připadla králi.¹²⁷ Konečně dvorec či usedlost o neznámé rozloze i výnosu po sobě zanechal Václav řeč. Vlach, seděním na Želkovicích. I ona připadla panovníkovi, který ji obratem přidělil Matějovi z Hostěnic.¹²⁸

Pokusíme-li se stručně sumarizovat přechodzí výsledky, jež však pro jejich nízkou početnost nemá cenu statisticky zpracovávat, zjistíme, že jen malý díl zpráv (ca. 20 %) přináší konkrétní informace o výši projednávaného majetku. Nikdy však neumožňuje postihnout majetkovou strukturu jednotlivých vsí, ať již z pohledu tamního poddanského obyvatelstva, nebo z hlediska tamní nižší šlechty. Pomineme-li extrémní hodnoty (půl lánu na straně jedné a věno v údajné hodnotě 200 kop na straně druhé), pohybuje se sporná částka většinou v řádu desítek kop gr. S tím vcelku souhlasí údaje, jež získáme při nahlédnutí do erekcčních knih.

---

¹²⁵ PDZ I, s. 502 z 20. 12. 1384: „*Matthias de Swynarz ..., quod hereditatem suam ibidem, curiam arature cum agris, pratis, jure patronatus eccleise et omni libertate ad ea peritinentie vendidit Otikoni de Swynarz et suis heredibus pro tribus sexagenis grossorum.*“

¹²⁶ AČ 36, č. 17, s. 217–218 „*In villa Brzeskowicz Wilhelmus de Hradysstka decessit. Littera proclamationis in Rakownik anno domini MCCCCXVI sabbatum ante diem Innocentium (26. 12.) emanavit. Cuius due sexagene census in Brzesstyan ad dominum regem legitime sunt devolute. Dominus Henricus presbyter de Wssetat nomine Johannis dicti Czihak de Skrzywanie defendit ius hereditarium... et offert eum probaturum tabulis terre. ... Visa tabularum, quia predictus Johannes ... nichil docuit... Datum Zdenconi de Duchowicz ad omagium Wissegradense...*“.

¹²⁷ AČ 36, č. 23, s. 224–225 „*In villa Winarzicz Zdenko de Chayna decessit. Littera proclamationis anno ut supra feria II ante Magdalene (19. 7. 1417) in Weronam emanavit. Cuius una sexagena census annui in curia arature Nicolai de Winarzicz ad dominum regem legitime est devoluta... Nemo defendit...*“.

¹²⁸ AČ 36, č. 29, s. 228 z 24. 2. 1437: „*In villa Zelkowicz Wenceslaus de ibidem dictus Wlach decessit. Cuius curia arature cum suis pertinenciis ad dominum regem legitime est devoluta. Que bona serenissimus princeps et dominus dominus Sigismundus... Mathie Videt dicto de Hostienicz pro serviciis suis gracie per litteram suam, que ingrossata est in quaterno...*“.

I zde se většina darů pohybuje na stejné úrovni.¹²⁹ Naše odhady převažující výše majetku drobné šlechty potvrzuje konečně i darování, jež učinil měšťan Vavřinec, když fundoval oltář sv. Lukáše evangelisty a sv. Vavřince a nadal jej 10 kopami gr. platu, z nichž 4 plynuly od Jaroslava z Litně.¹³⁰ Konečně podobné výsledky poskytla i regionální sonda z oblasti mezi Libicí a Kolínem.¹³¹ Vezmeme-li do úvahy, že se o majetek mnohdy dělilo více osob, případně celých rodin, vyvstane na povrch, že jakékoli sebemenší rozšíření tohoto skromného jmění mohlo pro jednotlivé šlechtice a jejich rodiny znamenat podstatné zlepšení životní úrovně – tato situace ovšem musela velmi vyhovovat panovníkovi, jemuž právo odúmrti dávalo do ruky cenný mocenský nástroj, který mu umožňoval naklonit si poměrně zajímavou společenskou skupinu, již mohl dobře využít ve svých službách. I naše zjištění tak potvrzují, že mnozí drobní šlechtici museli nevelké příjmy ze zděděných majetků doplňovat odměnami plynoucími ze služby mocnějším a bohatším.

Nižší šlechta a církev: zbožné nadace a zajištění práva

Podívejme se nyní, nakolik může naše představy zpřesnit rozbor darování ve prospěch církve. Darování, učiněných samotnými vladyky, nebylo mnoho a nejsou nesporná. R. 1397 Přibík daroval kostelu v Bubovicích pat dvou kop ze vsi Borek na třech osedlých, kdy Václav měl platit dvakrát ročně 20 gr., Jan 24 gr. a Swacho

---

¹²⁹ Viz dále 41–44.

¹³⁰ LE III, č. 424, s. 284–285 k 21. 4. 1388.

¹³¹ Srov. David KALHOUS, *Od Libice ke Kolínu. Dějiny jedné oblasti do husitství II.*, MHB 14, 2011, s. 56–60; Miroslav POLÍVKA, *Mikuláš z Husí a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce*, Praha 1982, s. 18–19 na základě výsledků studie IDEM, *A Contribution to the Problem of Property Differentiation. of Property Differentiation of the Lesser Nobility in the Pre-Hussite Period in Bohemia*, Hospodářské dějiny 2, 1978, s. 331–359. Srov. Rostislav NOVÝ, *Vývoj struktury pozemkového vlastnictví na Benešovsku v předhusitské době*, Sborník vlastivědných prací Podblanicka 21, 1979, s. 141–176 a František ŠMAHEL, *Dvanáct pramenných sond k sociálním poměrům na Tábořsku od poloviny 14. do konce 15. století*, Husitský Tábor 9, 1986–1987, s. 289.

16 gr.¹³² Bohužel bychom Borků našli celou řadu a není tedy zcela jisté, zda byly tyto statky upsány na Borku u Berouna.

Jistější je situace v případě obdarování farnosti v Borku, která získala r. 1405 plat 44 gr., 24 vajec a dvou slepic, jež měly plynout z nedalekých Kotopek (10 km JZ) za aniversárium sestávající ze tří lekcí a mše. Kostelu plat potvrdil urozený Jan ze Mstichova (?), jenž ovšem jen stvrzoval donaci svého strýce.¹³³

Kostel v Bezdědicích získal dokonce plat šest kop, jež byly určeny ke zřízení kaplanství a držení dvou mší a 4 aniversárií.¹³⁴ Na plat se složili Petr z Bezdědic, sezením na Vesci a Jaroslav z Čičelic, sezením na Bezdědicích. Petr přislíbil dvě kopy na třech usedlostech Březovicích (všechny nalezené vsi toho jména ležely dosti daleko), zatímco Jaroslav nabídl další dvě kopy na třech konětopských usedlostech. Konečně byl kostelu přiřčen i plat dvou kop.

---

¹³² LE IV, č. 649, s. 471 z 5. května 1397: „Przibico, cliens de S. Sswihow ... pro ... salute animae suae ac progenitorum et predecessorum duas sexgas grss. den. Prag. in villa Borek super hominibus Waczlawone, Janone et Schwachone, qui Waczlaw 20 grss., Jan 24 grss., et Schwacho 16 grss. ... census annui pro uno termino et pro alio tantumdem censuant..., D. Jaxoni, plebano Eae in Bubowicz. Za to jedno anniversarium ubi de vespere vigiliae decantabuntur et in chrastino quatuor missae tenebuntur, duae cantatae, videl. una de B. V. Maria e talia defunctorum, et duae lectae, ubi etiam pauperes debent nutriri et hoc sub poena excommunicationis et poena 15 grss. ... Est etiam expressum, quo Przibico ... et successores censum ... de villa Borek ad alia bona aequivalentia transferre...“.

¹³³ LE V, č. 871, s. 645–646 ze 3. 7. 1405.

¹³⁴ LE V, č. 936, s. 690–692: „Petrus de Bezdyedicz residens in Weska et Jaroslaus de Czczelicz residens in Bezdyedicz in praesentia D. Wenceslau Stuoss, plebani Ecclesiae in Bezdyedicz, cupientes cultum divinum apud dictam ecclesiam augeri auc pro remedio ... animarum suarum ... praefatus Petrus duas sexagenas den. Prag. census annui in villa Brzezowicz super bonis et hereditatibus, quae Sicho, Duchco et Paulus Strzeleczech ibid. tenet et possidet, supradictus vero Jaroslaus similiter duas sexg. grss. census annui in villa Konyetep (nejspíše 7 km JV od Příbrami) similiter super hereditatibus Mladconis prope curiam Marziconis dicti Babek et Duchconis Oprssal dominio supremo pro se ... et successoribus reservato dicto D. plebano in Bezdyedicz et ipsius successoribus pro ipsorum meliori et vicarii manualis apud eandem eam tenendi sustentatione, salvis censibus duarum sexg. grss., quae adhuc debent comparari ex procuratione et ordinatione parochianorum Ecclesiae memoratae ..., donaverunt ... a prenominato Petro et Jaroslao ipsorumque ... successoribus divisim in terminis ... S. Galli et Georgii tollendum; ...; spiritualem capellanum constituere...“.

Naopak farnost v Lochovicích získala plat dvou kop na dvou usedlostech v Bezdědicích, jež jí připsali Johan Kbel, urození Bořiovoj, jeho žena Dorota a syn Bohuslav z Janova.¹³⁵

Poměrně komplikovanou závěť zanechal po sobě bývalý bílinský arciděkan a kanovník od sv. Víta Přibyslav, který se rozhodl zanechat oltáři sv. Tomáše v katedrálním kostele celkem 4 kopy a 32 gr. platu, jež měly plynout jednak ze Všeradic z usedlostí držených v té době Vavřincem Trojanovým a Wiechem (2 kopy, 32 gr.), jednak ze vsi *Zahrziewecz* (2 kopy; jedná se snad o Zahorany), kde byly vázány na usedlost jakéhosi *Wietoně*.¹³⁶ Odkaz ovšem zatížil několika povinnostmi: jednak vyčlenil po kopě splatné dvakrát ročně na všeradických statcích prebendě zajišťující bílinské arciděkanství, jednak přiřkl 2 kopy vikářům příslušným k oltáři, konečně vyčlenil drobné odkazy ve prospěch anniversaria, z nichž měli být podporováni chudí, koupeny svíčky a slouženy mše. Rozsahem se připsaný majetek zřejmě pohyboval mezi 4–5 lány.

Konečně Zbyněk řeč. Bíškovce z Neumětel vyznal před Mikulášem Puchníkem, že daroval Jaroslavovi z Neumětel a jeho faře plat kopy gr.¹³⁷

Zakládání různých drobných nadání, stejně jako služba církvi ovšem nepředstavovali jediný důvod, kdy docházelo k vzájemné interakci. Listina papeže Jana XXII. z 21. 2. 1331, kterou se dovoluje pražskému biskupovi, aby udělil dispens Oldřichu Protivovi z Neumětel a urozené Scholastice, dceři Zbyslava ze Žebráku, kvůli

---

¹³⁵ LE V, č. 1007, s. 734–735 z 22. 4. 1407: „*Coram nobis Johanne Kbel ... famosus vir Borzywogius armiger, Dorothea conthoralis et Bohuslaus de Janow, filius ipsorum, ... conpatres confessi sunt...*, se duas sexagenas grossorum denariorum Pragensium census annui ... super Wenceslao et Jacobo dicto Schubek, laicis villae Bezdyedicz, et ipsorum hereditatibus cum dominio, tuitione tamen pro se specialiter reservata, es si in aliqua parte dictus census ... in eisdem hominibus deperiret, extunc Marsso, laici ibidem de Bezdyedicz, et ipsius heredes eundem supplere debebunt, D. Nicolao, plebano Eae in Lochouicz..., Ecclesiae suae et suis successoribus ... pro summa viginti sexagenass grossorum ... vendidisse annis sinalis in terminis ... SS. Gergii et Galli... tollendum...“.

¹³⁶ LE I, č. 189, s. 91 z 6. 11. 1371. Odkaz klade Všeradice na Slánsko a *Zahrziewecz* k Berounu. Otázkou je, zda notáři v tomto věřit – nedaleko Slaného totiž žádná ves podobného jména neleží.

¹³⁷ RBMV I/2, č. 1740, s. 418.

sňatku, nepochybně představuje jen jeden náhodně dochovaný střípek, dokládající vliv církve na disciplinaci obyvatelstva ve věci manželství, rodiny a obecně mravů.¹³⁸

Bližší důvody, jež vedly k založení těchto nadání, bohužel neznáme. V obecné rovině darování měla vesměs přispět k zachování památky. Jsou zajištěna platy v řádech kop grošů, jež musely být plynout z majetků v řádu desítek kop. Pro rodiny místní šlechty se tedy jistě muselo jednat o značné investice, uvážíme-li, v jakých řádech se pohybovaly sporné majetky ve dvorských deskách. Nepřekvapí tedy, že se na ně mnohdy skládalo více osob, jež byly zřejmě převážně v příbuzenském nebo sousedském vztahu. Za povšimnutí stojí, že mnohé predikáty neodpovídaly dosvědčenému majetkovému zázemí. V případě církevních donací by se tedy dalo uvažovat i o tom, že donátoři sice usilovali o spásu duše, avšak k tomu využívali majetku, který by pro ně i tak bylo obtížné spravovat.

Donace směřovaly místním farním kostelům, a nikoli v kraji bohatě zastoupeným klášterům – ostatně i berounští minorité si své majetky museli zakoupit.¹³⁹ Důvodem je bezpochyby trend, který byl vysledován nejenom na mnoha místech raně středověké Evropy, ale také například v Kladrubech, kdy prvotní fundace zprvu lákala četné donátory z řad místní šlechty, aby v dalších generacích došlo k utlumení zájmu a k proměně vzájemných transakcí z darů na směny a koupě.¹⁴⁰ Pravdou přitom je, že ostrovský klášter a další instituce patřily již mezi starší fundace. Avšak ani v rovině směn a koupí se nám nedostává mnoha svědectví o vzájemných kontaktech mezi kláštery a místními vladyky a panstvem – jedním z mála je směna uskutečněná mezi Štěpánem z Tetínem a špitálem sv. Františka v Praze.¹⁴¹ Citelně zde chybí podrobný urbář, jak jej máme k dispozici pro strahovská zboží.

¹³⁸ RBM III, č. 1735, s. 679.

¹³⁹ Srov. pozn. 140.

¹⁴⁰ Matthew INNES, *State and Society in the Early Middle Ages: the middle Rhine valley, 400–1000*, Cambridge 2000.

¹⁴¹ RBM IV, č. 526, s. 211 z 12. 3. 1338: „...commutationem fecimus cum hon. et relig. viris summo magistro et fratris ordinis Cruciferorum cum stella domus hospitalis S. Francisci in pede pontis Pragensis pro quodam eorum rubo dicto Roblin circa castrum nostrum dictum Thetyn, qui in mensura sex mansos siue laneos plenissime comprehendit, ita quod iisdem fratribus ac ipsorum dicto hospitali rubum dictum Morsina cum riuulo adiacente circa ecclesiam eorum ville dicte Dorziechowitz, qui etiam sex mansos seu laneos continet, suis limitibus plene et debite mensuratos,...“ Srov. naproti tomu k provázanosti zájmů místních vladyckých rodin a klášterů mezi Libicí a Kolínem

Panovník a místní šlechta

Rozhodnutí učiněné na příkaz panovníka stejně jako připomenutí významu dvorských desk pro poznanání předhusitské nižší šlechty nás upomíná na význam panovníka pro tuto společenskou vsrtvu. Už jsme si mohli povšimnout i starších dokladů, jež umisťovaly některé z místních šlechticů do blízkosti panovníka. Jedná se však bohužel o ojedinělá svědectví, jejichž výpovědní hodnota je omezená. Několik dalších zpráv rovněž dokládá držení úřadu – kromě Bořivoje ze Svinař, který si získal přízeň panovníka a zastupoval jej v bavorské Falci,¹⁴² upozorníme na Jana Řitku z Bezdědic,¹⁴³ Bohunka ze Skříple, Štěpána z Tetína¹⁴⁴ či píseckého purkrabí Petra ze Suchomast.¹⁴⁵

Snaha být panovníkovi blízko mohla také být důvodem, proč si pan Bohuslav, jenž jinak držel majetky v Třtěnicích na Jičínsku, pořídil dům v městečku Žebrák.¹⁴⁶

---

srov. např. David KALHOUS, *Od Libice ke Kolínu. Dějiny jedné oblasti do husitství I*, MHB 13, 2010, s. 18–21, 24–45.

¹⁴² K němu viz Ivan HLAVÁČEK, *Bořivoj von Svinaře*, Fränkische Lebensbilder 6, Würzburg 1975, s. 77–91; Peter HILSCH, *Bořivoj von Swinaře als Landvogt im Elsaß. Zur königlichen Politik Wenzels gegenüber Straßburg und der elsässischen Landvogtei*, Zeitschrift für württembergische Landesgeschichte 40, 1981, s. 436–451; Vladimír RŮŽEK, *Družina Bořivoje ze Svinař ve službách Václava IV.*, Minulosti západočeského kraje 25, 1989, s. 57–90.

¹⁴³ RBMV III, č. 798, s. 313–314 jako vyšehradský purkrabí.

¹⁴⁴ RBM III, č. 1831, s. 714–715.

¹⁴⁵ CIM II, č. 816, s. 1078 z 24. 8. 1407 vydaná na Žebráku.

¹⁴⁶ AČ 36, č. 1, s. 209–210: „*In Trztynycze et opido Zebrak Bohuslaus de ibidem decessit. Littera proclamationis in Weronam feria tertia proxima post festum s. Viti (16. 6. 1411) emanavit. Cuius bona et hereditates ad dominum regem sunt legittime devoluta. Dominus Budywogius de Tinecz frater predicti Bohuslai deffendit in Trztynycze et domum in Zebrak et alias omnes hereditates post Bohuslaum proclamatus, dicens se habere melius ius... Witko de Chodunye prot. est, quod hereditatem suam, in Trztieniczi duas curias rusticales solventes duas sexagenas gr. census cum agris vendidit Bohuslao de Mendico et Budiwogio plebano fratri ipsius ac Woycze dicti Bohuslai uxoris pro vigintis sexagenis gr. etc. Disbrigare debet ipsemet vendens et cum eo Jan de Tmany, Sbinco de Wissebor, omnes in solidum. Et Benessius de Chotunye ad hoc forum suum benivolum consensum prebuit et omne ius suum, quodcumque habuit ad dictas hereditates, dimisit eis, plene et in toto. Andreas Steblenecz de Drhkw pincerna domini regis recepit.*“

Úřady a dary: k funkci místní šlechty

Mnoho pozornosti se dříve věnovalo tzv. hradské organizaci a jejím proměnám, přičemž se spíše mlčky předpokládalo, že se jednalo o klíčový orgán reprezentace panovnické moci a zároveň hlavní platformu řešení místních konfliktů.¹⁴⁷ Část novějšího bádání však jednak oslabila představu raně středověkého „úřadu“ jako teritoriální jednotky s jasně vymezenými pravomocemi a pevnou hierarchií hodnot,¹⁴⁸ jednak upozornila na význam shromáždění místních komunit jako fóru pro řešení většiny sporů.¹⁴⁹ Aniž bychom zde chtěli řešit spor mezi těmi, kdo se přiklánějí k existenci shora řízených a pevně vymezených, byť třeba asymetrických správních obvodů, a těmi kteří koncept teritoriální správy v raném středověku odmítají, podíváme se na ty zprávy, jež nás informují o zapojení místních notáblů do právního života, zejména do řešení konfliktů. Zpráv ovšem není mnoho a obvykle staví tyto šlechtice spíše do postavení pasivního elementu – povětšinou totiž v dochovaných listinách figurují jako svědci. Nejstarší doklad můžeme spojit již z donací vsi Býkoš, jíž dosvědčili dva místní šlechtici.¹⁵⁰ Stejnou službu králi

---

¹⁴⁷ Obdobně v zásadě i Libor JAN, *Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy*, Brno 2000, který ve své cenné monografii specifikuje povinnosti hradských „úředníků“ a staví proti sobě hradského správce a vilika jako soudce urozených, respektive panovníkových poddaných. Pomíjím zde karlštejnskou manskou soustavu, o níž nejnověji pojednala Markéta NOVOTNÁ, *Karlštejnská manská soustava*, in: *Karlštejn a jeho význam v dějinách a kultuře* (= Práce Národního památkového ústavu 3), Praha 2010, s. 110–127. Viz také její stejnojmenná rigorózní práce na ÚČD FF UK (2008). Srov. k asymetričnosti Rudolf PROCHÁZKA, *K vývoji a funkčnímu rozvrstvení hradů 11.–12. stol. na Moravě*, in: *Lokalne ośrodki władzy państwowej w 11.–12. wieku w Europie Środkowo-Wschodniej*, Wrocław 1993, s. 109–141.

¹⁴⁸ Michael BORGOLTE, *Geschichte der Grafschaften Alemanniens in fränkischer Zeit*, Sigmaringen 1984 (Vorträge und Forschungen, Sonderband 31); srov. Herwig WOLFRAM, *Ostmitteleuropäischen Reichsbildungen um die erste Jahrtausendwende und ihre gescheiterten Vorläufer*, in: *Böhmen und seine Nachbarn in der Přemyslidenzeit* (= Vorträge und Forschungen 41), Alexander Patschowsky – Ivan Hlaváček (ed.), Konstanz 2012, s. 49–90.

¹⁴⁹ Wendy DAVIES, *Small Worlds: The Village Community in Early Medieval Brittany*, Berkeley – Los Angeles 1988; Susan REYNOLDS, *Kingdoms and Communities in Western Europe 900–1300*, New York – Oxford 1984; Jürgen WEITZEL, *Dinggenossenschaft und Recht. Untersuchungen zum Rechtsverständnis im Fränkisch-deutschen Mittelalter*, Wien – Köln – Graz 1985.

¹⁵⁰ CDB I, č. 251, s. 224.

prokázal i Dluhomil z Neumětelským svým svědectvím při donaci pro klášter Ostrov.¹⁵¹ Ve výčtu bychom mohli pokračovat.¹⁵²

Podstatnějším dokladem jsou ovšem účasti na rozhodování při. Zatímco není zcela jisté, že Fridman z Tmáně seděl nutně poblíž Berouna – proti svědčí ostatně i původ donátora,¹⁵³ menší pochybnosti však panují v případě Zbyslava z Třebáně, který pomáhal r. 1340 řešit spor mezi zbraslavským klášterem a pražskými křížovníky a jejich poddanými.¹⁵⁴ Jen o málo později a na příkaz krále Tobiáš z Bechyně, Bohuslav z Všeradic, Harold ze Všenor a Blahuta ze Svinař dosvědčili, že spolu s Vaňkem, vicepurkrabím Hradu, v podobném sporu mezi klášterem Zbraslav a křížovníky určili hranice mezi vsí Řitka a novou klášterní vískou Lístnice.¹⁵⁵ Konečně v 50. letech 14. století se Blahuta ze Svinař podílel na vytyčení hranice mezi královským hvozdem a majetkem zbraslavského kláštera.¹⁵⁶ Další spor o hranice lánu se pak řešil např. r. 1409, kdy byla ustanovena jako hranice říčka pod vsí Chotouň až k hranicím vsi Borek.¹⁵⁷

Při výběru osob, které budou pomáhat při rozhodování sporů, však nerozhodovala pouze místní příslušnost dané osoby, důvodem mohlo být i postavení získané v panovníkových službách. Příklad nabízí listina z r. 1384, kdy Zachariáš ze Všeradic, vicepurkrabí Hradu, a Tobiáš z Přepych, zastupující vyšehradského purkrabí Chvala, spolu s karlštejnským purkrabím Otíkem, řeč. Prase, byli vybráni rozhodci ve sporu mezi vyšehradskou kapitulou a zbraslavským konventem o hranice vsí Ko-

¹⁵¹ CDB III/1, č. 55, s. 55–57 z 1233.

¹⁵² Srov. např. CDB V/1, č. 347, s. 518 k 10. 8. 1262, kde je mezi svědky zmíněn „*Demetris de Poscapel*“; RBM II, č. 1673, s. 718, cc. 1295; PDZ I, č. 113, s. 33–34 k 1318 zmiňuje, že Hynka z Vlašimě pohnal Zvěře z Čestína a Peška z Radošovic. Mezi svědky uvádí na pátém místě Mikeše z Nesvačil (34); RBM III, č. 976, s. 381–382 k 23. 4. 1324; RBM V, s. 1130, RBM III, s. 546–547; RBMV III, č. 798, s. 313–314.

¹⁵³ RBM II, č. 2189, s. 951–952 k 27. 7. 1309; Ibidem, č. 2241, s. 970 k 30. 11. 1310.

¹⁵⁴ *Listy kláštera Zbraslavského*, č. 84, s. 43–44.

¹⁵⁵ RBM V, s. 867, III, s. 448–449 k 17. 5. 1350. Srov. pozdější zmínku v *Listy kláštera Zbraslavského*, č. 241, s. 199 z 4. 6. 1398 (= RBMV V. 1, č. 614, s. 12–13 z 4. 4. 1398).

¹⁵⁶ *Listy kláštera Zbraslavského*, č. 112, s. 63–65 z 17. 5. 1350; Ibidem, č. 135, s. 84–86 k 6. 4. 1356 zmiňuje vyměřování hranic mezi zbraslavským klášterním lesem a královským hvozdem.

¹⁵⁷ RBMV V/2, č. 978, s. 154 z 28. 10. 1409 (= *Listy kláštera Zbraslavského*, č. 257, s. 217–218).

soře a Černošice (10km JZ od Prahy).¹⁵⁸ Podobně byl do sporů se Zbraslaví zapojen jiný karlštejský purkrabí.¹⁵⁹ Purkrabímu na Žebráku Janu z Lestkova panovník zase světil k rozsouzení při mezi karlštejským děkanstvím a Jiříkem Tobolkou ze Lhoty.¹⁶⁰ Myslím, že je více než příznačné, že i tento spor končí podobně jako mnohé jiné rozepře vedené o majetek v raném středověku mezi církví a světskými elitami konsenzem – na jedné straně sice církev získává spornou nemovitost, na straně druhé však vítěz sporu uznává i určité nároky druhé strany a přiznává ji finanční kompenzaci, jež v našem případě dosahuje zhruba polovinu hodnoty sporného zboží (5 kop gr.).¹⁶¹

Problém poddaných

S ohledem na to, že nám chybí urbář, který by nám dovolil podrobněji zmapovat strukturu pozemkové držby místních poddaných a jejich zatížení, nezbývá nám, než se spokojit s těmi několika málo listinami, jež se vyjadřují k zatížení místního obyvatelstva poněkud výřečněji než je obvyklé. I doklady z Berounska podobně jako doklady z dalších koutů země ukazují, že se přechod k „německému“ právu odehrával ještě během 14. století.¹⁶²

Údaje o zatížení poddanských nemovitostí však mnohdy nebývají úplné, a tak nám chybí vazba výměry a platu. Např. když Přibík ze Švihova obdaroval kostel v Bubovicích, přikázal tamnímu kostelu tři osedlé z Borku, kteří měli odvádět cel-

¹⁵⁸ RBMV II, č. 13, s. 10 k r. 1384.

¹⁵⁹ Srov. pozn. 155.

¹⁶⁰ *Listiny děkanství Karlštejského*, č. 32–33, s. 47–48 z 21. 1. 1412 a z 12. 3. 1412.

¹⁶¹ Ibidem, č. 33, s. 48: „*Primo, quod dictum laneum agrorum in dicta villa Tobolka, super quo lis, causa et questio inter dictas partes vertebatur, ad dictos laneos dominos decanum et canonicos eviterne spectet et pertinebit. Quem eciam laneum absque dicti Girzikonis, heredum et successorum ipsius impedimento tenere et possidere debebunt. Item prefati domini decanus et canonici ex dictorum dominorum commissariorum mandato debebunt et tenebuntur dicto Girziconi, heredibus et successoribus ipsius quinque sexagenas gr. pro dictis agris dare et solvere in terminis infrascriptis...*“.

¹⁶² RBM III, č. 976, s. 381–382 z 23. 4. 1324: „*Hermanus dictus de Drahlín nec non de Luten vilam dictam Mlunin Dyscraio iudici ibidem, iure teutonicali exponit.*“

kem 40 gr., 48 gr. a 32 gr. ve dvou termínech.¹⁶³ Přibík ovšem zcela vynechal údaje o výměře jejich majetků. Víme také, že po kopě platily dvě usedlosti Vítka z Chodouně.¹⁶⁴ Pozdější zápis zemských desk z r. 1391 potvrzuje prodej 4 usedlostí v Levině u Králova Dvora, jež měly novému majiteli, berounským minoritům, odvádět 3 kopy.¹⁶⁵ Jejich původní majitel Dobeš z Jablonce za ně měl získat nadprůměrných 60 kop. Také u tří osedlých připsaných oltáři sv. Tomáši ve sv. Vítu r. 1371 bílinským arciděkanem Přibyslavem jsou v listině zmíněni jenom co do rozsahu odváděného platu, nikoli pokud jde o rozsah pronajatých polí.¹⁶⁶ Ani v dalších případech se však listiny nezmiňují o rozsahu obdělávaných polí.

Jedno z mála podrobnějších sdělení obsahuje soubor čtyř listin z l. 1321–1322,¹⁶⁷ jejichž prostřednictvím se Štěpán z Tetína dohodl na založení nových vsí, případně na lokování vsí již existujících na emfiteutickém právu. Vypadá to, že se Štěpán pokoušel tímto způsobem zaokrouhlit svůj majetek dosti horlivě a s ohledem na časovou blízkost jím vystavených listin, jež prozrazuje plánovité usilí, nebude od věci se zabývat všemi těmito listinami jako celkem i přesto, že kvůli tomu budeme muset překročit hranice zkoumaného regionu.

---

¹⁶³ LE IV, č. 649, s. 471 z 5. května 1397: „*Przibico, clils de S. Sswihow ... pro ... salute animae suae ac progenitorum et predecessorum duas sexgas grss. den. Prag. in villa Borek super hominibus Waczlawone, Janone et Schwachone, qui Waczlaw 20 grss., Jan 24 grss., et Schwacho 16 grss. ... census annui pro uno termino et pro alio tantumdem censuant...*, D. Jaxoni, plebano Eae in Bublicz.“

¹⁶⁴ PDZ I, s. 564 z 30. 6. 1396.

¹⁶⁵ PDZ I, J19, s. 538–539 k 31. 3. 1391: „*Dobessius de Jablonczie dictus Kdyczyna p. e. c. b. P., quod hereditatem suam in Lewinie, tres sex. gr. census cum quatuor curiis rusticalibus, in Neswaczil duas curias rusticales soluentes 3 sex. gr. census annui ... vendidit Adalberto priori et toto conuentui monasterii in Verona ordinis fratrum Predicatorum nec non et monasterio perpetue in ewum pro vscitu fratribus pro 60 sexag. gr. prag. Integre persolutorum hereditarie, et codescendit. Et debet disbrigare ipsemet vendens et cum eo Zacharias de Winarzecz et Marquardus del Tmanie, omnes in solidum. Nuncius ex parte domini regis fuit Cunradus Capler specialiter delegatus, quod ipse dominus rex eisdem monachus indulsit mere 20 sexag. gr. census in hereditatibus liberis, ubicunque possent.*“

¹⁶⁶ LE I, č. 5, s. 4.

¹⁶⁷ RBM III, č. 696–697, s. 290–291 k 24. 6. 1321; srov. Ibidem, č. 765, s. 311–312 z 15. 3. 1322; *Listiny děkanství Karlštejnského*, č. 2, s. 5–6 k 23. 4. 1322.

První dvojici listin pan Štěpán vystavil 24. června 1321. Nejprve se zabýval trhovou vsí (Trhové) Dušníky (3 km S od Příbrami) a vesnicemi Dubenec (4 km V od Příbrami) a Rosovice (4 km JZ od Dobříše). Dozvídáme se, že výměra Dušníků čítala 10 lánů, u Dubence se jednalo o lánů devět a a nejvíce bylo osazeno v Rosovicích (26),¹⁶⁸ jimž udělil emfiteutické právo, a to za poplatek 4 kop gr. z lánů v trhové vsi a 2 kop z lánů v ostatních osadách.¹⁶⁹ Celkově tak pan Štěpán získal od poddaných jednorázovou sumu 110 kop gr. Za to se s osedlými smluvil na platu 3 fertonů z lánů, počítaných po 16 gr. – základem zřejmě byla tzv. těžká hřivna.¹⁷⁰ Kromě toho si Štěpán poddané zavázal k odvedení 8 gr. subsidie v případě, že panovník nařídí zemskou hotovost.¹⁷¹ Osedlí v Dubenci a Rosovicích dále odváděli 8 slepic, jež byly podobně jako plat v groších splatné ve dvou obvyklých termínech.¹⁷² Od osedlých z Dubence navíc smlouva vyžadovala 14 dní robot, z toho 12 dní při sklizni obilí a 2 dny senoseče.¹⁷³ Pro sebe si v těchto vsích pan

---

¹⁶⁸ Vzájemně od sebe osady dělí ca. 7 km vzdušnou čarou.

¹⁶⁹ RBM III, č. 69, s. 290–291: „*Stephanus de Tetin, ..., ...jure emphiteutico villam forensem Dussnik et villa Dubnecz et Resieyowicz locat. "bona ipsa, videlicet villam forensem Dussnik cum X laneis et villam Dubnecz cum IX laneis et villam Resieyowicz cum XXVI laneis pertinentibus ad easdem, ita quilibet laneus villarum predictarum juxta consuetam et debitam mensuram LXIV strychones valeat continere hominibus inhabitantibus dictas villas et heredibus et successoribus ipsorum jure emphiteico locamus et titulo locationis emphiteoticae concedimus et confirmamus possidenda, receptis ab ipsis proinde sive ex causa seu ratione hujus contractus emphiteotici de quolibet laneo spectante ad predictam villam forensem Dussnik IV sex. gros. den. prag. et de quolibet laneo pertinenti ad villas prefatas Dubnecz, Rossieyowicz (sic) duabus sexagenis monetae predictae;*“.

¹⁷⁰ RBM III, č. 69, s. 290–291: „*...quas tamen villas cum laneis antedictis sub tali conditione annuae pensionis possidere debent, quod ipsi homines et heredes ac successoribus nostris vel aliis quibuslibet, quorum intererit, de quolibet laneo praedicto tres fertones denariorum praedictorum, computando quemlibet fertonem pro XVI grossis den.,...*“

¹⁷¹ RBM III, č. 69, s. 290–291: „*quas tamen villas cum laneis antedictis sub tali conditione annuae pensionis possidere debent, ... cum per principem terrae generalis expeditio indicetur, octo grossos den. in subsidium dare perpetuo tenebuntur,*“.

¹⁷² RBM III, č. 69, s. 290–291: „*...et VIII pullos annis singulis, medietatem videlicet dictae pecuniae cum IV pullis in festo b. Georgii, et reliquam medietatem cum aliis IV pullis in festo b. Galli, nomine census sive annuae pensionis dare et solvere ... excepta villa Dussnik forensi predicta, quam duntaxat (sic) a datione pullorum ... ex certis causis duximus absolvendas...*“.

¹⁷³ RBM III, č. 69, s. 290–291: „*... nec non XII capetia metere, et duobus diebus foenum falcare, ... excepta villa Dussnik forensi predicta, quam duntaxat (sic) a datione pullorum et falcatione foeni*

Štěpán netradičně vyhradil soud, o který se obvykle pán dělával s rychtářem, a držbu mlýnů.¹⁷⁴ Za smluvené naturálie, platy a roboty měli mít Štěpánovi poddaní zaručenu nerušenou dědičnou držbu svých usedlostí včetně dispozičního práva spolu s právem bezplatně využívat obecné pastviny; případné spory se měly odbývat podle berounského městského práva.¹⁷⁵ Za shodných podmínek lokoval Štěpán na emfiteutickém právu i vsi Kytín (8 lánů, 3 km JZ od Mníšku pod Brdy), Dobříš (12 lánů), Knín (7 lánů, 8 km V od Dobříše?) a Libčice (10 lánů, 3 km J od (Nového) Knína).¹⁷⁶

Jen ani ne o rok později, 23. dubna 1322, vydělil se souhlasem krále Jana kus svého lesa Boru přináležejícího k hradu Tetínu a umožnil zde vyklučit čtrnáct lánů po třiceti jitrech, jež bylo možné osýt dvěma měřicemi berounské míry.¹⁷⁷ Aby pan

---

ac messura capetiarum et excepta vlla Rosiewicz quam etiam a falcatione foeni et messura capetiarum praedictarum ex certis causis duximus absolvendas...“.

¹⁷⁴ RBM III, č. 69, s. 291: „... et excepto iudicio in tribus praenominatis villis, quod cum molen-
dinis ibidem ad nos spectat et debet de iure spectare.“

¹⁷⁵ RBM III, č. 69, s. 291: „Preterea hominibus ipsis, heredibus ac successoribus ipsorum, quod bona praedicta eodem iure et onere ac conditione, quibus bona ipsa tenre debent, possunt vendere, donare, obligare, commutare et facere ut de re propria, favemus et concedimus per praesente, nostra tamen et heredum ac successorum nostrorum sup er hoc voluntate requisita prius et obtenta. Favemus ipsis etiam gratiose, quod pascua, (quae) hucusque pro suis animalibus consueverunt habere, inantea libera habeant, ita quod de eis nichil solvere teneantur, iure dominii et proprietatis...; statuentes ..., ut omnes singulae causae, quae in iudicio nostro nobis in dictis villis reservato emergerint, secundum iura civitatis Veronensis iudicari debent et fine debito terminari.“

¹⁷⁶ RBM III, č. 697, s. 291 k 24. 6. 1321: „Stephanus de Tietin, ..., iure emphiteutico villam Kytin cum VIII laneis, villam Dobrziss cum XII laneis, villam Knyn cum VII lan. et dimidio et villam Lipczicz cum X lan. modo eodem ut supra sunt locat. Receptis ab ipsis ex ratione hujusmodi contractus emphitetici quolibet laneo spectante ad predictam villam Ketyn IV sex. gros. denar. prag., et de quolibet laneo spectante ad villas prefatas Knyn et Lipicz duabus sexagenis monetae predictae. Quas tamen villas cum laneis antedictis sub tali conditione annuae pensioni possidere debent, quod ipsi homines et heredes ac successores ipsarum, dictarum villarum emphiteotici possessores, nobis et heredibus ac successoribus nostris vel aliis quibuslibet, quorum intererit, de quolibet laneo praedicto duos fertoes praedictorum denariorum, computando quemlibet fertonem per XVI grossos denar., et VIII pullos in festo beati Galli nomine census sive annuae pensionis dare et solvere, nec non XII capetia meter e et duobus diebus foenum falcare ac, cum per principem terrae generalis expeditio iudicetur, VIII grossos denar. subsidium dare perpetuo tenebuntur, excepto iudicio in IV praenominatis villis, quod ad nos spectat et debet de iure spectare.“

¹⁷⁷ *Listiny děkanství Karlštejnského*, č. 2, s. 5: „... de silva nostra dicta Bor ad castrum nostrum The-
tinense spectante meliorem, quam nunc habemus, de ipsa utilitate ordinare, consensu a serenissimo

Štěpán „kolonisty“ podpořil, nabídl jim na prvních osm let úlevu ode všech platů.¹⁷⁸ Rovněž bylo dohodnuto, že se z jednoho lánu bude odvádět hřivna těžké váhy a čtyři slepice ve dvou termínech.¹⁷⁹ Jeden lán měl ale zůstat svobodný – urozený Štěpán jej přislíbil panu Mikulášovi z Rájova a jeho dědicům, kteří celou akci organizovali. Nadto Mikuláš získal jak rychtu spolu s obvyklým třetinovým podílem na pokutách, tak hospodu.¹⁸⁰ Soudit se mělo podle práva blízkého Berouna, jak ostatně dosvědčili berounští měšťané.¹⁸¹ Lán získal tehdy nejenom budoucí rychtář, ale také Štěpánův notář Ota.¹⁸² Nově osazená ves tedy nebyla povinována robotami, avšak z lánu se platilo 64 gr., tedy o 16 gr. více než z ostatních Štěpánových vsí. Výslovně se však uvádí, že ze všech dalších povinností měli být tamní osedlí vyjmuti.¹⁸³

---

principe, domino nostro Joanne, ..., ad hoc habito et obtento, quatuordecim laneos de silva ipsa, quorum quilibet habeat et contineat triginta iugera, in quorum quodlibet seminari possint duo strichones veronensis mesure...“.

¹⁷⁸ Ibidem, č. 2, s. 5: „*Et ut libencius dictos laneos exstirpent et melius redigant in culturam agrorum ac se locent ibidem et suas faciant stabiles mansiones, damus eis per octo antrum spacium a data presencium libertatem tam a soluzione census, quam ab aliis omnibus solucionibus, dacionibus, exaccionibus et serviciis quibuscunque.*“

¹⁷⁹ Ibidem, č. 2, s. 5: „*...dare ac solvere census nomine singulis annis de quodlibet predictorum laneorum lano unam marcham gravis ponderis Pragensis monete, computando sexaginta quatuor grossos pro marcha, videlicet medietatem ipsius marche in festo sancti Georgii et duos pullos et reliquam medietatem in festo beati Galli cum duobus pullis...*“.

¹⁸⁰ Ibidem, č. 2, s. 5–6: „*Uno laneo dumtaxat excepto, quem dicto Nicolao pro laboribus suis, quo impendit locando laneos supradictos, damus possidendum per eum et heredes ac successores suos libere, ita quo de laneo/ ipso nihil solvere teneantur. Ipse eciam Nicolaus et heredes ac successores sui in villa, quam ibidem locaverit, habebunt perpetuum iudicium una cum thaberna libere et de omnibus et singulis causis, que in dicto iudicio emergerint, tercium denarium et reliqui duo denarii nobis et heredibus ac successoribus nostris cedent.*“

¹⁸¹ Ibidem, č. 2, s. 6: „*Que quidem cause presente nostro procuratore et ipso Nicolao aut successore ipsius secundum iura civitatis Veronensis iudicari debent et fine debito terminari. ...; ...ad cautelam et certitudinem pleniorum sigillo civitatis Veronensis procuravimus et petivimus communiri...*“.

¹⁸² Ibidem, č. 2, s. 6: „*Ceterum de supradictis quatuordecim laneis unum laneum damus Ottoni, notario nostro, iure emphyteotico...*“.

¹⁸³ Ibidem, č. 2, s. 5: „*... omnibus aliis solucionibus, dacionibus, steuris, exaccionibus et serviciis quibuscunque omnino liberi et exempti.*“

O sedmnáct let později r. 1338 se dozvídáme, že Štěpán ze svého majetku daroval ves Lhotku neboli Březovou. Listina zmiňuje, že vesnice hospodaří na devíti lánech a odvádí celkem sedm kop a 12 gr., tedy 48 gr. z lánu ročního platu, a po 60 slepicích.¹⁸⁴ Poměrně nízký plat však doplnila „zvláštní laskavost“, kdy se každý osedlý zavázal z lánu odvádět navíc ještě 12 gr.¹⁸⁵ Kromě toho ves platila po 12 gr. berně z lánu.¹⁸⁶ O dalších povinnostech se listina nezmiňuje. Jak jsme měli možnost vidět, i v rámci jediné listiny se povinnosti osedlých lišily a byly zřejmě dány potřebami pána ve vztahu k místním podmínkám a možnostem – Dubenec zřejmě jako jediný ležel natolik blízko panskému dvoru, aby se nevyplatilo převést roboty na plat. Rovněž sumy, odváděné z lánu se neshodovaly – zatímco nová ves platila plnou hřivnu těžké váhy, prvně jmenované vesnice odváděly po pouhých 48 gr.; shodně platili osedlí také ve Lhotce, kde se k nim ovšem za blíže neznámých okolností zavázali připlácet „ze zvláštní milosti“ dalších 12 gr. Překvapuje, že kromě slepic nedováděli tamní poddaní žádné další naturální platy – alespoň se o tom nezmiňuje ani jedna listina z uvedeného souboru, což se zdá být nenáhodné.

Jen o dva roky později lokoval na německém právu Lounín i Heřman z Drahlín a Litně.¹⁸⁷ Držkrajovi, tamnímu rychtáři, přiřkla smlouva jednak svobodný lán, jednak právo soudit většinu deliktů s výjimkou nejtěžších, tj. znásilnění, vraždy a žhářství, kdy mu ze soudních pokut byl přiřčen obvyklý třetí díl.¹⁸⁸ Poddaný se

¹⁸⁴ RBM IV, č. 632, s. 244 (= PDZ I, s. 408): „*Et in eadem villa Brzezowa sunt nouem lanei, qui soluunt annuatim VII sexagenas et XII grossos diuisim in festo s. Georgii medietatem, in festo s. Galli similiter medietatem, de quolibet laneo soluunt XXIV grossos. Item in predicta villa dantur LX pulli annuatim, videlicet in festo s. Petri XXIV et in festo sancti Galli triginta sex pullos.*“

¹⁸⁵ RBM IV, č. 632, s. 244: „*Ex speciali gracia recipimus per XII grossos a rusticis de quodlibet laneo, alias plus soluerunt.*“

¹⁸⁶ RBM IV, č. 632, s. 244: „*Item in eadem villa Brzezowa de nouem laneis pro steura regali quilibet soluit de laneo XII grossos, et hec est villa scripta conuentui Insulensi in summa eorum. Nos damus eis unam sexagenam, residuum est conuentus, et hec steura recipitur in ciuitate Weronensi. Ex speciali gracia recipimus per XII grossos a rusticis de quodlibet laneo, alias plus soluerunt.*“

¹⁸⁷ RBM III, č. 976, s. 381–382 k 23. 4. 1324.

¹⁸⁸ RBM III, č. 976, s. 381: „*....Discreto ibidem iudici exposuimus et contulimus ac vicinis suis, quos predictus iudex secum in antedicta villa locauerit, sub censu annuali ac iure deutunicali, quod vulgariter herbrecht, ipsis et heredibus ipsorum nec non successoribus eorum hereditate perpetueque tenendam, colendam et possidendam, semota omni contradiccione nostra successorumque nostrorum, ipsis exposuimus et contulimus sub tali forma, quod prefatus iudex debet te tenebitur habere liberum*

měli orientovat podle práv Lochovických a obyvatel městečka Žebrák.¹⁸⁹ Platit se mělo z lánu ročního platu celkem 64 gr., a to ve dvou termínech.¹⁹⁰ K nim ovšem bylo třeba odvádět další platy: šest měric obilí a osm slepic na sv. Havla a 3 gr. a 80 vajec na velikonoce.¹⁹¹ Navíc si vymínil pan Heřman i zvláštní platy, jež neměly být vybírány pravidelně, avšak při zvláštních příležitostech – jednalo se jednak o dávku 8 gr., jež zřejmě měla být příspěvkem při vyhlášení hotovosti,¹⁹² jednak jinou dávku 8 gr., jíž měli vesničané přispět ku příležitosti sňatku některého z jeho dětí.¹⁹³ Konečně majitel vsi pamatoval i na situaci, kdy by ves navštívil: tehdy mu jeho poddaní měli vystrojit hostinu.¹⁹⁴ Z čeho se hostina měla skládat a jak často mohl Heřman očekávat pohoštění, listina nespecifikuje. Zřejmě tuto povinnost podobně jako jiné regulovala nepsaná zvyklost, jež byla ukotvena na pomezí vzájemného očekávání poddaných a pána, jejich potřeb a schopností.

---

ac hereditarium iudicium et vnum laneum liberum cum heredibus, successoribusque suis... Insuper omnium culparum, vendicionum, emendarum, que in dicto iudicio euenerint, terciam partem habere tenebuntur. Tribus tantum de causis iudicio interesse tenebimur, hoc es propter violacionem dominarum ac virginum et homicidium et incendium; sed si quis ipsorum ad iudicium propter causam suam nos rogaret et vocaret, idem de expensis nobis prouidere tenebuntur.“

¹⁸⁹ RBM III, č. 976, s. 381: „*Alia omnia iura, ..., quemadmodum in Lochowitz et in Shebrak habentur et tenentur, ipsis contulimus et concessimus perpetue tenenda.*“

¹⁹⁰ RBM III, č. 976, s. 381: „*Census vero, quem nobis annualem prenominati viri soluere tenebuntur, talis est et esse debet, quod unusquisque eorum, qui sepedictam hereditatem sub censu annuali et iure deutionali receperunt, vnuam marcam graui ponderis, hoc est LXIII^{or} grossos, in festo b. Georgii XXXII gr. pragenses et in festo b. Galli XXXII gr., soluere nobis singulis annis de quolibet laneo tenebuntur.*“

¹⁹¹ RBM III, č. 976, s. 381: „*Item sex mensuras de annona, duas siliginis, duas ordeï et duas auene et octo pullos, et hoc in festo b. Galli. Item angnum vel tres grossos, pro angno et octuaginta oua, et hoc in festo Pasce singulis annis de quolibet laneo soluere tenebuntur.*“

¹⁹² RBM III, č. 976, s. 381: „*Item quando expedicio communis et wlgaris proclamabitur et mandabitur, tunc per octo grossos de quolibet laneo nobis soluere tenebuntur; si autem ita expedicio reuocata sine processu permaneret, extunc receptos denarios pro expedicione ipsis in censu defalcare tenemur.*“

¹⁹³ RBM III, č. 976, s. 381: „*Item quando filium aut filiam matrimonio legali copulabimus, tunc similiter per octo grossos pragenses nobis solvere de quolibet laneo tenebuntur.*“

¹⁹⁴ RBM III, č. 976, s. 381: „*Item semel in anno, si ipsos in dicta villa visitabimus, tunc uno tantum prandio aut cena nos procurare tenentur, alia vero nulla iura vel exacciones vel steuras ab ipsis requirere possumus vel tenemur, nisi vt prenotatum est in littera presenti.*“

Jak vidno, pohybovalo se zpoplatnění lánů okolo dobového průměru (přibližně kopa gr. za lán). Nedostatek údajů brání uvažovat o vývojových trendech poddanského zatížení ve sledovaném mikroregionu. Sice víme, že jen o málo výše se pohybovaly i peněžní dávky vybírané z nedalekých Bubovic kláštera sv. Jana pod Skalou, jak je zaznamenává urbář z půli 15. století – jednalo se o 72 gr. z lánu.¹⁹⁵ Jednalo se však o tvrzení, které v rámci samotného urbáře nelze potvrdit, neboť proti platům z jednotlivých usedlostí již není uvedena výměra. Dále je třeba zvážit, že bychom srovnávali platy z lokalit, přináležejících různým pánům, což by ve středověku, kdy lokální faktor hrál tak významnou roli, sotva dávalo rozumný smysl – stačí nahlédnout do urbáře strahovského kláštera, abychom se přesvědčili o značných rozdílech mezi různými vesnicemi jedné vrchnosti.¹⁹⁶ Výše poddanského zatížení a jeho proměny v průběhu 14. století tedy zůstanou neznámy a pro úvahy o vlivu proměn poddanského zatížení na vznik a zejména na radikalizaci husitského hnutí nemohou námi shromážděné údaje přispět ničím podstatným.

Několik sond¹⁹⁷

Suchomasty

Poprvé Suchomasty zmiňuje falzum listiny pro vyšehradskou kapitolu, jehož vznik se však klade do první poloviny 12. století.¹⁹⁸ Stav ten se udržel přinejmenším ještě

---

¹⁹⁵ Srov. R. NOVÝ, *Ostrovské urbáře z let 1388 a 1390*, s. 41.

¹⁹⁶ Srov. David KALHOUS, *Od Libice ke Kolínu. Dějiny jedné oblasti do husitství I*, MHB 13, 2010, s. 24–45, případně zde rozbor listin Štěpána z Tetína.

¹⁹⁷ Pomíjím zde doklady o proměnách obsazení farních obročí, jež se nedávno staly předmětem zkoumání studií Ivan MICHÁLEK, *Duchovenstvo podbrdského děkanátu v době předhusitské a husitské*. *Minulost Berounska* 14, 2011, s. 31–80; IDEM, *Vývoj farní struktury a vymezení plochy podbrdského děkanátu v době předhusitské a husitské*, *Minulost Berounska* 13, 2010, s. 25–67. Autorovi děkuji za jejich zaslání.

¹⁹⁸ CDB I, č. 387, s. 381–382 (Falzum pro Vyšehrad A): „*Wtetinscse Nabrode de terra ad II aratra cum pistoribus Kaka cum fratre. ... Su homa zleh de terra ad II aratra cum campanariis Milon, Zluaa, Tronac. Zuinarih terra ad antrum cum porcario, cui slauice dicitur zuinar, nomine Vzdis. ... Sub ipso monte Tetin stagnum, quo slavice dicitur tona.*“

v první polovině 13. století.¹⁹⁹ Je tedy otázkou, nakolik věřit listině královny Kunhuty hlásící se k r. 1271, ostatně silně podezřelé, jež daruje špitálu křížovníků Sv. Ducha u kostela sv. Františka mj. důchody ze Suchomast, z Chodouně, Sedlic a ze Svinař.²⁰⁰ Konečně prameny závěru 14. století vícekrát zmiňují zemany, jež si připisují predikát „ze Suchomast“²⁰¹ nebo dokonce v Suchomastech drží dědinu.²⁰²

¹⁹⁹ Srov. konfirmace z r. 1222 v CDB II, s. 214–218, zde zejm. s. 216.

²⁰⁰ CDB V/2, č. 643, s. 267–269, s. 269 ke 14. 10. 1271: „*Item de Rewnicz duo talenta denariorum singulis annis cum aliis minutis dictis fratres tollent. Item de Drahlowicz, de Zvchomast, de Chodun, de Zedlicz plus quam mediam partem agrorum, ... Item de Zwynar post duas araturas plenas decimas...*“

²⁰¹ Srov. LC I/1, 166 z 13. 12. 1361 „*Johannes presbyter de Suchomasl ad presentacionem et requisicionem Karoli Rom. Imp. et tamquam regis Bohemie, ad ecclesiam in Borek per sentenciam priuacionis contra Cunlim olim rectorem ipsius per dom. Przibislaum correctorem.*“ Dále viz DD VII, č. 223, s. 85, 24. 11. 1399 „*Johannes de Wlenecz conqueritur super Wlachonem de Suchomas. Executor Wnuczek de Velenecz...*“; AČ 31, 60–61.73 „*In villa Wyssozczanech Benessius decessit. ... super servitores reagales ... Wenceslaum dictum Wlassek de Suchomasl...*“ AČ 35, č. 5, s. 77–78. CIM II, č. 816, s. 1078 uvádí píseckého purkrabí Petra ze Suchomast k r. 1407. SA V, č. 41, 311–312 10. 1. 1407 uvádějí Ondřeje ze Suchomast, který je v téže funkci rozhodce při s kladrubským klášterem uváděn i v SA V, č. 204, s. 356. Dva Jany ze Suchomast zmiňuje k r. 1410 jako svědky ve sporu o majetek po Markétě z Prahy zápis DD VIII, č. 473, s. 322.

²⁰² DD VII, č. 37, s. 12 z ledna až února 1383: „*Borziwoy de Janowa conqueritur super Elcam de Wlenecz, quod quando Andreas de Wlenecz fecit ei dampnum suo posse minus iuste in sua hereditate servili in Suchomasl, et id dampnum in equis, in paratis pecuniis et in diversis rebus domesticalibus pro C marcis argenti, et ipsa id dampnum ab eo susceptum utitur.*“ Průkaznější je s ohledem na terminologii AČ 31, č. 1, s. 90 1381 „*In villa Suchomaslech Bohunek alias Manyk, Wenceslau et eorum heredes decesserunt. Bona eorum servilia due curie araturarum cum hereditate, pratis, due curie rusticales, subside et cum qualibet libertate ... ad d. regem devoluta sunt et d. rex predicta bona et hereditates serviles in Suchomasl dedit et contulit Bohunkoni et Borziwogio fratribus de Lochowicz ad ius servile. Tandem Wsseslaus de Wlenecz sepe et sepius ipsos fratre Bohuncome et Borzywogium pro bonis predictis in Suchomasl impugnabat et infestabat, asserens sibi ad ipsa bona melius ius competere... Tunc predicti Bohunco et Borzywoy cum Wsseslao predicto amicabiliter concordati sunt in hunc modum, sic quod prefati fratres dederunt et assignaverunt Wsseslao ... L sexag. gr. denariorum Pragensium pro iuribus suis, si qua ipsum Wsseslao et heredes suos in bonis et hereditatibus premissis concernunt...*“, případně DD VII, č. 38, s. 12–13: „*Bohunec de Lochowicz conqueritur super*

Nejasný je však i vztah mezi jednotlivými držiteli z řad místní šlechty, neboť zápis z r. 1381, kdy po Bohunkovi dědiny získali od krále Bohuněk a Bořivoj z Lochovic, neprozrazuje žádnou souvislost se situací popisovanou v zápisu z r. 1398, kdy zemřel Zikmund ze Suchomast a o jeho majetek se ucházel Předvoj řeč. Vlach.²⁰³ Kromě použité terminologie to dokládá i skutečnost, že sporný majetek připadl právem odúmrti na krále – to by v případě, že by se např. jednalo o léno vyšehradské kapituly případně propůjčenou poddanskou usedlost, nebylo možné. Bohužel citelně chybí zpráva o případné zástavě Suchomast jako vyšehradského (nebo špitálního) majetku, jež by dobře doložila stav majetku v 15. století. Asi nejpravděpodobnějším řešením se mi jeví hypotéza, jež by předpokládala souběžnou existenci majetků vyšehradské kapituly, křížovníků s hvězdou stejně jako místní drobné nobility. Indicií je bezpochyby nevelký rozsah darovaného majetku – Vyšehrad získal pouze dvě popluží s třemi zvoníky, stejně tak špitálu připadl jenom nevelký plat. Hodnotu jednoho ze statků ve výši 80 kop zmiňuje zápis ve dvorských deskách.²⁰⁴

Borek

Nevelká osada Borek na Berounsku se objevuje v historických pramenech až během 14. století. První zpráva zřejmě připadá k r. 1318, kdy pan Heřman dědic

---

Margaretham de Wlenecz, quia fecit sue potestati Andree de Wlenecz facere ei dampnum... In eodem termino Bohunco predictus ex una, Elca relictā olim Wsseslai de Wlenecz, Andreas, Margaretha et Cunca ac alii orphani Wsseslai predicti parte vertente... In arbitros in causa presenti, Bohunek in Borziwogium de Janowa et de Lochowicz, Elca, Margaretha, Cunca et Andreas in Domynkonem de Kozarowicz, ...quod Bohunco predictus debet dare et persolvere XX sexagenas gr. den. ... Item Elca... et alii orphani sepredicti coram beneficiariis curie regalis se abrenunciaverunt se ab omnibus iuribus, sie que eis in bonis vel in hereditatibus in Suchomasl per litteras domini regis vel per quemcumque modum, competunt...“.

²⁰³ Srov. předchozí pozn. se zápisem v AČ 35, č. 9, s. 152: „*In villa Suchomasl Sigismundus decessit. Litera proclamacionis Dominici post Margarete (14. 7. 1398) in Veronam emanavit. Cuius bona et hereditates ad d. regem sunt legitime evoluta. Przi dwo g dictus Wlach de Suchomasl defendit hereditates post Zigismundum proclamatas, dicens se habere melius ius... Docere vult per tabulis curie et literis d. imperatoris. ...Anno MXXXCVIII datum Stasowczoni et aliis duobus, quos ipse ad se recepit. Ralacio d. Georgii de Roztok literalis.*“

²⁰⁴ SÚA DD 61, fol. B, 15v–16 dle J. ÚLOVEC, *Tvrz a zámek v Suchomastech*, s. 9–41.

Miličina, prodal doktoru medicíny Petrovi ves „*Stirow*“.²⁰⁵ (Podstatně četnější jsou přitom zmínky o stejnojmenné, avšak nedaleko Chocně ležící vsi ve východních Čechách.).

Ves nebo alespoň její část byla ve vlastnictví místní zemanské rodiny. Prvně o ní slyšíme až v 80. letech 14. století, kdy se objevuje ve dvorských deskách. Když v prosinci roku 1386 na Želkovicích umírají Rynard a Jakub, hlasí se o jejich majetek Držkraj z Borku a argumentuje spolkem, který s ním bratři údajně uzavřeli.²⁰⁶ O skoro dvacet let později, r. 1405, máme ale dosvědčenu i Markétu z Borku jako osobu, žalovanou Jeníkem z Nesvačil o 10 hřiven.²⁰⁷ Jaký ovšem měla vztah k Držkrajovi, nevíme. Nicméně již k r. 1409 uvádějí prameny tuto ženu jako mrtvou, přičemž její majetek získal král, který jej obratek daroval Jankovi z Bězdědic a Petru Chlumkovi.²⁰⁸ Jen o dva roky později čteme i o jakýchsi Matějovi a Bozděchovi z Borku, kteří měli údajně svému žalobci Přibíkovi ze Zbynic (?) poškodit majetek.²⁰⁹ Nicméně s ohledem na polohu Zbynic – ves leží na Klatov-

---

²⁰⁵ RBM III, č. 469, s. 193, 22. 10. 1318 „*Hermannus dominus et heres oppidi Miliczyn mag. Petro, doctori artis medicinae villam Stirow vendidit. .... Quas homines predictae vile ab antiquo habuerunt tempore cum villa Borek et nunc habent, et medium laneum mensurae de Paczow de silua iam dicte ville adiacente...*“

²⁰⁶ AČ 31, č. 29, s. 98: „*In villa Zelkowyczich Rynardus et Jacobus fillius suus decesserunt. Litera proclamacionis in Weronia in die s. Lucie (13. 12. 1386) emanavit. Czyskraj de Borku defendit unione per tabulas curie regalis. Terminus docendi in crastino sanctorum Sebastiani et Fabiani (21. 1. 1387). Magister Smylo de Zelcowicz defendit, asserens sibi melius ius competere hereditatem in Zielkowicz ad servicium regium post Rynardum et Jacobum filium suum, quam alicui homini... Item in termino predicto (2. 3. 1387) Czyskraj predictus docuit unionem per tabulas curie et tenorem earundem prout se docturum offerebat...*“.

²⁰⁷ DD VII, č. 136, s. 51: „*Genczo de Neswaczyl conqueritur super Margaretham de Borku. Inposicio ut supra pro X marcis. Executor idem (Wnuczko de Wlenecz.). Terminus sabbato contemporum adventus (19. 12.) ... Ibi Genczo Nicolai dicti Pastorek et Margaretha Mathie de Wikoss. Quidquid habuit mandabunt et inter predictas partes ordinabunt, ratum et gratum tenere debent sub pena decem sexagenarum gr.*“.

²⁰⁸ AČ 35, č. 32, s. 171: „*In villa Mtihaw Margaretha relicta quondam Diuissii de Borka decessit. Littera proclamationis in Weronam feria VIa post festum s. Dorothee (8. 2. 1409) emanavit. Cuius bona ad dominum regem sunt legitime devoluta. Johannes de Mtihawi deffendit hereditates predictas... Datum Janconi de Bezdyedicz et Petro Chlumek ...*“.

²⁰⁹ DD VII, č. 349, s. 131 k 1411; „*Przibik de Sbinicz conqueritur super Mathiegika de Borku, quia fecit ei dampnum suo posse minus iuste sua hereditate in*

sku – nelze vyloučit, že se jedná o zcela jiný Borek, jehož lokalizaci již nejsme s to upřesnit a jež by snad mohl být totožný z vesnicí, jež svými příjmy zabezpečovala bubovickou farnost na základě přízně mana hradu Švihova Přibíka.²¹⁰

Zatímco vesnické usedlosti odváděly podíly ze svých příjmů místnímu zemanstvu, patřil patronát zdejšího kostela sv. Mikuláše králi.²¹¹ Ne všechny příjmy však kostelu plynuly z panovnické fundace – Jan *de Mtychawy* potvrdil plat 44 gr., 2 slepic a 24 vajec, který kostelu v Borku věnoval jeho strýc *Sassyna* na vsi Kotopekách.²¹²

O kostelu slyšíme i v souvislosti se šarvátkou během husitské revoluce, kdy se zde střetly nevelké houfy z Karlštejna podporované Alešem Holickým ze Šternberka s menším husitským vojem, který se jim podařilo zajmout.²¹³ Není ovšem pravděpodobné, že by tato drobnější šarvátka měla výraznější dopad na zdejší osídlení.

Sbiniczich, et id dampnum in paratis pecuniis et in diversis impensis pro XX marcis argenti.“ Ibid., 131.350 1411 „*Przibik de Sbinicz conqueritur super Bozdiechone de Borku, quia fecit ei dampnum suo posse minus iuste sua hereditate in Sbiniczich, et id dampnum in Judeorum usuriset in diversis impensis pro XX marcis argenti.*“

²¹⁰ LE IV, č. 649, s. 471 z 5. května 1397: „*Przibico, cliens de S. Sswihow ... pro ... salute animae suae ac progenitorum et predecessorum duas sexgas grss. den. prag. in villa Borek super hominibus Waczlawone, Janone et Schwachone, qui Waczlaw 20 grss., Jan 24 grss., et Schwacho 16 grss. ... census annui pro uno termino et pro alio tantumdem censuant...*, D. Jaxoni, plebano Eae in Bubowicz. Za to jedno anniversarium ubi de vespere vigiliae decantabuntur et in chrastino quatuor missae tenebuntur, duae cantatae, videl. una de B. V. Maria e talia defunctorum, et duae lectae, ubi etiam pauperes debent nutriri et hoc sub poena excommunicationis et poena 15 grss. ... Est etiam expressum, quo Przibico ... et successores censum ... de villa Borek ad alia bona aequivalentia transferre...“.

²¹¹ LC I/1, s. 166 k 13. 12. 1361: „*Johannes presbyter de Suchomasl ad presentationem et requisicionem Karoli Rom. Imp. et tamquam regis Bohemie, ad ecclesiam in Borek per sentenciam priuacionis contra Cunlim olim rectorem ipsius per dom. Przibislaum correctorem cleri latam vacantem, fuit institutus, decano Podbrdensi pro exekutore deputato.*“

²¹² LE V, č. 871, s. 645–646 z 3. 7. 1405. Nadací bylo založeno „*Anniversario de sero vigiliae trium lectionum et in chrastino una missa defunctorum cantabuntur.*“

²¹³ FRB V, s. 626 v *Přídavcích Kroniky Bartoška z Drahonice*: „*Item gentes sue et cum ipsis B. (zřejmě sám Bartošek) et gentes domini Alsonis predicti, quando ante Carlstain iacuerunt, dominum Johannem Srsen militem Stanislaum Poray, Johannem Koczowsky cum aliis XII prope ecclesiam Borek in campis per conflictum captivaverunt.*“

Bykoš

Na Bykoš poprvé narazíme již v listině Časty, který byl synem královského komorníka Vojslava a patřil tedy mezi elitu tehdejších přemylovských Čech. Listiny, dochovaná bohužel pouze prostřednictvím raně novověkého opisu, zachycuje darování této vsi správcům hrobu sv. Václava na Hradě u sv. Víta.²¹⁴ Listina je rámcově datována k r. 1170, ovšem dochvala se až prostřednictvím raně novověkého opisu. Motivem daru by mohl být údajný zázrak sv. Václava proti lapkům, jež zaznamenává již první redakce václavské legendy *Oriente iam sole*.²¹⁵ Stejně dobře však mohla *Oriente* zpětně legitimizovat tamní majetky správců Václavova hrobu.

Listiny dokládají majetkové vazby mezi vsí a kapitulou i pro 13. století.²¹⁶ Zápis v *Příbězích krále Přemysla Otakara II.* pak ukazuje, že někdy před rokem 1271, tedy před smrtí děkana Víta, došlo k založení vikářství při pražském kostele, jež mělo využívat právě příjmů ze vsi Bykoš.²¹⁷ To by znamenalo, že bylo možné s majetky vlastněnými různými kapitulními nadáními různě manipulovat podle potřeby. Přitom v majetku nadace strážců hrobu sv. Václava zůstala ves až do husitství, kdy ji r. 1436 císař Zikmund zapsal s Janu Štěpánovcovi z Vrtby spolu vesnicemi Radouš, Lounín a Rpety za 500 kop.²¹⁸ O nepořádkách porevoluční doby svědčí, že v téže době byla ves spolu s Újezdcem přináležícím k Hradu a spolus s Řeporyjemi, jež původně náležely zbraslavskému klášteru, připsána Dětrichu Tluksovi z Vrábí, a to s poznámkou, že „*není známo, zda patří kostelu*“.²¹⁹

²¹⁴ CDB I, č. 251, s. 223–224: „...*pro remedio anime mee et p̄dicti patris mei Voyzlai et omnium parentum meuum ecclesię sancti Wencezlai villam Bikkos contuli, ita quo ipsam custos sepulcri sancti Wencezlai et sui successores sine contradictione canonicorum in perpetuum obtineat.*“

²¹⁵ *Oriente iam sole*, Josef Pekař (ed.), in: IDEM, Die Wenzel sund Ludmilalegenden und die Echtheit Christians, Prag 1906, kap. 17, s. 425–426.

²¹⁶ CDB II, č. 306, s. 304–305; Ibidem, č. 333, s. 342; CDB V. 1, č. 117, s. 714.

²¹⁷ FRB II, s. 322 „*Instituit etiam vicarium perpetuum decaniae Pragensis, assignans terram in villa Bicos, de qua idem vicarius possit commodē sustentari.*“

²¹⁸ ZbR, č. 1375, s. 189 z října 1436. Část zastaveného majetku však zřejmě přináležela svatovítské kapitule. Autor zápisu ovšem mezi kanovnickými obročími a majetkem fundace hrobu sv. Václava nerozlišuje.

²¹⁹ ZbR, č. 1384, s. 190 k říjnu 1436: „*Item Ugezdecz et Bykoss castri Pragensis, nescio si sunt ecclesie...*“

K omylům došlo již dříve, neboť když r. 1386 zemřel v Bykoši jistý Radslav, objevil se s nápadem pan Petr Žák z Bykoše a hájil své údajné dědictví odkazem na uzavřený spolek.²²⁰ Až svědectví listin, jež předložil vikář děkana kapituly Mikuláš, prokázalo, že projednávané majetky skutečně patří k pražskému kostelu.²²¹

Byť byl zřejmě nápad Petra Žáka neoprávněný, jistou indicií komplikovaných majetkových vztahů ve vsi by mohla být žaloba, již r. 1405 vznesl Jeník z Nesvačil proti Markétě z Borku. Oba se totiž dohodli využít služeb rozhodců, přičemž Jeník požádal o službu Mikuláše řečeného Pastorek, zatímco se Markéta obrátila na Matěje z Bykoš.²²² Ačkoli nelze vyloučit, že Matěj pocházel ze zcela jiných Bykoš, které zmiňuje deskový zápis r. 1415 a jež můžeme s ohledem na ostatní zmiňované lokality (Zachrašťany v blízkosti Hradce Králové, Nový Bydžov) klást do východních Čech,²²³ nepovažuji tuto možnost za pravděpodobnou.

Tmaň

Když r. 1170 komorník Časta daroval ves Bykoš, dosvědčili donaci i Havel z Tmaň a jeho bratr Budilov.²²⁴ Na dlouho se jednalo o poslední zmínku o této lokalitě,

---

²²⁰ AČ 31, č. 26, s. 97: „*In villa Bykossy Radslaus decessit. Litera proclamacionis in Weronam in die s. Johannis ante portam latinam (6. 5. 1386) emanavit. Petrus dictis Zak de Bykossie defendit indivisione per testes. ... Ibidem (14. 7. 1386) Petrus predictus testes suos non produxit, quia d. Nicolaus vicarius decani ecclesie Pragensis dicit esse Radslaum et Petrum predictos censuales suos.*“

²²¹ AČ 31, č. 26, s. 97: „*De hoc offert se probaturum per testimonium ecclesie Pragensis. ... Ibidem (22. 12.) d. Nicolaus vicarius predictus docuit per regulam et literas [!] ecclesie Pragensis, quod bona predicta spectant et pertinent ad ipsam ecclesiam Pragensem, prout se docturum offerebat. Et ob hoc datum est eidem pro iure obtento.*“

²²² DD VII, č. 136, s. 51: „*Genczo de Neswaczyl conqueritur super Margaretham de Borku. Inpositio ut supra pro X marcis. Executor idem (Wnuczko de Wlenecz.). Terminus sabbato contemporum adventus (19. 12.) ... Ibi Genczo Nicolai dicti Pastorek et Margaretha Mathie de Wikoss. Quidquid habuit mandabunt et inter predictas partes ordinabunt, ratum et gratum tenere debent sub pena decem sexagenarum gr.; ...*“

²²³ PDZ II, s. 122 z 30. 9. 1415 „*Petrus de Zachrasstien protestatus est etc., quod hereditates suas sub Zachrasstiany podle Wykosse 40 jugera pratorum cum fundo a konec dědin Petrových cum viis ad dictum pratum, que prius fuerat, vendidit Ospielik et Mathie fratribus de Bydzow et eorum heredibus pro 70 sexag. gr. integre persolutis... Disbrigare debet ipsemet vendens et cum eo Johannes dictus Ussak de Hradku, ambo in solidum, ut in forma.*“

²²⁴ CDB I, č. 251, s. 224: „*... Gavel de Cinan cum fratre suo Budilow...*“.

jež znovu připomíná – a to ještě s výhradou – až dvojice listin z počátku 14. století, kde se objevuje mezi svědky Fridman z Tmaně – jedná se o dvě listiny, z nichž první vystavil Vítek ze Švábenic a Heřmanic pro klášter na Zderaze (27. 7. 1309), druhou pak král Jan (30.11. 1310).²²⁵

Avšak ani prameny 14. století neposkytují mnoho příležitostí k rozmnožení našich vědomostí o tamním klanu nižší šlechty.²²⁶ Dozvídáme se, že roku 1391 Zachariáš z Vinařic a Markvard z Tmaně byli ručiteli zemskodeskové transakce, jejímž prostřednictvím Dobeš z Jablonce prodal své dědiny v Levíně a Nesvačilech převoru Albertovi a klášteru dominikánů v Berouně.²²⁷ R. 1396 svědčil mj. Jana z Tmaně na dalším deskovém zápisu, učiněné Vítkem z Chodouně v souvislosti s prodejem dvou usedlostí Bohuslavovi ze Žebráku, jeho bratrovi faráři Budiwojovi a a choti Vojce.²²⁸ Jan z Tmaně žil ještě o deset let později, neboť dosvědčil spolek Přibyslava z Mrtníku a Konráda.²²⁹

---

²²⁵ RBM II, č. 2189, s. 951–952; RBM II, č. 2241, s. 970.

²²⁶ Někteří autoři tvrdí, že podle listiny RBM III, č. 241, s. 100 z roku 1315 se obec skládala z části východní, patřící církvi, a části západní, kde stál dvorec s tvrzí. Nicméně se v této listině Tmaň vůbec nevyskytuje. Obce se naopak dotýká RBM III, č. 243, s. 100 z 14. 2. 1315, jež dosvědčuje obsazení tamní fary plebámem Ondřejem, a to na přání patrona, jímž byl sakristián pražského kostela Markvard.

²²⁷ PDZ I, J19, s. 538–539 k 31. 3. 1391: „*Dobessius de Jablonczie dictus Kdyczyna p. e. c. b. P., quod hereditatem suam in Lewinie, tres sex. gr. census cum quatuor curiis rusticalibus, in Neswaczil duas curias rusticales soluentes 3 sex. gr. census annui ... vendidit Adalberto priori et toto conuentui monasterii in Verona ordinis fratrum Predicatorum nec non et monasterio perpetue et in ewum pro vescitu fratribus pro 60 sexag. gr. prag. Integre persolutorum hereditarie, et codescendit. Et debet disbrigare ipsemet vendens et cum eo Zacharias de Winarzecz et Marquardus del Tmanie, omnes in solidum. Nuncius ex parte domini regis fuit Cunradus Capler specialiter delegatus, quod ipse dominus rex eisdem monachus indulgit mere 20 sexag. Gr. census in hereditatibus liberis, ubicunque possent.*“

²²⁸ PDZ I, s. 564 k 30. 6. 1396: „*Witko de Chodunie protestatus est etc., quod hereditatem suam in Trtienicz, duas curias rusticales soluentes duas sexag. gr. census cum agris etc. vendidit Bohuslao de Mendico et Budiwogo plebano fratri ipsius ac Wogcze dicti Bohuslai uxori pro viginti sexag. gr. etc. Disbrigare debet ipse et cum eo Jan de Tmanie, Zbynko de Wyssebor, omnes in solidum ab omni etc. ut in forma. Et Benessius de Chotunie ad hoc forum suum beniuolum consensum praebuilt, et omne jus suum, quodcumque habuit in dictas hereditates, dimittit eis plene et in toto.*“ Srov. AČ 36, č. 1, s. 209–210 z r. 1411.

²²⁹ AČ 35, č. 24, s. 168 k 12. 7. 1406; srov. také DD VII, č. 156, s. 60: „*Havel de Talenberga, Nicolaus de Vgezda, Johannes de Tmanye conquererunt super Nicolaum de Mislyna.*“; Ibidem,

Více se dozvídáme ze zápisu dvorských desk, učiněného r. 1395. Tehdy měla zemřít Markvardova dcera *Swachna*, o jejíž dědictví se přihlásil právě její otec. Neuspěl, neboť bylo rozhodnuto, že majetek po matce připadne králi, který jej obraťtem přídělil Jankovi řeč. Koberec z Dobříše.²³⁰ Bohužel již zápis nezmiňuje nic bližšího o rozsahu projednávaného majetku. Část vsi však musela být na počátku 15. století v majetku Mikuláše z Kokotova, který zde také 15. 9. 1412 zemřel. Také jeho díl vsi se stal držbou vladyky Janka, který už se v té době psal „*de Tmanie*“ a sloužil panovníkovi jako jeho lovcí.²³¹

Jen o rok později, 9. 10. 1413, zmiňují prameny, že Markéta prodala svému muži Dobešovi z Tmaně a dědicům za 125 kop gr. své majetky v Drahlíně, v Sádku a Bratkovicích (6 km S od Příbrami, 25 km od Tmaně) – jednalo se o panský dvůr, několik osedlích a dva mlýny.²³² Zda vladyka Dobeš vlastnil nějaké majetky i ve Tmani, po které se psal, nevíme.

č. 157, s. 60: „*Havel de Talenberga, Nicolaus de Vgezda, Johannes de Tmanye conquererunt super Nicolaum de Vgezda.*“

²³⁰ AČ 35, č. 3, s. 149–150 k 27. 8. 1395: „*In villa Wetmany Swachna filia Marquardi de ibidem decessit. Litera proclamationis in Werona feria sexta post Bartholomei emanavit. Cuius hereditarium ibidem ad regem est legitime devolutum. Marquardus de Tmany defendit ius hereditarium post Swachnam filiam suam individuum, asserens... Ibi domini barones invenerunt pro iure, et domino Brzienco de Skali iudex curie regalis per Bohemiam potaz exportavit, ex quo mater decessit unacum pueris, qui fuit vera heredes hereditatum predictarum, maritus post suos pueros hereditare non potest, ex quo matris hereditates fuerunt, et ideo datum es domino regi pro iure obtentum. Presentibus dominis ... Smilone de Libomisle viceiudice curie regalis ... Et demum dominus rex supradicta bona post Swachnam ad ipsum dominum regem devoluta dedit et contulit Johanni dicto Koberecz (de Dobrziess)...*“

²³¹ AČ 36, č. 5, s. 212 k 15. 9. 1412: „*In villa Tmany Nicolaus de Kokotow decessit. Littera proclamationis in Weronam a d. MCCCCXII feria quinta post Nativitatis s. Marie emanavit. Cuius bona... Et demum dominus rex dicta bona dedit Coberczoni de Tmanie venatori suo. Ibi nullus infra tempus proclamationis se obtulit...*“

²³² PDZ II, s. 103: „... *Margaretha uxor Dobessii de Tmanie ..., quod omne jus suum, quodcumque habet ad hereditates in Drahlinie, in Sadku et in Bratrkowiczich, curia arature, curiis rusticalibus cum censu et molendino et alio molendino sub Lhotka ... vendidit Dobessio de Tmanie marito suo et suis heredibus pro 125 sexag. gr. ... Item eodem et die Anna vxor Sdenkonis de Podmokl ..., quod omne jus suum, quodcumque habet ad hereditates in Drahlinie, ... vendidit Sdenkoni de Podmokl marito suo et suis heredibus pro 125 sex. gr. ....*“

V téže době – v l. 1414–1415 – prameny dosvědčují jakéhosi Bučka z Tmaně, který působil jako správce královského hospodářského dvora v Berouně (zřejmě myšlen Králův Dvůr), jemuž panovník rovněž několikrát prokazoval svou přízeň přidělením odúmrti v Kozolupech (ca. 8 km V od Berouna).²³³ Zda Buček držel ještě nějaké osedlé či role v Tmani, nevíme. Prameny jenom zmiňují o dvě desetiletí později jakéhosi Bohuslava z Tmaně, snad Bučkova syna, snad ještě jeho samého, který za půl vsi Řevnice a půl vsi Radotína z majetku zbraslavského kláštera přislíbil sloužit s jedním koněm v karlštejnské posádce.²³⁴

Bezpečně je naopak dosvědčen majetkový podíl ve Tmani v případě pana Čěnka, neboť když r. 1416 jeho vdova Markéta prodala dvě zdejší usedlosti zajišťující plat 10 kop gr. Mikulášovi z Chotče za 100 kop gr.²³⁵ (Podle Tmaně se psali i dva ručitelé obchodu Jan a Bohunko: ti jsou zřejmě totožní s Jankem řeč. Koberec a Bučkem, o nichž jsme již psali.) Majetek zde nejpíše držel i syn Markéty a Čěnka Albert, který zemřel jenom o tři léta později (před 15. 7. 1419).²³⁶ Přítomnost Janka a Bučka by mohla indikovat jejich příbuzenství s Čěnkem, případně jejich držbu ve vsi. Přestože prameny dosvědčují 3–4 držitele majetků v jediné vsi, není obtížné přidat další: ke 30. 5. 1400 totiž panovník povolil břevnovským benediktinům zastavit Haškovi z Doubravice 30 kop platu z Tmaně, a to proti složení 150 kop gr. hotovosti.²³⁷ Přitom patronát nad zdejším kostelem, odvádějícím pa-

---

²³³ AČ 36, č. 9, s. 213–214 k 19. 11. 1414: „*In villa Cozolup Offca relictā quondam Andree de ibidem decessit. Littera proclamationis in Weronam feria II in die s. Elizabeth emanavit. ... Datum Buczkoni de Tmanye provisorii domini regis curie prope Weronam ad omagium Wissegradense.*“; AČ 36, č. 10, s. 214 k 27. 4. 1415: „*In villa Cozolup Strziesko de ibidem decessit... Littera proclamationis sabbatum ante festum sanctorum Philippi et Jacobi apostolorum emanavit. ... Datum Buczkoni provisorii curie Weronensis, Janconi de Bezdiedicz et Krczkoni ad omagium Wissegradense.*“

²³⁴ Listy kláštera Zbraslavského, č. 291, s. 241 k 23. 10. 1436.

²³⁵ PDZ II, C8, s. 125 k 5. 2. 1416: „*Margaretha relictā olim Czenkonis de Tmanie, etc. quod in hereditate ibidem in Tmani, duabus curiis cum duabus araturibus, curiis rusticalibus cum censu, agris, pratis, ... 10 sexagenas gr. census ... dotalis vendidit Nicolao de Chotcze et suis heredibus post Bietkam filiam suam pro 100 sexagenas gr. ... Disbrigare debet ipsamet vendens, et cum ea Jan et Bohunko de Tmanie.*“

²³⁶ AČ 36, č. 27, s. 228: „*In villa Tmanye Albertus filius olim Czenconis ibidem decessit. Cuius bona et hereditates ibidem in Tmanye ad dominum regem legitime sunt devoluta.*“

²³⁷ ZbR, č. 293, s. 55: 30. 5. 1400. Existenci tamního břevnovského majetku dokládá ještě zástava k 21. 9. 1436, srov. ZbR, č. 1344, s. 186 k 21. 9. 1436.

pežské pokladně 18, resp. 36 gr., vykonával tumbarius od sv. Víta, a to nejpozději od r. 1325.²³⁸ Ves tak mělo mezi sebe rozděleno několik vladyků, kteří drželi majetky i jinde, a dvě církevní instituce.

Želkovice

Prvně o Želkovicích slyšíme díky v Postoloprtech vydané listině Václava I. pro klášter Teplá z 12. 4. 1237, neboť listina zachycuje mezi svědy Šebestiána ze Želkovic.²³⁹ V majetku šlechty Želkovice zůstávají i ve 14. století, byť nedokážeme prokázat kontinuitu držby v rukou jedné rodiny. Před r. 1386 Želkovice drželi Rynard a jeho syn Jakub, s nimiž byl nějak příbuzný jakýsi mistr Smil, proti němuž však nárok na zůstavený majetek obhájil Držkraj z Borku, když prokázal, že se zesnulými kdysi vešel ve spolek.²⁴⁰ Početné zápisy v aktech konzistoře a v konfirmačních knihách se bohužel dotýkají farnosti Želkovice na severozápadě Čech.

Závěr

Oblast, jež je dnes spojena s historickým městem Berounem, starobyklým klášte-rem sv. Jana, bývalým proboštvím ostrovskeho kláštera, tetínským hradiskem či hradem Karlštejn, Žebrák a Točnick, figurovala v historických pramenech již od

---

²³⁸ Srov. např. LC VI, s. 148: „*Anno quo supra die XXVII Maii data est crida domino Nicolao, olim decano capelle regie in Karlstain, per resignationem Vlrice caua permtationis de consensu domini Wenceslai Portulan, sacriste et tumbarii in ecclesia Pragensis.*“ K výši papežského desátku viz PD, s. 43.

²³⁹ CDB III/1, č. 158, s. 192–193 (193): „...*Sebastianus de Selicowiz...*“.

²⁴⁰ AČ 31, č. 29, s. 98: „*In villa Zelkowyczich Rynardus et Jacobus fillius suus decesserunt. Litera proclamacionis in Werona in die s. Lucie (13. 12. 1386) emanavit. Czyskray de Borku defendit unione per tabulas curie regalis. Terminus docendi in crastino sanctorum Sebastiani et Fabiani (21. 1. 1387). Magister Smylo de Zelkowicz defendit, asserens sibi melius ius competere hereditatem in Zielkowicz ad servicium regium post Rynardum et Jacobum filium suum, quam alicui homini... Item in termino predicto (2. 3. 1387) Czyskray predictus docuit unionem per tabulas curie et tenorem earundem prout se docturum offerebat...*“ Smila dále připomíná deskový zápis k r. 1392, jež zmiňuje koupi 8 kop platů, srov. PDZ I, C7, s. 547: „*Pessko de Praga magistro Smiloni de Zelkowicz vendiderunt 8 sexag. gr. in Kokowicz, Bidelicz, in curia arature et curiis rusticalibus.*“

počátku 10. století. Přítomnost knížecího hradu Tetína (ale i několika dalších raně středověkých hradů, o nichž však mnoho nevíme ani z hlediska historie, ani z hlediska archeologie) dokládá zájem knížete na kontrole sledované oblasti. Až později přibývají doklady přítomnosti elit, jež padají na vrub struktuře zachovaných pramenů. Během 13. století sice upadá význam Tetína, nicméně se pozvolna formuje město Beroun, nová opora panovnické moci. První polovina 14. století přinesla další posílení majetkové přítomnosti panovníka, když byly vykoupěny či směněny některé další statky a když byl zbudován Karlštejn.

Nelze si rovněž nepovšimnout poměrně husté sítě drobných opevněných sídel, jež převážně patřila příslušníkům drobné šlechty. Tato společenská skupina byla velmi důležitým „rezerovárem“ knížecích služebníků, stejně jako hrála důležitou roli při řešení (ale jistě i vyvolávání) místních sporů. Majetek těchto rodin drobné šlechty byl zřejmě nevelký. Přes existenci značného množství rodin registrujeme jenom čtyři kostely, jejichž patronát by byl spojen s nižší šlechtou; velmi často také zachycujeme existenci vícera vlastníků v jednotlivých vsích. Většinu tedy výnosy drobných majetků nemohly postačovat k tomu, aby se užívala. Nevelké množství zpráv dovoluje jen několik epizodických vhledů do právního, sociálního a ekonomického postavení jak této vrstvy, tak zdejších poddaných. Sledování dynamiky těchto vrstev na území Berounska je ovšem v dané chvíli sotva možné, další výsledky však slibuje chystaný rozbor karlštejnských účtu z dob husitské revoluce.

The Beroun District Settlement Chamber in the Early and High Middle Ages (before 1419).

Consideration of the property structure of the microregion and of the representativeness of our sources on the history of settlement

The area, which today is connected with the historic town of Beroun, the historic monastery of St John, the former provostry of the Ostrov monastery, Tetín fortified settlement or Castles Karlštejn, Žebrák and Točnick, figured in the historical sources already from the beginning of the 10th century. The presence of the ducal castle of Tetín (but also of several other early medieval castles, on which we however do not know much from the perspective of history or archaeology) proves the interest of the duke in the control of the area being studied. Only later is there more evidence of the presence of the elites, which come thanks to the structure of the preserved sources. While the importance of Tetín decreases during the 13th century, the town of Beroun is gradually forming, a new buttress of sovereign power. The first half of the 14th century brought another reinforcement of the property presence of the ruler, when some more estates were redeemed or exchanged and when Karlštejn was built.

It is also impossible to ignore the relatively dense network of small fortified seats, which belonged predominantly to members of the lesser aristocracy. This social group was a very important “reservoir” of ducal servants, just as it played an important role in the resolution (but certainly also the evocation) of local disputes. The property of these families of lesser nobility was apparently small. Despite the existence of a significant number of families, we record only four churches, the patronage of which would have been connected with the lower aristocracy; we also very often record the existence of multiple owners in individual villages. Hence, for most the revenue of the small owners could not be sufficient to make a living. The small number of reports allows only a few episodic views into the legal, social and economic position both of the class and of the serfs there. Observing the dynamic of these classes on the territory of the Beroun district is hardly possible

at the given time, but the prepared analysis of the Karlštejn accounts from the times of the Hussite revolution promise further results.

ANTIMENDICANCY IN CENTRAL EUROPE AND BISHOP ROBERT OF OLOMOUC IN HISTORIOGRAPHY*

Elizabeth W O O C K

Antimendicancy in Central Europe and bishop Robert of Olomouc in historiography: Bishop Robert of Olomouc is an early, prominent opponent of the stigmata of St. Francis and the first case of antimendicancy in East Central Europe, on the basis of three papal bulls from the thirteenth century. Through a close reading of the works of Bishop Robert, this paper will argue that the public denunciation of stigmata was not characteristic of the Bishop himself, but rather symptomatic of inter-mendicant conflict in the region. Beyond the accusations of antifraternality, mendicant orders spread actively and embedded themselves in the region unfettered, both before and after Robert held the bishopric, developing at the same speed as other monastic institutions in the region. However, the Dominican friars, who were strongly supported by the Polish province, were drawn into competition with the Franciscans in their shared duty to preach and administer various crusades. Where other attempts had failed, this conflict was subsequently utilized as a powerful political tool to finally remove Robert from the bishopric.

Key words: Bishop Robert of Olomouc, Antifraternality, Mendicants, Moravia, Bohemia, Stigmata

Through the hindsight of later manifestations of antifraternality, and the desire to designate chronological firsts or supposed origins of movements, Bishop Robert of Olomouc has the ignoble honor of being a figurehead of opposition against the mendicant orders in East Central Europe.¹ Yet, his alleged actions against mendicants

---

* This research was supported by a grant from the Student Grant Competition of the Philosophical Faculty of Palacký University in Olomouc, IGA UP, project "Text jako prostředek vyjednávání společenské reality," (SPP 432101491). This work is also greatly indebted to the reviewers for their perceptive reactions and comments.

¹ For further reading about antifraternality in the thirteenth century see: Michael D. BAILEY, *Religious Poverty, Mendicancy, and Reform in the Late Middle Ages*, Church History 72, 2003, p. 457–483. Herbert GRUNDMANN, *Religious movements in the Middle Ages: the historical links between heresy, the Mendicant Orders, and the women's religious movement in the twelfth*

are neither unique to him, nor do they stand as a congruous link in the development of antimendicant arguments as they surfaced throughout Europe. Moreover, the evidence used by modern historians to place Bishop Robert on this timeline of dissent represents only one voice in the conversation; that of the papacy. This study seeks to make a deeper investigation in the Bishop's role in the antimendicants movements of the thirteenth century. Though textual evidence is all that remains of the ordeal, while text may persecute from the perspective of one source, our understanding of the conflict may be enhanced through the inclusion of multiple voices.

The regions of the Czech crown are of recent interest to scholars, as representatives of East Central Europe, in regards to antimendicancy, a phenomenon which was a common reaction to the growth of the Dominican, Franciscan and other mendicant orders of the thirteenth century. The spread of institutionalized mendicancy throughout Europe was greeted with mixed reactions in the various regions of Europe. In cases where they were met with aggression, as was noted in German regions,² the arriving friars reported their victimization and the papacy, acting directly as their protector, responded with bulls and administrative measures to assuage any resistance, thus creating a body of documentation which preserves only the reactions to an amorphous specter of persecution. The mendicants themselves were the original historiographers of their own hardship; Bert Roest notes several examples of their eagerness to document their victimization and the martyrdom they experienced during their daring missions to the edges of Christian Europe and beyond.³ Tracts against the mendicants, subsequent rebuttals, records of physical violence and artful satire create the contours through which we see the tension brought to both the secular and sacred spheres by the emergence of the Dominican and Franciscan orders.

---

and thirteenth century, with the historical foundations of German mysticism, Notre Dame 1995. *Defenders and Critics of Franciscan Life*, Michael F. Cusato – Guy Geltner (ed.), Leiden 2009.

² Geoffrey DIPPLE notes specifically the animosity mendicants faced in Cologne, in *Si sind all glichsner: Antifraternalism in Medieval and Renaissance German Literature*, in: *Defenders and Critics of Franciscan Life*, Michael F. Cusato – G. Geltner (ed.), Leiden 2009, p. 181.

³ Bert ROEST, *Reading the Book of History: Intellectual Contexts and Educational Functions of Franciscan Historiography 1226–ca.1350*, Groningen 1996.

It is essential to describe antimendicant arguments as they became established throughout Europe in order to bring the exceptional nature of Bishop Robert's case and the accusations of antimendicancy in Moravia into clearer light. In his study of antifraternism, Guy Geltner cites William of St. Amour⁴ as one of most visible early initiators of antifraternism on the continent, acting in the 1250s. Though the accusations against Bishop Robert occur about a decade earlier and are of a quite different nature, the reaction made by the papacy shares similar qualities. While the elements of William of St. Amour's antimendicant writings became standard points in subsequent tracts, the objections to the stigmata that Bishop Robert was accused of were not widely adopted as antifratern arguments.

Geltner defines antifraternism as "*opposition to the friars in their early phase (c. 1220 – c. 1400), [which] is usually understood as a phenomenon driven by competition over material and political resources as well as by envy, a feeling aroused especially among monks and clergymen*".⁵ Antifraternism was a wide-reaching phenomenon throughout Europe, and was revealed in many forms. Perhaps the most well known opponent of the mendicants was William of St. Amour (c. 1200 – 1272), (Guilelmus or Wilhelmus de Sancto-Amore), called the Hammer of the Friars, a university master in Paris. His most famous anti-mendicant work is *De periculis novissimorum temporum*, a treatise that he composed in 1256.⁶ His subsequent excommunication and exile, imposed by Pope Alexander IV (c. 1185 – 1261), came as a result of his history of vocal opposition to the friars and reflected the ongoing conflicts at the university in Paris, which involved both Dominican and Franciscan monks. Although *De periculis* is his best known work, perhaps because of its timing immediately before his excommunication, he had a history of antifratern writings in addition to ongoing conflicts with both secular powers and the papacy.

---

⁴ Guy GELTNER, *William Of St. Amour's De Periculis Novissimorum Temporum: A False Start To Medieval Antifraternism?*, in: *Defenders and Critics of Franciscan Life*, Michael F. Cusato – Guy Geltner (ed.), Leiden 2009, p. 105.

⁵ Guy GELTNER, *The Making of Medieval Antifraternism: Polemic, Violence, Deviance, and Remembrance*, Oxford 2012, p. 5.

⁶ William of SAINT-AMOUR, *De periculis novissimorum temporum*, Guy Geltner (trans.), Leuven 2008.

The antifraternism of William of St. Amour is conventionally considered the cornerstone for arguments against the mendicant orders in French and Anglo-Saxon regions. Themes characteristic to his sermons and treatises are later echoed in the works of Archbishop Richard FitzRalph (c. 1300 – 1360) and other vocal antimendicants of the mid-fourteenth century. As in other cases of antifraternism, the vehemence against the friars extends to their supporters; in the case of William of St. Amour this included the king of France, Louis IX. This posture of rejecting the mendicant orders acted also as a way of creating a thinly veiled attack against the secular leaders who supported them, as well as members of the Church who act as their protectors.

The main points made against the mendicants are: their hypocritical involvement in the universities, their false poverty, their unorthodox preaching, and their uncloistered lifestyle. William of St. Amour concluded that the arrival of the mendicant orders was a harbinger of the apocalypse, that these qualities identify the friars as the ‘false brothers’ foretold in “*an ordinary gloss to Apoc. 6.5, which explains that ‘the Devil sends forth false brothers who might subvert’ the faith sub habitu sanctitatis.*”⁷ Tensions arose primarily in urban areas, which provided opportunities real or merely alleged for mendicants to engaged in the aforementioned bad behaviors.

Although the conflicts in the university are not mentioned specifically, William of St. Amour’s actions — such as going to the Pope to refute the *Introductorium in Evangelium Aeternum*, written by Gerard of Borgo San Donnino (Fra Gherardo of Borgo San Donnino — were with an aim to discredit the mendicants completely, and ultimately remove them from their positions in the university.⁸ He was successful in influencing Pope Innocent IV to be stricter with the mendicants, but the election of Pope Alexander IV very quickly reversed any progress made

---

⁷ Jonathan ROBINSON, *Qui praedicat periculum in illo peribit: William of St.-Amour's Anti-Mendicant Sermons*, in: Weapons of Mass Instruction, A St. Michael’s College Symposium, Joseph Goering – Francesco Guardiani – Giulio Silano (ed.), Ottawa 2008, p. 6.

⁸ The university conflicts have been very well described in other literature. Regarding the role of the Franciscans in French and English universities in particular see: William COURTNEY, *Franciscan Learning: University Education and Biblical Exegesis*, in: Defenders and Critics of Franciscan Life, Michael F. Cusato – G. Geltner (ed), Leiden 2009, p. 55–64.

to restrict the mendicants. In his first years as Pope, Alexander IV returned mendicants to their seats in the Paris university and encouraged Louis IX to crack down on antimendicants such as William. The story of William of St. Amour succinctly displays the key elements of antifraternality as it appears throughout the British Isles, France, Italy and Germany: accusations of hypocrisy and the use of apocalyptic motif to attack the mendicants, or through them their political allies, and the interest of the papacy to silence opponents of the mendicants.

The arguments against mendicants originating in William's work eventually spread to secular writings. Geltner identifies *De periculis* as the ancestor of all subsequent antifraternality tracts.⁹ William's specific arguments are echoed, as well as the apocalyptic motif, but in the hands of the laity the character of the fat, lecherous friar is developed. This characterization speaks to the contact that the laity had with the friars, as local preachers and figures in the fabric of urban society, rather than using the theological objects presented by member of the clergy. Evidence of antifraternality spreading from the clergy to the laity can be found in the *Roman de la rose* (c. 1230: Guillaume de Lorris, addition c. 1275: Jean de Meun),¹⁰ Rutebeuf's *Oeuvres complètes* (1260s),¹¹ and the tradition carried on later in Jean d'Anneux's *Filius enutrivit* (1328),¹² and much later in Chaucer's *Canterbury Tales* (mid-fourteenth century),¹³ among many less popular literary manifestations of antifraternality. Antifraternality chansons of the thirteenth century revolve around themes of hypocrisy and corruption of the friars, specifically concerning monetary issues rather than theological objections: the sale of indulgences, the perceived sale of the Word by accepting excessive donations in exchange for preaching and

---

⁹ G. GELTNER, *The Making of Medieval Antifraternality*, p. 16.

¹⁰ Guy GELTNER, *Faux Semblants: Antifraternality Reconsidered in Jean de Meun and Chaucer*, *Studies in Philology* 101, 2004, p. 357–380.

¹¹ *Le dit des Cordeliers*, in: *Œuvres complètes de Rutebeuf*, Edmond Faral – Julia Bastin (ed.), Paris 1959–60, p. 1: 231–7. G. GELTNER, *William of Saint-Amour*, p. 134–135.

¹² G. GELTNER, *William of Saint-Amour*, p. 137.

¹³ Penn R. SZITTYA, *The Friar as False Apostle: Antifraternality Exegesis and the Summoner's Tale*, *Studies in Philology* 71, 1974, p. 19–46.

spiritual services, the detraction of (financial) support of parish clergy, and the redemption of crusade vows.¹⁴

In this context, antifraternism in thirteenth century Central Europe was far detached from the conflicts that drove William of St. Amour to form his initial attacks against mendicants gaining power in Paris, as he was reacting in part to the political climate as well as the incursion of mendicants within the university. In Bohemia and Moravia, however, universities were not present until the mid-fourteenth century, and the formation of Charles University in Prague was actually nurtured by the mendicant orders, which had been already established there for a century.¹⁵ Later in the fourteenth century, East Central European opponents to the friars, of the Williamist “tradition,” were rather making use of established themes in their movement against the Catholic Church and monastic orders in general. Dipple confirms that Williamist arguments were circulating through German-speaking lands during the 1350s through the works of Archbishop Richard FitzRalph and satirical poetry.¹⁶ The authentic, initial reaction of Eastern Central Europeans to the arrival of mendicants has been either overshadowed by the later reactions of reformers, or ignored in favor of the more dominant narrative of German antifraternism and its unique role in the papal-imperial conflicts.

Szittyá characterizes antifraternist tradition as “*a complex of hostile ideas about the friars,*” which, “*in all levels of medieval society ... dominated criticism of the friars from the 1250s to the end of the Middle Ages,*”¹⁷ which would discount the resistance to mendicant orders, specifically against the Franciscans, which allegedly occurred in Moravia in the first half of the thirteenth century. By Szittyá’s definition, anti-mendicants in Central Europe joined the movement only with their adoption of Western European arguments, which occurred in the early part of the fourteenth

---

¹⁴ Christoph MAIER, *Preaching the crusades*, Cambridge 1998, p. 158.

¹⁵ For an overview of the history of the university: Václav VOJITÍŠEK, *600 let university Karlovy*, Prague 1948. Vladimír KOUDELKA, *Karlova univerzita a dominikáni*, Filosofická revue 16, 1948, p. 82–91.

¹⁶ G. DIPPLE, *Si sind all glichsner*, p. 188.

¹⁷ Ibidem, p. ix.

century as proto-reformers employed such themes in their preaching and propaganda.

Unfortunately, there is a serious lack of written records from the decades immediately after the arrival of the mendicants, a deficiency noted by both domestic and foreign scholars alike.¹⁸ Of the literature that remains, negative reactions against the arrival of the mendicants originating in Czech-language or old Czech literature have been interpreted differently throughout history.¹⁹ Records of actual arguments against the mendicants have been warped by subsequent spiritual movements. Christopher Ocker argues that Protestant reformers were quick to use proto-reformer and softer opponents to the mendicants in their own propaganda, reframing these proto-reformers as vehement antifraternalsists.²⁰ A particular fault in Western academic literature concerning mendicants in Central Europe places undue emphasis on the personage of Bishop Robert of Olomouc.

In regards to antimendicancy in Central Europe, most mentions of reactions against mendicants originate within the study of literature, primarily the study of German literature. Although negative reactions against the friars are casually acknowledged and mentioned by Czech historians within the context of their overall research in the region or on mendicant orders, there are few published works specifically addressing this issue specifically. In addition to the work of

---

¹⁸ Tomáš ČERNUŠÁK – Augustin PROKOP – Damián NĚMEC, *Historie Dominikánů v českých zemích*, Prague 2001, p. 49: Regarding the deficiency the editors note that the existant documentation begins only near the middle of the century, from the years 1243, 1252 and 1257.

¹⁹ Czech language productions were considered in particular, as German texts were naturally transmitted throughout Moravia and Bohemia, as were Latin texts. It is true that certain Czech authors also wrote in Latin or German, in which case such works would be aimed at an educated and possibly international, rather than popular and domestic, audience. To give Czech language works deference is not intended to undermine the significance of international influence within Czech lands, but rather to narrow the focus on works clearly produced by Czech writers or directed specifically at a Czech audience. The study of foreign-language texts, containing antimendicant messages, circulating in Czech lands would be an immensely complex undertaking.

²⁰ Christopher OCKER, *Lacrima ecclesie: Konrad of Megenberg, the Friars, and the Beguines*, in: Konrad von Megenberg (1309–1374) und sein Werk Das Wissen der Zeit, Claudia Märtle – Gisela Drossbach – Martin Kintzinger (ed.), Munich 2006, p. 169–200.

Guy Geltner and John B. Freed mentioning the East Central European lands in the periphery of their research on German antifraternals, studies of opponents to mendicant orders include work on Matthew of Janov (d. 1393) by Vlastimil Kybal,²¹ Johann Eberlin von Günzburg (c. 1470 – 1533) by Geoffrey Dipple,²² Konrad of Megenberg researched by Christopher Ocker,²³ and Jan Milíč of Kroměříž (d. 1374) by Vlastimil Kybal,²⁴ as well as on pre-Hussite heresies in Bohemia by S. Harrison Thomson,²⁵ Vít Hlinka's research on Bishop Robert,²⁶ and Peter Morée's work on the practices of preaching in fourteenth century Bohemia.²⁷ With the exception of Bishop Robert, all other "antifraternals" cited lived after the turn of the fourteenth century, when the situation and character of the mendicant orders had changes substantially from their origins.

Geltner specifically notes the lack of research on theologians' attitudes towards the friars, despite what he sees as substantial amount of manuscript evidence.²⁸ However, it is assumed that no written records of preaching against the mendicants survived from the time of the mendicants' arrival to Bohemia and Moravia in the thirteenth century. In lieu of primary evidence, Morée argues that the "*ideas [Jan] Milicus expressed in the Sermo de die novissimo are by no means original, but rather belong to the development of apocalyptic views of the thirteenth and fourteenth centuries.*"²⁹ The 'apocalyptic and eschatological' arguments employed against mendicants are rather evidence of the enhanced connection these regions had with

---

²¹ Vlastimil KYBAL, *Matthiae de Janov Regulae Veteris et Novi Testamenti*, Innsbruck 1908–11.

²² Geoffrey DIPPLE, *Antifraternism and anticlericalism in the German Reformation: Johann Eberlin von Günzburg and the campaign against the friars*, Brookfield, VT. 1996.

²³ C. OCKER, *Lacrima ecclesie*, p. 169–200.

²⁴ Matthias of JANOV, *Narracio de Milicio*, in: *Matthias of Janov's Regulae veteris et novi testamenti*, Vlastimil Kybal (ed.), Prague 1911, p. 3: 358–67.

²⁵ S. Harrison THOMSON, *Pre-Hussite Heresy in Bohemia*, *English Historical Review* 48, 1933, p. 23–42.

²⁶ Vít HLINKA, *Olomoucký biskup Robert*, in: *Cisterciáci na Moravě*, Miloslav Pojsl (ed.), Olomouc 2006, p. 79–92.

²⁷ Peter C. A. MORÉE, *Preaching in Fourteenth-Century Bohemia*, Heršpice 1999.

²⁸ G. GELTNER, *The Making of Medieval Antifraternism*, p. 27.

²⁹ John Clare MOORE, *Pope Innocent III: To Root Up and to Plant*, Leiden – Boston 2003, p. 67.

the rest of Europe in the later part of the thirteenth century, as they have adopted the themes propagated by William of St. Amour, which were circulated in Europe in the late thirteenth century. Thus, such arguments neither represent the first reactions to mendicants, nor reactions of a distinctly regional character. However, a reaction reflecting regional idiosyncrasies would be warranted, given the special circumstances of Bohemia and Moravia in the thirteenth century.

In the early thirteenth century, the mendicants who arrived to Eastern Central Europe were greeted by very different conditions than missions to regions with established urban environments. The mendicants naturally inhabited large cities; however, where urban centers were under-developed, the expansion of mendicants in German and especially Czech lands mirrors a complimenting expansion of urbanization.³⁰ Maier dates the arrival of mendicants to Prague along the May 1228 date, when the Pope dispatched two Franciscan friars to Frederick II.³¹ However, Czech scholars have demonstrated that the first Franciscans and Dominicans came to Prague, and another party of Dominicans through the Polish province both between 1225 and 1228, although the dates are unclear. According to the German Dominicans of Cologne, a Dominican house was founded in Prague around 1225.³² It is undocumented explicitly, but a party of Dominicans almost certainly stopped in the cities of Znojmo, Brno, Olomouc and Opava on their way to Krakow, where they arrived in 1222, loosely establishing mendicant houses along the way.³³ Dominicans are finally documented in Olomouc in 1227, and established themselves at St. Michael.³⁴ Polish historians, such as Mikolaj Gladysz,³⁵ state with confidence that Dominican houses, formally part of the Polish

---

³⁰ John B. FREED, *The Friars and German Society in the Thirteenth Century*, Cambridge, MA, 1977, p. 55.

³¹ C. MAIER, *Preaching the crusades*, p. 28. Maier notes: ES, i, no. 372 (= Gre. IX R, no. 193).

³² T. ČERNUŠÁK, et al., *Historie Dominikánů*, p. 19.

³³ Ibidem, p. 20.

³⁴ Ibidem, p. 20, 21.

³⁵ Mikolaj GLADYSZ, *The Forgotten Crusaders: Poland and the Crusader Movement in the Twelfth and Thirteenth Centuries*, Boston 2012.

province, existed in Olomouc and Prague by 1228, in addition to four locations within the Polish kingdom.³⁶

The friars did not follow the same patterns of settlement that previous orders made; “*the earliest settlements of friars are difficult to perceive precisely because they were not real ‘settlements’. The Franciscans tended to stay in caves and huts, or just wherever they could find temporary shelter.*”³⁷ Often they were invited under someone else’s roof. From such cases there obviously remains no documentary proof of property rights secured or of convents constructed.”³⁸ In their expansion, friars had the flexibility to scout out suitable locations for settlement in pairs and established communities very informally. However, unable to make use of urban centers and the accompanying infrastructure — existent hospitals, schools and other public services, stationary urban populations, a self-sufficient merchants to provide charitable funds, and safe lands to accommodate transience — the arriving mendicants were also forced to rely on the support of the nobility as previous orders had done, overlapping the Cistercians, Teutonic knights and other orders for resources, though not so drastically as to inhibit the further expansion of those orders.

The problems commonly facing mendicants in other parts of Europe were not present in Eastern Central Europe. Conflicts in universities, as they developed in Paris and England during the thirteenth century, had no chance to blossom in Czech lands, as there were no universities. Rather, the establishment of Dominican and Franciscan schools and libraries was a welcome step towards urbanization. The issue of *stabilitas* was less relevant in northern Central Europe because the populated areas were too spread out over unsafe territory for wandering preachers, who found themselves quickly tied to residential situations, and could easily move into older churches and locations that had fallen out of use. Most important was

---

³⁶ Ibidem, p. 231: “*In the current state of research it is thought that there were four Dominican houses functioning in Poland at this time – in Cracow (from 1222), Wrocław (1226), Sandomierz (1227) and Plock (1234?) – which together with the Pomeranian houses in Kamień Pomorski (1227) and Gdansk (1227) and those in Prague and Olomouc, from 1228 formed a separate Polish-Bohemian province within the Dominican organization.*”

³⁷ Lester K. LITTLE, *Religious Poverty and the Profit Economy in Medieval Europe*, Ithaca, NY. 1978, p. 159.

³⁸ Ibidem, p. 159.

the massive support for mendicant order that welled up from the upper echelon of society, such as the Přemyslids family, where the patronage of the mendicant orders was extremely fashionable. In addition to fitting into the existing Anglo-northern European pagan tradition of dynastic cults regarding the Přemyslids, the “reform orders [*the Cluniac, Cistercian, Premonstratensian, Dominican and Franciscan*] were originally keen on their independence from local secular or ecclesiastical authorities, and claimed to be subordinate only to the Holy See, but in the ‘border kingdoms’ they had to rely on their personal contacts with the court.”³⁹

The ongoing crusades were crucial factor affecting the mendicants in East Central Europe. Having become previously involved in the Hohenstaufen conflicts as preachers, they were now sent by the Pope to preach the cross against the Mongol invasions. Polish and Hungarian Dominicans were reported in the *Annales S. Panteleonis* to have fled their territories to preach in Germany after the first Mongol attacks.⁴⁰ Although the Mongols had withdrawn from Central Europe in 1241, Alexander IV authorized friars in Germany, Bohemia, Moravia and Poland to preach against them in 1258 after the second wave of attacks.⁴¹

Mendicants were instrumental in securing pledges to the crusade efforts. Recruiting in Eastern Central Europe for crusade activity in Northern Europe was extensive, and produced similarly diverse effect as in Western, Germanic Central Europe, although lacking tension from the imperial-papal conflict. Maier notes that after 1256, when Alexander IV re-issued *Qui iustis causis*⁴² of 1243 to the Dominicans in northern Germany, Scandinavia, Bohemia, Poland, and Austria, “this meant that crusade preachers were competing for the resources of the same areas of Poland and Bohemia [for the multiple crusades being conducted at the same time].”⁴³ Crusaders from Germany and Bohemia were also recruited in the 1260s to assist

---

³⁹ Gábor KLANICZAY, *The Birth of a New Europe About 1000 CE: Conversion, Transfer of Institutional Models, New Dynamics*, in: *Eurasian Transformations, Tenth to Thirteenth Centuries: Crystalizations, Divergences, Renaissance*, Johann P. Arnason – Björn Wittrock (ed.), Leiden 2004, p. 119.

⁴⁰ C. MAIER, *Preaching the Crusades*, p. 60.

⁴¹ Ibidem, p. 84. Maier quotes: Inn. IV R, no. 30, PUB, i, 2, no. 59.

⁴² Ibidem, p. 84 Maier quotes: PUB i, I no 326 (= BP, i (Ale. IV) nos. 65–82; Ale, IV R. no 1448).

⁴³ Ibidem, p. 88–89.

the Teutonic Order in Lithuania and defend their position in the Baltic; in many cases the preachers were to direct crusade business into the hands of the Teutonic order.⁴⁴ Unsurprisingly, in the fervor, false crusade preachers appeared, collecting vow redemptions and carrying out unauthorized crusade business.⁴⁵ This issue appears in antimendicants writing of German origin, though it is omitted from texts of Czech origin.

Counter intuitively, in spite of the immense popularity of the mendicants, and the resistance from other orders due to the perceived threat of the new religious model imported by the mendicants, the arrival of the Dominican and Franciscans orders coincides with a boom in prosperity for all orders found in Moravia, at the same time that accusations of persecution of the mendicants was made in the same region. That is to say that despite competition from the mendicant orders, the other established orders did not appear to suffer from neglect or slow their development in the region – on the contrary, they expanded. According to data gathered by Tomáš Borovský,⁴⁶ between the years 1231 (about five years after the arrival of Dominicans, and three years after the arrival of Franciscans) and 1306, foundation activity of other orders did not slow, nor did the flow of donations. The Cistercians, for example, are shown to receive a significant growth of donations, as well as steady progress founding new houses. From the time of the arrival of mendicant orders, around 1225, nine new male and female communities were founded. In his review of donations to thirty monasteries in Moravia, overall donations to monasteries more than double in fifty years. In the wealthiest eleven of these monasteries, five of which are Cistercian and only two of which are mendicant, Cistercians received 60 % of all the donations, an additional 29 % going to four non-mendicant orders, the last 11 % of donations went to mendicants. Although the Dominican house in the sample falls at the bottom of the list, subsided over

---

⁴⁴ Ibidem, p. 92. Maier quotes: William URBAN, *Baltic Crusade*, Dekalb 1975, pp. 217–20; IDEM, *Prussian Crusade*, Lanham 1980, pp. 269–85.

⁴⁵ Ibidem, p. 138. Maier examines in greater detail a specific case occurring in Cologne, first described in: *Die Schriften des Kölner Domscholasters, späteren Bischofs von Paderborn und Kardinal-Bischofs von S. Sabina Oliverus*, Hermann Hoogeweg (ed.), Tübingen 1894, p. 316.

⁴⁶ Tomáš BOROVSÝ, *Kláštery, panovník, a zakladatelé na středověké Moravě*, Brno 2005, p. 50–53.

50 % by their own activity, the mendicant community receiving a most donations was a house of Poor Clares, who, strictly cloistered and isolated, lived off of these donations. This does not imply that the mendicant houses were under-supported, as they received support through begging, but rather demonstrates that the other orders were not (by this measure) significantly harmed by the arrival of the mendicants. If the mendicant orders truly insisted on poverty, that wish is reflected in the lesser, overall quantity of donations. Begging was, of course, not an option for the Poor Clares, so accordingly the monastery was well endowed externally. Also, female communities were overall on par with their male counterparts, receiving roughly equal donations.

The established monastic communities were overall not hurt by the arrival of mendicants, and may have even benefited from the fresh interest in spiritual affairs. Despite minor conflicts with local clergy,⁴⁷ as well as issues with securing property in light of the necessity to establish permanent houses within city walls, the mendicants integrated into the monastic landscape of Bohemia and Moravia with no mass public resistance on record, in stark comparison to South and Western Europe. Untethered by the same concerns as urbanized Italy and France, perhaps this is why mendicants, or those monks whom we may conclude were mendicants, are treated with jovial disrespect in Czech secular satire, rather than the biting criticism found in German texts inspired by the imperial-papal conflicts. Secular works composed for public consumption reflect sentiments drawn from daily contact with mendicant brothers and sisters with the vulgar humor thus inspired, rather than theological disagreements or property disputes. Meanwhile, the mendicant orders were busily engaged in preaching the crusades and establishing communities throughout the region.

---

⁴⁷ When speaking about the arrival of mendicants, domestic historians generalize that the mendicants were met with controversy, in conformity Western European historiography, however, they decline to offer specific examples. It is unclear if these texts are superimposing an imported narrative on an otherwise undefined region, or if the researchers are so overwhelmed with evidence that they feel that it is appropriate to skim the topic as common knowledge. In my personal research, most monastery chronicles either ignore the arrival of mendicants, or neutrally record the date of establishment of a house in their region. Hard evidence of conflict doesn't accumulate until centuries after the establishment of mendicants in the region. T. ČERNUŠÁK, et al., *Historie Dominikánů*, p. 19.

Well before the antimendicant movement was initiated by William of St. Amour in Paris, antifraternat dissent appeared in Moravia as late as 1237, about a decade after the settling of mendicant orders in Prague and Olomouc. Western European historians, such as André Vauchez⁴⁸ and Arnold Davidson,⁴⁹ cite Bishop Robert as the exemplar of antimendicant sentiment of non-Germanic origin appearing in the Central European region, which would make him both the first concrete case of antifraternatism in the whole of Europe and the first originating in the western Slavic regions. This is misleading and incorrect in many ways.

Robert was a Cistercian monk, thought to have been born in England, educated in Paris and coming through Germanic connections to his position in Olomouc, maintaining close connections with Margrave of Moravia, Přemysl, and Abbot Werner at Heiligenkreuz.⁵⁰ The details of his life, outlined in detail by V. Hlinka,⁵¹ A. Pumprová,⁵² and Eva Svobodová⁵³ create a portrait of a well-educated, and well-travelled monk and bishop.

---

⁴⁸ André VAUCHEZ, *Les Stigmates de Saint François et leurs de'tracteurs dans les derniers siècles du moyen âge*, MélRome 80, 1968, p. 601. "Par la bulle *Usque ad terminos* du 11 avril 1237, Grégoire IX dénonça l'évêque d'Olomouc, en Bohême, le cistercien Robert l'Anglais, qui s'était distingué par la violence de son opposition. Ce personnage, peu recommandable par ailleurs et qui dut résigner son siège en 1240, est cependant caractéristique. De formation monastique, sinon de tempérament, très lié à la cour du roi Ottokar Ier par la grâce duquel il avait obtenu la mitre en 1201, il est parfaitement représentatif d'une fraction de l'épiscopat, surtout importante dans les pays germaniques et slaves."

⁴⁹ Arnold I. DAVIDSON, *Miracles of Bodily Transformations, or How St. Francis Recieved the Stigmata*, Critical Inquiry 35, 2009, p. 456. "To counter the doubts and denials concerning Francis's stigmatization no fewer than nine papal bulls were issued between 1237 and 1291, three of them in 1237 by Gregory IX, the great patron of the Franciscans, who canonized Francis in 1228. In his bull of 11 April 1237, *Usque ad terminos*, Gregory IX condemned a Cistercian bishop in Bohemia who had expressly denied the stigmatization of Francis and prohibited its iconographical representation." Davidson omits the specification that the bull *Non minus dolentes*, also from 11 April 1237, addressing Evehardus is directed to the region of Opava in Moravia, or that the subsequent bull *Confessor Domini*, issued 5 April 1237 had been addressed to the whole of the Germanic faithful, also urging them to accept the correct doctrine of the stigmata of St. Francis.

⁵⁰ Robert was possibly born in Herefordshire. V. HLINKA, *Olomoucký biskup Robert*, p. 79–92.

⁵¹ Vít HLINKA, *Olomoucký biskup Robert*, in: *Cisterciáci na Moravě*, Miloslav Pojsl (ed.), Olomouc 2006, p. 79–92.

⁵² Anna PUMPROVÁ, *Robert Olomoucký: Výklad Písne písni: Edice s úvodní studií*, Brno 2010.

Robert's purportedly antimendicant actions are known through the three bulls that Pope Gregory IX was forced to issue regarding the problems in Bohemia and Moravia. In total nine papal bulls on the subject were issued between 1237 and 1291.⁵⁴ The first bull, *Non minus dolentes*,⁵⁵ was in condemnation of a Dominican friar "Evechardus" (or "Burchard"), for his sermon delivered in the Silesian city of Opava, denying the validity of St. Francis' stigmata, and declaring the friars "false preachers."⁵⁶ Another bull issued three days later, *Confessor Domini*,⁵⁷ addressing all the faithful of the Germanic nation, and entreats them to reject untruths circulating about the stigmata of St. Francis.⁵⁸ As evidenced in the third bull, *Usque ad terminos*,⁵⁹ issued on the 12th of April 1237, Pope Gregory IX directly chastises Bishop Robert of Olomouc in Moravia, for allowing preaching against the thesis of the stigmata, specifically regarding the depiction of stigmata and the case of St. Francis. Although they were unique amongst the antimendicant writings appearing elsewhere in Europe at the same time, it is not clear if Bishop Robert's arguments against the Franciscans are entirely unprecedented.

Framing Bishop Robert as an antimendicant is problematic for several reasons. Firstly, the notion that Bishop Robert, personally, would actively take a stance against mendicants, or the Franciscans specifically on the issue of stigmata, seems contradictory to statements Robert made concerning stigmata and the utility of preachers in his own writings. Secondly, it places blind faith in the credulity of the claims, which are as of yet uncorroborated, and the long-term attempts of the

---

⁵³ Eva SVOBODOVÁ, *Olomoucký Biskup Robert a církevní řády na Moravě*, Magister thesis, Olomouc 2010.

⁵⁴ A. DAVIDSON, *Miracles of Bodily Transformations*, p. 456. Rona GOFFEN, *Spirituality in Conflict: Saint Francis and Giotto's Bardi Chapel*, University Park, PA., 1988, esp. pp. 13–22.

⁵⁵ Pope GREGORY IX, *Non minus dolentes*, in: *Bullarium Franciscanum Romanorum Pontificum*, J. H. Sbaralea (ed), Rome 1759, repr. Santa Maria degli Angeli 1983, p. 214.

⁵⁶ A. VAUCHEZ, *Les Stigmates de Saint*, p. 602.

⁵⁷ Pope GREGORY IX, *Confessor Domini*, in: *Bullarium Diplomatum et privilegiorum sanctorum romanorum pontificum*, Taurinensis editio, Tomus III, Augustae Taurinorum – Henrico Dalmazzo – Seb. Franco (ed.), Turin 1857–72, p. 497.

⁵⁸ A. VAUCHEZ, *Les Stigmates de Saint François*, p. 602.

⁵⁹ Cited in A. VAUCHEZ, *Les Stigmates de Saint François*, p. 601 as: Pope GREGORY IX, *Usque ad terminos*, 12 April 1237, PO. 10308.

papacy to control the bishopric of Olomouc suggest a more political motive to the accusations. Finally, a more nuanced look at the evidence suggests that resistance to the Franciscans was in part an internal conflict with monks of the Dominican order, who themselves had reasons to sow dissent against the competing mendicant order in their own province, rather than a conflict with the local clergy or other monastic orders.

The records of Bishop Robert's denial of the miracle of stigmata are first accounts in evidence of the use of stigmata as an argument against the Franciscan order. However, the rejection of stigmata has a much longer history. Before Bishop Robert, cases of stigmata were dismissed by the Catholic Church itself, having denied every single case of stigmata up until the approval of Pope Honorius III was bestowed posthumously on Francis, who kept signs of his stigmata secret in life.⁶⁰ The reversal of the Church's stance on stigmata was theologically legitimized by the presence of stigmata in the bible.⁶¹ However, this alone could not validate the legitimacy of stigmata for all, as was seen with the Eastern Orthodox Church's dismissal of the thesis of stigmata entirely as heresy, and requiring great efforts by the Catholic Church to defend their position and control claims of stigmata thereafter.

If *Usque ad terminos* is to be taken at face value, Bishop Robert's reported actions after the arrival of mendicant orders could be seen as a protective instinct to preserve the established clerical and political environment of Moravia, but I would also argue that his emphasis on the heresy of stigmata would be in line with the bishop's Cistercian origins, famously expressed by Bernard of Clairveux. As Davidson argues: "*From the perspective of the history of mysticism, Francis' stigmata represent the beginning of a new form of mysticism, in which mystical experience is no longer merely spiritual but is accompanied by phenomena and transformations that are physical. Stigmata, levitation, bilocation, fasting, and transverberation are physical events that became associated with mystical experience. These phenomena contrast with older forms of mysticism not expressed in the body. For example, St. Bernard*

---

⁶⁰ A. VAUCHEZ, *Les Stigmates de Saint François*, p. 598–99.

⁶¹ Galatians 6:17, where Paul is quoted as saying: "*ego enim stigmata Iesu in corpora meo porto.*" There are no other mentions of stigmata within the old or new testaments.

of Clairvaux, in Sermon 74 on *The Song of Songs*, alludes to this older form when he writes: *So when the Bridegroom, the Word, came to me, he never made known his coming by any signs, not by sight, not by sound, not by touch. ... In the renewal and remaking of the spirit of my mind, that is of my inmost being, I have perceived the excellence of his glorious beauty.*⁶² *As many historians have maintained, the introduction of this new form of mysticism must be linked to a changed attitude and a new devotion towards the humanity of Christ, his Incarnation, his Passion and, more generally, the corporeal existence that characterizes him as human.*⁶³

Additionally, the 65th and 66th sermons on the Song of Songs are directed at heretics, specifically the Cathar movement. Bernard applies the analogy of heretics as foxes, sneaking around in the vineyard of the faithful, spoiling the vines, and very specifically uses this platform to explicitly argue against the marriage and celibacy issues presented by the Cathar heresy. These two sermons express Bernard's ideas about the heretics and their practices clearly and in deliberate detail. Although Bishop Robert could have defended a position against stigmata based on accepted Cistercian teachings, or using the platform of sermons or text to decry the arrival of the mendicants, in current scholarship there is no evidence of him forming such an argument.

Modern portrayals of Bishop Robert define him rather by his political maneuverings, and emphasize the more scandalous accusations against him, implying that his arguments against stigmata, and his actions against the mendicant orders in Moravia agree with his purported corruption and his deep involvement in secular affairs.⁶⁴ However, the secular personages around Bishop Robert not only lack in

---

⁶² A. Davidson's notes: Bernard of CLAIRVAUX, *On the Song of Songs*, Irene Edmonds (trans.), 4 vols., Kalamazoo, Mich., 1971–80, 4:91. See: Chiara FRUGONI, *Le mistiche, le visioni e l'iconografia: Rapporti e influssi*, in : *Temi e problemi nella mistica femminile trecentesca*, Centro di studi sulla spiritualità medievale, n. 27, Todi 1983, p. 148–49. Frugoni uses the terms old and new mysticism."

⁶³ A. DAVIDSON, *Miracles of Bodily Transformations*, p. 452.

⁶⁴ V. HLINKA, *Olomoucký biskup Robert*, p. 79–92. Hlinka reflects on the history of this characterization by quoting and confirming Václav Novotný, who summarized the bishop as "one who rejected the world-ruling claims of the papal curia" (ibidem, p. 86); Eduard PETRŮ, *Literární Morava*, in: *Vlastivěda moravská: země a lid: nová řada*. Book 11. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, p. 15. As an introduction to his literary works, E. Petrů lists

antimendicants, but include strong supporters of the mendicant movement. Aside from their activity supporting Cistercian monasteries in the Czech lands, the Přemyslids are responsible for the establishment of the Poor Clares in the region and were the strongest patrons of “Assisi of Prague.” While Agnes Přemysl founded the mendicant community in Prague,⁶⁵ her mother Constance established the convent of Porta Coeli in Moravia with the help of Bishop Robert, both efforts supported by the Přemysl family without indication of spiritual conflict. Of his known friends within the clergy, documents evidencing the amicable relationship between Bishop Robert and Abbot Werner of Heiligenkreuz, examined by Herman Watzl, reference Roberts political troubles, but do not indicate that any of those troubles were due to conflict with the mendicant orders.⁶⁶

I would like to propose the following hypothesis about the situation of Bishop Robert in regards to his international reputation as an antimendicant. In addition to being a worldly, educated man, unlikely to be doctrinally influenced by the supposed ‘traditional’ leanings of the region,⁶⁷ his understanding of stigmata as

---

the various conflicts in which Bishop Robert found himself, noting the bishop as one of the distinctive (*výrazně*) personages of his time; T. ČERNUŠÁK, et al., *Historie Dominikánů*, p. 23. In this volume, the authors assume that the arrival of a new order “didn’t awaken a great trust in Bishop Robert ... and so he placed barriers before them from the beginning” (*nevzbudil přílišnou důvěru biskupa Roberta ... a tak jim zpočátku kladl překážky.*) citing an incident (RDB I, no. 758, p. 356) which includes mendicant witnesses in a confirmation of property around the town of Strelna concerning the Premonstransians, however no account of conflict resolution.

⁶⁵ For further reading about Agnes of Prague and her involvement with mendicant orders, see: M. MLADĚJOVSKÁ, *Legenda o bl. Anežce, Chebské zlomky*, Praha 1948. Jaroslav POLC, *Světice Anežka Přemyslovna*, Praha 1988. S. M. Ludmila POSPÍŠILOVÁ, OSF, *Anežka a její boj o řeholi*, in: *Církev, žena a společnost ve středověku*, Petr Polehla – Jan Hojda (ed.), Ústí nad Orlicí 2010, p. 51–75. Jan Kapistrán VYSKOČIL, *Legenda blahoslavené Anežky a čtyři sv. Kláry: kritický rozbor textový i věcný legendy a čtyř listů s nejstarším (původním) textem milánského rukopisu*, Prague 1932.

⁶⁶ Hermann WATZL, *Bischof Robert von Olmütz (1201 – 1240) und Abt Werner von Heiligenkreuz (1206 – 1228)*, in: *Festschrift Franz Loidl zum 65. Geburtstag*, 2 (1970), Viktor Flieder (ed.), Vienna 1970, p. 345–353.

⁶⁷ A. VAUCHEZ, *Les Stigmates de Saint François*, p. 602: “On notera avec intérêt que cette première série de documents pontificaux concerne surtout les pays slaves et germaniques, où la spiritualité et l’ecclésiologie demeuraient très traditionnelles.”

he composed them in his Commentary on the Song of Songs (*Compilatio Super Cantica Canticorum*)⁶⁸ is dogmatically sound for the time. However, in the papal bull *Usque ad terminos*, he is accused of denying the stigmata of St. Francis and hindering the Franciscan order in his region, though the order established itself there no more slowly than elsewhere in East Central Europe.

Both the Dominicans and Franciscans in Moravia, where Robert had been bishop, did not seem to particularly suffer, being assisted directly by Přemysl Otakar II and the Margrave of Moravia (with whom Bishop Robert worked closely) to establish houses for them by 1250,⁶⁹ in the meanwhile allowing them to work in hospices and parishes as early as before 1240.⁷⁰ The situation in Olomouc does not demonstrate significantly later development than seen in mendicant communities elsewhere in Moravia and Bohemia. The foundation of monasteries was, in general, more active in Bohemia for all orders, mendicant or otherwise.

Concerning the bull *Non minus dolentes*, it is suspect that such a complaint was not sent additionally or exclusively to Wrocław's Bishop Tomasz I (Kozłowaroga). Although Olomouc is geographically closer to Opava, the bishop of Wrocław (Vratislav, Breslau) would have had oversight of the Dominicans in both Polish and Czech Silesia, as the Dominican houses in Moravia were under the Polish province (whereas the Franciscans were under German oversight) until 1301.⁷¹ Gregory IX was perhaps frustrated that Bishop Robert had not solved the issue noted in the first bull quickly enough, thus reacted with a harsher missive. However, there is no reason to believe that there were any obstacles to communicate such a thing to the bishop of Wrocław, as both Lawrence (Wawrzyniec) and Tomasz had favorable contacts with the Pope, and cooperated with calls for the Polish province – which specifically included Olomouc and other diocese on the periphery of Wrocław's influence – to participate in the Fifth Crusade, against the Mongols, and eventually even against the Emperor.⁷² Communications addressed jointly to

---

⁶⁸ Edition: Anna PUMPROVÁ, *Robert Olomoucký: Výklad Písne písni*, Brno 2010.

⁶⁹ T. ČERNUŠÁK, et al., *Historie Dominikánů*, p. 23.

⁷⁰ Ibidem, p. 23.

⁷¹ J. B. FREED, *The Friars and Germany Society*, p. 56.

⁷² M. GLADYSZ, *The Forgotten Crusaders*, p. 254.

the Bishop of Wrocław and the Dominicans of the Polish-Bohemian province were sent on 5 and 9 February 1232 regarding crusade efforts.⁷³ Papal legate Albert Behaim even made attempts to position the archdiocese against the king of Bohemia in 1240, proposing that Bishop Tomasz of Wrocław “*would be a good executor of the Church sanctions to be imposed on the Bohemian King Wenceslaus.*”⁷⁴

Perhaps the choice to direct vitriol towards Bishop Robert was a continuation of his long history of conflicts with the papacy.⁷⁵ While the previous accusations against Bishop Robert had been lifted, this perceived offence was perhaps serious enough to finally remove him from his seat, and the Pope took advantage of the situation. Indeed, Bishop Robert abdicated his position in 1240, directly after the alleged conflict with the mendicants. The papacy had a strong interest concerning who filled Robert’s vacancy, and actively wished to replace him with a more favorable candidate. This resulting in five years of disorder, as the Olomouc canons elected archdeacon William of Opava, and king Vaclav I pushed his own candidate, Konrad of Freiburg. Gladysz narrates that in 1241, the curia directly contacted the Archdean, cantor and deacon of Wrocław, questioning the election of William, “a supporter of the Emperor.”⁷⁶ In 1245, Bruno of Schauenburg, an ally of the papacy, was installed as bishop of Olomouc. The matter of Franciscans in the region was dropped after the removal of Robert and no further bulls were issued.

Prior to the accusations against Robert, the campaigning for the Prussian crusade was entrusted to the Dominicans, and “*as a result, the Dominicans rapidly became a significant new force in the Polish Church, involved – in accord with the purpose of the order as a whole – in missionary work in Ruthernia and Prussia as well as in preaching in the Polish countryside.*”⁷⁷ Both Henryk the Bearded⁷⁸ and Bishop

---

⁷³ Ibidem, p. 232

⁷⁴ Ibidem, p. 256.

⁷⁵ A comprehensive summary of these conflicts can be found in: V. HLINKA, *Olomoucký biskup Robert*, p. 80–88.

⁷⁶ M. GLADYSZ, *The Forgotten Crusaders*, p 256. Gladysz also notes: "On this matter see Wincenty URBAN, *Nieudane starania Przemysła Ottokara II o metropolie czeska na tle jeho rzadów i krzyżackiej polityki*, Nasza przeszłość 6, 1957, p. 314–5, fn. 4.

⁷⁷ Ibidem, p. 231.

Lawrence were deeply, personally involved with the Northern Crusades,⁷⁹ as were the Dominicans of the province, and charged with preaching the cross, raising funds, and organizing the Teutonic Knights. The bull sent on the 5th of February, 1232, additionally authorized the Dominicans to “*impose ecclesiastical sanctions on false preachers of the crusade*”⁸⁰ in order to better administer to their task. This leads us to the bull *Non minus dolentes* five years later, in which the Dominican Evechardus was denounced for his sermon against ‘false preachers,’ who in his eyes unfortunately took the form of Franciscans.⁸¹

It can be said with relative certainty that the Dominican mentioned in *Non minus dolentes*, Evechardus of Opava, was anti-Franciscan. It can also be said that the situation of mendicants in Bohemia and Moravia, due to territorial disputes between the German and Polish provinces, competition of control of crusade organizations, and the unique elements effecting urban and rural life in the region, faced special obstacles.⁸² The Franciscans in Eastern Central Europe were defended, but not as aggressively supported as the Dominicans, who were necessitated by their utility in the crusading movements that so heavily influenced the region. The Franciscans made their most prominent mark in the thirteenth century as elements of monastic communities supporting women’s houses which were founded by such women as Agnes Přemysl, her sister Anne, or her cousin Elizabeth of Hungary.⁸³ However, the parallel presence of both orders aiming to preach the cross in a heavily recruited region undoubtedly raised tensions as they competed to establish and validate themselves in new provinces.

---

⁷⁸ The father of Henry the Pious, who married Ann Přemysl, both of whom supporters of mendicant houses in Silesia.

⁷⁹ M. GLADYSZ, *The Forgotten Crusaders*, p. 234.

⁸⁰ Ibidem, p. 232: Tomasz JASINSKI, *Dwie nieznane bulle Grzegorza IX i Innocentego IV z lat 1232–1252 dotyczące misji pruskiej z zaginionego archiwum dominikanów Wrocławskich*, *Zapiski Historyczne* 54/2–3, 1981, p. 81.

⁸¹ A. VAUCHEZ, *Les Stigmates de Saint François*, p. 602.

⁸² John B. FREED, *The Friars and German Society in the Thirteenth Century*, Cambridge 1977, pp. 72–77.

⁸³ Gábor KLANICZAY, *Holy Rulers and Blessed Princesses: Dynastic Cults in Medieval Central Europe*, Éva Pálmai (trans.), Cambridge 2000.

To conclude, unless yet unexamined writings of Bishop Robert yield concrete proof, there is not enough evidence to definitively label him as an antimendicant, an opponent to the thesis of stigmata, or even an obstacle to mendicants in Moravia. Meanwhile, the initiative to identify Bishop Robert as an antimendicant is most likely the result of modern influence; the attempt of reformers or later researchers to pre-date the clearer antimendicant stance of proto-reformers, or the retroactive application of wider, European antimendicant concepts, and an insensitivity to the circumstances surrounding the papal bulls of 1237. Vauchez attributes resistance to the thesis of stigmata to “*the German and Slavic lands, which had remained spiritually and ecclesiastically very traditional.*”⁸⁴ Possibly the denial of stigmata was a Germanic-Slavic idiosyncrasy, but it is not certain that Robert was the originator of this approach, nor the representative leader the movement. If there were antifraternel tendencies in the region, Evechardus probably reflected a wider movement in Moravia to secure the region for the Dominican order by employing arguments against stigmata, as evidenced by the three papal bulls issued in 1237, which were targeted at the entire Central European region.

---

⁸⁴ A. VAUCHEZ, *Les Stigmates de Saint François*, p. 602: “*On notera avec intérêt que cette première série de documents pontificaux concerne surtout les pays slaves et germaniques, où la spiritualité et l’ecclésiologie demeuraient très traditionnelles.*”

Antimendicancy in Central Europe and bishop Robert of Olomouc in historiography

Bishop Robert of Olomouc is often presented as the figurehead of opposition against the mendicant orders in East Central Europe. His reputation as an anti-mendicant is based entirely on three papal bulls from the early thirteenth century. The growth of the mendicant orders in the thirteenth century was greeted with mixed reactions in the various regions of Europe. Antimendicancy is evidenced in many forms: tracts against the mendicants, subsequent rebuttals, records of physical violence and artful satire create the contours through which we see the tension brought to both the secular and sacred spheres by the emergence of the Dominican and Franciscan orders. Antifraternalism is defined as the opposition to friars after their expansion in the thirteenth century.

The most well known opponent of the mendicants was William of St. Amour (c. 1200 – 1272). His most famous anti-mendicant work is *De periculis novissimorum temporum*, a treatise that he composed in 1256, which was followed by his excommunication and exile, imposed by Pope Alexander IV (c. 1185 – 1261). The antifraternalism of William of St. Amour is conventionally considered basis for arguments against the mendicant orders in French and Anglo-Saxon regions, which claim that: the involvement of mendicants in the universities to be hypocritical, their poverty false, their preaching unorthodox, the uncloistered lifestyle dangerous, and that the arrival of the mendicant orders was a harbinger of the apocalypse. The case of William of St. Amour succinctly displays the key elements of antifraternalism as it appears throughout the British Isles, France, Italy and Germany: accusations of hypocrisy and the use of apocalyptic motif to attack the mendicants (or through them, their political allies), and the interest of the papacy to silence opponents of the mendicants.

In this context, antifraternalism in thirteenth century Central Europe was far detached from the conflicts that drove William of St. Amour to form his initial attacks. Only much later, in the fourteenth century, East Central European opponents to the friars, of the Williamist “tradition,” were rather making use of established themes in their movement against the Catholic Church and monastic

orders in general. The initial reaction of Eastern Central Europeans to the arrival of mendicants has been overshadowed by the later reactions of reformers, or ignored in favor of the more dominant narrative of German antifraternism and its unique role in the papal-imperial conflicts.

In regards to antimendicancy in Central Europe, most mentions of reactions against mendicants originate primarily within the study of German literature. Although negative reactions against the friars are casually acknowledged and mentioned by Czech historians within the context of their overall research in the region or on mendicant orders, there are few published works specifically addressing this issue specifically. With the exception of Bishop Robert, all other ‘antifraternists’ cited lived after the turn of the fourteenth century, when the situation and character of the mendicant orders had changes substantially from their origins. The problems commonly facing mendicants in other parts of Europe were not present in Eastern Central Europe. Rather, support for mendicant order welled up from the upper echelon of society, as with the Přemyslids. Also, the ongoing crusades were crucial factor affecting the mendicants in East Central Europe, as mendicants were instrumental in securing pledges to the crusade efforts. Counter intuitively, in spite of the immense popularity of the mendicants, and the resistance from other orders due to the perceived threat of the new religious model imported by the mendicants, the arrival of the Dominican and Franciscans orders coincides with a boom in prosperity for all orders in the same region. Antimendicant sentiment appears in secular works inspired by the daily contact with mendicant brothers and sisters reflects vulgar humor, rather than theological disagreements or property disputes.

Robert’s purportedly antimendicant actions are known through the three bulls that Pope Gregory IX was forced to issue regarding the problems in Bohemia and Moravia. Nine papal bulls on the subject were issued between 1237 and 1291. The first bull, *Non minus dolentes*, was in condemnation of a Dominican friar “Evechardus” (or “Burchard”), for his sermon delivered in the Silesian city of Opava, denying the validity of St. Francis’ stigmata, and decrying the Franciscans as false preachers. Another bull issued three days later, *Confessor Domini*, addressed all the faithful of the Germanic nation, and entreated them to reject untruths circulating about the stigmata of St. Francis. As evidenced in the third bull, *Usque*

ad terminos, issued on the 12th of April 1237, Pope Gregory IX directly chastised Bishop Robert of Olomouc for allowing preaching against the thesis of the stigmata, specifically regarding the depiction of stigmata and the case of St. Francis.

The notion that Bishop Robert, personally, would be actively taking a stance against mendicants, or the Franciscans specifically on the issue of stigmata, seems contradictory to statements Robert made concerning stigmata and the utility of preachers in his own writings. The assumption that Robert was an antimendicant places blind faith in the credulity of the claims, which are as of yet uncorroborated, and the long-term attempts of the papacy to control the bishopric of Olomouc suggest a more political motive to the accusations. Finally, evidence suggests that resistance to the Franciscans was in part an internal conflict with brothers of the Dominican order, who themselves had reasons to sow dissent against the competing mendicant order in their own province, rather than a conflict with the local clergy or other monastic orders.

The initiative to identify Bishop Robert as an antimendicant is most likely the result of modern influence; the attempt of reformers or later researchers to pre-date the clearer antimendicant stance of proto-reformers, or the retroactive application of wider, European antimendicant concepts, and an insensitivity to the circumstances surrounding the papal bulls of 1237. If there were antifraternal tendencies in the region, this probably reflected a wider movement in Moravia to secure the region for the Dominican order by employing arguments against stigmata, as evidenced by the three papal bulls issued in 1237, which were targeted at the entire Central European region.

STUDENTSKÉ KOLEJE PRAŽSKÉ UNIVERZITY A STAROMĚSTSKÝ MĚŠŤAN KŘÍŽ*

Mlada HOLÁ

Student colleges of the University of Prague and the Old Town burgher Kříž: Based on the preserved sources, the study presented attempted to clarify some of the circumstances connected with the role of the Old Town burgher Kříž in the foundation of two student colleges of the University of Prague, namely the Nazareth and Queen Hedwig Colleges. Also his tie to Bethlehem Chapel was investigated, the creation of which he made possibly through the donation of the plot and designated spaces. Other than the ecclesiastical benefices that he arranged in the chapel, also the ties of both colleges to the chapel were analysed and particularly then Kříž's effort to connect their administration to the second preacher at Bethlehem Chapel. His endeavour to assure the influence of his own family on the operations of the College of Queen Hedwig was also outlined.

Key words: Burgher Kříž (Crux), patrician class, student colleges, University of Prague, educational patronage

Při Karlově učení vznikly první studentské koleje již na sklonku 14. století. Obdobně jako na jiných evropských univerzitách bylo jejich hlavní funkcí zajištění ubytování a stravy scholárů, zejména z nemajetných rodin. V Praze sehrála významnou roli při jejich zakládání podpora českého univerzitního národa v předhusitské době a rovněž domácího kněžstva. K nejstarším „*collegiis*“, jež měla umožnit chudým chlapcům získat teologické vzdělání, náleží Nazaretská kolej. Od prvopočátku byla spjatá s Betlémskou kaplí na Starém Městě pražském určenou v souladu s její fundační listinou pro kázání v češtině.¹ Ke stejnému svatostánku záhy získala úzké

---

* Studie byla připravena v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. P12 – Historie v interdisciplinární perspektivě, podprogram Fontes. Prameny k českým dějinám.

¹ Srov. alespoň z novější literatury Michal SVATOŠ a kol., *Dějiny Univerzity Karlovy I. 1347/48–1622*, Praha 1995; IDEM, *Koleje jako základní článek středověké struktury pražské univerzity*, in: Václav Ledvinka – Jiří Pešek – Olga Fejtová – Michal Svatoš (ed.), *Města versus katastrofy (dodatky). Univerzita a město – Praha a Univerzita Karlova (= Documenta Pragensia XX)*, Praha 2002, s. 351–365; František ŠMAHEL, *Scholae, collegia et bursae universitatis Pragensis. Ein*

vazby i kolej Královny Hedviky. O založení obou se výrazně zasadil staroměstský kramář Kříž. Dosavadním bádáním je opakovaně zmiňován v souvislosti se svým podílem na založení Betlémské kaple, nicméně komplexnímu rozboru jeho zásluhy na zabezpečení obou zmíněných studentských kolejí pražské univerzity se dosud samostatné pozornosti nedostalo. Proto se na ně zaměří předkládaná studie.

Pro sledování tématu mají klíčový význam úřední prameny. Pokud jde o osobu kramáře Kříže a jeho potomků, představují základní zdroj informací městské knihy, resp. v případě zaniklých rukopisů excerpta W. W. Tomka a J. Teigeho. O podpoře Betlémské kaple a studentů při ní přinášejí informace zejména dokumenty vzniklé u příležitosti fundace, erekční knihy, výpisky z desk zemských a Křížův kšaft, v němž věnoval pražským scholárům část svého domu v těsné blízkosti Betlémské kaple, a umožnil tak vznik Nazaretské koleje. Kramářovy představy o fungování „*Collegia Reginae*“ odrážejí především statuta, která vydal coby jeho prokurátor. Stranou samozřejmě nelze nechat narativní prameny a přípisky v literárních rukopisech.²

Kramář Kříž, Betlémská kaple a zřízení Nazaretské koleje

Konkrétní informace o původu kramáře Kříže vzhledem ke stavu dochování pramenů z prostředí Starého Města pražského ve druhé polovině 14. století bohužel není možné zjistit. Obtíže způsobuje i to, že je identifikován pouze křestním jménem a výkonem svého povolání, takže není vždy možné určit, zda se jedná o námi sledovanou osobu.³ S čím přesně obchodoval, rovněž nevíme, pouze v souvislosti

---

Beitrag zum Wortschatz der mittelalterlichen Universitäten, in: IDEM, *Die Prager Universität im Mittelalter – The Charles University in the Middle Ages. Gesammelte Aufsätze – Selected Studies*, Leiden – Boston 2007, s. 85–102. F. Šmahel se soustavně věnoval i otázce podpory českého národa, např. IDEM, *Idea národa v husitských Čechách*, Praha 2000, *passim*. K jednotlivým kolejím viz i odkazy níže.

² Konkrétní odkazy viz dále v poznámkách.

³ Jeden případ za všechny – kramář Kříž řečený Křížek figuruje např. v listině z května 1416, tj. několik let po smrti námi sledovaného staroměstského měšťana (viz dále v textu); Národní archiv (dále NA v Praze), fond Křížovníci s červenou hvězdou, sign. 415. Patrně se jedná o majitele domu v blízkosti kostela sv. Mikuláše na Starém Městě pražském (čp. 27e), což je dolo-

s pohledávkou za Janem z Házmburka z roku 1407 jsou zmiňovány drahé látky.⁴ Příjmy mu poskytovaly rovněž tzv. věčné platy zakoupené na různých domech ve Starém Městě pražském.⁵

Poprvé se jakýsi „*Crise institor*“ objevuje jako kupec domu v židovské čtvrti za kostelem sv. Mikuláše na Starém Městě pražském již roku 1364.⁶ Vzhledem ke skutečnosti, že k této oblasti měl on sám i jeho rodina úzké vazby i nadále, jedná se pravděpodobně o pozdějšího spoluzakladatele Betlémské kaple. Na několik dalších let se ovšem prameny odmlčují, až od 80. let 14. století do počátku následujícího věku se s kramářem Křížem opakovaně shledáváme jako s členem staroměstské rady.⁷ V době fundace Betlémské kaple již vystupuje jako majitel rozsáhlého domovního komplexu, jehož část pro výstavbu svatostánku věnoval (viz dále).⁸

ženo pro roky 1415 a 1417; Wácslaw Władiwoj TOMEK, *Základy starého místopisu Pražského 1. Staré město Pražské*, Praha 1866, s. 46. Mohl by být totožný i s kramářem Křížem ze Zásduk, který měl v roce 1413 vlastnit dům ve Valentinské (Kaprově) ulici; Ibidem, s. 224.

⁴ *Soudní akta konsistoře pražské 6 (1407–1408)*, Ferdinand Tadra (ed.), Praha 1900, s. 126. V soudních aktech pak opakovaně vystupuje jako poskytovatel půjčky různým duchovním; *Soudní akta konsistoře pražské 3 (1392–1393, 1396–1398)*, Ferdinand Tadra (ed.), Praha 1896, s. 215; *Soudní akta konsistoře pražské 4 (1401–1404)*, Ferdinand Tadra (ed.), Praha 1898, s. 84n., 131, 182, 282n.; *Soudní akta 6*, s. 279.

⁵ Bedřich MENDL, *Z hospodářských dějin středověké Prahy*, Sborník příspěvků k dějinám hl. města Prahy 5–2, 1932, s. 161–390, zde s. 284 (roku 1401 koupil plat ve výši 20 kop hřiven na domě v Železné ulici čp. 545), s. 286 (před rokem 1404 prodal 5 hřiven platu z domu v Týnské ul. čp. 629), s. 301 (roku 1405 koupil 10 hřiven v Železné ul. čp. 491), s. 307 (1409 na Malém nám. čp. 456 14 hřiven), s. 342 (12 kop roku 1407 na domě na Malém nám. čp. 13), s. 349 (1402, 1412 32 grošů v Jáchymově ul. čp. 75), s. 357 (1411 dvě kopy platu v Dlouhé ul. čp. 737, zde k r. 1413 zmíněn jako zesnulý).

⁶ W. W. TOMEK, *Základy 1*, s. 224 (jako „*insitor*“). Další dům – čp. 936 naproti sv. Mikuláši, který byl stržen při pokračování asanace Prahy roku 1902, přenechal v roce 1400 svým třem synům; Wácslaw Władiwoj TOMEK, *Dodatky*, in: *Základy starého místopisu Pražského 3–5*. Malá Strana, Hrad Pražský a Hradčany, Vyšehrad, Praha 1872, s. 196; IDEM, *Dějepis města Prahy 2*, Praha 1875, s. 490.

⁷ Výběrově např. 1383 (LE 2 /1375–1388/, Clemens Borový /ed./, Pragae 1878, s. 239, v pozn. 2 k č. 396), 1388 (NA v Praze, fond Archivy zrušených klášterů, ŘP Chotěšov, sign. 2130; AČ 26, Josef Teige /ed./, Praha 1909, s. 172b; *Liber vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310–1518*, Hana Pátková a kol. /ed./, Praha 2011, s. 374n.), 1389 (Wiener Stadt- und Landesarchiv, Urkunden, sign. 1180; LE 4 /1390–1397/, Clemens Borový /ed./, Pragae 1883, č. 579, s. 415n.), 1392 (LE 4, s. 429), 1393 (Wiener Stadt- und Landesarchiv, Urkunden, sign. 1259), 1394 (LE 6 /1397–1405/, Antonius Podlaha /ed./, Pragae 1987, č. 8, s. 19–21 –

Kramář Kříž patřil mezi významné podporovatele českého národa, reformního učení i domácího kněžstva. Ukazují na to i jeho vazby k Vojtěchu Raňkovu z Ježova. Někdejší absolvent a rektor pařížské Sorbonny v Křížově domě ostatně nechal 2. dubna 1388 sepsat svůj testament, jehož vykonavatelem stanovil námi sledovaného měšťana spolu s Janem I. a Jindřichem III. z Rožmberka a kraječem Otíkem ze Starého Města pražského. Zodpovídat tak měli za zakoupení platů určených k zabezpečení dvou rodilých Čechů na univerzitě v Paříži či Oxfordu (prezentační právo získal scholastik svatovítské kapituly, pokud by nebyl příslušníkem českého národa, tak její děkan spolu s třemi nejstaršími kanovníky).⁹ O realizaci ustanovení kšaftu Vojtěcha Raňkova z Ježova i o konkrétním fungování jeho studijní nadace však kromě zmínky o převzetí 270 kop grošů Jindřichem III. z Rožmberka na sklonku roku 1389 (po skonu jeho strýce) prameny mlčí.¹⁰ Kříž snad díky své

---

insert), 1398 (ibidem) a 1402 (NA v Praze, fond Benediktini – klášter Břevnov, sign. 198). Jaroslav MEZNÍK, *Praha před husitskou revolucí*, Praha 1990, s. 123 upozorňuje, že po roce 1402 se sice Kříž již nikdy do městské rady nedostal, ale členem hned následující rady se stal jeho syn. Srov. dále W. W. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 489n.

⁸ Podrobně níže v textu. Dále je k roku 1385 doložen jako prodejce domu na Novém Městě pražském; Wacław Władiwoj TOMEK, *Základy starého místopisu Pražského II. Nové město Pražské*, Praha 1870, s. 154.

⁹ Johann LOSERTH, *Beiträge zur Geschichte der husitischen Bewegung. Nachträgliche Bemerkungen zu dem Magister Adalbertus Ranconis de Ericinio*, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 17, 1879, s. 198–213, zde s. 210–212. Z literatury srov. IDEM, *Beiträge zur Geschichte der husitischen Bewegung II. Der Magister Adalbertus Ranconis de Ericinio*, AÖG 57, 1879, s. 203–276, zde s. 222 a 275nn. (odkaz knih břevnovskému klášteru z března daného roku; srov. též NA v Praze, fond Archiv metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. 442–XVI/31b); Ferdinand TADRA, *Mistr Vojtěch, professor učení Pařížského a scholastik kostela Pražského*, ČČM 53, 1879, s. 537–572; Jaroslav KADLEC, *Mistr Vojtěch Raňkův z Ježova*, Praha 1969, zejm. s. 67n.; IDEM, *Leben und Schriften des Prager Magisters Adalbert Ranconis de Ericinio. Aus dem Nachlass von Rudolf Holinka und Jan Vilikovsky*, Münster 1971; Ivan HLAVÁČEK, *Studie k dějinám knihoven v českém státě v době předhusitské II. Některé knihovny soukromé*, in: *Knihy a knihovny českého středověku. Studie k jejich dějinám do počátku husitství*, Praha 2005, s. 210–214; Vilém HEROLD, *Vojtěch Raňkův z Ježova a česká reformace*, in: *Per saecula ad tempora nostra. Sborník k 60. narozeninám prof. dr. Jaroslava Pánka, Jiří Mikulec – Miloslav Polívka a kol. (ed.)*, Praha 2007, s. 82–86.

¹⁰ Z odkázané částky měly být podle ustanovení kšaftu zakoupeny roční platy pro stipendisty. Kvittance, jíž Jindřich III. z Rožmberka spolu s oběma měšťany, kteří podle testamentu hotovost u sebe uložili, stvrdil, že od Oldřicha přijal uvedený obnos, je dochována v SOA Třeboň,

roli v uvedeném kšaftu našel inspiraci při hledání možností k zabezpečení chudých studentů při Betlémské kapli.

Uvedenému svatostánku daroval pozemek v místech pozdějšího čp. 255 a stanovené prostory, které přímo sousedily s jeho domem. Právní zajištění fundace však přenechal Janovi (či Hanuši) z Mühlheimu, jenž měl úzké vazby ke králi Václavovi IV.¹¹ Rytíř vydal zakládací listinu Betlémské kaple 24. května 1391. Již v ní figurují studenti teologie, pro něž zde mělo být zabezpečeno živobytí. Po zaopatření stanovených důchodů dvou kazatelů (promiscue označováni i jako kaplani) mělo být každých dalších pět kop ročního platu určeno pro zajištění chudého mladíka na studiích teologie. Výběr stipendistů i povinnosti spjaté s nadací dostal na starost kazatel Betlémské kaple a tři z českých mistrů Karlovy koleje, kteří se podíleli i na výběru zde působícího duchovního, jehož měl prezentovat konzistoři fundátor. Spolu se stávajícím staroměstským purkmistrem – což je patrně odraz vlivu Kříže – měli totiž doporučit zakladateli či jeho potomkům pro tuto funkci tři vhodné osoby.¹²

---

fond Cizí rody Třeboň – Listiny, sign. 63 (21. 12. 1389); J. LOSERTH, *Beiträge*, s. 212n. (s chybným vrocením regestu). Viz též František ŠMAHEL, *Život a dílo Jeronýma Pražského. Zpráva o výzkumu*, s. 21n. (přebírá Loserthovu dataci; dále na s. 24 uvažuje o možném Křížově klíčovém vlivu při výběru stipendiátů).

¹¹ Usoudili tak např. František Michálek BARTOŠ, *První století Betléma*, in: Betlémská kaple. O jejích dějinách a zachovaných zbytcích, Praha 1922, s. 10 a František ŠMAHEL, *Husitská revoluce 2*, Praha 1993, s. 210. K Janovi z Mühlheimu viz alespoň Ivan HLAVÁČEK, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen des böhmischen und römischen Königs Wenzel IV. 1378–1419*, Stuttgart 1970, s. 466. Pocházel z Vratislavi, v letech 1397–1400 byl vratislavským hejtmánem (genealogie rodu viz Oskar PUSCH, *Die Breslauer Rats- und Stadtgeschlechter in der Zeit von 1241 bis 1741 2*, Dortmund 1987, s. 107–127). Po své smrti v roce 1405 byl pohřben v Betlémské kapli při východní stěně v blízkosti hlavního oltáře; Pavel VLČEK a kol., *Umělecké památky Prahy. Staré Město a Josefov*, Praha 1996, s. 60 (místo hrobu pod kazatelnou uvádí Karel Vít HOF, *Hus a Betlém. Paměti někdejší kaple Betlémské v Starém městě pražském*, Praha 1870, s. 12).

¹² AUK, fond Listiny, sign. I/27; Franz Martin PELZEL, *Urkundenbuch*, in: *Lebensgeschichte des Römischen und Böhmisches Königs Wenceslaus 1*, Prag 1788, č. 81, s. 102–107; MHUP II/1, Codex diplomaticus, in: *Album seu matricula facultatis iuridicae universitatis Pragensis ab anno Christi 1372 usque ad annum 1418*, Pragae 1834, č. 25, s. 300–308; Josef TEIGE, *Základy starého místopisu Pražského (1437–1620) 1. Staré Město Pražské II*, Praha 1915, s. 796n. Jan z Mühlheimu se odvolával na souhlas Václava IV., obsažený v jeho listinách. Ty jsou ovšem datovány až 2. a 13. září 1391; AUK, fond Listiny, sign. I/30 a I/31; F. M. PELZEL, *Urkundenbuch*, č. 82, s. 107–109 (privilegium z 13. 9. 1391); MHUP II/1, č. 29 a 30, s. 314–320;

Dva dny před vydáním fundační listiny, dne 22. května 1391, si kramář Kříž vyhradil určité podmínky uspořádání některých darovaných místností i jejich využití. Stávajícímu správci kaple knězi Janovi řečenému Protiva¹³ a jeho nástupcům v této funkci dal k dispozici prostor v patře nad sakristií nacházející se nad malým sklepem, jehož užívání si ovšem vymínil. Současně vyjádřil svůj úmysl v budoucnu rozšířit obytný komplex a získat tak místnosti pro dalšího, „svého“, kaplana a pro „své“ studenty, kteří měli být ubytováni o poschodí výše než Protiva a jeho následovníci. Ve prospěch svatostánku a u něj bydlících osob přenechal i horní a dolní síň, samostatný pokoj, kuchyni a malý dvůr naproti kostelu sv. Filipa a Jakuba. Uvedené prostory jsou výslovně uvedeny jako společné pro všechny obyvatele. Upraveny byly i některé specifické otázky, jako závazek trpět světlo z kaple, umožnění přístupu či povinnost Kříže zazdíť dveře u velké sladovny.¹⁴

Právo zabezpečit a jmenovat vlastního betlémského kazatele Křížovi zajišťovala fundační listina. Znovu je Jan z Mühlheimu konfirmoval 8. července 1391,¹⁵ pouhé dva dny po potvrzení Protivovy prezentace pražskou konzistoří.¹⁶ Zakladatel Betlémské kaple v dokumentu výslovně uvádí, že kramář Kříž může „*unum altare per se aut suos heredes et successores erigere et ad idem perpetuum predicatorem ... dotare*“.

J. TEIGE, *Základy 1/II*, s. 798n. Podrobný rozbor zakládací listiny podal Otakar ODLOŽILÍK, *The Chapel of Bethlehem in Prague. Remarks on its Foundation Charter*, in: *Studien zur älteren Geschichte Osteuropas 1* (= Festschrift für H. F. Schmidt), Günther Stöckl (ed.), Graz – Köln 1956, s. 125–142.

¹³ Kamil KROFTA, *Kněz Jan Protiva z Nové Vsi a Chelčického „mistr Protiva“*, ČČM 74, 1900, s. 190–220. Dne 4. 5. 1396 byl potvrzen pražskou konzistoří jako farář v Bystřici LC 5, Franciscus Antonius Tingl (ed.), *Pragae* 1865, s. 253, později působil u sv. Klimenta v Poříčí (*Documenta Mag. Iohannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam et controversias de religione in Bohemia annis 1403–1418 motas illustrantia*, František Palacký (ed.), *Pragae* 1869, č. 2, s. 164.

¹⁴ AUK, fond Listiny, sign. I/26; MHUP II/1, č. 24, s. 297–299; W. W. TOMEK, *Základy 1*, s. 81n.; LE 4, č. 512, s. 367n.; J. TEIGE, *Základy 1/II*, s. 795. Srov. též Wácslaw Władiwoj TOMEK, *Dějepis města Prahy 3*, Praha 1875, s. 427nn.; Václav NOVOTNÝ, *M. Jan Hus. Život a učení 1 (Život a dílo)*, Praha 1919, s. 84n.

¹⁵ AUK, fond Listiny, sign. I/30; MHUP II/1, č. 28, s. 312n.; W. W. TOMEK, *Základy 1*, s. 82. I v tomto dokumentu se vydavatel odvolává na zlistiněný souhlas Václava IV., jenž měl být nyní již vložen do desk zemských.

¹⁶ AUK, fond Listiny, sign. I/29; MHUP II/1, č. 27, s. 310n.; W. W. TOMEK, *Základy 1*, s. 82; J. TEIGE, *Základy 1/II*, s. 798. V konfirmačních knihách však potvrzení evidováno není.

Původně chtěl Kříž jako betlémského duchovního získat zřejmě mistra Jana Štěknu, na nějž pomýšlel se vši pravděpodobností již v době fundace Betléma, neboť byl přítomen jednáním Jana z Mühlheimu s farářem u sv. Filipa a Jakuba Oldřichem před založením svatostánku.¹⁷ Jednalo se o člena cisterciáckého řádu, který získal na pražské univerzitě v létě 1373 hodnost bakaláře a o dva a půl roku později mistra svobodných umění.¹⁸ K roku 1393 je sice v tzv. Kronice pražské univerzity uveden jako „*pro tunc predicator autenticus in Betlehem*“,¹⁹ nicméně se patrně jedná o odraz Křížem budované tradice (viz dále). Každopádně mistr Štěkna z blíže neznámých příčin – snad kvůli svému nepotvrzení v této funkci pražskou konzistoří či protahování stavby Betléma – odešel v polovině 90. let 14. století do Polska.²⁰ Kontakty s ním následně kramáři Křížovi zaručily výjimečnou pozici při

¹⁷ J. TEIGE, *Základy I/II*, s. 795; srov. též např. V. NOVOTNÝ, *M. Jan Hus I*, s. 87; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 2*, s. 211. M. Štěkna je uveden jako farář v Čuli (dnes Slup) na Znojemsku.

¹⁸ MHUP I/1, Prae 1830, s. 155n., s. 168 (mag. 9. 2. 1376). K nim přibyl roku 1391 titul bakaláře a roku 1403 mistra a profesora teologie; srov. alespoň Josef TRÍŠKA, *Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity 1348–1409*, Praha 1981, s. 314 a literatura uvedená níže.

¹⁹ *Tak zvaná Kronika univerzity pražské*, in: FRB V, Jaroslav Goll (ed.), Praha 1869, s. 568. Srov. František M. BARTOŠ, *Husův učitel Dr. Jan Štěkna a Kaple Betlémská*, Věstník ČAVU 58, 1949, s. 5–13. K jeho reakci na traktát O Tělu Kristově Stanislava se Znojma s dalšími odkazy F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 2*, s. 220n. K pramenu viz Petr ČORNEJ, *Tzv. kronika univerzity pražské a její místo v husitské historiografii*, AUC – HUCP 23/1, 1983, s. 7–25.

²⁰ Jako farář v polském Przemankowie je doložen již v lednu 1396, takže do Polska odešel nejpozději v předchozím roce; *Monumenta vaticana res gestas Bohemicas illustrantia 5. Acta Urbani VI. et Bonifatii IX. 1378–1404*, Camillus Krofta (ed.), Prae 1903, č. 962, s. 518n. Štěkna se stal jedním z prvních profesorů tamější nově založené teologické fakulty, v roce 1400 se podílel na revizi statut krakovského vysokého učení; srov. zejm. kromě výše uvedených prací k jeho působení v Polsku Jaroslav BIDLO, *Čeští emigranti v Polsku v době husitské a mnich Jeronym Pražský*, ČČM 69, 1895, s. 123n.; Jan Nepomucen FIJAŁEK, *Studia do dziejów Uniwersytetu Krakowskiego i jego wydziału teologicznego w XV wieku*, Kraków 1898, s. 62–71; Zofia SIEMIĄTKOWSKA, *Jan Szczekna*, Materiały i studia Zakładu historii filozofii starożytnej i średniowiecznej 5, 1965, s. 34–75; Wacława SZELIŃSKA, *Biblioteki profesorów Uniwersytetu Krakowskiego w XV i początkach XVI wieku*, Wrocław 1966 (Monografie z dziejów nauki i techniki, t. 33), s. 36; Mieczysław MARKOWSKI, *Dzieje Wydziału Teologii Uniwersytetu Krakowskiego w latach 1397–1525*, Kraków 1996, s. 42–62, 105n.; IDEM, *Pierwsi bakałarze i doktorzy teologii Uniwersytetu Krakowskiego*, Przegląd Tomistyczny 6–7, 1997, s. 233n.; Petr JOKEŠ, *Filozofie v českých zemích a v Polsku v předhusitském období*, Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, B 51, 2004, s. 19–38.

zřízení koleje Královny Hedviky, jíž pak dokázal staroměstský měšťan zcela využít ve prospěch Betlémské kaple.

První doklad o jmenování Křížova betlémského duchovního pochází z roku 1393, kdy byl kněz Matěj označen jako „*altarista altaris s. Margarethae capellae Bethleem*“.²¹ Nicméně konzistoř fundaci oltáře sv. panen i jeho prvního prezentovaného správce potvrdila až v lednu 1396. Důvod prodlevy je opět nejasný, snad teprve tehdy došlo k dokončení Křížovy soukromé oratoře spojené ochozem s jeho příbytkem.²² U této příležitosti bylo uvedeno i bližší označení duchovního, díky čemuž víme, že jím byl Matěj (Matyáš) z Tučap. Zamýšlené nové patro zmiňované v roce 1391 patrně nebylo vystavěno, neboť oltářník měl bydlet „*in commodo inferiori ibidem in Bethlehem, ubi res ejusdem capellae servantur*“. Ve stanovené dny

²¹ Podle opisu deskového vkladu měl být takto označen již v roce 1391; Vojtěch SOKOL, *Příspěvek k dějinám kaple Betlémské*, Časopis Národního muzea 97, 1923, s. 26. Nicméně datace neodpovídá uvedenému svazku desk zemských (*liber primus Nicolai*), jenž byl založen až na sklonku roku 1391. Odkaz na folio (K 25) zápis posouvá o dva roky; srov. *Pozůstatky desk zemských Království českého r. 1541 pohořelých 1–2*, Josef Emler (ed.), Praha 1872, zde 1, s. 551.

²² Datum dokončení ani vysvěcení Betlémské kaple není bezpečně doloženo. Badatelé vycházeli z odpustkové listiny Václava Nikopolského pro zbožné návštěvníky kaple, jež je datována k 25. říjnu 1394 (originál v AUK, fond Listiny, sign. I/36; edice viz MHUP II/1, č. 34, s. 327n. a J. TEIGE, *Základy I/II*, s. 800). Nicméně vydavatel se v ní současně tituluje jako světící biskup pražského arcibiskupa Olbrama ze Škvorce, jenž v čele pražské arcidiecéze stanul až po rezignaci Jana z Jenštejna na počátku roku 1396. F. M. Bartoš proto dokument považoval za duplikát; IDEM, *První století Betléma*, s. 19, pozn. 12. Stranou pozornosti badatelů zůstala otázka motivace vydání listiny – ať již šlo o originál či nikoliv. Odpustkovou listinu pro Betlémskou kapli vydal totiž již v listopadu 1391 Bonifác IX., a to „*post decennium minime valituris*“ (*Monumenta vaticana* 5, č. 586, s. 334; J. TEIGE, *Základy I/II*, s. 799n.). V dokumentu Václava Nikopolského je důraz kladen na oltáře, neboť 40 dní odpustků mělo být uděleno těm, „*qui hora dici quacunq[ue] capellam Bethleem, quam nos in honore ss. Mathie et Mathei apostolorum pro libera sepultura dedicavimus, ex devocione visitaverint ibique unum Pater noster et Ave Maria flexis genibus coram altaribus sanctorum dixerint*“. Je otázkou, zda písemnost nemohla mít souvislost se snahou prosadit patrocinium oltáře sv. Matěje a Matouše; srov. F. M. BARTOŠ, *První století Betléma*, s. 20. Uvedené dva apoštoly jako patrony kaple uvádí vedle Mláďátek poprvé až notářský instrument z roku 1403, jímž byla potvrzena dohoda M. Jana Husa s farářem sv. Filipa a Jakuba (oltářník přitom v dokumentu vůbec nefiguruje); MHUP II/1, č. 52, s. 399–406; *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, ed. Václav NOVOTNÝ, Praha 1920, č. 4, s. 4–8; J. TEIGE, *Základy I/II*, s. 804n. Ke stavebnímu vývoji kaple viz zejména Karel GUTH, *Kaple Betlémská*, Praha 1917; Alois KUBÍČEK, *Betlémská kaple*, Praha 1953; Dobroslav LÍBAL – Jan MUK, *Staré město pražské – architektonický a urbanistický vývoj*, Praha 1996, s. 187n.

byl povinen zpívat mši před kázáním. Kříž pro něj zajistil roční příjem osm hřiven, přičemž pět mělo pocházet z jeho vinic v Bráníku a zbytek ze vsi Ledeč.²³

Po smrti Jana z Mühlheimu (†1405) začal Kříž patrně uvažovat o možnosti získat kontrolu nad studenty při Betlémské kapli, již fundální listina dávala do rukou „*predicatori dicte capelle et dictis tribus magistris collegii Caroli nacionis Boemice*“.²⁴ Při prodeji ročního platu v Drachkově ve výši 10 hřiven mistru Matěji (Matyáši) z Mladé Boleslavi²⁵ v září 1406 se s ním totiž dohodl, že po jeho smrti a skonu kněze Michala Eremity, jenž se podle přípisu v evidenci platů Nazaretské koleje podílel spolu s laikem Jindrou (totožným patrně s Jindrou z Knína) na financování koupě, a to každý částkou deset kop grošů,²⁶ získají tento příjem chudí studenti-scholárové v Betlémě. Ovšem při zápisu do desk zemských bylo ustanoveno, že k vybrání vhodných adeptů je zmocněn právě staroměstský měšťan Kříž.²⁷

---

²³ AUK, fond Listiny, sign. I/37; MHUP II/1, č. 35, s. 329–334; LE 4, č. 595, s. 430n.; LC 5, s. 245; W. W. TOMEK, *Základy 1*, s. 82; J. TEIGE, *Základy 1/II*, s. 800n.; Zdeněk NEJEDLÝ, *Počátky husitského zpěvu*, Praha 1907, s. 116. Matěj z Tučap byl přítomen roku 1403 např. předání kaple Božího Těla českému univerzitnímu národu; AUK, fond Listiny, sign. I/55 a I/56; MHUP II/1, č. 53, s. 406–408 W. W. TOMEK, *Základy starého místopisu Pražského II. Nové město Pražské*, Praha 1870, s. 27. Souhrnně Miloslav POLÍVKA, *K šíření husitství v Praze (Bratrstvo a kaple Božího těla na Novém Městě pražském v předhusitské době)*, FHB 5, 1983, s. 95–118. Podle tzv. Kroniky pražské univerzity byl přítom v roce 1406 obviněn „*sacerdos Crucis et ejus pincerna* z šíření Viklefova učení; *Tak zvaná Kronika univerzity pražské*, s. 569. F. Šmahel nepochybuje, že zmínka se týká Matěje z Tučap, ovšem uvažuje i o možnosti, že obvinění proběhlo až o dva roky později; IDEM, *Husitská revoluce 2*, s. 221. Roku 1412 se pak stal farářem v Leštanech; LC 7 (1410–1419), Josef Emler (ed.), Prague 1886, s. 41.

²⁴ Srov. pozn. 12.

²⁵ Jde o mistra Matěje z (Mladé) Boleslavi, který působil na počátku 15. století na pražské univerzitě, kde předtím získal bakalářský a mistrovský titul; viz MHUP II/1, s. 244 (bak. 1386), 289 (mag. 1394), 354, 373n.; J. TŘÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 360.

²⁶ Knihovna Národního muzea (dále KNM), sign. VIII F 47, fol. 3v.

²⁷ KNM, sign. VIII F 47, fol. 2r-3v; *Pozůstatky desk zemských 2*, s. 27n.; J. TEIGE, *Základy 1/II*, s. 807; podle dochovaného znění zápisu měli studenti po Křížově smrti vybírat „*magistri tres seniores de nacione Boemorum huiusmodi clericos ad Bethleem, quando necesse erit, presentabunt*“ – zmíněna tedy není v této souvislosti jejich vazba ke Karlově koleji, ani úloha staroměstského purkmistra. Viz též W. W. TOMEK, *Dějepis 3*, s. 430; *Mistr Jan Campanus, Mecenáš Karlovy university*, Karel Hrdina (ed.), Praha 1949, s. 13, 34. Uvedený plat byl přítom kolegiátům vložen do desk zemských až roku 1431; V. SOKOL, *Příspěvek k dějinám kaple Betlémské*, s. 26.

Deskový zápis obsahující ustanovení Matěje z Mladé Boleslavi odkazoval na nedochované privilegium krále Václava IV., kterým dal k transakci souhlas. Panovník sám o rok později věnoval chudým scholárům při zmíněné kapli roční plat ze vsi Kačice ve výši 12,5 kopy pražských grošů²⁸ a následovaly odkazy vázané především na městské prostředí.²⁹

Patrně po smrti mistra Jana Štěkny se Kříž rozhodl prosadit vedle stávajícího oltářníka druhého betlémského kazatele, který by dohlížel jak na studenty při Betlémské kapli, tak na kolegiáty nedávno vzniklé koleje Královny Hedviky. Hodlal se zaštitit papežským souhlasem, proto vyslal svého syna roku 1408 do Luccy k papeži Řehoři XII. Jím vydaná bula nejprve shrnovala kroky podniknuté k založení Betlémské kaple „*měšťanem a rytířem*“ a dále výslovně uváděla, že získali dědičné prezentační právo k místům dvou správců svatostánku-kazatelů. Nebylo tedy zohledněno původní ustanovení fundační listiny, ve které si Jan z Mühlheimu vyhradil výběr jednoho kazatele pro sebe a své následníky a kramář Kříž měl případně jmenovat vlastního duchovního (stejně jako mohly učinit eventuelně i jiné osoby). Volná formulace tak otvírala Křížovi cestu k případnému nárokování možnosti stanovit oba kazatele.³⁰

---

²⁸ KNM, sign. VIII F 47, fol. 1r–v; *Pozůstatky desk zemských 2*, s. 36; J. TEIGE, *Základy 1/II*, s. 807; V. SOKOL, *Příspěvek k dějinám kaple*, s. 27, pozn. 12.

²⁹ V roce 1410 byla studentům „*in Bethlem*“ předána správcí testamentu Jindry z Knína kopa grošů; J. TEIGE, *Základy 1/II*, s. 808 (k jeho darům viz AUK, fond Listiny, sign. I/51; MHUP II/1, č. 48, s. 386–388; LE 5 /1398–1407/, Clemens Borový (ed.), Pragae 1889, č. 719, s. 594; J. TEIGE, *Základy 1/II*, s. 803). O dva roky dříve proběhla donace dvou kop ročního platu „*studentibus in capella B. morantibus*“, J. TEIGE, *Základy 1/II*, s. 808. Již v roce 1402 odkázal důchod ve výši 70 grošů z vinic v Mokřanech po smrti svých příbuzných betlémským studentům a sakristiánovi Duchkovi kněz Martin, nicméně plat byl ještě za jeho života vyplacen, takže tento závazek zanikl; *Soudní akta konsistoře pražské 5 (1406–1407)*, Ferdinand Tadra (ed.), Praha 1899, č. 107, s. 112. K podpoře budoucí Nazaretské koleje viz též Mlada HOLÁ, *Nazaretská kolej pražské univerzity v pozdním středověku*, in: *Středověký kaleidoskop pro muže s hůlkou. Věnováno Františku Šmahelovi k životnímu jubileu*, Praha 2014, Eva Doležalová – Petr Sommer (ed.), s. 509–519 (v tisku).

³⁰ AUK, fond Listiny, sign. I/66; MHUP II/1, č. 58, s. 425–427; *Documenta Mag. Ioannis Hus*, s. 340n.; J. TEIGE, *Základy 1/II*, s. 807n.; *Acta summorum pontificum res gestas Bohemicas aevi praehussitici et hussitici illustrantia 1*, Jaroslav Eršil (ed.), Praha 1980, s. 232n.

Již v následujícím roce se měly podle jednoho z článků obvinění podaných proti Janu Husovi v kapli konat slavnostní mše se zpěvy, jež sloužil správce kaple „*vel alios sacerdotes, clericos et ministros*“.³¹ Jako druhého kazatele se Kříž tehdy snažil získat známého mistra právě se navrátilivšího z Itálie Štěpána z Pálče,³² k čemuž se dostaneme blíže v následující části studie o koleji Královny Hedviky. V této souvislosti se měšťan roku 1409 označil přímo jako „*alter collator praedicatoris capellae Bethleem*“.³³ Znovu však již Štěpán z Pálče jako betlémský kazatel doložen není, ale v roce 1411 byl takto označen Mikuláš z Miličina.³⁴

Prameny z počátku 15. století dokládají Křížovy úzké vazby k univerzitě i k reformnímu hnutí. Tak je zmiňován v roce 1401 mezi osobami přítomnými vystoupení Jana Husa proti „popíkům“ v domě Václava češíře.³⁵ O rok později byl pak uvedený mistr Janem z Mühlheimu jmenován po rezignaci Štěpána z Kolína správcem Betléma.³⁶ Svatostánek se stal jedním z hlavních středisek reformního hnutí. Např. v lednu 1410 byl přímo v kapli vydán notářský instrument, který obsahoval protest univerzity proti chystanému spálení Viklefových knih na příkaz pražského arcibiskupa Zbyňka Zajíce z Házmburka. Vysoké učení zastupovali vedle mistra

---

³¹ *Documenta Mag. Iohannis Hus*, č. 2, s. 164–169, zde s. 169; J. TEIGE, *Základy I/II*, s. 808. Dny, kdy mohly být slouženy zpívané mše, přitom stanovovala dohoda správce Betlémské kaple s farářem kostela sv. Filipa a Jakuba z roku 1403; viz pozn. 22 a např. V. NOVOTNÝ, *M. Jan Hus 1*, s. 89.

³² Srov. alespoň s odkazy J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 491 a s přehledem bádání Přemysl BAR, *Štěpán z Pálče a jeho zápas o církev*, in: *Historie 2002. Celostátní studentská vědecká konference*, Opava 2003, s. 7–31.

³³ Viz pozn. 60.

³⁴ Mikuláš z Miličina působil v 90. letech 14. století jako kazatel v Krakově, v roce 1401 získal na pražské univerzitě bakalářský titul (MHUP I/1, s. 361, 363), o pět let později se zde stal mistrem (MHUP I/1, s. 388); J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 407.

³⁵ *Documenta Mag. Iohannis Hus*, s. 175; F. ŠMAHEL, *Život a dílo Jeronýma Pražského*, s. 18.

³⁶ AUK, fond Listiny, sign. I/52; MHUP II/1, č. 50, s. 397n.; LC 6 (1399–1410), Josef Emler (ed.), Pragae 1883, s. 65; *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, č. 2, s. 2n.; J. TEIGE, *Základy I/II*, s. 804, 866. K rezignaci Štěpána z Kolína viz *Soudní akta konsistoře pražské 4 (1401–1404)*, Ferdinand Tadra (ed.), Praha 1898, č. 71, s. 99. Souhrnně Blanka ZILYNSKÁ, *Pražská univerzita – patron církevních beneficií?*, AUC-HUCP 47/1–2, 2007, s. 81.

Jana Husa, zastávajícího funkci rektora, mistr Zdislav ze Zvířetic³⁷ spolu s šesti bakaláři a studenty. Vydání výše uvedeného dokumentu byl dále přítomen též zmiňovaný kněz Matěj z Tučap.³⁸

V roce 1412 Kříž nejprve nechal zapsat další dvě kopy a šest grošů ročního platu svému oltářníkovi. Jako důvod udal jeho nedostatečné zabezpečení a velkou vytíženost. Zároveň stanovil, že se s ním může případně střídat blíže neurčený „socius“. Zatímco do té doby bylo uváděno zasvěcení oltáře sv. pannám, měl být podle zápisu příjemcem „capellanus sive altaris s. Mathei et Mathie apostolorum in Bethleem“. Odkaz na osm hřiven důchodů, které od Kříže obdržel již předtím Matěj, jasně ukazuje na předchozí oltář sv. Markéty a jeho prvního správce Matěje z Tučap. Současně je zde zmíněn jeho nástupce – stávající oltářník Jakub. Ten je však o rok později (1413) uváděn jako „altaris altaris s. Margarethe in oratorio Bethleem“. Zda šlo kramáři o zřízení nového oltáře, či změnu patrocinia toho stávajícího, nelze jednoznačně zodpovědět.³⁹

Krátce před svou smrtí Kříž odkázal kazatelům Betlémské kaple a tamějším scholárům přední polovinu domu vedle svatostánku. Sepsání kšaftu byli přítomni jeho syn Václav (Vacek) a manželka Kateřina, kteří měli po jeho smrti držet druhou část objektu. Kramářovu poslední vůli stvrdil instrument veřejného notáře

---

³⁷ Roku 1405 se stal bakalářem, o pět let později mistrem; MHUP I/1, s. 407, 409. Viz alespoň J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 542. F. M. BARTOŠ, *Hus jako student*, s. 20n. jej řadí k Husovým betlémským studentům, na což ukazuje i zmínka v jeho promočním prosluvu, že musil Zdislava ráno někdy budit.

³⁸ Zmíněni byli vedle uvedených výše v textu ještě Jan z Brandýsa (bak. 1409: MHUP I/1, s. 404), Beneš z Lysé, Petr ze Sepekova (bak. 1408: MHUP I/1, s. 397; mag. 1412; J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 461), Petr z Valencie (bak. 1409: MHUP I/1, s. 402), Michal z Drnovic, Jan z Landštejna a „studentibus clericis Pragensis et Olomucensis diocesis“ Petr z Bystřice a Jan z Touškova; *Documenta Mag. Iohannis Hus*, č. 25, s. 387–397; *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, č. 17, s. 56–69. Michal z Drnovic, Jan z Landštejna a Petr z Valencie spolu s výše zmíněným Hrochem z Podvek měli přitom podat apelaci proti arcibiskupovu nařízení k papežské stolici již předtím; *Documenta Mag. Iohannis Hus*, č. 23, s. 378–385.

³⁹ AUK, fond Listiny, sign. I/65; W. W. TOMEK, *Základy 1*, s. 82; J. TEIGE, *Základy I/II*, s. 810; W. W. TOMEK, *Dějepis 3*, s. 428; F. M. BARTOŠ, *První století Betléma*, s. 20; V. SOKOL, *Příspěvek k dějinám kaple Betlémské*, s. 29n. K okolnostem srov. F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 2*, s. 212.

Michala z Prachatic, z nějž je dochován pouze zlomek.⁴⁰ Ve výtazích z jeho znění v inventářích univerzitních listin z poloviny 16. a počátku následujícího století je datován k 10. září 1412.⁴¹

Rok 1412 uvádějí jako datum vzniku samostatné koleje, označované později jako Nazaretská, jeden z mladších inventářů⁴² i jezuitský urbář příjmů univerzity z roku 1623,⁴³ nicméně z formulace odkazu vyplývá, že měl být naplněn až po testátorově smrti. Odpovídá tomu i skutečnost, že uvedený nárok byl zapsán do městských knih až po Křížově skonu, a to jeho synem Václavem v roce 1419 (viz dále). Přesné datum kramářovy smrti není přitom zjistitelné, jeho životní pouť se patrně uzavřela ještě v roce, kdy sepsal kšaft, či v prvních měsících roku 1413.⁴⁴ Za prodlevou v zápisu jím odkázaného domu ve prospěch Nazaretské koleje do staroměstských knih hledal již F. M. Bartoš zpochybnění nároků jeho dědici.⁴⁵ Jelikož však v zlomku Křížova testamentu byli jmenováni oba betlémské kazatelé, mistři Jan Hus a Mikuláš z Miličina, mohlo snad prodlevu způsobit uvedení jména prvního z nich.⁴⁶ Je-li výše uvedené datum evidované v pozdějších katalogích

⁴⁰ NK ČR, sign. XXIV A 281; Jindřich MAREK – Renáta MODRÁKOVÁ, *Zlomky rukopisů v Národní knihovně České republiky*, Praha 2006, č. 281, s. 57.

⁴¹ Např. AUK, fond Rukopisy, sign. 23 H 8, fol. 56r-v; NA v Praze, fond APA I, inv. č. 3355–3356, sign. C 110/1–2, karton 2044, fol. 8r; AUK, fond Rukopisy, sign. B 25, fol. 159r; *Paměti o školách českých. Listář školství českého v Čechách a na Moravě od l. 1598 do 1616 s doklady starší i pozdější doby*, František Dvorský (ed.), Praha 1886, č. 664, s. 484; J. TEIGE, *Základy I/II*, s. 868. Testament nepodchycen v přehledu Thomas KRZENCK, *Böhmische Bürgertestamente des 15. Jahrhunderts. Regestenverzeichnis*, AfD 44, 1998, s. 141–185.

⁴² NA v Praze, fond APA I, inv. č. 3355–3356, sign. C 110/1–2, karton 2044, fol. 14v.

⁴³ NA v Praze, fond Stará manipulace (dále SM), sign. U 1/1/24, karton 2440, fol. 1v.

⁴⁴ F. M. Bartoš předpokládá, že kramář Kříž zemřel již v roce 1412; IDEM, *První století Betléma*, s. 11. W. W. Tomek uvažoval o rozmezí let 1412–1413, s tím, že v prosinci 1413 měla vydat testament vdova po něm, kterou ale nazývá Annou – není tedy vyloučena záměna, neboť v Křížově kšaftu je jmenována jeho manželka Kateřina (viz v textu); IDEM, *Dějepis 2*, s. 490. Vzhledem k zániku relevantních městských knih je tak jediným vodítkem údaj excerpovaný B. Mendlem, podle něhož měl Kříž v roce 1411 zakoupit plat v Dlouhé ul. 814 a o dva roky později být označen již jako zesnulý při jeho opětovném prodeji; IDEM, *Z hospodářských dějin*, s. 357.

⁴⁵ F. M. BARTOŠ, *První století Betléma*, s. 18.

⁴⁶ NK ČR, sign. XXIV A 281. V zápisech instrumentu v inventářích konkrétní jména duchovních nefigurují, uvedena je obecnější formulace, že Kříž dům odkázal kazatelovi (s upřesněním

správné, byl kšaft sepsán krátce před ztížením Husovy klatby a jeho osobním předvoláním k papežovu soudu.⁴⁷

Role kramáře Kříže při zabezpečení koleje Královny Hedviky

Jak již bylo zmíněno výše, Křížova role při zřízení koleje Královny Hedviky se odvíjela od jeho vazeb k mistru Janu Štěknovi, který se v polovině 90. let 14. století uchýlil do Polska. Záhy se stal kaplanem Hedviky z Anjou, první choti Vladislava II. Jagielly a mladší sestry první manželky Zikmunda Lucemburského Marie (†1395), jež se roku 1397 zasadila o zřízení krakovské teologické fakulty.⁴⁸ Ve stejném roce královna dosáhla souhlasu Václava IV. se založením koleje při pražské univerzitě určené přednostně litevským studentům-křesťanům.⁴⁹ Nákupem domu i ročních platů, jež neměly přesáhnout sumu 200 kop grošů, pověřila právě

„*per ipsum instituto*“) a scholárům. Obdobně podle zápisu ve staroměstských knihách dům Václav Křížův přenechal „*praedicatori capellae Bethleem et scholaribus ejusdem capellae*“; viz pozn. 42 a 103.

⁴⁷ K otázce datace klatby a předvolání viz Jiří KEJŘ, *Husův proces*, Praha 2000, s. 59 a pozn. 46 a 47, s. 85n.

⁴⁸ Viz pozn. 20 a dále Z. NEJEDLÝ, *Počátky*, s. 119 (vzhledem k působení Protivy jako kazatele do roku 1396 a s ohledem na Štěknovo členství v cisterciáckém řádu dovozuje, že kazatelem v Betlémě být nemohl); F. M. BARTOŠ, *První století Betléma*, pozn. 13, s. 19 (rovněž zastávání uvedené funkce zpochybnil); IDEM, *Husův učitel Dr. Jan Štěkna a Kaple Betlémská*, Věstník ČAVU 58, 1949, s. 5–13 (polsky jako: *Postylla Dra Jana Štěkny*, Sobótka 6, 1951, s. 14–25; uvažuje o možnosti, že nebyl regulérním kazatelem, ale v kapli kázal); IDEM, *Dvě studie o husitských postilách*, Praha 1955, s. 9; Josef TRÍŠKA, *Literární činnost předhusitské university*, Praha 1967, s. 139n.

⁴⁹ AUK, fond Listiny, sign. I/43; *MHUP II/1*, č. 41, s. 355–358; Božena CHMIELOWSKA, *Przywilej fundacyjny Kolegium królowej Jadwigi przy Uniwersytecie Karola w Pradze*, in: *Dzieło Jadwigi i Jagielly. W sześćsetlecie chrztu Litwy i jej związków z Polską. Antologia historyczno-literacka*, Wojciech Biliński (ed.), Warszawa 1989, s. 273–279. K založení koleje srov. zejména Celina ZAWODZIŃSKA, *Kolegium królowej Jadwigi przy Uniwersytecie Karola i jego pierwszy statut*, *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego – Prace historyczne* 9, 1962, s. 19–38; Michal SVATOŠ, *Litevská kolej pražské univerzity 1397–1622*, in: *Praha – Vilnius. Sborník prací k 400. výročí založení univerzity ve Vilnius*, Jan Petr – Luboš Řeháček (ed.), Praha 1981, s. 19–32, zde s. 21–23; Karel BERÁNEK, *O knihách statut koleje královny Hedviky*, *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků* 10, 1993, s. 187–207. Viz i odkazy dále.

mistra Štěknu. Bezpochyby díky němu byl jako další prokurátor zvolený „*in absentia*“ vybrán právě pražský kramář Kříž, druhým jeho spoluměšťan Něpr (Nyepr).⁵⁰

Vzhledem k tomu, že Jan Štěkna nadále působil v Polsku,⁵¹ pověřil zajištěním platů pro litevské studenty Kříže, jemuž patrně na podzim 1397 předal potřebné finance.⁵² Uvedený staroměstský měšťan následně již v průběhu roku 1398 koupil od Mikuláše z Ořechu roční plat ve výši sedmi kop českých grošů z Jinonic za desetinasobek částky a roční příjem 16 kop od Hynka řeč. Tluksa z Čechtic z městečka Pacov za 155 kop.⁵³

Ve své činnosti neustal Kříž ani po smrti fundátorky koleje následujícího roku. V červenci 1401 zakoupil od pražského radního Martina Rotleva plat 10 kop v Kolodějích z jeho tvrze a poplužního dvora⁵⁴ a o rok později osm kop ve středočeských Zalužanech od mistra Mikuláše řeč. Štěkna ze Zalužan⁵⁵ (v obou pří-

---

⁵⁰ Identifikace není jednoznačná, v tomto období se objevuje jednak staroměstský měšťan Něpr – soukeník (*pannifex*; doložen jako majitel domu v Dlouhé ulici roku 1390; W. W. TOMEK *Základy 1*, s. 175), dále tkadlec (*textor*; v období let 1402–1421; Ibidem, s. 174 (1412 vlastnil dům v Beneditské ulici), s. 193 (1411/1412 v Dlouhé ulici 730c), a IDEM, *Základy 5 (dodatky)*, s. 234 (držel dům v Dlouhé ulici již 1402). Vzhledem k příbuznosti řemesel není možné zjistit, zda se jedná o tutéž osobu. Ovšem skutečnost, že Něpr již později nikdy v souvislosti s fungováním Litevské koleje zmiňován není, by ukazovala spíše na to, že se mohlo jednat o uvedeného soukeníka. C. Zawodzińska je však identifikovala jako jednu osobu; EADEM, *Kolegium*, s. 22, pozn. 14. Jediným dokladem o jeho možné vazbě k univerzitě je získání bakalářského titulu roku 1407 Mikulášem Něpronovým (Nepronis) z Prahy; MHUP I/1, s. 393.

⁵¹ Srov. pozn. 19.

⁵² Lze na to usuzovat z přeškrtnutého záznamu v soudních aktech právě z podzimu 1397. I když je nečitelný, dle dovětku z 10. 5. 1406 zprostil Jan Štěkna spolu s dalšími osobami (se vši pravděpodobností mistrem Matějem z Mladé Boleslavi a Michalem Eremitou) Kříže a jeho syna Václava po zápisu ročních platů do desk zemských ze závazku; *Soudní akta 3*, s. 292; J. TEIGE, *Základy 1/II*, s. 807.

⁵³ NA v Praze, fond APA, inv. č. 1199, sign. B 2/12, 15v; *Pozůstatky desk zemských 1*, s. 578; K. BERÁNEK, *O knihách statut*, s. 200; NK ČR, sign. XXIII F 63, fol. 156r; Wacław Władysław TOMEK, *Dějepis města Prahy 9*, Praha 1983, s. 196.

⁵⁴ NA v Praze, fond APA, inv. č. 1199, sign. B 2/12, fol. 14r-v; *Pozůstatky desk zemských 1*, s. 591; K. BERÁNEK, *O knihách statut*, s. 197.

⁵⁵ NA v Praze, fond APA, inv. č. 1199, sign. B 2/12, fol. 14v-15r; *Pozůstatky desk zemských 1*, s. 596n.; K. BERÁNEK, *O knihách statut*, s. 198. Uvedený mistr je doložen při jednáních před zřízením Betlémské kaple roku 1391, v roce 1406 si koupil dům vedle Jeruzaléma v Kon-

padech za desetinásobek částky). Celkem tak zajistil koleji roční příjmy ve výši 41 kop, za které vynaložil 402 kop pražských grošů. Kramáři Křížovi se tedy podařilo shromáždit pětinu částky stanovené fundační listinou, přičemž příjmy byly zatím koupeny pro něj, neboť Jan Štěkna se stále zdržoval v Polsku.

Po Štěknově příchodu do Prahy roku 1403 se spolu s ním kramář Kříž a druhý prokurátor koleje Něpr dostavili k deskám zemským. Úředníkům zde předložili výše zmíněný souhlas Václava IV., jakož i vlastní fundační dokument královny Hedviky. Shromážděné důchody však nebyly všechny rovnou převedeny ve prospěch studentů, ale Kříž je nechal zapsat matce Jana Štěkny, Jitce.⁵⁶ Tento do značné míry neobvyklý postup souvisel zřejmě s tím, že se uvolil zastávat „*officium regiminis studentum*“ (funkce označována i jako „*rector studentum*“), i když mu bylo zároveň přiznáno právo zmocnit k tomu někoho jiného. Po Štěknově smrti měl správu uvedených příjmů převzít jeho nástupce v této funkci, jenž byl povinen zajistit, aby byla využita pro zajištění studií kolegiátů. Předpokládalo se rovněž, že měšťan Kříž se svými syny v budoucnu přikoupí další důchody ve prospěch studentů a že pro ně především bude v Praze zakoupen dům.⁵⁷

V dubnu roku 1407 kancléř českého krále Václav Králík z Buřenic, patriarcha antiochijský, potvrdil převzetí 100 polských hřiven od staroměstského měšťana Kříže. Upřesněno bylo, že jde o obnos, jež u něho předtím jménem polského krále Vladislava složil zesnulý mistr Jan Štěkna.⁵⁸ Jedná se o doklad financování nákupu

---

viktské ulici; W. W. TOMEK, *Základy 1*, s. 99. Srov. též B. MENDL, *Z hospodářských dějin*, s. 325. O. ODLOŽILÍK, *The Chapel of Bethlehem*, s. 136 udává, že Jan a Mikuláš byli bratři.

⁵⁶ Podle opisu v knize statut Kříž přepsal ve prospěch Jitky roční plat ve výši šesti kop, dle Emlerovy edice dokonce celou částku, kterou pak měl doživotně užívat mistr Štěkna (viz následující poznámka). O přepsání všech příjmů na něj pak nepřímo svědčí i spor roku 1438, kdy museli kolegiáti bránit před dvorským soudem svá práva na všechny čtyři výše zmíněné lokality, jež Zikmund Lucemburský coby odúmrtí zapsal synovci Jana Štěkny Benešovi; *Archiv český 36*, Gustav Friedrich (ed.), Praha 1941 (= *Druhá kniha svolací z let 1411–1448*), s. 199n., 370, 829.

⁵⁷ NA v Praze, fond APA, inv. č. 1199, sign. B 2/12, fol. 10r-11v; *Pozůstatky desk zemských 1*, s. 602–604; K. BERÁNEK, *O knihách statut*, s. 195.

⁵⁸ Jiří HORÁK, *Husitika v Archivu Národního musea v Praze*, ČNM 120, 1951, s. 51. Kvittance je poznamenána bez data a podrobností v nejstarším inventáři: AUK, fond Rukopisy, sign. 23 H 8, fol. 16r.

statků z prostředků polské panovnice, resp. o navrácení nevyužité částky. Kříž však pamatoval na studenty koleje Královny Hedviky i nadále. Roční plat ve výši tří kop grošů ze zboží Postupice, Bohušice a Dlouhé Pole na Benešovsku, jenž v červnu 1409 koupil od Viléma Kostky z Postupic, sice zapsal farář Petrovi z Letařovic a jeho sestře Elišce (Elisabeth), ale po jejich smrti jej měli požívat kolegiáti, ať už bydlící v Jeruzalémě či případně jinde. Dovětek přitom ukazuje, že stále bylo uvažováno o přemístění koleje (k jejímu prvnímu sídlu viz dále v textu).⁵⁹

Štěknova smrt vedla Kříže k potřebě najít vhodného mistra, jenž by dohlížel na studenty z koleje Královny Hedviky. Rozhodl se zároveň tuto funkci provázet s kazatelstvím v Betlémě, které chtěl prosadit se vši pravděpodobností vedle stávajícího oltářnictví (viz výše). Podle deskového vkladu známého pouze díky nedochovanému rajhradskému rukopisu Marka Bydžovského měl totiž darovat roku 1409 mistru Štěpánovi z Pálče, „*praedicatori per ipsum in capella Bethleem dotato*“, roční plat přesahující částku 12 kop v Dobříčkově na Benešovsku.

Pro sebe a své potomky si přitom vyhradil právo výběru jeho nástupců ve funkci betlémského kazatele. Vázáni byli výběrem z „*duos magistros Boemos*“ navržených staroměstskými konšeli s podmínkou, že jim toto právo náleží pouze tehdy, pokud by v radě nezasedali Němci.⁶⁰ Povinnosti kazatele ve svatostánku v deskovém vkladu vůbec stanoveny nebyly, ale předepsán mu byl dohled na jeruzalémské studenty, „*ut ordinate et pulchre ac honeste vivant*“. Spolu s Křížem a jeho dědici se měl podílet na výběru vhodných adeptů. Nicméně jak již bylo zmíněno, Štěpán z Pálče v jiných dokumentech v této funkci doložen není, ale v roce 1411 je pak jako betlémský kazatel jmenován Mikuláš z Miličina.⁶¹ Dohledem na scholáry z „*Collegia Reginae*“ byl zřejmě někdy v této době pověřen Mikuláš ze Stojcína, bývalý kolegiát, který získal v roce 1410 mistrovský titul.⁶²

⁵⁹ NA v Praze, fond APA, inv. č. 1199, sign. B 2/12, fol. 12v, 15r-v; *Pozůstatky desk zemských* 2, s. 59; K. BERÁNEK, *O knihách statut*, s. 196n., 199.

⁶⁰ Pokud by byli v radě „*omnes Theutonicí*“, tak právo navrhnout kandidáty získali „*quatuor magistri Boemi seniores de communitate Pragensis civitatis Maioris*“; V. SOKOL, *Příspěvek k dějinám kaple Betlémské*, s. 29. Srov. též F. M. BARTOŠ, *První století Betléma*, s. 20.

⁶¹ Srov. pozn. 34.

⁶² Viz pozn. 75.

Prvním sídlem „*Collegia Reginae*“ se stal dům v dnešní Bartolomějské ulici řečený Jeruzalém, z nějž se odvíjela následně jedna z variant označování koleje. Uvedený dvůr, k němuž přiléhala kaple sv. Máří Magdaleny založená v roce 1372 (čp. 293), proslul zejména díky krátkému působení Milíče z Kroměříže, jenž zde zřídil útulek pro napravené hříšnice.⁶³ Poté byl Karlem IV. darován cisterciákům pro výuku teologie a stal se sídlem koleje sv. Bernarda.⁶⁴ Funkci správce zastával zbraslavský opat, který proto také do ní uvedl první kolegiáty.⁶⁵ Za jeho souhlasu pro ně byla upravena část uvedeného komplexu.⁶⁶

Brzy však došlo k přemístění koleje. Podle autorů, kteří využili později shořelou městskou knihu trhovou Starého Města pražského 2101, roku 1413 prodali mistři českého národa zástupcům koleje Královny Hedviky dům na svatohavel-

---

⁶³ Srov. zejména *Život Milíče z Kroměříže*, překlad Josef Truhlář, in: FRB I, Praha 1873, s. 403–430, zde s. 419n.; *Matěje z Janova Zpráva o Miličovi z Kroměříže*, in: Ibidem, s. 431–436, s. 432n.; W. W. TOMEK, *Dějepis 2*, s. 177n.; František LOSKOT, *Milíč z Kroměříže, otec české reformace*, Praha 1911, s. 84–86; Anna KOLÁŘOVÁ-CÍSAŘOVÁ, *Žena v hnutí husitském*, Praha 1915, s. 33–37; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce 2*, s. 39. Z poslední doby viz především David C. MENDEL, *From Venice to Jerusalem and Beyond: Milic of Kromeriz and the Topography of Prostitution in Fourteenth-Century Prague*, *Speculum* 79-2, 2004, s. 407–442; a četné studie Petera Morée, zejm. Peter C. A. MORÉE, *Preaching in fourteenth-century Bohemia. The Life and Ideas of Milicius de Chremsir (†1374) and His Significance in the Historiography of Bohemia*, Heršpice 1999 a IDEM, *Similiter predicator. The Relation of the Postils of Milíč of Kroměříž to his Work and the Jerusalem Community*, in: Zdeněk David – David Holton (ed.), *Bohemian Reformation and Religious Practice 7*, Praha 2009, s. 61–71.

⁶⁴ *Listy kláštera Zbraslavského*, Ferdinand Tadra (ed.), Praha 1903, č. 188, s. 148 (darování domu Karlem IV. cisterciákům 1374), č. 194, s. 153n. (ve sporu roku 1378 doložen mj. „*Iohannes studens in Ierusalem*“); Bernard SCHEINPFLUG, *Das Sct. Bernards-Collegium in Prag. Ein Beitrag zur Geschichte Prags und seiner Bildungsanstalten*, in: Vierzehntes Programm der ersten deutschen Staats-Oberrealschule in Prag, Prag 1875, s. 1–47; Sigismund BREDL, *Das Collegium S. Bernardi in Prag 1. Periode 1375–1405*, *Studien und Mitteilungen aus dem Benediktiner- und Cisterciensorden* 13, 1892, s. 493–499; W. W. TOMEK *Dějepis 2*, s. 177n.; IDEM, *Základy 1*, s. 98n.; Jaroslav KADLEC, *Řeholní generální studia při Karlově universitě v době předhusitské*, AUC – HUCP 7/2, 1966, s. 97n.

⁶⁵ W. W. TOMEK, *Základy 1*, s. 99 k roku 1411 s odkazem na MHUP II/2, s. 1. Časový údaj je však se vši pravděpodobností chybný, viz dále.

⁶⁶ NA v Praze, fond APA, inv. č. 1199, sign. B 2/12, fol. 2r: „*domum superiorem eiusdem curie reformando de consensu abbatum* [!]“.

ském tržišti, dnešním Ovocném trhu (čp. 587),⁶⁷ jenž od nich dle F. M. Bartoše převzali mistři Mikuláš ze Stojčína a Mikuláš z Miličína.⁶⁸ V kolejní knize statut bylo zpětně poznamenáno (s chybným vročením 1411), že důvodem bylo vyplacení dosavadního sídla-Jeruzaléma ze zástavy na základě rozhodnutí městské rady a příkazu krále Václava.⁶⁹

Spolu s novým sídlem, nazývaným nyní „*Collegium Regine*“, kolegiáti převzali od mistrů českého národa jejich dosavadní povinnost platit roční plat pět hřiven, který na domu vázl. Podle dalšího přípisu v rukopisu statut v následujícím roce proběhla rozsáhlá přestavba, na kterou vynaložili 120 kop grošů.⁷⁰ Zřejmě kvůli ní bylo odsouhlaseno kolegiáty i správci koleje, že bude blíže nespecifikovaný plat „*in bonis collegii de camera*“ v celkové roční výši 12 kop grošů doživotně postoupen proti úplatě, jež přesahovala 47 kop, Petrovi bednáři („*doleatori*“) z Chrudimska a mistru Jeronýmovi z Vojkovic,⁷¹ jenž byl předtím jeruzalémským alumnem.

Podle statut koleje dále mistr Jan Štěkna, jenž je uváděn jako její zřizovatel s odkazem na postoupení příjmů před úředníky desk zemských (chybně k roku 1404),⁷² veřejně stanovil na shromáždění kolegiátů „*in stuba bursali*“ kramáře Kříže „*collatorem ac procuratorem, rectorem atque tutorem*“ koleje. Z obyvatel studentského domu byli vyjmenováni mistr Mikuláš ze Stojčína a tři bakaláři: výše

---

⁶⁷ W. W. TOMEK, *Základy I*, s. 135. Mistři českého národa si vyhradili, že nadále budou moci využívat dvě místnosti blíž k jejich koleji, jakož i sklep nalézající se pod nimi. Vznikl zde tak komplex tří univerzitních kolejí vedle sebe, jedné mistrovské (krále Václava) a dvou studentských, a to v těsné blízkosti Karolina.

⁶⁸ F. M. BARTOŠ, *První století Betléma*, s. 19n.

⁶⁹ Ze statut byl záznam opsán i do inventáře z roku 1600 (NA v Praze, fond APA I, inv. č. 3355–3356, sign. C 110/1–2, karton 2044, fol. 6r): „*Léta 1411 přenesena jest kollej studentův z Jeruzalema skrze vyplacení domu zastaveného podle zdání pana purkmistra, pánův Starého Města pražského na poručení královské. Item téhož léta dům řečený „kollej královny“ koupen jest od mistrův Národu českého, jakož list trhu plněji svědčí*“. Srov. K. BERÁNEK, *O knihách statut*, s. 188, 196.

⁷⁰ NA v Praze, fond APA, inv. č. 1199, sign. B 2/12, fol. 12r. Viz i K. BERÁNEK, *O knihách statut*, s. 188, 196.

⁷¹ NA v Praze, fond APA, inv. č. 1199, sign. B 2/12, fol. 12v. K. BERÁNEK, *O knihách statut*, s. 196.

⁷² Datum přebírá K. BERÁNEK, *O knihách statut*, s. 187.

zmíněný Jeroným z Vojkovic, Zikmund z Jistebnice a Blažej z Vlašimi.⁷³ Datum, kdy ke Křížově oficiálnímu jmenování došlo, ale uvedeno není. Vyjít lze pouze z předpokladu, že se tak stalo po předání prostředků koleji v roce 1403 a před smrtí Jana Štěkny o čtyři roky později.⁷⁴ Záznam v knize statut přitom vznikl zpětně, na což ukazuje paleografická analýza i okolnost, že Mikuláš ze Stojčína získal mistrovský titul až roku 1410.⁷⁵ Lze se však domnívat, že popsaná událost proběhla buď v návaznosti na vklad příjmů do desk zemských, či v květnu 1406, kdy Jan Štěkna pobýval v Praze.⁷⁶

Na konci dubna 1411 nechal kramář Kříž v horní síni svého domu vedle Betlémské kaple potvrdit veřejným notářem Michalem, synem Mikuláše z Prachatic, že jako prokurátor královny Hedviky přečetl studentům a mistrovi bydlícímu s nimi v domě řečeném Jeruzalém předpis, který se přísahou zavázali dodržovat. Jeho znění je do notářského instrumentu v úplnosti vloženo. Potvrzeno bylo tedy starší Křížovo nařízení, čemuž napovídají i nesrovnalosti při uvedení univerzitních titulů některých svědků (viz dále) a dále především skutečnost, že mistr Jan Štěkna i měšťan Něpr zde figurují mezi živými. Kramář dokonce do textu zahrnul klauzuli o financování nákladů na možné spory s nimi.

Uvedený Michal z Prachatic znění statut potvrdil nejméně dvěma exempláři notářského instrumentu. Dochována je dodnes v podobě originálu pouze listina uložená v Archivu Univerzity Karlovy. Druhý dokument známe jen jako reprodukci publikovanou v příloze práce Janose Beblavého.⁷⁷ Opsán byl do knihy statut

⁷³ NA v Praze, fond APA, inv. č. 1199, sign. B 2/12, fol. 2r-v; K. BERÁNEK, *O knihách statut*, s. 187.

⁷⁴ Časovým souvislostem by pak odpovídalo vyhotovení zmiňované kvittance z roku 1407.

⁷⁵ MHUP I/1, s. 407; J. TŘÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 421. Jeroným z Vojkovic (mag. 1412; J. TŘÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 194) a Blažej z Vlašimi (J. TŘÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 53) získali bakalářský titul v dubnu roku 1407; MHUP I/1, s. 394n. Zikmund z Jistebnice a Mikuláš ze Stojčína se stali bakaláři již roku 1405; MHUP I/1, s. 386. První z nich pak byl mistrem od roku 1412 (MHUP I/1, s. 418; J. TŘÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 482).

⁷⁶ *Soudní akta* 3, s. 292; J. TEIGE, *Základy I/II*, s. 807. Přítomnost v Praze dokládá i další zápis; *Soudní akta* 5, s. 141. F. M. Bartoš dále udává, že Štěkna zavítal do Prahy již v roce 1404; IDEM, *Husův učitel*, s. 7n.

⁷⁷ Jonas BEBLAVÝ, *Lietuvių čekų santykiai Vytauto Didžiojo laikais*, Kaunas 1930. Zcela zřetelně každou listinu napsal jiný písař, shodná ruka napsala pouze dovětek o veřejném no-

koleje.⁷⁸ Obě verze se z hlediska obsahu liší pouze málo, podstatný rozdíl je pouze v koroboraci a s ní souvisejícím způsobu ověření a v uvedení titulů přítomných kolegiátů. Zatímco dodnes dochovaný exemplář jmenuje vedle mistra Mikuláše ze Stojčína sedm bakalářů a čtyři studenty, byli ve ztraceném notářském instrumentu a jeho opisu v kolejním rukopise statut vypočtení tři bakaláři a osm studentů, přičemž se jedná o stejné osoby.

Z bakalářů, kteří byli přítomni výše zmíněnému jmenování Kříže ochráncem koleje, chybí pouze Zikmund z Jistebnice, místo něj zde figuruje Petr z Mladonovic (bak. 1409).⁷⁹ V univerzitním exempláři listiny jsou pak s tímto titulem uvedeni i Bartoloměj z Litoměřic (bak. 1407),⁸⁰ Jan z Bavorova (bak. 1409, mag. 15. 5. 1410),⁸¹ Mikuláš z Pelhřimova (bak. 1409)⁸² a Matěj (Matyáš) z Poběžovic (bak. 1410, mag. 1415).⁸³ Z tohoto přehledu vyplývá, že jelikož všichni získali

---

táři a s ním související signum. Nechovaný dokument byl psán na šířku a ověřen pouze notářským znamením Michala z Prachatic. V originále dochovaná statuta (AUK, fond Listiny, sign. I/61) jsou psána na pergamen orientovaný na výšku. Vedle uvedeného veřejného notáře k nim nechalo své pečeti přivěsit pět osob, ovšem z poslední – kramáře Kříže – zbyl pouze pergamenový proužek protažený plikou. Od něj se heraldicky vlevo nacházejí otisky typářů jeho syna Václava, dále rektora pražské univerzity (jde o pečeť o průměru 40 mm, v jejímž poli je vyobrazena na trůnu Panna Marie s Ježíškem; opis zní „*S. rectoratus Pragensis universitatis*“) a osobních pečeti betlémských duchovních: mistrů Jana Husa a Mikuláše z Milíčína.

⁷⁸ NA v Praze, fond APA, inv. č. 1199, sign. B 2/12, fol. 4r-9v. Vedle dodnes dochované knihy statut měly dle nejstaršího univerzitního inventáře existovat ještě další dvě (pokud nebyly pod označení „*Libelli statutorum tres ejusdem collegii Reginae Hedwigis*“ zahrnuty zmíněné notářské instrumenty); AUK, fond Rukopisy, sign. 23 H 8, fol. 16v; NA v Praze, fond APA I, inv. č. 3355–3356, sign. C 110/1–2, karta 2044, fol. 14r. V mladších inventářích však již tři rukopisy nefigurují, pouze podle soupisu písemností, jenž pořídili jezuité po zrušení utrakvistické univerzity, měly být některé dokumenty uloženy „*mezi statuty ostatních kolejí*“; Antonín HAAS, *Archiv Karlovy university v Praze*, Archiv Karlovy university v Praze, Časopis archivní školy 15–16, 1939, s. 54.

⁷⁹ MHUP I/1, s. 404, s. 437 (mag. 1415).

⁸⁰ MHUP I/1, s. 394; J. TRÍŠKA, *Životopisný slovník*, s. 40.

⁸¹ MHUP I/1, s. 406 (bak. 1409), s. 412 (mag. 15. 5. 1410).

⁸² MHUP I/1, s. 404.

⁸³ MHUP I/1, s. 414 (bak. 1410), s. 437 (mag. 1415). Dalšími kolegiáty-studenty byli Janek z Vlašimi, Jan řečený Cicero, Mikuláš z Plzně (MHUP I/1, s. 430, 433: bak. 1414) a Hroch

bakalářský titul předtím, než se stal mistrem Mikuláš ze Stojčína, došlo zřejmě při vzniku nedochovaného notářského instrumentu k chybě v umístění slova „*baccalarios*“.

Podle předpisu mělo v domě řečeném Jeruzalém bydlet dvanáct scholárů. Náležely jim roční platy stvrzené zemskými deskami v celkové výši 41 hřiven, jež byly předány k rukám Jana Štěkny „*ac eius successorum, predicatorum in capella dicta Bethleem*“. Kříž předpokládal, že v budoucnu bude přikoupeno ještě sedm hřiven, v tom případě by každý z kolegiátů dostal čtyři hřivny. Z dalších důchodů ve výši čtyř hřiven měla být placena studia nového obyvatele koleje. Mistrovi dohlížejícímu na studenty náležel plat, jehož výše byla stanovena na osm hřiven ročně. Plynout neměl ze statků určených pro kolej, ale Kříž se zavázal, že jej on sám i jeho dědici budou platit přímo, a to ve dvou splátkách na sv. Havla a sv. Jiří. Nicméně podle přípisu v knize statut „*non est factum*“ se zdá, že toto ustanovení později dodržováno nebylo.⁸⁴

Výběr stipendistů si kramář Kříž vyhradil pro sebe. Po jeho smrti je měl ustanovovat betlémský kazatel – výslovně uvedený jako nástupce Jana Štěkny v tomto úřadě – spolu s jeho synem Václavem, příp. s nejstarším vnukem. Pokud by se na obsazení místa studenta či mistra neshodli a ke konsensu nedošli v průběhu jednoho měsíce, rozhodoval o vhodném adeptovi rektor pražské univerzity. Kdyby Křížova rodina vymřela po meči, získal právo podílet se na přijetí nového kolegiáta správce Betlémské kaple (*rector principalis capelle Bethlem*).⁸⁵ Mistr mající na starosti správu Jeruzalémské koleje a dozor nad jejími studenty měl spolu s kazatelem uvedeného svatostánku řešit případy ve statutech neupravené. Jejich doplnění příslušelo patronovi koleje a betlémskému kazateli.

V předpisu jsou následně podrobně specifikovány zásady společného života studentů v koleji, tresty za případné přestupky a případy, kdy může být stipendista svého místa zbaven. Kolegiáti se měli podle Křížova rozhodnutí podílet na

---

z Podvek, jenž měl být jedním z pěti scholárů, kteří protestovali vůči výnosu pražského arcibiskupa o vydání Viklefových knih roku 1409 (srov. pozn. 38).

⁸⁴ NA v Praze, fond APA, inv. č. 1199, sign. B 2/12, fol. 5v.

⁸⁵ F. M. BARTOŠ, *Hus jako student*, s. 17, pozn. 24 chybně uvádí, že Kříž svěřil dozor přímo Husovi a uvedené kolegiáty považuje za jeho žáky. V textu dále na základě statut koleje Královny Hedviky představuje povinnosti betlémských studentů.

bohoslužbách v Betlémské kapli, především zpívat nešpory a určené mše, jakož se modlit za dobrodince. V koleji museli trvale bydlet a stravovat se. Pokud se včas nedostavili ke stolu, o nárok na pokrm přišli.

Pod pokutou byla zakázána návštěva hostinců a přijímání návštěvníků v domě, a to zejména žen. Kdo si případně pozval k tabuli hosta, musel za něj platit. Kolegiáti nesměli mít v domě meč. Výběr pokojů se odvíjel od jejich stáří a stupně vzdělání. Důvodem pro vyřazení byla lenost, respektive neuposlechnutí ani druhého napomenutí kazatele, nepovolený měsíční pobyt mimo kolej, návštěva hospod a „podezřelých míst“, tasení zbraně či vytažení hole na druha. Studenti zde mohli bydlet ještě rok po získání magisterského titulu.

Stanoveny byly i podrobnosti ohledně výuky. Mistr měl mít se studenty denně jedno cvičení, a to v závislosti na volbě většiny studentů. Ve sváteční dny mu náleželo předčítat komputistický text, jež by si opět sami vybrali. V zimním období pak navíc předsedat večerní disputaci, již se byli povinni účastnit všichni kolegiáti, kteří nesměli v jejím průběhu rušit. Po skončení projevu respondenta mu měli odporovat dva z bakalářů a někteří z nepromovaných studentů, kteří by se postupně obměňovali.⁸⁶ Pokud tak neučinili, museli zaplatit tři haléře jako pokutu. Kolegiáti se dále měli střídát se při ranním a večerním jídle v předčítání Bible či bohosloveckých i morálních spisů stanovených mistrem, jinak jim opět hrozila finanční sankce. Jediným přípustným jazykem pro komunikaci v koleji byla latina.

Potomci kramáře Kříže a pražská univerzita

Již výše jsme se opakovaně setkali se snahou kramáře Kříže, aby nejen on sám, ale rovněž jeho dědici měli vliv na obsazování funkce druhého betlémského kazatele a dohled nad záležitostmi koleje Královny Hedviky. Po smrti svých dvou starších

---

⁸⁶ Pokud by mezi kolegiáti bakaláři nebyli, tak nepromovaní studenti. Dosavadní bádání se přitom soustředilo s ohledem za dochované prameny zejména na kvodlibetní disputace (z četných titulů srov. alespoň Jiří KEJŘ, *Kvodlibetní disputace na Pražské universitě*, Praha 1971). K podobě výuky viz zejména František KAVKA, *Organisace studia na pražské artistické fakultě v době předhusitské*, AUC-HUCP 8/1, 1967, s. 7–39, zde s. 31n. ke cvičením.

synů začal Kříž připravovat na uvedenou roli ochránce těchto institucí svého posledního mužského potomka Václava, jenž získal značný majetek nejen v Praze, ale i mimo ni. Poprvé je v pramenech doložen k roku 1400, kdy za 200 kop grošů prodal svému nejstaršímu bratru Petrovi⁸⁷ třetinu domu v severní části Staroměstského náměstí.⁸⁸ O dva roky později Václav i ve jménu svého otce daroval roční plat ve výši jedné hřivny z jejich vinice před Koňskou (později Prašnou) branou faráři u sv. Mikuláše na Starém Městě pražském.⁸⁹ Již v roce 1408 měl držet dům v blízkosti tohoto kostela⁹⁰ a o šest let později přímo na Staroměstském náměstí,⁹¹ kde koupil další v roce 1419 dokonce za 225 kop.⁹² O dva roky dříve získal dům v Kaprově (Valentinské) ulici za 100 kop grošů.⁹³ Vedle toho mu náležely věčné platy z různých domů a vinice.⁹⁴

Od počátku 15. století je Václav Křížův opakovaně doložen jako člen staroměstské rady či městského soudu.⁹⁵ Získal i další četné majetky na venkově. V roce 1417 vystupuje nejen jako přísežný Starého Města pražského, ale i jako vlastník

---

⁸⁷ Petr je pak výslovně doložen v roce 1403, kdy byl kněz Mikuláš, kazatel u P. Marie na Louži ve Starém Městě pražském vyšetřován kvůli řečem o jeho nočních dobrodružstvích; *Soudní akta* 4, s. 192.

⁸⁸ Dům svým třem synům krátce předtím postoupil kramář Kříž; W. W. TOMEK, *Dodatky*, s. 196.

⁸⁹ LE 5 (1398–1407), Clemens Borový (ed.), Pragae 1889, č. 752, s. 557.

⁹⁰ W. W. TOMEK, *Základy* 1, s. 13.

⁹¹ *Ibidem*, s. 17.

⁹² *Ibidem*, s. 9.

⁹³ *Ibidem*, s. 224 (č. 37). O rok dříve proběhla transakce týkající se domu čp. 50 (*Ibidem*, s. 225: šlo o 17 kop).

⁹⁴ *Ibidem*, s. 73; B. MENDL, *Z hospodářských dějin*, s. 295, 318, 322, 336, 345, 347, 349. Dále mu náležela zahrada pod pražským mostem a dvě vinice; AČ 28 (= *Zprávy o statcích a přech venkovských z archivu města Prahy, L-Z*), Josef Teige (ed.), Praha 1912, s. 677b (jako majitel vinic uveden Václavův stejnojmenný syn, který pověřil jejich správou mistra [!] Jana Rožmberka), 680b.

⁹⁵ W. W. TOMEK, *Dějepis* 2, s. 490; J. MEZNÍK, *Praha před husitskou revolucí*, s. 123.

Chval,⁹⁶ jež vykoupil jeho otec před deseti lety ve prospěch dětí svého zesnulého nejstaršího syna Petra.⁹⁷ Nejpozději o rok později vlastnil Václav rovněž Kbely.⁹⁸

Jak již bylo zmíněno, Václav se ještě za života svého otce vypravil kvůli potvrzení práv na jmenování betlémského kazatele do Luccy k papeži Řehořovi XII., neboť v jím vydané bule je odkazováno na supliku „*filiu Crucis institoris*“.⁹⁹ Prameny dokládají, že v souladu s vůlí kramáře Kříže se podílel po jeho skonu na zabezpečení obou studentských kolejí vázaných k Betlémské kapli. Tak ve funkci direktora koleje Královny Hedviky na shromáždění kolegiátů, jež se mělo konat roku 1415 v přítomnosti betlémského kazatele Mikuláše z Miličina, nechal Václav odsouhlasit, aby byl každý nový kolegiát povinen zaplatit jednorázový vstupní poplatek 20 grošů „*pro reformatione domus*“.¹⁰⁰

Realizoval i otcův odkaz, byť s několikaletým odstupem, díky němuž získala Nazaretská kolej trvalé sídlo v rozsáhlém domovním komplexu v těsné blízkosti Betlémské kaple.¹⁰¹ Podle F. M. Bartoše oba domy před rokem 1400 Kříž odprodal a jeho syn je o šest let později získal zpět. Nicméně ve skutečnosti šlo o věčné platy, které na nich vázly, čemuž odpovídá i výše na ně vynaložených částek (10 a 6 kop).¹⁰² Prostory jsou popsány roku 1419, kdy Václav Křížův přepsal část svého domu ve prospěch betlémského kazatele a studentů, jako komora nad bra-

⁹⁶ AČ 28, s. 273 (získal Tasov, patrně u Slaného).

⁹⁷ AČ 26, s. 318b–319a. Petrovou manželkou byla Anežka Saxová (resp. Sachsová). Kramář Kříž je jako majitel chvalských nemovitostí doložen výslovně k roku 1406 (*Pozůstatky desk zemských* 2, s. 29). Václav Křížův později koupil podíl ve Chvalech od své neteře Kateřiny; AČ 26, s. 320a–b.

⁹⁸ AČ 26, s. 397b–398a (Václav zastavuje majetek v Kbelích své manželce Anně, která roku 1428 přenechala svému druhému choti Prokopovi z Olšan jmění zastavené jí „Vackem“ za dluh mj. „*na Chvalách, na Kbele, na Kostomlatech, na Počernicích, na Suchdole blíž Prahy, na Baštku, na Dobrém Polí*“; Ibidem, s. 8n.). Nároky na plat z Počernic viz AČ 28, č. 4, s. 125n. (1422).

⁹⁹ Viz pozn. 30.

¹⁰⁰ NA v Praze, fond APA, inv. č. 1199, sign. B 2/12, fol. 13r; K. BERÁNEK, *O knihách statut*, s. 188, 197 (uveden ale chybně rok 1414).

¹⁰¹ LE 4, č. 512, s. 367n.; J. TEIGE, *Základy I/II*, s. 795; AUK, fond Listiny, sign. I/26; *Umělecké památky Prahy. Staré Město a Josefov*, s. 60.

¹⁰² F. M. BARTOŠ, *První století Betléma*, pozn. 3, s. 18; W. W. TOMEK *Základy* 1, s. 80; IDEM, *Dodatky*, s. 209; B. MENDEL, *Z hospodářských dějin*, s. 320.

nou, pokoj a místnost nad ním, jakož i sklep pod ním a především celý přední palác. Uživatelům zadního traktu byl vyhrazen volný vstup a vjezd. V této části se nacházela sladovna, zmiňovaná ostatně v souvislosti se založením Betlémské kaple již roku 1391. Povinnost platit městské berně za celý objekt připadla Křížovým dědicům.¹⁰³ Následně se v pramenech nadále hovoří většinou o studentech „*betlémských*“, označení jejich příbytku jako Nazaret je poprvé doloženo až k roku 1422.¹⁰⁴

Václav Křížův zesnul již v polovině 20. let 15. století.¹⁰⁵ Vdova po něm Anna, u níž vyrůstala jejich stejnojmenná dcera, se záhy podruhé provdala.¹⁰⁶ Rodové jméno nesl syn, označovaný v pramenech obvykle jako Vaněk. Vzhledem k tomu, že byl zřejmě duševně či fyzicky postižený (viz dále), byl k převzetí podnikání dědečkem připravován jeho bratr Jan, což potvrzuje jeho výslovné uvedení roku 1407 při Křížově majetkové transakci.¹⁰⁷ Někdy poté však předčasně zemřel.

Po otcově smrti poslední mužský člen rodu Křížů Vaněk odkázal v roce 1425 svůj veškerý majetek bakaláři Janovi řečenému Rožmberk, který byl předtím oltářníkem v Betlémské kapli. Vyhradil si pouze, že jej za to bude do konce jeho dní živit.¹⁰⁸ Uvedený poručník vedl v roce 1436 spor kvůli maštali pod pokojem stu-

---

¹⁰³ W. W. TOMEK, *Základy 1*, s. 81; K. GUTH, *Kaple Betlémská*, s. 90; F. M. BARTOŠ, *První století Betléma*, s. 17n., pozn. 8.

¹⁰⁴ NK ČR, sign. V G 25, fol. 341r: „*Anno 1422 in Nazareth.*“

¹⁰⁵ F. M. BARTOŠ, *První století Betléma*, s. 18, pozn. 10 udává bez odkazu na pramen jako rok smrti 1424.

¹⁰⁶ O jejím původu bližší informace nemáme. Na počátku 15. století si zakoupila různé věčné platy; B. MENDEL, *Z hospodářských dějin*, s. 283 (roku 1410 v Celetné ulici 568), s. 336 (zápis není jasný, váže se k lázni v Platnéřské ulici).

¹⁰⁷ *Soudní akta 6*, s. 126.

¹⁰⁸ Jako správce oltáře sv. Matěje a Matouše v Betlémské kapli je Jan Rožmberk doložen k 1. srpnu 1418, v říjnu téhož roku je pak označen „jen“ jako bakalář, který plat zapsaný mu předchozím zápisem dává Jakubovi, „*altariste altaris s. Margarethe.*“; AČ 26, s. 34; J. TEIGE, *Základy 1/II*, s. 812. V roce 1431 řešili staroměstští konšelé při mezi ním a manželem Václavovy sestry Anny; AHMP, fond Sbírka rukopisů, sign. 992, fol. 126r. Na možnost, že se mohlo jednat o stejný oltář, nepřímou ukazuje i skutečnost, že ani v jednom případě nevystupují oba oltářníci současně. Dne 1. srpna 1418 je sice Jan Rožmberk uveden jako „*altarista altaris ss. Mathei et Mathie ap.*“, v říjnu téhož roku je pak označen „jen“ jako bakalář, který plat zapsaný

dentů Nazaretské koleje.¹⁰⁹ O rok později stanovil, že správu veškerých majetků Vaňka přenechává jeho sestře Anně a jejímu manželovi Janu Rokycanskému z Chval a Břev, kteří se měli o jeho svěřence postarat a případně zdědit jmění po něm.¹¹⁰ Brzy na to patrně Jan Rožmberk i Vaněk zemřeli.

Již v roce 1439 totiž Anna s chotěm odprodali sladovnu se sušárnou, studnou a jakýmsi obydlím panny Zdeny, patrně jedné z bekyň.¹¹¹ Při převodu majetků si ale výslovně vymínili, že jim má nadále náležet patronátní právo k Betlémské kapli.¹¹² O tři roky později však o ně vedla Křížova vnučka zastupovaná svým druhým manželem Oldřichem Medkem z Valdeka spor, ve kterém zájmy Betlémské kaple hájil její stávající správce mistr Jan z Příbrami. Pře se týkala i dvou vinic.¹¹³ Jak staroměstští konšelé rozhodli, bohužel nevíme. V roce 1450 pak sladovnu darovala ovdovělá nová majitelka Anna Skřečková tehdejšímu betlémskému faráři, mistru Václavovi z Dráchova s tím, že má na věčné časy přináležet k tomuto svatostánku.¹¹⁴

Vnučka kramáře Kříže Anna již jako vdova po Oldřichu Medkovi z Valdeka v souladu s poslední vůlí svého zesnulého manžela věnovala roku 1481 studentům při Betlémské kapli roční plat ve výši 10 kop z Baštku u Klecan. Stejná částka měla být odváděna i zdejšímu kazateli.¹¹⁵ Ustanovení stvrdil po její smrti 25. ledna 1486 český král Vladislav Jagellonský. V jeho listině je přímo uvedeno, že vesnice nále-

---

mu předchozím zápisem dává Jakubovi, „*altariste altaris s. Margarethe*.“ Konkrétní odkazy na prameny viz J. TEIGE, *Základy 1/II*, s. 810–812.

¹⁰⁹ W. W. TOMEK, *Základy 1*, s. 81; J. TEIGE, *Základy 1/II*, s. 812.

¹¹⁰ AHMP, fond Sbírka rukopisů, sign. 992, fol. 170v.

¹¹¹ K nim srov. mj. Anna KOLÁŘOVÁ-CÍSAŘOVÁ, *Žena v hnutí husitském*, Praha 1915, zejm. s. 129n.

¹¹² AHMP, fond Sbírka rukopisů, sign. 90, fol. 41r; J. TEIGE, *Základy 1/II*, s. 794.

¹¹³ AUK, fond Listiny, sign. II/54; AHMP, fond Sbírka rukopisů, sign. 992, fol. 212v; J. TEIGE, *Základy 1/II*, s. 813.

¹¹⁴ J. TEIGE, *Základy 1/II*, s. 794.

¹¹⁵ Baštěk, označovaný v 16. století i jako Malý Bašt, je dnes místní částí Baště (v pramenech většinou Velký Bašt). KNM, sign. VIII F 47, fol. 1v (lokalizováno ale jako „versus Mielnik“); J. TEIGE, *Základy 1/II*, s. 816; *Pozůstatky desk zemských 2*, s. 212; NK ČR, sign. XXIII F 64, fol. 100r; V. SOKOL, *Príspevek k dějinám kaple*, s. 31 (zde v pozn. 30 stanovení data odkazu k roku 1481).

žela předtím Václavovi řečenému Křížův z Prahy a z Chval.¹¹⁶ I přes platnou konfirmaci byl odkaz ve prospěch Nazaretu ještě téhož roku napadnut, nicméně koleji při u zemského soudu vyhrála.¹¹⁷

Potomci Václava Křížova přímý vliv na správu uvedených studentských kolejí patrně neměli. Klíčové místo náleželo v pozdním středověku betlémskému faráři. Již ve druhé polovině 15. století prameny dokládají jeho účast na zabezpečení chodu Jeruzalémské koleje, na němž se vedle něj podílel i stanovený univerzitní mistr.¹¹⁸ Obdobně tomu bylo i v případě Nazaretu,¹¹⁹ u nějž dokonce vystupují betlémszí správci od 80. let 15. století až do první třetiny následujícího věku ve funkci direktora.¹²⁰ Jako poslední betlémský kazatel v tomto úřadu je doložen mistr Vavřinec z Třeboně (†1531), jenž tuto hodnost vykonával i pro „*Collegium Reginae*“.¹²¹ Následně převzal stejně jako u dalších studentských kolejí vrchní dohled na obě sledované instituce správce-direktor, volený každoročně z řad univerzitních mistrů.¹²²

¹¹⁶ V. SOKOL, *Příspěvek k dějinám kaple*, s. 32, pozn. 32.

¹¹⁷ *Pozůstatky desk zemských 2*, s. 212. Viz též V. SOKOL, *Příspěvek k dějinám kaple*, s. 32 a pozn. 36; NA v Praze, fond SM, sign. P 96/1, karton 1705.

¹¹⁸ Např. betlémský kazatel Václav z Dráchova (†1469) spolu s rektorem univerzity Janem Rokycanou jmenovali za direktory *Collegia Reginae* mistry Václava Vrbenského a Václava Korandu ml., kteří pro ni poté zakoupili nové příjmy (NK ČR, sign. XXIII F 63, fol. 156v-157r; K. BERÁNEK, *O knihách statut*, s. 200n.) či vymáhali odvedení těch stávajících (NK ČR, sign. XXIV B 118). Mistr Koranda je pak doložen jako správce Jeruzalémské koleje v roce 1501; AHMP, fond Sbírka rukopisů, sign. 2005, fol. 174v; W. W. TOMEK, *Dějepis 9*, s. 196, 198; J. TEIGE, *Základy 1/II*, s. 867.

¹¹⁹ Doklady z 30. let 15. století viz AUK, fond Rukopisy, sign. A 50, fol. 44r-v; J. TEIGE, *Základy 1/II*, s. 761n. a AHMP, fond Sbírka rukopisů, sign. 992, fol. 154r; J. TEIGE, *Základy 1/II*, s. 812.

¹²⁰ Srov. *Pozůstatky desk zemských 1*, s. 384; J. TEIGE, *Základy 1/II*, s. 762 a *Statuta universitatis Pragensis* (= MHUP 3), Antonius Dittrich – Antonius Spirk (ed.), Pragae 1848, s. 60–62; J. TEIGE, *Základy 1/II*, s. 816n.

¹²¹ J. TEIGE, *Základy 1/II*, s. 820n. (kšaft z roku 1531).

¹²² Ke správě studentských kolejí v raném novověku Zikmund WINTER, *Děje vysokých škol pražských od secessí cizích národů po dobu bitvy bělohorské (1409–1622)*, Praha 1897, passim; IDEM, *O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje. Kulturní obraz XV.–XVI. století*, Praha 1899, passim; Karel BERÁNEK, *Kancelář univerzity pražské na zlomku XVI. a XVII. věku*, Sborník archivních prací 9, 1959, s. 229; Mlada HOLÁ – Martin HOLÝ, *Správa*

Závěr

Předkládaná studie se soustředila na bohatého staroměstského kramáře Kříže coby podporovatele univerzitních studií chudých chlapců. Klíčovou roli zde sehrála jeho vazba k Betlémské kapli, jejíž vznik roku 1391 ostatně umožnil darem pozemků a stanovených prostor, z nichž některé vyhradil „*pro suo capellano ac studentibus suis*“, jež hodlal v budoucnu zabezpečit. Vedle toho již ve fundační listině vydané rytířem Janem z Mühlheimu figurují chudí studenti teologie podléhající betlémskému správci a třem z českých mistrů Karlovy koleje, kteří se ostatně podíleli rovněž na výběru tamějšího faráře. Kříž se pokusil získat do svých rukou kontrolu nad betlémskými studenty roku 1406, kdy při zápisu prodeje ročních platů v Drachkově do desk zemských prosadil ustanovení, že po smrti kupujících je získají scholáři při Betlémské kapli, které bude vybírat právě on.

V rámci studie byla rovněž sledována Křížem zřízená církevní benefícia v Betlémě, zejména jeho snaha prosadit druhého betlémského kazatele. Uvedeného duchovního zároveň ustanovil správcem koleje Královny Hedviky, jejímž byl prokurátorem. Fundace dokázal využít ve prospěch svatostánku a studentů českého národa. Zatímco podle přání fundátorky mělo být místo v koleji obsazeno osobou z jiné země jen tehdy, pokud by zůstalo nevyužito litevskými scholáry, tak v Křížem vyhlášených statutech *Collegia Reginae* již o této podmínce vůbec není zmínka. Zároveň v nich ukotvil vazbu kolegiátů k Betlémské kapli i zmíněnému duchovnímu, jakož i k vlastnímu rodu – on sám i jeho potomci se měli zejména podílet na výběru alumnů, a to spolu s druhým betlémským kazatelem, jehož ostatně do jeho úřadu prezentovali.

Kramář Kříž pak ve svém testamentu zabezpečil (1412) zmíněné scholáry při Betlémské kapli. Odkázal jim totiž část svého domu v těsné blízkosti svatostánku, díky čemuž vznikla Nazaretská kolej, jež zde sídlila až do konce své existence roku 1622. Ve zlomku testamentu jsou jako nabyvatelé odkazu jmenováni i oba stávající betlémské kazatelé, mistři Jan Hus a Mikuláš z Miličina. Uvedení prvního z nich snad způsobilo prolevu v zápisu do staroměstských knih, do nichž byl vlo-

---

a každodenní provoz koleje Českého národa na pražské univerzitě v 16. století, *Paginae Historiae* 22/2, 2014, s. 115–123.

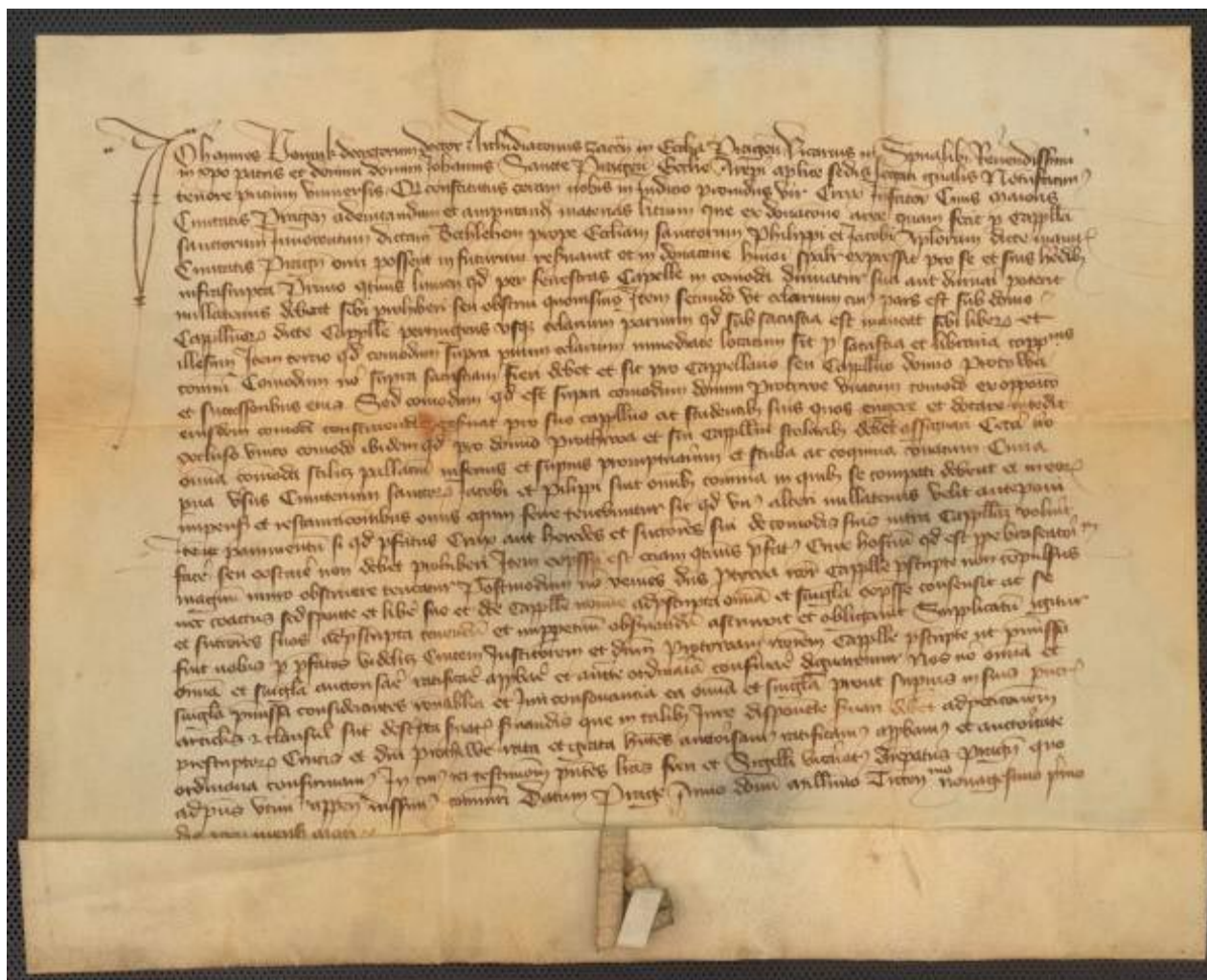
žen Václavem Křížovým až roku 1419. Jeho syn v souladu s otcovou vůlí vystupoval jako ochránce koleje Královny Hedviky. I když další generace rodu již vliv na chod pojednaných institucí neměla, tak se nazaretští kolegiáti i Betlémská kaple těšili podpoře i jeho potomků, neboť ještě na počátku 80. let 15. století na ně ve svém kšaftu pamatovala Václavova dcera Anna.

Přestože torzovitě dochované prameny bohužel nedovolují podrobně sledovat podporu chudých scholárů obyvateli Starého Města pražského na přelomu 14. a 15. století,¹²³ tak úloha kramáře Kříže při vzniku dvou studentských kolejí pražské univerzity byla zcela výjimečná. Situace zde zřetelně kontrastuje s tehdejší stavem v ostatních evropských zemích, v nichž zakladatelé studentských kolegií pocházeli zejména z řad příslušníků vládnoucích rodů, nobility či absolventů vysokých učení.¹²⁴

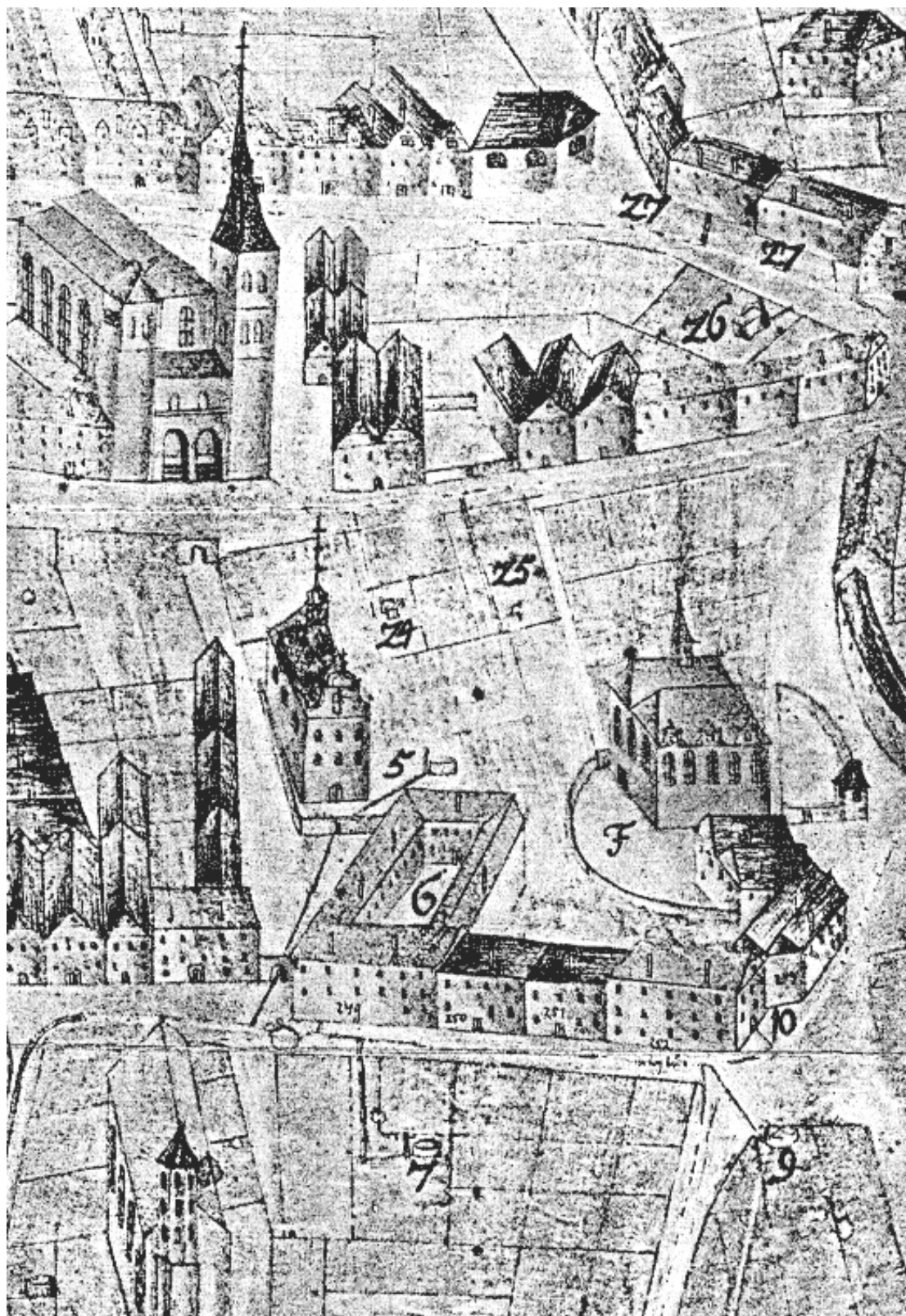
¹²³ Vzhledem k zániku městských knih z tohoto období můžeme vycházet pouze z jednotlivin – odkaz na zabezpečení studií jednoho chudého studenta zahrnul např. do svého kšaftu v roce 1406 staroměstský pekař Martin Sedláček; i v tomto případě se vši pravděpodobností znění poslední vůle ovlivnily testátorovy vazby k Betlémské kapli, na což jasně ukazují vybraní poručníci – vedle dvou spoluměšťanů jimi ustanovil Štěpána z Kolína a Jana Husa; AUK, fond Listiny, sign. II/114; Vojtěch Jaromír NOVÁČEK, *Několik listin týkajících se kolleje Karlovy z let 1364–1424*, Věstník Král. české společnosti nauk, Třída filosoficko-historicko-jazykozpytná 1895, s. 20n.

¹²⁴ Obecně jsou měšťané jako fundátoři univerzitních kolejí v tomto období doloženi zcela výjimečně; Astrik L. GABRIEL, *The College System in the Fourteenth-Century Universities*, in: *The Forward Movement of the Fourteenth Century*, red. Francis Lee Utley, Ohio 1961, s. 85. Výrazně se měšťané sice podíleli na založení cambridgské *Corpus Christi College* v roce 1352, nicméně patronem byl zvolen hrabě z Lancasteru, jenž získal souhlas Edvarda III. s fundací (mj. viz Catherine P. HALL, *The Guild of Corpus Christi and the Foundation of Corpus Christi College: an Investigation of the Documents*, in: *Medieval Cambridge: Essays on the Pre-reformation University*, red. Patrick Zutshi, Cambridge 1993, s. 65–92). Čistě měšťanské studentské nadace je tak možno doložit až ze druhé poloviny 15. století při vídeňské univerzitě, viz alespoň *Die Stiftbriefe der an der k. k. Universität Wien bestehenden Stipendien-Stiftungen*, Karl Schrauf (ed.), Wien 1895, s. 225–230; Karl SCHRAUF, *Zur Geschichte der Studentenhäuser an der Wiener Universität während des ersten Jahrhunderts ihres Bestehens*, Mitteilungen der Gesellschaft für deutsche Erziehungs- und Schulgeschichte 5, 1895, s. 19–22; Richard PERGER, *Universitätsgebäude und Bursen vor 1623*, in: *Das Alte Universitätsviertel in Wien, 1385–1985*, Günther Hamann – Kurt Mühlberger – Franz Skacel (ed.), Wien 1985 (= Schriften des Archivs der Universität Wien 2), s. 90; Kurt MÜHLBERGER, *Wiener Studentenbursen und Kodreien im Wandel vom 15. zum 16. Jahrhundert*, in: *Aspekte der Bildungs- und Universitätsgeschichte. 16. bis 19. Jahrhundert*, Kurt Mühlberger – Thomas Maisel (ed.), Wien 1993 (= Schriften des

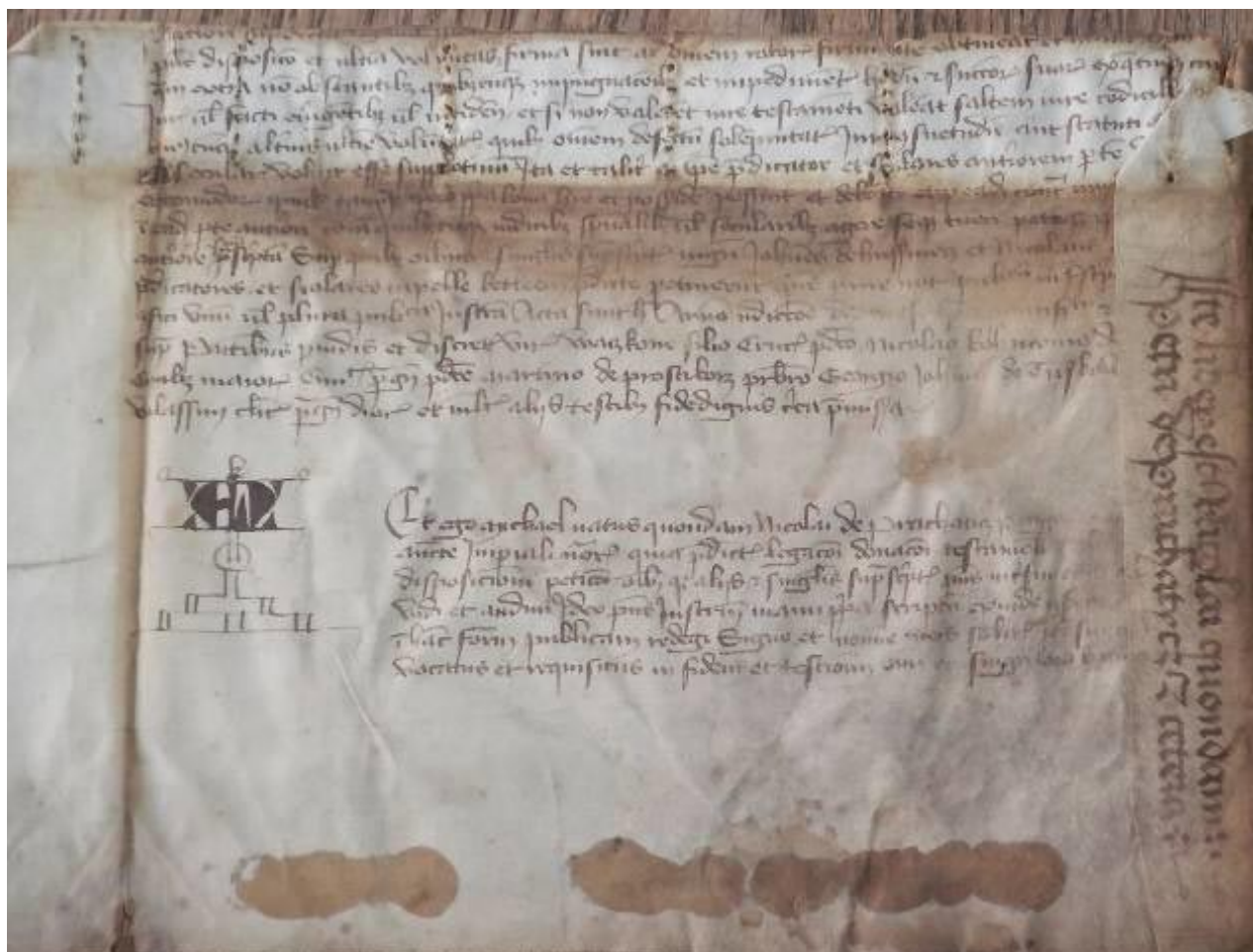

Obr. 1 Vikář in spiritualibus pražského arcibiskupa Jan z Pomuku dosvědčuje ustanovení kramáře Kříže, která se týkají zejména užívání jednotlivých místností kaplany Betlémské kaple a scholáry při svatostánku (22. 5. 1391, Praha); AUK, fond Listiny, sign. I/26

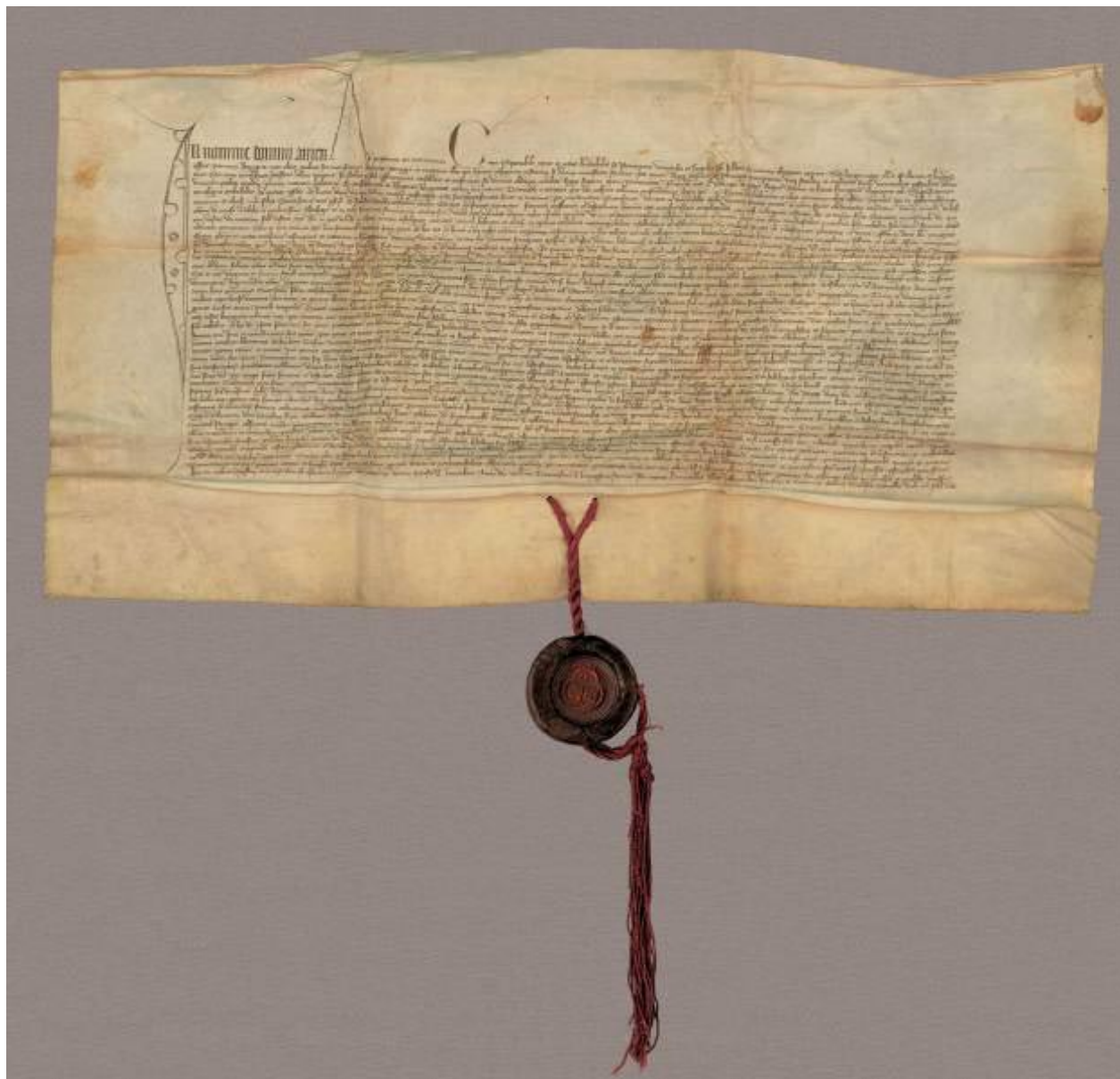
Archivs der Universität Wien 7), s. 180–182; IDEM, *Die Gemeinde der Lehrer und Schüler – Alma Mater Rudolphina*, in: Wien: Von den Anfängen bis zur ersten Wiener Türkenbelagerung (1529), Peter Csendes – Ferdinand Oppl (ed.), Wien – Köln – Weimar 2001, s. 385–388.

Obr. 2 Betlémská kaple a její okolí (1729); AHMP, fond Sbírka fotografií,
sign. XI 107, detail

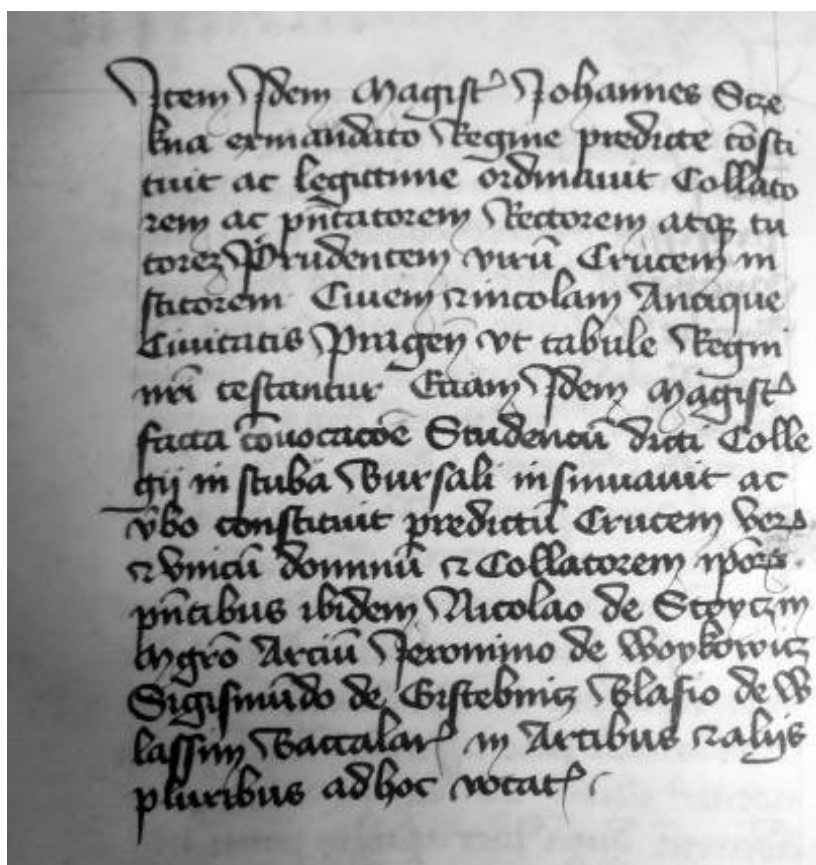
Obr. 3 Zlomek kšaftu kramáře Kříže, v němž odkázal část svého domu při Betlémské kapli tamějším scholárům a kazateli (1412); NK ČR, sign. XXIV A 281

Obr. 4 Polská královna Hedvika zakládá se souhlasem Václava IV. v Praze Litevskou kolej
(10. 11. 1397, Krakov); AUK, fond Listiny, sign. II/44

Obr. 5 Vesnice koleje Královny Hedviky (k roku 1403)

Obr. 6 Záznam knihy statut o ustanovení kramáře Kříže správcem Litevské koleje;
NA, fond APA, inv. č. 1199, sign. B 2/12, fol. 2v

Student colleges of the University of Prague and the Old Town burgher Kříž

Based on the preserved sources, the study attempted to clarify some of the circumstances connected with the foundation and operation of the Nazareth College and the College of Queen Hedwig, particularly then the role of the merchant Kříž in their establishment. This wealthy Old Town burgher donated the plot and spaces for Bethlehem Chapel in 1391. Poor students of theology already figure in the foundation deed of this sanctuary intended for preaching in Czech, which was issued by the knight John of Mühlheim on 24 May 1391. According to the document, after the acquisition of the financing for the clergy of the chapel, five three-scores of the other rents gained in the future were to ensure the studies of one poor boy, who was to study theology. His selection and the obligation connected with the grant became the responsibility of the administrator of Bethlehem Chapel and three of the Czech masters of Charles College, who after all participated also in the selection of the parish priest there.

Within the study, the ecclesiastical benefices at Bethlehem Chapel established by Kříž were investigated, which the already mentioned foundation deed allowed him to do. In the sources, its altar server Matthias (Matěj) of Tučapy is thus proved for the first time for 1393 and 16 years later also its preacher (Stephan of Palecz /Štěpán of Pálec/ is explicitly labelled as such, but Nicholas /Mikuláš/ of Miličín became that already in 1411). The merchant also tried to bring control over the Bethlehem students into his own hands, because in the record of the sale of the annual rents in Drachkov into the land tables he pressed through the stipulation that after the death of the purchasers they would be acquired by the Bethlehem scholars, whom he would choose himself. Only after Kříž's demise was the right to determine the recipients of bequeathed funds to shift to the three masters-seniors of the Czech Nation. He assured the students at Bethlehem Chapel also in his own testament, in which he willed part of a residential complex in the immediate vicinity of the mentioned chapel to them and further also both preachers at Bethlehem Chapel. His son Wenceslas had the complex signed over in their favour in 1419. The complex was first labelled as the Nazareth College in 1422. The

preacher at Bethlehem Chapel represented its interest repeatedly afterwards until 1531. Still at the beginning of the 1480s, Kříž's granddaughter Anna remembered the Nazareth College in her will.

The merchant Kříž significantly participated also in the establishment of another student college, the creation of which was initiated by the Polish queen Hedwig, who in 1397 acquired the consent of King of Bohemia Wenceslas IV and then issued a foundation deed, according to which the college was to be used particularly by Lithuanian scholars-Christians. The burgher became one of three procurers of the foundation and was entrusted with the purchase of annual rents at free estates. He achieved this thanks to his contacts with Master John Štěkna, who after leaving Prague for Cracow in the mid-1390s became the chaplain of the Polish queen. In 1403, Kříž then had signed over in favour of his mother the rents acquired with the provision that after her demise they were to be assumed by the mentioned master. Only after that they should be used to benefit the students who still lived in a rented house. Sometime afterwards, Kříž was publically made the procurer of the college by Master Štěkna. In this capacity, he issued the statutes. Previous researchers usually reported the year of their creation as 1411, but an analysis of the preserved texts has shifted the date of their issuance (it was apparently written between 1403 and 1407).

In the statutes of the College of Queen Hedwig (also labelled as Lithuanian or Jerusalem), there is already no mention of the original intention for Lithuanian scholars. In them, Kříž promoted the connection to Bethlehem Chapel and his own family. The residents of the college were obliged to participate in religious services in the mentioned chapel. The merchant further designated that he himself or his heir would select the recipient of support in cooperation with the Bethlehem preacher set by them and also complement the statutes. The Kříž's mentioned wish was fulfilled for a short time after his death, because his son Wenceslas is subsequently proved as the defender of the Collegium Reginae. However, the next generation already had no influence on the operations of the college. It was still possible to prove that the role of the merchant Kříž in assuring the two student colleges of the University of Prague was crucial, although he partially remained intentionally in the background. Moreover, the situation here clearly contrasts with the state at that time in other European lands, in which the founders of

Mlada HOLÁ

colleges mainly came from the members of the ruling dynasties, the nobility or the graduates of higher education.

PROSTOR A VYPRÁVĚNÍ

Narativní strategie středověkého cestopisu*

Vojtěch B A Ž A N T

Space and narration. Narrative strategies in medieval travel writing. The study deals with an analysis of the 15th century Czech travel writings. First part is focused on narrative strategies of autobiographical travel writing and the relationship between narrator and reader model is studied. Second part of the study looks into the narrative and cultural contexts of the frame stories and anecdotes included into travel writings. Their function in a travelogue conception just as their role in the local identities is examined. These stories are an important instrument as they enable both the traveller to understand the region he visited and the travel writer to relate his experience.

Key words: Travel writing, 15th Century, Narrative Strategies, Representation of Space, Cultural Memory, Verona, Mediterranean Sea, Santiago de Compostela, Joan of Arc, Konstanz, Lusignan, Reims

Překlad Mandevillova cestopisu podnítil Otu z Diemeringu k následující úvaze, kterou převzal i Vavřinec z Březové, když cestopis překládal do češtiny: „*A ktož kromě svého narození země nebýval jest, ten mní svú zemi nejlepší; však ktožkolivěk jeden takově vzchován bude, že nikda dále nebýval, slyší však rád o cizích zemích, a co tu slyší divného, jenž jest neznámé, to by rád opatřil. A protož, kdož vysoké myslí jest, ten nemá dosti na jediné samé zemi známosti.*“¹ Vlastně tak vystihl některé podstatné kulturní představy spjaté s cestováním ve středověku, jež se odrazily také v cestopisném žánru.² Podobná prohlášení ve středověkých cestopisech nejsou žádnou výjimkou; poutník do Svaté země Jan Adorno tvrdí, že někteří lidé si dokonce

---

* Text vychází z diplomové práce *Vnímání prostoru v českých cestopisech 15. století* obhájené v roce 2012 na ÚČD FF UK v Praze. Do této studie mohl být přepracován díky podpoře projektu GAUK č. 24213 (Vnímání národnostních rozdílů ve vztahu k českým zemím během pozdního středověku – české země jako exemplum?) realizovaného na FF UK v Praze.

¹ František ŠIMEK (ed.), *Cestopis tzv. Mandevilla*, Praha 1963, s. 22.

² Podrobnou definici cestopisu viz Dagmar MOCNÁ – Josef PETERKA, *Encyklopedie literárních žánrů*, Praha – Litomyšl 2004, s. 75n.

myslí, že neexistuje jiná vlast než ta jejich, a litomyšlský cestovatel Martin Kabátník poukazuje na to, že každý chová téměř v posvátné úctě vlastní zemi.³ Cestovatel se mohl díky své osobní zkušenosti, zdůrazněné především motivem očitého svědectví, těšit zvláštní autoritě. Právě z ní může autor cestopisu těžit a založit na ní své vyprávěcí strategie.⁴

V první části této studie zkoumám postavení vypravěče v textu cestopisu a jeho vyprávěcí perspektivu. S touto otázkou úzce souvisí problematika čtenáře, pro nějž je vyprávění určeno a jehož vnímání je zprostředkováním vyprávění ovlivněno. Ve druhé části je analyzována obsahová stránka cestopisu. Epizodické příběhy, kterých je každý cestopis plný, jsou cenným materiálem pro studium kulturní paměti. V této části se zaměřuji na proces, jímž si cestovatel urovnává známé a osvojuje neznámé, což úzce souvisí s autorskými motivacemi cestopisného žánru. Zároveň zde cestopis nahlížím jako médium kulturní paměti. Základní otázky této studie jsou následující: Jakou roli sehraává vypravěč v narativní struktuře cestopisu? Jakým způsobem postavení vypravěče ovlivňuje vnímání čtenáře? Dále pak, jak se ve výstavbě cestopisného vyprávění projevují kulturní paměti cestopisce i dalších aktérů cestopisu?

Pramennou základnu tvoří soubor cestopisů českého původu z druhé poloviny 15. století.⁵ Nejznámějším je nepochybně vyprávění o cestě Lva z Rožmitálu, jehož autorem je Václav Šašek z Bírkova, k němuž by v cestopisné typologii⁶ mohl patřit deník panoše Jaroslava popisující cestu poselstva k francouzskému králi roku 1464.⁷

³ Vojtěch BAŽANT – Jaroslav SVÁTEK, *Les récits de voyage médiévaux originaires de Bohême: produit d'une société confessionnalisée?*, *Médiévales* 67, 2014, s. 104–105.

⁴ Tomuto tématu se rozsáhle věnovala především Nicole CHAREYRON, *Éthique et esthétique du récit de voyage à la fin du Moyen Âge*, Paris 2013.

⁵ Souhrnně k českým středověkým cestopisům viz V. BAŽANT – J. SVÁTEK, *Les récits de voyage médiévaux originaires de Bohême*.

⁶ Jean RICHARD, *Les récits de voyages et de pèlerinages*, Turnhout 1996.

⁷ *Deník panoše Jaroslava*, in: Ve službách Jiříka krále: deníky panoše Jaroslava a Václava Šaška z Bírkova, Bohumil Mathesius – Rudolf Urbánek (ed.), Praha 1940, s. 1–30; *Deník Václava Šaška z Bírkova*, in: Ibidem, s. 31–184; Michaela MALANÍKOVÁ, *Ke vzniku cestopisu Václava Šaška z Bírkova a možností jeho interpretace*, *Studia Historica Brunensia* 55, 2008, s. 21–33; Françoise MICHAUD-FRÉJAVILLE, *Le voyage du seigneur Léon de Rozmital en occident, un apprentissage?*, in: *Voyages et voyageurs au Moyen âge*, Paris 1996, s. 31–51; Éloïse ADDE – Martin NEJEDLÝ, *Le Journal de l'ambassade tchèque en France en 1464 par l'écuyer Jaroslav*, *Annuaire-Bulletin de la Société de l'Histoire de France* 2009, Paris 2012, s. 53–117; Bohdan

Další kategorii tvoří poutnické cestopisy do Svaté země. Nejstarší je vyprávění utrakvistického kněze Martina Křivoústého,⁸ který podobně jako litomyšlský český bratr Martin Kabátník⁹ nebyl jen poutníkem k Božímu hrobu, nýbrž také hledal ve Svaté zemi pozůstatky původní apoštolské církve.¹⁰ O své pouti do Jeruzaléma vypráví také Jan Hasištejnský z Lobkovic, jehož cesta představuje nejběžnější formu pouti do Svaté země na konci středověku.¹¹ Konečně sem patří také autorská adaptace Breydenbachova cestopisu *Traktát o zemi svaté*¹² a odpustkový seznam z pouti Jindřicha ze Stráže.¹³

MAŁYSZ, *Najstarsza czeska relacja podróżnicza. Poselstwo Jerzego z Podiebradów do Francji w roku 1464 w świetle dziennika Jarosława*, Czeski Cieszyn 2004.

⁸ Jaroslav KOLÁR, *České znění Cesty do Jeruzaléma Martina Křivoústého*, Strahovská knihovna 18–19, 1983–4, s. 67–95.

⁹ *Martina Kabátníka Cesta z Čech do Jerusalema a Kaira r. 1491–92*, Justin V. Prášek (ed.), Praha 1894; Naděžda KVÍTKOVÁ, *Jazyková stránka cestopisu Martina Kabátníka*, in: *Cesty a cestování v jazyce a literatuře*, Dobrava Moldanová (ed.), Ústí nad Labem 1995, s. 78–83; Petr CHARVÁT, „*Můřeníni, Arabi, pohané a Martin Kabátník z Litomyšle*“, Sborník prací ze společenských a přírodních věd pro okres Svitavy 3, 1999, s. 13–29.

¹⁰ Bohdan MAŁYSZ, *Problematika wyznaniowa w relacjach Czechów podróżujących na bliski wschód w II połowie XV wieku*, in: Portolana. Religie świata śródziemnomorskiego, Danuta Quirini-Popławska (ed.), Kraków 2006, s. 211–222.

¹¹ *Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu*, Ferdinand Strejček (ed.), Praha 1902; Stanislav SOUČEK, *A Czech Nobleman's Pilgrimage to the Holy Land: 1493*, Journal of Turkish Studies 8, 1984, s. 233–240; Petr HLAVÁČEK, *Nový Jeruzalém? Spirituální rozměr kadaňské rezidence Jana Hasištejnského z Lobkovic (†1517)*, in: *Dvory a rezidence ve středověku*, Dana Dvořáčková-Malá (ed.), Praha 2006, s. 237–271; Olivier MARIN, *Le péril turc au miroir du Pèlerinage au Saint-Sépulcre de Jean Hasištejnský de Lobkovice (1493)*, in: *La noblesse et la croisade à la fin du Moyen Âge*, Martin Nejedly – Jaroslav Svátek (edd.), Toulouse 2009, s. 233–253; zkrácená česká mutace: IDEM, *Obraz turecké hrozby v díle „Putování k svatému hrobu“ od Jana Hasištejnského z Lobkovic (1493)*, in: *Křížové výpravy v pozdním středověku*, Pavel Soukup – Jaroslav Svátek (edd.), Praha 2010, s. 138–154; Nicole CHAREYRON, *Les pèlerins de Jérusalem au Moyen Âge*, Paris 2000; Jaroslav SVÁTEK, *Discours et récits de noble voyageurs à la fin du Moyen Âge* [disertační práce], Praha – Lille 2012; IDEM, *Cestopis jako prostředek ke spáse? Poutnické itineráře a odpustkové seznamy do Svaté země ze střední Evropy (14. – 15. století)*, in: *Fenomén cestopisu v literaturách střední Evropy*, Jiří Hrabal (ed.), v tisku; Vojtěch BAŽANT, *Prostor Svaté země v českých cestopisech 15. století*, in: *Fenomén cestopisu v literaturách střední Evropy*, v tisku.

¹² Knihovna Národního muzea 25 8 E; Královská kanonie premonstrátů na Strahově, DR IV 37/e; Ludmila KOUTNÍKOVÁ, *Český prvotisk „Traktát o zemi svaté“*, Časopis čs. knihovníků

S tímto dělením pracuji i dále. Pokud zde hovořím o poutnických cestopisech, všechny zde zmíněné jsou relacemi o cestě k Božímu hrobu v Jeruzalémě. Pouť v nich hraje ústřední roli, vše ostatní je jí podřízeno.¹⁴ Cestopis Šáška z Bírkova sice také nese poutnické rysy (koneckonců hlavním cílem bylo Santiago de Compostela), cesta Lva z Rožmitálu je však prezentována především jako „rytířská jízda“, čemuž odpovídá i způsob vyprávění. Zbožný rozměr nicméně z cestopisu vydělit nelze. K Šáškovu cestopisu řadím deník panoše Jaroslava, a to především proto, že ve výstavbě vyprávění jsou si mnohdy podobné. Ostatně i cestovatelské motivace obou autorů vycházejí ze snah Jiřího z Poděbrad napravit špatnou pověst Čechů v Evropě.

Cestopis jako vyprávěcí forma

Cestopis obecně lze dát do souvislosti s oblíbeným literárním a vůbec vyprávěcím motivem hrdiny na cestě.¹⁵ Cesta je mnohdy chápána nejen jako nástroj osobnostního vývoje a zrání (cesta na zkušenou; cestopis Šáška z Bírkova nese mnohé rysy iniciační cesty), ale dokonce jako metafora lidského života (to se odráží především v poutnických cestopisech do Svaté země, které kladou důraz především na jednosměrnou cestu *tam*; život vede k Bohu a stejně tak fyzická cesta do Jeruzaléma).¹⁶

Kromě samotné cesty je cestopis také prostorem pro dílčí epizody, rámcové příběhy, vzpomínky a lokální vyprávění, jimž bude věnována pozornost ve druhé

III, 1924, s. 191–196; Vojtěch SOKOL, *Život Mohamedův z r. 1498 a jeho předloha*, LF 50, 1953, s. 35–42.

¹³ J. SVÁTEK, *Cestopis jako prostředek ke spáse*, passim.

¹⁴ Sporný je v tomto smyslu cestopis Martina Kabátníka, jehož primární motivací bylo najít pozůstatky prvotní církve a poutnickou motivaci neformuluje tak explicitně. Nejen ve Svaté zemi se však podřizuje poutnickému narativu.

¹⁵ „Příběh poutníka je orální forma zastoupená ve všech kulturách.“ Robert SCHOLLES – Robert KELLOGG, *Povaha vyprávění*, Brno 2002, s. 75; „Lze říci, že putování v různých variantách je jedním z nejfrekventovanějších kompozičních principů středověké zábavné prózy.“ Jaroslav KOLÁR – Milada NEDVĚDOVÁ (edd.), *Próza českého středověku*, s. 17; Eduard PETRŮ, *Cesta jako klíčový motiv ve starší slovanské literatuře*, *Slavia* 64, 1995, s. 125–131.

¹⁶ Donald R. HOWARD, *Writers and Pilgrims. Medieval Pilgrimage Narratives and Their Posterity*, Berkeley, Los Angeles, London 1980, s. 6–7.

části této studie.¹⁷ Tento epizodický charakter, zdánlivě spojující nesouvislé, vyjadřuje především mnohovrstevnatost cestovatelova poznávání neznámého a konfrontování apriorních představ se zažitou zkušeností. Stejně tak je cestopis platformou pro cestopisce, který *ex post* rozvažuje svou zkušenost a přetváří ji do vyprávěcí formy. Skrze psaní formuluje i vlastní představy o sobě samotném.¹⁸ K vlastní osobě, své zkušenosti a autenticitě očitého svědectví se totiž cestopisec při vyprávění stále znovu vrací. Protože s cestopisem je nutné pracovat právě jako s vyprávěcí reprezentací, analyzují narativní strategie, k nimž se cestopisec uchyluje, aby byl schopen efektivněji své sdělení předložit čtenáři.¹⁹

Poutě do Svaté země

Pokud budu české středověké cestopisy třídit podle naratologických kritérií, vytvoří poutnické cestopisy pozoruhodně kompaktní celek. Cestovatel, který se rozhodne po letech vyprávět o putování sepsáním svých příhod, se dostává do psychologického odstupu od svého zážitku.²⁰ Tento odstup umožňuje autorovi pečlivě promýšlet své vyprávění. Vzpomínání a třídění zážitků je místem paměti cesto-

---

¹⁷ „Cestopisy z období pozdního středověku a renesance [jsou] jen málokdy, pokud vůbec, zajímavé na úrovni uceleného vyprávění a teleologického plánu. Jsou však strhující na úrovni anekdot.“ Stephen GREENBLATT, *Podivuhodná vlastnictví. Zázraky Nového světa*, Praha 2004, s. 12.

¹⁸ Nejvýraznějším příkladem využití cestopisu pro prezentaci vlastní osoby je nepochybně cestopis Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdržic. Marie KOLDINSKÁ, *Intelektuál Kryštof Harant a jeho literární dílo jako prostředek sebe prezentace*, HOP 1, 2009, s. 69–76.

¹⁹ Jako nejvhodnější teoretické východisko se zde jeví naratologie, totiž strukturní analýza vyprávění. Hlavním analyzovaným motivem zde bude postavení vypravěče. Franz STANZEL, *Teorie vyprávění*, Praha 1988. Hlavním důvodem využití této teorie je především fakt, že Stanzelův přístup zakládal širší naratologické povědomí v českém kulturním prostoru. Srov. Tomáš KUBÍČEK – Jiří HRABAL – Petr A. BÍLEK, *Naratologie. Strukturní analýza vyprávění*, Praha 2014, s. 9–10. Stanzel se jeví jako vhodný autor pro analýzu cestopisu také pro nové zhodnocení vyprávěcích forem ich- a er-formy. Ibidem, s. 127. Jane P. TOMPKINS (ed.), *Reader-Response Criticism. From Formalism to Post-Structuralism*, Baltimore-London 1980; *Čtenář jako výzva. Výbor prací kostnické školy recepční estetiky*, Miloš Sedmidubský – Miroslav Červenka – Ivana Vízdalová (ed.), Brno 2001.

²⁰ Stanzel se s podobným problémem vypořádává v případě epistolárních a deníkových románů. F. STANZEL, *Teorie vyprávění*, s. 251.

pisce, jež produkuje hodnotící soudy, je závěrečnou rozvahou. Jak jsem již naznačil, poutnická vzpomínka zde má výsadní postavení. Pouť často nekončila návštěvou svatého místa ani návratem domů, mnohdy byla živá dál, stala se součástí poutníkovy identity a také sepsání cestopisu s tímto rozvojem vlastní osobnosti souviselo.

U dvou cestopisů jsou známy některé okolnosti jejich vzniku a lze je použít jako příklady. Jan Hasištejnský dopisoval své vyprávění o pouti z roku 1493 nejspíše až v roce 1505.²¹ Je evidentní, že putování k Božímu hrobu mělo v Janově životě zásadní roli. Vypravěčský akt, totiž sepsání cestopisu, je zakončen rozsáhlým bilančováním cesty. Jan zpětně hodnotil vzdálenosti z Kadaně až do Jeruzaléma, vzpomněl všechny další účastníky pouti, shrnul polohu Svaté země a Jeruzaléma a dlouze líčil tamější politické poměry a mocenské struktury, stejně jako věroučné principy islámu. Na první pohled nepatřičný přípisek o vojenské porážce Benátčanů a soupisu občanů města je důkazem vytrvalého zájmu o cizí země, s nimiž byl spjat Janův osud.²² Hasištejnský zprávu totiž dopsal o další čtyři roky později, roku 1509. Také Janův náhrobek a specifické rysy františkánské spirituality v rodinné reprezentaci odkazují zpět k jeho pouti. Samotný cestopis ovšem s největší pravděpodobností nebyl dále šířen a snad jej můžeme chápat spíše jako prvek Janovy osobní identity.²³ Přesto se zbožná cesta zástavního pána Kadaně udržela v městské kolektivní paměti jako důležitý prvek místního sebevědomí. Byla připomínána při náboženských procesích, která vedla od radnice k františkánskému klášteru – podle tradice cesta odpovídala vzdálenosti od Pilátova domu na horu Kalvárii, již údajně sám Jan Hasištejnský změřil ve Svaté zemi.²⁴

Negramotný cestovatel po Svaté zemi a Egyptě Martin Kabátník sice sám nepsal vyprávění o svých cestách, ale nadiktoval je litoměřickému písaři Adamu Bakaláři někdy kolem roku 1500, tedy asi osm let po své cestě. Ten také později

---

²¹ Ferdinand STREJČEK, *Jan Hasištejnský z Lobkovic*, in: *Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování k Svatému hrobu*, s. XXI.

²² *Ibidem*, s. 98–110. Jan již před svou poutí cestoval jako královský vyslanec, F. STREJČEK, *Jan Hasištejnský z Lobkovic*, s. X.

²³ *Ibidem*, s. XXII.

²⁴ Petr HLAVÁČEK, *Nový Jeruzalém? Spirituální rozměr kadaňské rezidence Jana Hasištejnského z Lobkowicz (†1517)*, *passim*.

nechal vydat cestopis tiskem, přičemž ve vlastním úvodu doplnil, že Kabátník byl ve městě oblíbeným vypravěčem.²⁵ Také Kabátník na závěr hodnotí cestu, rozdává rady, upozorňuje na nebezpečí a vůbec se po letech zamýšlí nad svou zkušeností.²⁶ Zdůrazňovaná zkušenost z cest dodává hodnotícímu postoji specifickou autoritu toho, kdo popisované věci viděl na vlastní oči. Navíc jsou tyto závěrečné rady jakousi kompoziční pointou vyprávění, díky kterému se posiluje metaforický význam cesty jako poznávání světa i sebe sama. Cena této vážnosti cestovatele narůstá díky tomu, že své zkušenosti přímo směřují ke čtenáři. Kabátník se obrací na každého, „*kdož by chtěl do Jeruzaléma jíti anebo do Egypta*“,²⁷ aby následoval doporučení, která plynou z vlastní zkušenosti ostříleného cestovatele. Vypravěčské Já v cestopisech bylo i nadále spojováno s autory děl, a tedy i s jejich autoritou. V Kadani se udržela dlouhá vzpomínková tradice Janovy pouti a Adam Bakalář zase všechny čtenáře ještě na konci třetí dekády 16. století v úvodu k prvnímu tisku cesty Martina Kabátníka upomíná na jeho osobnost, která prý byla stále v živé paměti městské komunity.²⁸

Devadesátá léta 15. století byla na cestopisy v českých zemích zvlášť plodná. Do roku 1490 byl přeložen do češtiny cestopis Martina Křivoústého, který již měl v Čechách rukopisnou tradici.²⁹ Již zmíněné texty doplňuje ještě inkunábule z roku 1498 nazvaná *Traktát o zemi svaté*, adaptace Breydenbachova „bestselleru“ *Peregrinatio in terram sanctam* upravující původní text pro potřeby konfesně rozdělené české společnosti, přičemž *Traktát* byl vytištěn v Plzni spolu s *Životem Mohamedovým*.³⁰ Plzeňský tiskař Mikuláš Bakalář vydal po roce 1500 také překlad *Spisu o nových zemích a o novém světě zvláště Ameriga Vespucciho*³¹ a Mandevillův

²⁵ *Martina Kabátníka Cesta*, s. 1–2. S tím souvisí také charakter vyprávění na mnohých místech připomínající spíše zápis orálního podání než literaturu. Srov. N. KVÍTKOVÁ, *Jazyková stránka cestopisu Martina Kabátníka*, s. 78–83.

²⁶ *Martina Kabátníka Cesta*, s. 36–37.

²⁷ *Ibidem*, s. 36.

²⁸ *Ibidem*, s. 2.

²⁹ J. KOLÁR, *České znění cesty Martina Křivoústého*, s. 67–72.

³⁰ V. BAŽANT – J. SVÁTEK, *Les récits de voyage médiévaux originaires de Bohême*, s. 111n.

³¹ Pravoslav KNEIDL (ed.), *Spis o nových zemích a o Novém světě. Faksimile a výklad plzeňského tisku Mikuláše Bakaláře z roku 1506*, Praha 1981.

cestopis.³² Podobně jako u Jana Hasištejnského a Martina Kabátníka, i *Traktátem o zemi svaté* prolíná neustálá přítomnost poutníka a jeho společníků (*šli jsme, ukázali nám, jeli jsme, viděli jsme* atp.). Přesto v nich autorita očitého svědka není rozpracována tak jako v pečlivé závěrečné rozvaze Jana Hasištejnského, ani tak intenzivně zaměřena na čtenáře jako u Kabátníka. Křivoústý zakončuje své vyprávění sice emočním, ale pouze stručným „*a potom domův, totižto do Čech. Amen.*“³³ *Traktát o zemi svaté* pak hodnotící závěr zcela postrádá. Nicméně zkušenosti poutníků mají i zde svůj význam a nabývají na hodnotě díky rozsáhlému připomenutí motivací k pouti do Svaté země, jako v případě *Traktátu o zemi svaté*.³⁴ Křivoústý svůj incipit uzavírá slovy: „*Třetí pak bude vypsaná země Svatá, totiž země zaslíbená potad, pokudž o té mně vědomo jest očitě.*“³⁵ *Traktát o zemi svaté* pak upřesňuje návodný smysl textu: „*Když poutníci chtějíc se plaviti do té země svaté.*“³⁶

Autorita očitého svědectví je konstitutivním prvkem cestopisu. Na jedné straně zdůrazňuje autobiografičnost a *pravdivost* vyprávění, na straně druhé posiluje váhu té výpovědi, která je přímo směřována ke čtenáři.³⁷ Nejvýraznější je v tomto smyslu právě Kabátníkův závěr. Vynikajícím příkladem pro demonstraci tohoto vyprávěcího nástroje je fikční cestopis. Český překlad Mandevillova vyprávění založený na německé verzi v samotném úvodu zdůrazňuje „*A jest to celá pravda, jakož jest on svýma očima spatřil a od jistých lidí také slýchal etc.*“³⁸ A také vypravěč Mandevillova cestopisu opakuje, že tu kterou věc viděl na vlastní oči, přičemž zároveň přiznává, že některé historky jen převypravuje a nemůže je potvrdit vlastním svě-

³² A. SCHEINOSTOVÁ, *Stvoření místa ve středověkém cestopise*, s. 150.

³³ *České znění Cesty Martina Křivoústého*, s. 89.

³⁴ „*Léta od porodu panenského 1482 v pondělí dne šestého měsíce máje, my, Mikuláš kanovník řezenský, a Jan měšťtín norimberský, vyjeli jsme z Norimberka ve jménu božím tím úmyslem prostě pro milého Boha a spasení naší duše a pro žádnú marnú chlúbu ani z které všetečnosti, abychom ohledali svatá místa a zvláště ty místa a krajiny, v nichž pan Ježíš ve svém svatém člověčenství obyt měl a divy činil a potom veliké a ukrutné muky trpěl a umříti pro naše spasení ráčil.*“, *Traktát o zemi svaté*, Knihovna Národního Muzea, 25 E 8, fol. 1v.

³⁵ *České znění Cesty Martina Křivoústého*, s. 75.

³⁶ *Traktát o zemi svaté*, fol. 1r.

³⁷ Ibidem, s. 165: „*Myslím, že se to pravdě nepřičí.*“ *Deník Václava Šáska z Bírkova*, s. 42: „*V tom mi jistě každý, kdo jej viděl, dá za pravdu.*“

³⁸ *Cestopis tzv. Mandevilla*, s. 21.

dectvím. Podobně na čtenáře působí i Kabátník a posiluje tak pravdivost výpovědi: „Opět se mi ta věc nepodobná zdála, i ptal sem se nejednoho na tu věc a každý mi jest tak pravil jako ten první.“³⁹ Kabátník nejprve nechtěl uvěřit podivným příběhům: „a potom sem sám více viděl. A protož ještě mnohé věci níže jsem psáti kázal, než jest vskutku shledáno. A mnoho jest, co jsem viděl nepodobného.“⁴⁰ Pro středověkou kulturu je obvyklý důraz na motiv vlastního zraku, který má mnohem působivější význam pro vyprávěcí autoritu než například sluch.⁴¹ Vyprávěcí autorita cestopisce pramení právě z faktu, že on sám měl být přímým svědkem toho, o čem vypráví. To platí pro panoše Jaroslava, člena diplomatického poselstva, stejně jako pro Johna Mandevilla, imaginárního cestovatele. Vypravěčská strategie a autorita očitého svědka nabádá čtenáře uvěřit i vyprávění o lidech s psími hlavami.⁴² Snaha o jednotu autora a vypravěče navíc chce smazat ironickou mezeru, která při jejich vzdálení v problematice očitého svědectví nastává.⁴³ S principem autority očitého svědectví souvisí také časté hyperboly Šaška z Bírкова.⁴⁴ Záměrné zveličování významů zážitků totiž bylo vždy založeno na Šaškově argumentaci vlastní zkušeností.

Způsob, jakým jsou v poutnických cestopisech prezentovány zkušenosti cestovatele, je možné označit jako tzv. vyprávěcí situaci ich-formy. Jde o jednu ze tří typických vyprávěcích situací, na jejichž konceptualizaci založil svou teorii vyprávění Franz Stanzel. Ich-forma znamená, že vypravěč splývá s hlavní postavou příběhu a vyprávění je tedy zprostředkováno vnitřní perspektivou vypravěče.⁴⁵ Vy-

³⁹ Martina Kabátníka *Cesta*, s. 24.

⁴⁰ Ibidem, s. 28. Podobně také „pokudž o té mně vědomo jest očitě.“, *České znění Cesty Martina Křivoústého*, s. 75.

⁴¹ A to napříč žánry. Naposledy tento fenomén připomenul Vladimír POLÁCH, *Historie o starých norských králích. Středověké Norsko a Skandinávie v kronice mnicha Theodorika*, České Budějovice 2014, s. 187.

⁴² Alena SCHEINOSTOVÁ, *Stvoření místa ve středověkém cestopise (Cestopis tzv. Mandevilla)*, ČL 52, 2004, s. 153–157.

⁴³ Srov. R. SCHOLLES – R. KELLOGG, *Povaha vyprávění*, s. 250–259.

⁴⁴ Např. „Nikde na světě se mi od toho dne, kdy jsme odjeli z vlasti, nenaskytlo viděti“, *Deník Václava Šaška z Bírкова*, s. 76; „A ničemu jsme se nedivili tak velice“, Ibidem, s. 92.

⁴⁵ Právě vnitřní perspektivou se liší od tzv. autorské vyprávěcí situace, kde vypravěč stojí mimo svět postav vyprávěného příběhu a kde můžeme narazit například na vypravěčovu vševědoucnost, již zakládá právě vnější perspektiva. F. STANZEL, *Teorie vyprávění*, s. 12–13.

právěcí situace ich-formy v cestopisech dominuje, zároveň je ovšem produktivní přemýšlet o cestopisných textech v kontextu personální vyprávěcí situace, s níž vyprávěcí situace ich-formy sdílí hledisko vnitřní perspektivy. Hlavním charakteristickým znakem personální vyprávěcí situace je postava reflektora, který nahrazuje vypravěče. Tento koncept napomáhá chápat formu, s níž se na čtenáře obrací cestopisy Václava Šaška z Bířkova a panoše Jaroslava.

Cesty na západ

Reflektor, jenž zprostředkovává vyprávění, je jednající a hodnotící postavou příběhu, nehovoří ovšem jako jiní vypravěči přímo ke čtenáři. Reflektor *nevypovídá* a navozuje dojem bezprostředního zobrazení.⁴⁶ Pomocí této definice by bylo možné pracovat s vypravěčem v Šaškově a Jaroslavově cestopise. Vypravěč se na čtenáře neobrací, čímž částečně rezignuje na přímý autoritativní postoj vypravěče poutnických cestopisů. Didaktickou rovinu nicméně neztrácí, jejího účinku však dosahuje jinými nástroji.

Vypravěč cestopisu do Svaté země poučuje čtenáře z pozice zkušeného poutníka, který navíc s psychologickým odstupem vypráví o své cestě (čímž vlastně dál buduje svou vlastní identitu). Naproti tomu bezprostřednost Šaška a Jaroslava umožňuje vkládat silné hodnotící postoje. Čtenář se totiž na zobrazovanou skutečnost dívá právě očima reflektora. Vyprávění neukazuje dění a hrdinu Lva samotného, nýbrž je zobrazuje očima vnímající postavy, tedy pozorovanou a hodnocenou.⁴⁷ Vůdce diplomatů Jiřího z Poděbrad, Lev z Rožmitálu, je takovou hlavní postavou prezentovanou z perspektivy postavy reflektora Šaška z Bířkova. Z tohoto pohledu je Lev z Rožmitálu především zkušeným vůdcem družiny, nejen chrabrým a dvorným rytířem, ale do značné míry průvodcem. Tuto část jeho charakteris-

---

⁴⁶ F. STANZEL, *Teorie vyprávění*, s. 13. Srov. také „účast vypravěče v příběhu“ T. KUBÍČEK – J. HRABAL – P. BÍLEK, *Naratologie*, s. 127n.

⁴⁷ F. STANZEL, *Teorie vyprávění*, s. 245.

tiky zdůrazňuje právě přítomnost Šaška z Bírkova, pravé ruky Lva.⁴⁸ Šašek se jeví jako nezkušený mladík, jenž na cestě poznává, učí se a překračuje své osobní hranice.⁴⁹ Jeho iniciační putování je zakončeno pasováním na rytíře, poctou, za níž stál Lev z Rožmitálu a která byla vlastně vyvrcholením nejen Šaškovy cesty, ale také průvodcovské role hlavy družiny. V podobném duchu se nese i vyprávění panoše Jaroslava, dalšího cestovatele spojeného s poselstvy Jiřího z Poděbrad.⁵⁰ Oba jsou součástí svých příběhů a zároveň prostředníky pro zdůraznění role hlavního hrdiny Lva z Rožmitálu a na Blatné, resp. Albrechta Kostky z Postupic a Antonia Mariniho v případě panoše Jaroslava. Cestopis panoše Jaroslava sice neměl takové literární ambice jako cestopis Šaškův (neustále je ovšem nutné mít na paměti, že Šaškův cestopis je známý pouze z latinského překladu druhé poloviny 16. století), perspektiva vyprávění je však Šaškovi velmi blízká a popsané důsledky pro čtenáře principiálně stejné.

Lev je vzorným katolíkem, dvorským rytířem, zbožným poutníkem, statečným dobrodruhem. Tento obraz švagra kališnického krále ani fakt, kdo je autorem takového podání, není na poli historické vědy žádnou novinkou. Je však nezbytné pochopit, jakým způsobem se podařilo vypravěči tuto reprezentaci prosadit, totiž onu vypravěčí bezprostřednost, díky níž mohly být Lvovy přednosti předloženy čtenáři. Příznačné jsou například Lvovy promluvy při ohrožení, kdy svým druhům dodává odvalu a připravuje je na možnost krvavého boje.⁵¹ Jeho vůdcovství čtenář vnímá očima Václava Šaška, jenž je přímým adresátem slov povzbuzení. V těchto momentech je to vypravěč, kdo říká, jaký je hlavní hrdina. Šašek předkládá hodnocení osobnosti Lva z Rožmitálu. V některých případech vypravěči slouží mimo jiné také časté používání nepřímé řeči.⁵² Ta nikdy není autentickým záznamem řečového aktu, spíše ukazuje vnímání reflektora. Čtenář vnímá sub-

⁴⁸ Např. v Bruselu jej doprovází při oficiálních akcích s vévodou a etiketa mu nedovoluje odejít. *Deník Václava Šaška z Bírkova*, s. 54.

⁴⁹ Michaela MALANÍKOVÁ, *Ke vzniku cestopisu Václava Šaška z Bírkova a možnostem jeho interpretace*, *Studia Historica Brunensia* 55, 2008, s. 21–33.

⁵⁰ *Deník panoše Jaroslava*, s. 1–30.

⁵¹ Např. *Deník Václava Šaška z Bírkova*, s. 73.

⁵² K funkci nepřímé řeči srov. např. S. CHATMAN, *Příběh a diskurz*, s. 209n.

ektivní (reflektorův) obraz hrdiny. Prameny pro potvrzení těchto závěrů týkající se konkrétních projevů recepce Šaškova cestopisu ovšem historik postrádá.

Příběh o jízdě Lva z Rožmitálu má ovšem ještě další čtenářskou rovinu. Cestopis lze totiž číst i jako iniciační putování mladého panoše, Šaška, který je doprovázen zkušeným vůdcem, Lvem,⁵³ a jehož cesta na zkušenou končí udělením rytířských ostruh. Na tomto místě se opakuji proto, že tato iniciace je především literární a spíše než o popis životní cesty mladého rytíře jde o vyprávěcí reprezentaci. Nedílnou součástí této narativní strategie je častý Šaškův obdiv uváděný vždy v hyperbolách, které posilují poznávací rovinu cesty.⁵⁴ Starší bádání četlo Šaškovo podivování se doslova a konstruovalo obraz venkovského zemana s minimálním kulturním rozhledem; zjevně zde byla zcela opomíjena literární rovina cestopisu.⁵⁵ Françoise Michaud-Fréjaville hodnotí Šaškův cestopis především z pozice latinského překladu druhé poloviny 16. století, nejstaršího dochovaného textu cestopisu, a v kontextu renesančních šlechtických cest za poznáním.⁵⁶ Cestopis tak mohl být po vzniku latinského překladu čten naprosto odlišně. Zatímco starší čtení může předpokládat reprezentaci křesťanského rytíře a pravověrného katolíka Lva z Rožmitálu, který zastupuje království Jiřího z Poděbrad nařčeného z kacírství, nové čtení snad kladlo důraz na poznávací rovinu cestování. Významu by pak nabývaly Lvovy proslovy vůči panovníkům, v nichž se zříká materiálních darů, prosí o rytířské rady a opakuje, že chce především poznávat jiné kraje a zvyky.

---

⁵³ Právě samotná jména obou postav stojí za povšimnutí. Zatímco Lev z Rožmitálu nese jméno krále zvířat, Šašek (takto zjednodušeně je nejčastěji v deníku uváděn) je nižšího společenského statusu. Nechci říct, že jména jsou dílem autorského záměru, ale ve vyprávěcí strategii mohla sehrát svou roli a dát čtenáři jistý dojem pro vnímání postav.

⁵⁴ Např.: „*ale proč se tak děje jsem nezjistil*“, *Deník Václava Šaška z Bířkova*, s. 35; „*Také toto je hodno zaznamenání*“, *Ibidem*, s. 71; Popř. také zveličování a nadhodnocování zážitků: „*Nikde na světě se mi od toho dne, kdy jsme odjeli z vlasti, nenaskytlo viděti*“, *Ibidem*, s. 76; „*A ničemu jsme se nedivili tak velice*“, *Ibidem*, s. 92.

⁵⁵ Rudolf URBÁNEK, *České cesty na západ a nejstarší dva české cestopisy*, in: *Ve službách Jiříka krále*, s. XLII–XLVII. Šašek přitom byl jistě vzdělaný: Libor PAVERA, *Západní Evropa v cestopisech Václava Šaška z Bířkova a Bedřicha z Donína*, in: *Cesty a cestování v jazyce a literatuře*, s. 100.

⁵⁶ Françoise MICHAUD-FRÉJAVILLE, *Le voyage du seigneur Léon de Rozmital en occident, un apprentissage?*, in: *Voyages et voyageurs au Moyen âge*, Paris 1996, s. 31–51.

A právě v této souvislosti nabývá i Šaškova linie čtenářské atraktivity. Takové druhé čtení ovšem není rozhodně v prvním plánu (reflektor Šašek soustředí čtenářovu pozornost na hlavního hrdinu Lva z Rožmitálu) a je možné teprve při citlivějším vnímání osoby vypravěče nebo právě v novém společenském kontextu čtení. Zároveň ale musím dodat, že vyprávění dějové linie o Šaškovi má souvislost se staršími žánrovými formami především rytířské epiky: Vývoj Šaškovy postavy neprobíhá vnitřně, ale spíše analogicky k zápletce, kde nabývá jeho role na významu. V zásadě jde o vývojový motiv postupu v křesťanském rytířství. Zároveň zde stojí v opozici ke Lvovi z Rožmitálu, který je postavou statickou (jednající, ale nevyvíjející se).⁵⁷

Místa paměti

Anekdoticnost cestopisu nespočívá jen v dílčích příhodách, které cestovatel sám prožil, ale zároveň v medializaci dalších příběhů a pamětí, které souvisí především s imaginací cestovatele a vytváření jeho vztahu k prostoru, druhým a vůbec ke světu kolem něho. Kolektivní paměť a medializace vyprávěného je zde klíčovým prvkem tohoto procesu. Místa paměti zde jsou prostorem buď na cestě, nebo v textu, k němuž se vážou vyprávěné příběhy. Místa jsou to tedy v primárním, prostorovém významu.⁵⁸

Anekdoticnost zároveň zakládá čtenářské očekávání cestopisného vyprávění.⁵⁹ Souvisí totiž s cestopisným procesem poznávání; poutnické cestopisy jako textová reprezentace poutě jsou metaforou lidského života a anekdoty vyjadřují cestopiscův vztah k poznávání a vytváření žitého světa, což skrze vlastní perspektivu nabízí také svému čtenáři. Svou formou středověký cestopis nebývá příliš invenční a čtenářskému očekávání v tomto smyslu vychází konformně vstříc. Nové přináší

⁵⁷ Srov. R. SCHOLÉS – R. KELLOGG, *Povaha vyprávění*, s. 164–168. K celé kapitole srov. N. CHAREYRON, *Éthique et esthétique du récit de voyage*, s. 160–167.

⁵⁸ Pojem Pierra Nory zde nepřebírám důsledně. Chci vyzdvihnout tu rovinu, kdy se místa paměti úzce vážou na konkrétní lokalitu.

⁵⁹ Ke konceptualizaci pojmu čtenářské očekávání viz Hans Robert JAUSS, *Dějiny literatury jako výzva literární vědě*, in: *Čtenář jako výzva*, s. 7–38.

především ve svém obsahu a jednotlivých anekdotách (zcela jinou podstatu mají poutnické cestopisy do Svaté země, které jsou založeny mnohem více na petrifikaci imaginace o jejím prostoru).⁶⁰ Subverzivně se pak jeví například fiktivní cestopis Johna Mandevilla, který pracuje jak se stereotypy o více či méně známých zemích a národech, tak s tradiční vyprávěcí formou, a kontroverze vyvolává právě ve svých *lžích* prezentovaných jako *pravda*. Pro některé byl velkým cestovatelem, pro jiné sprostým lhářem.⁶¹

Zde se zaměřím na analýzu několika narativů svázaných s konkrétním místem, jejichž nositeli jsou zkoumané cestopisy. Vyprávění místní komunity, které cestovatel zahrnul do svého díla, ale i například připomínání sobě známých dějin tvoří důležitou součást popisu prostoru. Příběh a akt jeho vypravování se stává prostředníkem přetváření světa v životní prostor člověka a jeho poznávání. Kulturní krajina je literárně zobrazena prostřednictvím vyprávění, jež ji vyplňují.

Paměť udržující místní příběhy, ať už legendy, historie nebo bájná vyprávění, je specifickou reprezentací místa, respektive komunity s místem svázané. Vytváří nejen sebevědomí společenství, ale také jeho obraz v očích druhých. V rovině vyprávěcí reprezentace se často příběhy nespojují s lidmi (tedy s těmi, kteří vyprávění udržují při životě), ale s prostorem, *kde se to stalo*. Příběh je zařazen do skutečného světa a prostorová kategorie je daleko důležitější než časová, protože místo je možné *vidět*⁶² a zastupuje hodnoty trvalosti, interpretované ve smyslu jistoty či řádu. Nejde tak úplně o *pravdivost* příběhů, jako spíše o jejich *uvěřitelnost*. A uvěřitelnými nejsou jen pro srozumitelnost obsažených kulturních kódů jako v případě literární fikce,⁶³ ale také proto, že jsou součástí žitého světa středověkého člověka.

---

⁶⁰ V. BAŽANT, *Prostor Svaté země v českých cestopisech 15. století*, passim.

⁶¹ A. SCHEINOSTOVÁ, *Stvoření místa ve středověkém cestopise*, s. 150. Viz také výše.

⁶² Je příznačné, že cestopisci zdůrazňují právě své vizuální vjemy a autoritu očitého svědectví zakládají mnohdy právě explicitním odkazem na vlastní zrak. Srov. také např. S. GREENBLATT, *Podivuhodná vlastnictví*, s. 149–151. Greenblatt zde také sledoval vyprávěcí strategie tzv. Mandevilla, které jsou příznačně shodné s cestopisy vnímanými jako autentické. Srov. výše o autoritě očitého svědectví.

⁶³ Martin ŠORM, *Tandariáš, Floribella a medievista. O mnohých zapomněných jakožto zjemňujícím programu středověké artušovské fikce*, MHB 17, 2014, s. 105–125.

Verona

Když Lev z Rožmitálu a jeho společníci dorazili do kraje kolem Benátek, Šašek se zmiňuje, že dostali průvodce, „*aby nás dovedl do Verony, města onoho veleudatného muže Dětricha*.“⁶⁴ Míněn je epický hrdina Dietrich von Bern, respektive českým čtenářům známý Jetřich Berúnský.⁶⁵ Samozřejmost, s níž Šašek vypráví o „*Dětrichově Veroně*“, ukazuje, že Lev z Rožmitálu a jeho rytířští společníci Dietricha dobře znali.⁶⁶ Vyprávění o Veroně je zcela podřízeno dietrichovskému narativu. Čechové navštívili Dietrichův palác, kde straší, a kde poznali, jak velké postavy hrdina musel být. Šašek se opět uchyluje k hyperbolám a ve vyprávění spolu se svými druhy vyhodnocuje, že ani samotný Dietrich nemohl být schopen budovat svůj palác z tak obrovských kamenů. Palác se rozpadá od té doby, co hrdina náhle zmizel. Pod hradem leží lázně, v nichž se koupával a kde byl naposledy viděn před tím, než znenadání vyrazil na lov. Odráží se zde motiv přítomný v několika dílech označovaných jako *aventiurehafte Dietrichepik*.⁶⁷ Zatímco asi nejrozšířenější *Malá růžová zahrada* tyrolského původu, základ českého veršovaného „Jetřicha“, se Dietrichovu konci vůbec nevěnuje, příběh nazývaný *Der Wunderer* vypráví, že Dietrich zmizel a stal se vůdcem mytického Divokého honu. Norská sága *Thidrekssaga* podobně jako Šašek tvrdí, že Dietrich ze své lázně uviděl mohutného jelena, jal se jej pronásledovat na černém koni a nikdo ho poté nikdy neviděl. Také podle cyklu dietrichovských příběhů *Heldenbuch*, rozšířených v 15. století,⁶⁸ Dietrich zmizel neznámo kam.⁶⁹

⁶⁴ *Deník Václava Šaška z Bírкова*, s. 166; vyprávění o Veroně na s. 167–168.

⁶⁵ *O Jetřichovi Berúnském*, in: Rytířské srdce majíce, Eduard Petrů (ed.), Praha 1984, s. 195–256.

⁶⁶ Kromě překladu *Malé růžové zahrady* (*O Jetřichovi Berúnském*), jsou známé i další doklady práce s dietrichovskými motivy. Srov. Jan GEBAUER, *Slovník staročeský*, Praha 1970, heslo: Dětrich.

⁶⁷ Literatura o Dietrichovi von Bern se dělí na *historische Dietrichepik* a *aventiurehafte Dietrichepik*. Zatímco první rozpracovává historické reminiscence na Theodoricha Velikého, v druhém případě jde o čistou literární fikci.

⁶⁸ Jan LORIŠ, *Úvod*, in: Sborník hraběte Baworowského, Praha 1903, s. 22.

⁶⁹ Joachim HEINZLE, *Einführung in die mittelhochdeutsche Dietrichepik*, Berlin – New York 1999.

Literární turistika ve Veroně ovšem nebyla záměrem jen družiny Lva z Rožmitálu, Veronští dobře znali dietrichovský význam prostoru svého města. Cestovatelé tak například diskutují s hostinským, jenž si pamatuje vyprávění svých rodičů.⁷⁰ Nepotvrzuje zmíněný literární motiv o tajuplně zmizelém hrdinovi (který implikuje jeho možná návrat či život „někde jinde“), tvrdí, že pravděpodobně zahynul v nebezpečných horských soutěskách. Diskuze o osudech Dietricha jsou vlastně svého druhu „apokryfními“ představami, které ukazují vitalitu vyprávění a funkci v lokální identitě.

Vyprávění o Veroně je vhodným příkladem pro ilustraci toho, jak cestovatel nejen vnímal, ale i následně v textu svou zkušenost formuloval. Město samo o sobě pro Šaška nemá hlubší smysl, teprve díky propojení místa s motivy dietrichovské epiky nabývá kulturního významu ve formě literární krajiny. Zároveň v příběhu Dietricha von Bern získává cestovatel nástroj vyprávěcí reprezentace, s jehož pomocí dokáže svou vlastní zkušenost uchopit.

Jaderské a Středozevní moře

Velkým místem paměti pro jeruzalémské poutníky bylo Jaderské a Středozevní moře. Pochopitelně nepřekrylo vyprávění ze samotné Svaté země, ale hrálo důležitou roli na cestě těch, kteří se plavili na benátských lodích do Jaffy. Cesta do Jeruzaléma byla spojována s fyzickou námahou a nebezpečím, které reprezentovaly poutníkovu pokání. Plavba z Benátek do Jaffy je prostorem v textu naplněným celou sérií vyprávění, v nichž se tematizuje blízkost turecké hranice.⁷¹ Přestože Bajezid II. (1481–1512) tlumil tureckou expanzi do Evropy, zvláště ve srovnání s válkami svého otce Mehmeda II., vyprávění Jana Hasištejnského podsouvá čtenáři neustále napětí a strach z turecké hrozby.⁷² Hasištejnský do svého cestopisu

---

⁷⁰ „Když jsme se potom vyptávali, co myslí oni, kam přišel, zdali ho pohltila země nebo jak jinak zahynul, náš hospodský, u něhož jsme bydlili, člověk velmi starý, nám řekl, že od svých rodičů, když o tom vyprávěli, slyšel, že Dětricha jistě zahubili jiní rekové, kteří prý mu již častěji předtím strojili úklady.“ *Deník Václava Šaška z Bírky*, s. 167.

⁷¹ Např. *Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování*, s. 20, 21; O. MARIN, *Le péril turc*, s. 241n.

⁷² Přehledně O. MARIN, *Le péril turc*.

zahrnul nejen příběhy z dějin válek s Turky, ale i soudobé události vytvářející dojem trvalé války; například neustávající péče o opevnění Rhodu ukazuje připravenost tamějších rytířů k boji. Tyto aspekty již postihl Olivier Marin, zde chci podtrhnout funkci tohoto vyprávění ve vztahu k medialitě cestopisu. Podstatný je především fakt, že cestopis zde zprostředkovává vyprávění Agostina Contariniho, organizátora plavby. Hasištejnský jednotlivé příběhy a poznámky týkající se právě navštěvovaných zemí⁷³ nejednou doplňuje slovy „*A to mi prawil patron nass nassije Galege.*“⁷⁴ A protože Agostino Contarini, majitel lodi a vůdce Janovy výpravy, pocházel z významného benátského rodu, vyprávěl většinou historii týkající se jeho rodného města. Prostor se tak naplnil příběhy o vojenských porážkách a vítězstvích Benátčanů, jejich vztazích k jiným městům a podobně. Protože se vždy jednalo o politickou tematiku, poutníci nabývali dojmu, že Středomoří je výsostným zájmovým prostorem Benátské republiky. Jediní, kdo byli schopni Benátčanům konkurovat, byli Turci, respektive naopak; Benátčané byli jedinou silou stojící v cestě Turkům.⁷⁵ Během celé plavby Jan systematicky určuje pána té které země, toho kterého města. Dominují právě Turci a Benátčané, jež zároveň často staví proti sobě jako nejsilnější mocenské hráče.⁷⁶ Text je protkán zmínkami o tureckých útocích (ať už minulých nebo těch hrozících) a jejich úspěších i neúspěších. Křesťansko-turecké napětí plodí množství dílčích příběhů a celý středomořský prostor je z tohoto úhlu pohledu místem paměti bojů mezi křesťany (Benátčany) a Turky, které je poutníkům zprostředkováno benátskými námořníky. Cestopisec přijímá Contariniho benátský narativ za svůj jako křesťan, rytíř a poutník.

---

⁷³ Příběhy, jak Benátčané získali město Zadar (*Jadro*), s. 19; stejně tak o zisku Korfu (*korffon*), s. 29; jak ovládli ostrov Krétu (*Candii*) a potlačili místní vzpouru, s. 34; či získali ve své vlastnictví Kypr, s. 47.

⁷⁴ *Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování*, s. 29.

⁷⁵ Obecně historicky k problematice Paolo PRETO, *Venezia e i Turchi*, Řím 2013.

⁷⁶ „*A tu zemi drzij Czyesarz tureczky, czoz w zemi gest, A niektera miesta przi brzehu morskem. A Benatczanee drzije tu take niektera miesta przi temz brzehu morskem (...) a Czysarz tureczky Stary, tohoto nynieysijeho otec, dluhy czas, yake sem zprawen, gehu dobywal A niekolikrat k niemu Ssturmowati dal. A nikoli gehu dobyti nemohl.*“, *Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování*, s. 26. Další historická vyprávění o tureckých útocích např. na s. 27; 28; 35–36; 42–43.

Santiago de Compostela

Jedním z hlavních cílů rytířské pouti Lva z Rožmitálu a jeho družiny bylo Santiago de Compostela.⁷⁷ Rozsáhlá síť svatojakubských cest od středověku spojuje více i méně významná lokální poutní místa především v západní Evropě, dnes ovšem prorůstá celým kontinentem. Vrchol pouti, hrob sv. Jakuba Většího, byl jedním z vůbec nejprestižnějších poutních míst středověku.⁷⁸ Samotné okolí Santiaga je pak dalším prostorem vnímaným a popisovaným s pomocí rámcového příběhu, jehož hlavním hrdinou je apoštol sv. Jakub Větší. Závěrečnou etapu absolvovali cestovatelé jako kající poutníci: „Z Pontevedre k Sv. Jakubovi je deset mil. Odtud se nás dvanáct vydalo do Sv. Jakuba pěšky, kdežto pan Lev konal tu cestu s námi dílem na koni, dílem pěšky.“⁷⁹

Popis Santiaga obsahuje dvě části. V první cestopisec převyprávěl život sv. Jakuba, v druhé pak líčí problémy doprovázející snahu dostat se do kostela k apoštolovým ostatkům. Šašek se v chronologickém pořadí věnuje nejprve životu a zázrakům sv. Jakuba v Galicii, kam odešel po Ježíšovu Nanebevstoupení. Mluví o místech, kde Jakub kázal, líčí příběh, jak žíznivý Jakub prorazil holí skálu, z níž vytryskl pramen čisté vody a kde stále stojí studna. Po neúspěšné misi se Jakub vrátil do Jeruzaléma, kde byl sťat z nařízení Heroda Agrippy. Učedníci jeho tělo uložili do lodi, na níž s andělskou pomocí dopluli zpět do Galicie. Zázraky nad apoštolovými ostatky přiměly pohanskou královnu Lupu, „*která nelidskostí a krutostí, zvláště ke křesťanům, předstihovala všechny smrtelníky*“ přijmout křest. Šašek

---

⁷⁷ Např. „z listů tvého pána vidíme, že je muž znamenitý a velmi urozený; prožeš, přeješ-li si, třebaz až do Compostelly tě ochotně doprovodíme“, *Deník Václava Šaška z Bírкова*, s. 73; „Potom, když jsme vyjeli rovnou k sv. Jakubu“, *Deník Václava Šaška z Bírкова*, s. 77; „když jsme jeli k Sv. Jakubu“, *Deník Václava Šaška z Bírкова*, s. 112–113. V cestovním deníku to prozrazuje také Gabriel Tetzl, další účastník Lvovy cesty: „Cestou mi pan Lev řekl o své cestě [...], že chce k Božímu hrobu a k milému sv. Jakubovi.“ GABRIEL TETZEL, *Cestovní deník Lva z Rožmitálu a na Blatné 1465–1467*, Lenka Líbalová (ed.), Olomouc 2003, s. 17.

⁷⁸ Klaus HERBERS (ed.), *Deutsche Jakobspilger und ihre Berichte*, Tübingen 1988; Paula GERSON (ed.), *The Pilgrims's Guide: A Critical Edition*, London 1998.

⁷⁹ *Deník Václava Šaška z Bírкова*, s. 113.

prevyprávěl příběh sv. Jakuba spíše na základě místních španělských variant legendy.⁸⁰

Zde je ale podstatné především Šaškovo zaujetí lokalizacemi Jakubových skutků. Posvátný charakter těchto míst se projevuje především v případě jeskyně, do níž se sv. Jakub uchýloval, a také místa s rysy *loci amoeni* u jedné cesty: „*a prýští podle ní, pod krásnou a vysokou lipou, pramen, z něhož sám světec často pil, když odpočíval pod stromem [...]. Také my jsme pod tím stromem odpočinuli a pili z onoho pramene. Říká se, že každý, kdo se napije z toho pramene, je s pomocí boží a sv. Jakuba celý ten rok chráněn před nebezpečím horečky.*“⁸¹ Líbezné místo bylo od řecké básnické tradice charakterizováno stínem, stromem, pramenem a travou k odpočinku.⁸² Místo je zde trvalým pomníkem příběhu nehledě na ubíhající čas; umožňuje poutníkovi „*imitatio Jacobi*“. Strom, kde odpočíval světec, dal stín i panu Lvovi stejně jako pramen, z něhož pil světec i čeští cestovatelé. Zatímco toto místo Šašek prezentuje pomocí topu *locus amoenus*, funkce zmíněné jeskyně je institucionální. „*Nad městem stojí kostel na hoře, kde kázával, a u něho veliká skála s jeskyní, která má úzké vchody. Říká se jí skála sv. Jakuba, protože v tom kostele i na té skále obyčejně kázával. Každý kdo do té jeskyně vejde s nábožnou myslí, dosahuje odpuštění mnohých hříchů. Také já jsem v ní byl a stejně Burian, Kmesek s bratrem, Pětipeský a Miroš. [...] Papež povoluje těm, kteří vejdou do jeskyně, veliké odpustky proto, že sv. Jakub, když byl při kázání kamenován od pohanů, uchýloval se do té sluje.*“⁸³ Šašek zdůrazňuje nutnost zvláštního stavu mysli poutníka, jako podmínky pro získání papežského odpustku.

Celá Galicie je tak viděna především obrazem apoštola sv. Jakuba, což není v kontextu fenoménu středověkého poutnictví nic překvapivého. Je ovšem pozoruhodné, jak specifickou úlohu v tomto vnímání hraje krajina a prostor; vrcholem

---

⁸⁰ Richard A. FLETCHER, *Saint James's catapult: The Life and Times of Diego Gelmírez of Santiago de Compostela*, Oxford 1984.

⁸¹ Celé vyprávění o Santiagu, Ibidem, s. 115–122.

⁸² Ernest Robert CURTIUS, *Evropská literatura a latinský středověk*, Praha 1998, s. 203–222.

⁸³ Ibidem, s. 115.

tohoto vztahu je přejmenování města podle světce.⁸⁴ Svým náboženským rozměrem, totiž onou performativitou nápodoby světce, se podobá procesu vytváření kulturní krajiny Svaté země.⁸⁵ Popis prostoru s pomocí převyprávění příběhu připomíná kromě okolí Jeruzaléma také literární zobrazení Verony jako města epického hrdiny Dietricha.

Jana z Arku

Oba cestopisci, kteří projezdili mimo jiné Francouzské království, panoš Jaroslav a Václav Šašek z Bírkova, zaznamenali vyprávění o Janě z Arku. V obou případech jde o místní vyprávění, jež cestovatelé neznali, a zaznamenali tak historický příběh, s nímž se ztotožňovala místní komunita. Jana z Arku jako místo paměti moderní francouzské společnosti si získala značnou oblibu v 19. a 20. století, přičemž v období od 16. do 18. století úcta k její osobnosti spíše stagnovala a projevovala se zejména lokálně.⁸⁶

Panoš Jaroslav příběh vyslechl v Orléansu, kde se konala každoroční procesí na „*paměť dne, kdy Angličané, kteří obléhali město, odešli a upustili od obležení.*“⁸⁷ Připomínka nejslavnějšího vojenského úspěchu Jany z Arku prolínala s ostatkovými procesími,⁸⁸ samotné osvobození města tematizovalo dramatické zpracování *Mistère du siège d'Orléans* složené kolem poloviny 15. století.⁸⁹ Jaroslavova zmínka je po-

---

⁸⁴ „*Tam, u Sv. Jakuba, pohané, vidouce přemnohé a převeliké zázraky, obraceli se ve jménu sv. Jakuba ke křesťanské víře a založili tam kostel stejného jména, který se proslavil tak, že také město pod onou horou se místo svého starého pojmenování Compostella jmenuje Sv. Jakub.*“, Ibidem, s. 117.

⁸⁵ V. BAŽANT, *Prostor Svaté země v českých cestopisech 15. století*, passim.

⁸⁶ Michel WINOCK, *Jeanne d'Arc*, in: *Les lieux de mémoire III. Les Francs 3*, Pierre Nora (ed.), Paris 1992, s. 680.

⁸⁷ Françoise MICHAUD-FRÉJAVILLE, *Les processions à Orléans au XVe siècle*, *Revue Mabillon*, nouvelle série 6 (=67), 1995, s. 218.

⁸⁸ Plynule se stala součástí ostatkových procesí, která měla v Orléansu hlubokou tradici mimo jiné v úctě k sv. Aignanovi, který měl 5. století ochránit město před obléháním Attily. Jean THIBAUT, *Fête et renouveau de la vie sociale à Orléans après 1429*, *Le Moyen Age* CXVI, 2010, s. 385–406.

⁸⁹ Vicki L. HAMBLIN (ed.), *Le Mistère du siège d'Orléans*, Genève 2002, s. 17.

měrně stručná,⁹⁰ projevuje se v ní však jeden zajímavý rys, který vynikne ve srovnání s Šaškem z Bírkova. Panoš Jaroslav totiž hovoří o „jakési panně Johaně.“ Samotná Jana z Arku pečlivě budovala svou identitu, což se projevovalo právě v jejím veřejném pojmenovávání, a dbala na označení „panna.“ Naopak se stavěla proti rozšířenému označení „pastýřka“, které odkazovalo především na lidové představy a vnímáním posvátných obrazů pastýře.⁹¹

Právě v podání Václava Šaška z Bírkova je tematizován pastýřský původ Jany; mísí se s ctnostmi od Boha i věšteckým nadáním, a je zakončeno jejím zajetím Angličany a upálením. Celý příběh přebírá zjednodušující stereotypy, těžko se však kdy dozvíme, kdo se zjednodušení dopustil. Kromě jednoduché opozice Francouzi vs. Angličané (s níž pracuje stejně jako panoš Jaroslav), také přemísťuje Janino upálení z Rouenu do hlavního města Anglie, Londýna. Pozoruhodné je, že v Šaškově vyprávění se Jana z Arku, jejíž jméno ovšem nevyslovuje, stává emblémem znovudobývání Akvitánie, potažmo celého anglo-francouzského konfliktu. Šašek umísťuje vyprávění o Janě z Arku do Blaye na hranicích akvitánského vévodství, jedné z nejvýznamnějších anglických držav na kontinentu. Tam příběh cestovatelé slyšeli. Podle Šaškova převyprávění: „*dobyla města nazpět a odňala Angličanům také celé francouzské království.*“⁹² Jana se v této Šaškově verzi příběhu stává symbolem francouzského vítězství ve stoleté válce. Blaye přitom Francouzi získali teprve na samém konci Stoleté války roku 1452. Taková emblematická redukce byla ovšem vlastní spíše Orléansu, jehož obléhání mělo zásadní strategický význam a Orleánští své město v 15. století prezentovali jako „srdce Francie“ a osvoboditele celého království.⁹³ Úcta k osobě Jany z Arku už ve středověku nabývala vedle lokální úcty

⁹⁰ „*a teče pod ně řeka dobře veliká a most přes ni dlůhý etc. U něhož zbito LX tisíc Englišuov, kteréž jakás panna Johanna porazila, tak nám pravili Franci etc.*“, *Deník panoše Jaroslava*, s. 24–25.

⁹¹ Colette BEAUNE, *Jeanne d'Arc*, Paris 2004, s. 115–133.

⁹² „*Město Blaye drželi kdysi celých sto a padesát let králové angličtí. Ale jistá žena, věstkyně, dobyla města nazpět a odňala Angličanům také celé francouzské království. Byla totiž tato žena, dcera jednoho pastýře, od Boha obdařena tak velikými ctnostmi, že dokonala všechno, cokoli podnikla. Ale v poslední bitvě ji anglický král zajal a odvezl do Anglie, a když tam byla na jeho rozkaz posazena na ryšavého koně a vedena městem Londýnem, byla upálena, a její popel byl potom naházen do moře.*“ *Deník Václava Šaška z Bírkova*, s. 84–85.

⁹³ J. THIBAUT, *Fête et renouveau de la vie sociale à Orléans après 1429*, s. 403n. Šašek o Orléans vůbec nehovoří, přestože jej také navštívili.

nadregionálního významu. Jednak díky úzké vazbě na královskou autoritu, jednak snad proto, že Jana se před francouzským dauphinem objevila v době, kdy válka vyprovokovala ve francouzském království vlnu národnostního vzepjetí.⁹⁴

Blaye mělo pro poutníka do Santiaga de Compostela význam především jako místo na svatojakubské cestě s mnoha relikviemi svatých, což koneckonců Šašek tematizuje v podobné míře jako příběh o Janě z Arku.⁹⁵ Převyprávění příběhu Jany z Arku v Blaye konkurující poutnímu místu ukazuje jednak na sílu této vzpomínky, jednak na mnohohrstevnatost cestopisu a cesty Lva z Rožmitálu; měla rysy pouti, rytířské cesty za poznáním, diplomatického poselstva a její cestopisná reprezentace byla i zábavným vyprávěním o divech a pozoruhodných příbězích.

Kostnice

Na zpáteční cestě od francouzského krále dorazil panoš Jaroslav v družině Albrechta Kostky z Postupic do Kostnice. „*Nazajtršie v pátek den sv. Bartoloměje jeli sme IIII míle velmi veliké na Rýn do Konstancie, kdežto sú Němci zúfalí svatého mistra Jana Husi upálili. A tu noc, když sme tu leželi, velmi hrom bil, a jednak celú noc zlí kněžie proti hromu zvonili, a zvláště u sv. Petra in Summo, kdež sú sv. mistra Husa odsúdili na smrt etc.*“⁹⁶ Přívlastky, jimiž Jaroslav počastoval „zúfalé Němce“ na jedné straně a „svatého mistra Jana Husi“ na straně druhé, nejsou od kališníka ničím překvapivým. Zajímavá je však zmínka o zvonění proti hromu a blesku. Jaroslav a jeho společníci snad vnímali hrom jako trest pro Husovy katy; kališníci totiž důvěru v magickou moc zvonů odsuzovali jako pověrečnou praktiku.⁹⁷ Tuto pověrečnost

⁹⁴ Georges MINOIS, *La guerre de Cent Ans*, Paris 2008, s. 412–417; 690–696.

⁹⁵ „V Blaye jsme si prohlédli hroby sv. Apolonie, sv. biskupa Romana a Rolanda. Tento Roland byl syn krále Šalamouna a byl na jeho rozkaz zabit. Chovají tam také jeho meč, dlouhý jedenáct a půl pídě, který náležel sv. Olivernovi, Rolandovu druhovi. Mají tam taky hrob sv. Belindy, která byla dcera krále Šalamouna a sestra Rolandova. Vynikala postavou tak vysokou, že nikde nebyla viděna žena tak veliká.“ *Deník Václava Šaška z Bírky*, s. 85.

⁹⁶ *Deník panoše Jaroslava*, s. 28.

⁹⁷ To souvisí s dobovou představou o magické moci předmětů, zde tedy kostelních zvonů. Josef MACEK, *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001, s. 27–28; 267.

pak Jaroslav přímo spojuje s kněžími z kostela, kde byl Jan Hus odsouzen. Zatímco v samotné Kostnici budovali protestanti vzpomínkovou kulturu Jana Husa teprve v 16. století, Jaroslav přinesl vzpomínku s sebou jako místo v kališnické paměti.⁹⁸

Jaroslavův popis Kostnice je jednoznačně podřízen významu místa jako prostoru světcova mučednictví. Srovnání s cestopisem Hanse von Waldheim, který navštívil Kostnici o deset let později, nabízí lepší pochopení Jaroslavova vyprávění o Kostnici.⁹⁹ Waldheim totiž také zmiňuje kostnický osud Jana Husa. Přestože zprávu zdůrazňuje („*O Kostnici je třeba vědět*“)¹⁰⁰ a uvádí i známé tvrzení o popelu vhozeném do Rýna,¹⁰¹ kacír Jan Hus spolu s Jeronýmem Pražským zapadá mezi mnoha dalšími informacemi o městě: komentovaným soupisem uložených relikvií, převyprávěním příběhu o třech mladících, jímž Waltheim vysvětlil vznik odpustkového kostela, a výkladem o fungování městské kanceláře. Husova památka ve městě byla živá,¹⁰² panoš Jaroslav vnímal městský prostor, ale i osoby tamějšího kléru pouze skrze kališnickou husovskou paměť. Další cestopisné zprávy z 15. století ovšem Husa nezmiňují vůbec a v Kostnici se věnují spíše relikviím sv. Konráda, tak jako Hans von Waltheim,¹⁰³ nebo se ve své stručnosti městu detailněji nevěnují vůbec.¹⁰⁴

---

⁹⁸ Blanka ZILYNSKÁ, *Reformační Kostnice a husovská tradice*, in: Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy. K poctě Petra Čorneje, Robert Novotný – Petr Šámal (ed.), Praha 2011, s. 332n.

⁹⁹ Ibidem, s. 331–332, jsou oba cestopisy postaveny vedle sebe jako vzácné příklady kostnické lokalizace paměti na Jana Husa. Edice cestopisu: *Die Pilgerfahrt des Hans von Waltheim im Jahre 1474*, Friedrich Emil Welti (ed.), Bern 1925.

¹⁰⁰ „Czu Kostenicz lossit uch wissen“, *Die Pilgerfahrt des Hans von Waltheim*, s. 11.

¹⁰¹ „keyse[r] Sigemünt die assche von on in den Ryn schutten, uff das das die Bhemen do mete nicht aptgoterige treben, adir die vor heyligthüm anbetten.“, Ibidem. Kanonizované především *Zprávou* Petra z Mladoňovic, kde je vkládá do úst Husovým biřicům jako přímou řeč. Petr z MLADOŇOVIC, *Zpráva o mistru Janu Husovi v Kostnici*, Praha 1965, s. 174.

¹⁰² Pro další doklady husovské paměti v 15. století viz B. ZILYNSKÁ, *Reformační Kostnice*, s. 330n.

¹⁰³ Joseph SEEMÜLLER (ed.), *Friedrichs III. Aachener Krönungsreise*, MIÖG 17, 1896, s. 654–655.

¹⁰⁴ Stručný itinerář Johannese Rellacha, Christine WULF (ed.), *Eine volkssprachige Laienbibel des 15. Jahnhunderts*, München 1991, s. 182, 221, 226, 243.

Lusignan

Na cestě francouzským královstvím zaznamenal Šašek zvláštní vyprávění ve městě Lusignan: „*Vypravuje se, že tento hrad postavila jedna žena, která byla pro svou nevázanost proměněna v draka.*“¹⁰⁵ Přestože nezná její jméno, Šašek stručně připomíná příběh bájně zakladatelky Lucemburského rodu Meluzíny.¹⁰⁶ Ohlas příběh získal především díky zpracování Jana z Arrasu, které vzniklo z podnětu mecenášů Jana z Berry, Marie z Baru a Jošta Lucemburského. Lusignanský hrad a celé panství podle vyprávění s pomocí kouzel vystavěla a zkultivovala sama víla Meluzína.

Pozoruhodné ovšem je, že vyprávění sestoupilo z okruhu Jana z Berry do podhradí. Hrad v Lusignan byl navíc pro vévodu spíše symbolem rodové pověsti než prakticky užívaným sídlem. Byl vlastně viditelným dílem samotné Meluzíny, a napomáhal tak skrze Arrasův román formulovat rodovou identitu vévody z Berry. Po jeho smrti hrad užíval dauphin Karel, který o meluzínskou pověst nijak zvlášť nedbal. Přesto se vyprávění uchytilo mezi místními obyvateli. Do cestopisu Šaška z Bírкова se příběh dostal převyprávěný; i cestopiscova krátká zmínka prozrazuje, že došlo k posunu od pozitivní legitimizační role kouzelné víly zakladatelky k negativnímu obrazu ženy, která byla potrestána za svou zlobu a nevázanost. I to naznačuje, že příběh, s nímž byla družina Lva z Rožmitálu konfrontována, opustil svou funkci rodové legendy Lusignanů a stal se součástí širší lokální identity města a jeho okolí.

Remeš

Posledním případem zde analyzované anekdotické složky cestopisu je město obřadu pomazání francouzských králů, Remeš. Korunovační řád z doby sv. Ludvíka stanovil pravidla obřadu pomazání krále, který bez zásadních změn vytrval až do doby Velké francouzské revoluce.¹⁰⁷ Obřad se symbolicky vracel do počátku „nej-

---

¹⁰⁵ *Deník Václava Šaška z Bírкова*, s. 84.

¹⁰⁶ Martin NEJEDLÝ, *Středověký mýtus o Meluzíně a rodová pověst Lucemburků*, Praha 2014.

¹⁰⁷ Jacques LE GOFF, *Reims, ville du sacre*, in: *Lieux de mémoire II. Nation 1*, Pierre Nora (ed.), Paris 1986, s. 90.

křesťanstějšího“ francouzského království, jenž byl spatřován ve křtu Chlodvíka remešským biskupem Remigiem, jemuž holubice sv. Ducha přinesla z nebes ampuli s olejem později uchovávanou v remešské katedrále.¹⁰⁸ Remeš se zároveň stala vítězem v konkurenčním boji o místo pomazání s Orléansem a opatstvím Saint-Denis, tedy s místy, která nakonec zastoupila jiné funkce v panovnické ideologii.¹⁰⁹ Panoš Jaroslav doprovázející poselstvo Zdeňka Kostky z Postupic a Antonia Mariniho z Grenoblu s návrhem spolku evropských vládců viděl Remeš tři roky po pomazání Ludvíka XI., k němuž ostatně poselstvo mířilo. Remeš byla především místem paměti francouzské monarchie, zároveň ale její význam dotvářel vztah místních k centrální francouzské identitě. „*A jest v něm kostel Matky Božie, krásný a pěkný, v němž se král franský na království maže; a u sv. Dionysia, za míli českú vzdálí od Paříže, tu se obléčí v majestát a šaty sv. Karla, a teprv v Paříži jej korunují etc.*“¹¹⁰ V koncepci cestopisu je výklad o Remeši vřazen nedaleko pasáže o jednání na dvoře Ludvíka XI. a má nepochybně smysl pro vysvětlování specifického charakteru posvátné moci francouzského krále – partnera v dialogu, jehož důležitost posilovala legitimitu návrhu Jiřího z Poděbrad. Diplomacie krále podezřelého z kacířství měla dostat mezinárodní váhu mimo jiné díky přátelským vztahům k francouzskému králi.¹¹¹

Jaroslav si ale neomezil pouze na vysvětlení významu Remeše pro francouzskou královskou moc. Vysvětlil totiž také, proč se právě Remeš stala jedním ze sakrálních míst francouzských králů, přičemž město pevně spojil s Paříží, respektive s opatstvím Saint-Denis, královským pohřebištěm. Cestopisec k tomuto výkladu využil příběh sv. Diviše, král tak následoval kroky jednoho z francouzských svatých patronů: „*U toho také města Remis svatý Dionysius stát, vzdálí od města jako dvakrát*

¹⁰⁸ Václav ŽŮREK, *L'usage comparé des motifs historiques dans la légitimation monarchique entre les royaume de France et de Bohême à la fin du Moyen Âge* [disertační práce], Praha – Paříž 2014, s. 203–222.

¹⁰⁹ Jacques LE GOFF, *Reims*, s. 109–113.

¹¹⁰ *Deník panoše Jaroslava*, s. 9.

¹¹¹ „*A tak jest pravil pan Anton, že jest král [Ludvík XI.] v radě k těm biskupóm a jiným etc., řka: ‚Bud' komu libo nebo žel, já chci s králem českým dobře býti a s ním v přiezeň a v přátelství vstúpiti!‘*“, Ibidem, s. 18.

*neb třikrát od Prahy k pražské šibenici; a tak pravie, že jest po stětí hlavy sv. Dionysius vzal svú hlavu a nesl ji až do toho kostela Matky Božie a tu najprv byl pochován etc.*¹¹²

Místo, paměť a vyprávění

Čtenáře na cestopisu přitahuje právě jeho anekdotičnost. Na jedné straně mohou epizody, příběhy či vzpomínky působit jako sled jednotlivostí bez významnějšího propojujícího momentu, na druhé straně právě tato zdánlivá nahodilost zakládá cestopisný žánr. Autobiografický rozměr a osoba cestopisce je přitom autoritou, zárukou, že vyprávění není pouhou fikcí, nýbrž životní zkušeností. Neuvěřitelné se stává podivuhodným, zázračným důkazem člověku nepochopitelných záměrů stvořitele. Cesta je metaforou lidského života a cestopis metaforou poznávání a přetváření světa v životní prostor člověka. Barvitá škála rámcových vyprávění i tematických odboček poukazuje na mnohohrstevnaté funkce středověkého cestování.

V cestopisném vyprávění je cestovatelovo předporozumění konfrontováno s neznámým. Cestovatel věděl předem, co bude hledat ve Veroně či Kostnici, přičemž Veronští cestovateli ukazovali právě to, co ho zajímalo. Nedaleko Milána Šašek podobně poznamenal o řece Ticino: „*Cestou do ní vtéká řeka, kterou Čechové přebrodili tenkrát, když válčili u Milána.*“¹¹³ Logika cesty organizovala myšlenky cestovatele, popřípadě cestopisce při retrospektivním skládání vyprávění. Naproti tomu v Remeši, Lusignanu či při plavbě z Benátek do Svaté země přijímal cestovatel za své vyprávění druhých, významy vážící se k tomu kterému prostoru se skrývaly v narativu osvojeném od paměti komunity žijící na onom místě či mající k němu vybudovaný vztah. Cestovatel, popřípadě cestopisec vlastně medializuje druhého a napomáhá vytvářet představy o druhém, ať už upevněním apriorních představ nebo přebíráním místních příběhů.

Příběh je stavebním kamenem v procesu poznávání světa. Skrze vyprávění nabývá významu také místo, do něhož je příběh lokalizován. Ať už na ně z dnešního

---

¹¹² Ibidem.

¹¹³ *Deník Václava Šaška z Bírškova*, s. 162.

pohledu nahlížíme jako na fikční, či empirické,¹¹⁴ středověká vyprávění byla jen málokdy lokalizována do zcela fiktivního prostoru, naopak se vázala na známý svět. Kategorie „známý“ zde zahrnuje prostor blízký i vzdálený, nehledě na to, jak korektní znalosti o něm byly. V tomto smyslu byl známý Norimberk, stejně jako Mandevillův vzdálený ostrov v indickém oceánu, kde žili lidé s psí hlavou. Galicie tak nabývá smyslu skrze převyprávění života sv. Jakuba. Příběh je vysvětlujícím nástrojem k pochopení neznámého. Zrcadlem těchto tezí je výsostný prostor evropské středověké kultury, Svatá země. V okolí Jeruzaléma byl neustále replikován biblický narativ oběma stranami; poutníci předem věděli, že prostor Svaté země je významný jako dějiště staro- i novozákonních událostí, a františkáni z kláštera na hoře Sion je po biblických místech prováděli.¹¹⁵ Oboustrannou shodou a neustálým opakováním, re-konstrukcí vznikl stereotyp, nadále živěný dovětky „*jakož ve Čtení napsáno jest*.“¹¹⁶

Závěr

Středověký cestopis není pouhým svědectvím o vykonané cestě. Mnohem více je autorským vyprávěním s charakteristickou výstavbou. Autor cestopisu a vypravěč v jedné osobě vytváří dojem pravdivosti vyprávění založený na argumentu osobní zkušenosti. S důrazem na vlastní očitě svědectví pak promlouvá ke čtenáři. Historik, který pracuje (nejen) s cestopisem, by měl být oním kritickým čtenářem podle Umberta Eca, který dokáže rozpoznat vyprávěcí techniky a autorský vklad. Zatímco silné vyprávěcí Já vlastní poutnickým cestopisům přímo oslovuje čtenáře, v případě cestopisů panoše Jaroslava a Šaška z Bírkova vypravěč vlastně nevypráví a čtenář pozoruje dění jeho očima. Autoritu zkušeného cestovatele navíc zvyšuje metaforické zobrazení lidského života jako cesty. Šásek z Bírkova tak prošel iniciační cestou, zatímco Jan Hasištejský z Lobkovic si kajícně prohlédl prázdný Boží

¹¹⁴ Dělení podle R. SCHOLLES – R. KELLOGG, *Povaha vyprávění*, s. 60–85.

¹¹⁵ V. BAŽANT, *Prostor Svaté země v českých cestopisech 15. století*.

¹¹⁶ Např. *České znění Cesty Martina Křivoústého*, s. 80; *Jana Hasištejského z Lobkovic Putování*, s. 66, 71.

hrob, aby došel spásy. Cesta znamenala poznání, jak veršoval Eustach Deschamps: „*Nic nepozná ten, kdo na cesty se nevydá*“.¹¹⁷

Vedle postavení vypravěče a jeho vztahu ke čtenáři jsem zde sledoval také *příběh* jako nástroj poznávání neznámého a ujasnění známého, respektive jako vyprávěcí prostředek, pomocí něhož cestopisec čtenáři objasňuje smysl a význam popisovaného prostoru. Cestopisné vyprávění je vyplněno rámcovými příběhy, odbočkami a komentáři, v nichž cestovatel přebírá narativy lokální identity, které jsou často formativní při vytváření představ o „druhých“. Vedle toho ale k jednotlivým místům cestovatel přiřazuje prvky vlastní identity, příběhy, s jejichž pomocí prostor čte v halbwachsovském smyslu (místa, stejně jako předměty „*nemluví, přesto jim rozumíme, protože mají důvěrný smysl, který dokážeme číst*.“).¹¹⁸ Nikdy není snadné rozhodnout, zda taková asociace patří cestovateli (jako v případě Kostnice; panoš Jaroslav zřejmě již při příchodu do Kostnice vzpomínal na Jana Husa), anebo až cestopisci a jeho psychologickému odstupu od zážitku při vlastním psaní.

Cestopis je do značné míry nositelem různých pamětí a mísí se v něm narativy vlastní rozdílným lokálním identitám, zároveň jej ale není možné chápat jako pouhou platformu jednotlivých anekdot. Ty totiž mají funkci pro celek příběhu. Cestovatel jejich pomocí poznává neznámé, často je ovšem poznávané podřízeno apriorním postojům a představám. Fungují jako exotická vložka, cestovatelův podiv a hyperboly posilují autoritu jeho zkušenosti. Cestopis zprostředkovává tyto skutečnosti a především umožňuje cestovateli nejen rozmyslet své zkušenosti, ale také se jimi prezentovat a vyjadřovat jimi vlastní identitu.

---

¹¹⁷ Martin NEJEDLÝ, *Středověký mýtus o Meluzíně a rodová pověst Lucemburků*, Praha 2014, s. 342; IDEM, *Spisy středověkých cestovatelů jako podnět k „poutím mimo vyšlapané stezky“*, in: Guillebert de LANNOY, *Cesty a poselstva*, Jaroslav Svátek – Martin Nejedlý – Olivier Marin – Pavel Soukup (ed.), Praha 2009, s. 101–130.

¹¹⁸ Maurice HALBWACHS, *Kolektivní paměť*, Praha 2009, s. 187.

Space and narration.

Narrative strategies in medieval travel writing

The important component of the travel literature genre is a figuration of a narrator. The autobiographical substance of a travel literature has important consequences for the readers' perception. The study inquires the basic approaches in a travel narrative focalisation. The pilgrimage travelogues focus on the pilgrim's ego, his experience stresses the authority of a narrator who directly addresses the reader by giving him lessons. The narrator of the travelogues of Václav Šašek of Bříkav and squire Jaroslav could be described as a "Reflector." While more showing than telling, the reflector is homodiegetic narrator who relates the story of the leader ambassador (as a Leon of Rožmitál or Albrecht Kostka of Postupice) and reader perceives the story through reflector's eyes including the opinions and judgments. Both of these narrative focalisations are profoundly based on the eyewitness's authority of the traveller.

Anecdotes, frame stories or memories are also necessary constituents of a travel literature. They serve as an instrument for a traveller to understand or interpret the visited regions, places or cities. They also enable a travel writer to describe and explain the related phenomenon to a reader. The travel literature adopts local stories and narratives, but in large measure interprets the unknown with adopted ideas or also prejudices. "The other" is frequently colonised by the imagination and world view of a traveller or a travel writer.

Travel writing is a medium depicting all these cultural expression. It also serves to traveller as a platform to contemplate his experiences. Travel writing is an important instrument for the formation of traveller's personal identity.

ÚDAJNÝ SATIRICKÝ LIST KRÁLE ZIKMUNDA PRAŽANŮM Z PODZIMU 1419

Rukopisné dochování a edice*

Přemysl BAR

The supposed satirical letter of King Sigismund to the people of Prague from Autumn 1419. Manuscript preservation and edition: The study provides the first critical edition of the satirical letter intended for the Prague town councillors and burghers from the autumn of 1419. The letter is not of chancellery origin. According to the Basel copy, the author was Caspar of Lewbitz, registrar (registrar) from the chancellery of Wenceslas IV. In the introduction to the edition, it refers to the manuscript preservation, textual variations and existing inconsistent interpretation of the letter.

Key words: satirical letter, propaganda, Prague, Hussitism, Sigismund of Luxembourg, manuscripts, edition

Satirický list vysmívající se pražským husitům, ironizující jejich reformní ideje a kritizující jejich skutky je v odborné literatuře nejpozději od doby Františka Palackého příležitostně uváděn jako výraz postoje katolické strany k nepokojům v pražském souměstí, které vypukly po smrti Václava IV. (16. srpna 1419).¹ Pa-

---

* Studie vznikla v rámci projektu Listiny císaře Zikmunda pro české příjemce: tradice a inovace v pozdně středověké diplomacii (GA ČR č. P405/11/0639).

¹ K nepokojům v Praze po smrti Václava IV. až do příměří 13. listopadu mezi královskou stranou a pražskou obcí viz ze starší literatury Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy IV.*, Praha 1899², s. 1–25. Prolog k revoluci v pražském souměstí nejpřesněji vylíčil Jaroslav MEZNÍK, *Praha před husitskou revolucí*, Praha 1990, s. 211–249, zde s. 211–231, který polemizuje s pojetím Františka Michálka BARTOŠE, *Husitská revoluce I. Doba Žižkova 1415–1426*, Praha 1965, s. 69–76. Z novější literatury viz Petr ČORNEJ, *30.7.1419. První pražská defenestrace. Krvavá neděle uprostřed léta*, Praha 2010, s. 145–169 a Martin ČAPSKÝ, *Město pod vládou kazatelů. Charizmatičtí náboženští vůdci ve střetu s městskou radou v pozdně středověkých českých korunních zemích*, Praha 2015, s. 104–115. Další souvislosti viz Howard KAMINSKY, *A History of the Hussite Revolution*, Berkeley – Los Angeles 1967, s. 265–309; František ŠMAHEL, *Husitská revoluce III*, Praha 1996², s. 7–18; Petr ČORNEJ, *Velké dějiny zemí Koruny*

lacký, který vydal tento ironický dopis z tehdy jediného známého opisu v rukopise pražské kapitulní knihovny, jej zřejmě ještě považoval za skutečný list z královské kanceláře. Datoval jej však chybně do roku 1420, ačkoliv v jeho předloze byl uveden rok předcházející.² Velkým mezníkem v bádání byl objev basilejského rukopisu Františkem Michálkem Bartošem, obsahujícího na některých místech odlišné znění a především údaje o skutečném autorovi a původu,³ z nichž je zřejmé, že list nevyšel ze Zikmundovy kanceláře, nýbrž byl sepsán na začátku září 1419 registrátorem Václavovy kanceláře, Kasparem z Lewbicz. O fiktivnosti listu byl zčásti přesvědčen i Josef Pekař, pro nějž byl „*poučný pro názory v katolickém sousedství i pro literární formy myšlenkového zápasu soudobého, konečně i pro některé skutečnosti událostí pražských.*“⁴ Avšak Pekaře stejně jako pozdější bádání více přitahovala husitská odpověď na tento ironický list než list samotný.⁵

Zájem editorů protihusitských propagandistických textů se zaměřoval zejména na české veršované skladby a popěvky, i když ani latinské prozaické skladby (satiry a invektivy) nebyly zcela opomíjeny.⁶ Náš satirický list však mezi nimi nenajdeme. Své čestné místo našel paradoxně až mezi překlady husitských manifestů od Amedea Molnára z roku 1980, podle nějž autor listu, který více než deset let působil ve Václavově kanceláři, musel znát dokonale „*pražské poměry i smýšlení husitské*

české V. 1402–1437, Praha – Litomyšl 2000, s. 212–222 a Stanisław BYLINA, *Rewolucja husycka. Przedświt i pierwsze lata*, Warszawa 2011, s. 91–101.

² UB II, Franz Palacky (ed.), Prag 1873, č. 3, s. 523–525.

³ Viz pozn. 13.

⁴ Josef PEKAŘ, *Jan Žižka a jeho doba IV. Poznámky k dílu třetímu. Opravy a dodatky – příloha. Rejstříky*, Praha 1933 (reprint 1992), s. 17–18, pozn. 3.

⁵ Srov. František Michálek BARTOŠ, *Manifesty města Prahy z doby husitské*, in: Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy 7, Václav Vojtíšek (ed.), Praha 1933, s. 253–309, zde s. 258.

⁶ *Veršované skladby doby husitské*, František Svejkský (ed.), Praha 1963; *Výbor z české literatury doby husitské I*, Bohuslav Havránek a kol. (ed.), Praha 1963; určení autora u veskrze anonymních skladeb není snadné ani jednoznačné, jak ukazuje reakce F. M. Bartoše na studii Rudolfa URBÁNKA, *Mařík Rvačka jako protihusitský satirik*, ČSPS 63, 1955, s. 1–24; srov. František Michálek BARTOŠ, *Z politické literatury husitské*, SbH 5, 1957, s. 21–70; dále viz Stanisław BYLINA, *Wiersze wrogów husytyzmu*, in: IDEM, *Hussitica. Studia*, Warszawa 2007, s. 145–160; P. ČORNEJ, *30. 7. 1419*, s. 153–154.

veřejnosti.“⁷ Přestože tedy list prý obsahuje pozoruhodné názory z katolického tábora na dění v Praze v přelomových dějinných okamžicích, v historických dílech o husitské revoluci se jeho obsah připomíná ojediněle – nanejvýš v poznámce pod čarou na dokreslení dobové atmosféry.⁸

Interpretace listu není totiž snadná a naráží na určitá úskalí, jak se ukazuje ve studii Jeanne E. Grant.⁹ Ačkoliv jsou v něm nepochybně sarkasticky kritizovány (ironicky „chváleny“) husitské a viklefské nezřídka násilné kroky proti církevním obřadům a kultickým předmětům či klášterům, ignorace usnesení kostnického koncilu, a nakonec i hrozba fyzické likvidace (!) právoplatného nástupce na český trůn, autorka dospěla k překvapivému názoru, že satira představuje názory husitské šlechty o povinnostech krále Zikmunda vůči českému království.¹⁰ V listu je prý „naruby“ představeno, jaký by měl být panovník v jejich očích a jak by měl jednat. Navíc prý autor listu toto chování krále skrze ironii a sarkazmus kritizuje. V popředí by tedy nestála kritika pražských husitů a jejich politicko-náboženských postojů z pera zástupce katolické strany, nýbrž posuzování jednání panovníka, jehož autoritou zaštitil pamfletista své dílko! Na první pohled nápaditá interpretace však připomíná příliš umělou konstrukci, kterou lze přijmout jen zčásti. Autor satiry by tak jedním tahem pera kritizoval současně pražské husity i krále Zikmunda. Zdá se však, že záměr kritizovat postup krále Zikmunda vůči reformní straně je mu podsouván nespravedlivě. Vyplývá to jak z odpovědi husitské strany na onen satirický list, tak ze skutečnosti, že údajný autor, Kaspar z Lewbicz, byl nedlouho poté přijat do Zikmundových služeb (viz níže).

⁷ Amedeo MOLNÁR, *Husitské manifesty*, Praha 1980, s. 16–17 a 71–73.

⁸ F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III*, s. 327, pozn. 1.

⁹ Jeanne E. GRANT, *Rejecting an Emperor: Hussites and Sigismund*, in: *Politics and Reformation: Communities, Politics, Nations and Empires. Essays in Honor of Thomas A. Brady, Jr., Christopher Ocker and others* (edd.), Leiden – Boston 2007, s. 459–470, zde s. 460–466.

¹⁰ Ibidem, s. 460–461: „*This manifesto [...] adds much to our understanding of what Hussite Bohemian nobles expected of Sigismund. [...] The satire presents what the nobles expected of a sovereign by praising Sigismund for precisely those actions and qualities which he was failing to fulfill. It contains commentary on what kind of sovereign Sigismund should have been and what he should have been doing. This 'inverse' description also illustrates what religious events met with their approval by ascribing words to Sigismund that were opposite of what he said. The author of the manifesto uses 'inverse' description to criticize Sigismund on several counts.*“

Daleko přiměřenější interpretaci textu předložil Karel Hruza, jehož text ovšem nebyl dosud publikován.¹¹ Podle něj pamfletista neodvedl příliš zdařilou práci. Jelikož to byl člověk s dlouholetou praxí v královské kanceláři, nepřekvapuje, že i satirický list je uspořádán podle vzoru pravých královských písemností. Intitulaci, salutaci, arengu a rozsáhlou naraci autor však naplnil netradičním obsahem, který kancelářský původ neprozrazuje. Jinak ale jazyk satiry postrádá nezbytnou barvitost, s níž se setkáváme v husitských manifestech. Ironické líčení údajné radosti Zikmunda z neblahých činů husitů prý neplní svůj účel, tj. postavit se na stranu žalobce. Dlouhé pasáže obsahující přímou kritiku husitské strany postrádají jakékoliv komické nebo ironické elementy. Chtěl-li vůbec Kaspar z Lewbicz napsat satirický list (!?), pak stále zůstává otevřená otázka, jakému záměru měl list posloužit. Karel Hruza uzavírá svou argumentaci konstatováním, že pokud jeho cílem byla na závěr satiry umístěná prosba o přijetí Zikmunda za krále, pak se satira musela minout účinkem.¹²

Nová interpretace listu se jeví jako nezbytná i vzhledem k dochování čtyř rukopisů, z nichž staršímu bádání byly známy pouze dva – z Knihovny pražské metropolitní kapituly a Univerzitní knihovny v Basileji. V předkládaném úvodu k edici se však omezím pouze na charakteristiku jednotlivých opisů, přičemž upozorním na nejviditelnější dosavadním bádáním přehlížené odlišnosti.

Chronologicky nejstarší opis se dnes nachází v datovaném rukopise z druhé čtvrtiny 15. století uloženém v Univerzitní knihovně v Basileji.¹³ Jedná se o sbírku textů

---

¹¹ Text je dostupný pouze jako rukopis státní závěrečné práce na Ústavu pro rakouský dějepyt (Institut für Österreichische Geschichtsforschung) ve Vídni, viz Karel HRUZA, *Hussitische Manifeste (1412–1420) aus Prager und Wiener Bibliotheken*, Wien 1995 (Staatsprüfungsarbeit am IfÖG), s. 27–34.

¹² Ibidem, s. 30.

¹³ Basel, Universitätsbibliothek, Handschriften, sign. A II 34, fol. 317r–317v. Nepublikovaný podrobný popis rukopisu z pera Martina Steinmanna (16 stran) je dostupný pouze ve studovně rukopisného oddělení univerzitní knihovny. Stručný popis viz *Katalog der datierten Handschriften in der Schweiz in lateinischer Schrift vom Anfang des Mittelalters bis 1550 I: Die Handschriften der Bibliotheken von Aarau, Appenzell und Basel, Text- und Abbildungsband*, Beat Matthias von Scarpatetti a kol. (edd.), Dietikon–Zürich 1977, č. 65, s. 25. Z hlediska bohemikálních textů v rukopise viz František Michálek BARTOŠ, *Husitika a bohémika několika knihoven německých a švýcarských*, VKČSN třída I, 1931, s. 44–46.

z doby basilejského koncilu,¹⁴ během něhož byly diskutovány husitské požadavky – čtyři pražské artikuly. Proto zde vedle satirického listu nalezneme antihusitské polemické traktáty,¹⁵ ale také opisy Husových dopisů z Kostnice. Na foliích předcházejících satíře lze nalézt anonymní katolickou relaci (*Anonymus de origine Tabornitarum*), pocházející zřejmě od dobře informovaného člena Václavova dvora, která byla vítaným zdrojem informací o nepokojích v Praze na počátku husitské revoluce.¹⁶ Autor věnuje velkou pozornost skonu krále Václava a nedůstojnému přenášení jeho těla. V relaci lze najít několik styčných míst s textem satíry – vyplenění kartuziánského kláštera před branami Malé Strany a kritický poměr k staroměstské radě.¹⁷ Bylo by ovšem předčasné bez další analýzy vyvozovat z této skutečnosti závěr o případné totožnosti autora satíry a relace.

Druhý opis satíry, který se oproti předchozímu na několika místech liší, je obsažen v rukopise olomoucké kapituly složeném ze čtyř částí různého stáří.¹⁸ Starší část rukopisu z druhé poloviny 14. století obsahuje opis horního zákona Václava II. Satirický list se nachází ve čtvrté části na závěrečných foliích (papír pochází z poloviny 15. století) v doprovodu souboru listů (od fol. 157vb) z doby kostnického a basilejského koncilu týkajících se vztahu klíčových osobností k českému reformnímu hnutí (papež Martin V., kardinál Julian Cesarini, Václav IV., Zikmund Lu-

¹⁴ Opis traktátu Bernarda z Clairvaux je na fol. 136v datován *scriptum in concilio Basiliensi 1433*.

¹⁵ Viz Pavel SOUKUP, *Repertorium operum antihussiticorum*, online database, <www.antihus.eu> (18.12.2014).

¹⁶ Basel, Universitätsbibliothek, Handschriften, sign. A II 34, fol. 314r–316v. Relace byla vydána v *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen I*, FRA I/2, Konstantin Höfler (ed.), Wien 1856, s. 528–534. Český překlad výtahu z latinského textu viz *Výbor z české literatury I*, s. 478–480.

¹⁷ V satirickém listu je radním předhazováno, že nechali kartuziánský klášter spálit („*Carthusiense monasterium [...] concremastis*“), zatímco anonymní autor zprávy popisuje osud kartuziánských mnichů podrobněji: „[...] *ad mandatum Johannis brasiatoris dicti Bradatis, tunc magistri civium maioris civitatis Pragensis, [...] celle Carthusiensium rupte et prior cum suis omnibus monachis, presbyteris, conversis ac novitis captivati et circa horam XXIV ducti ad pretorium in maioro civitate, ibidem per totam noctem laicali custodie mancipati*.“ Viz *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung I*, s. 533.

¹⁸ Zemský archiv Opava – pobočka Olomouc, fond Knihovna olomoucké kapituly, sign. CO 530, fol. 166r–167r. Miroslav BOHÁČEK, *Dva nepovšimnuté rukopisy horního zákona krále Václava II.*, StR 5, 1966, s. 41–96, zde s. 73–86.

cemburský a česká zemská obec v čele s Čeňkem z Vartemberka). Do této skupiny náš satirický list, byť fiktivního původu i obsahu, tematicky dobře zapadá.

Třetí opis se dochoval jen jako fragment z druhé poloviny 15. století uložený ve sbírce rukopisů Františkova muzea v Moravském zemském archivu.¹⁹ Poslední známý opis uložený v Knihovně metropolitní kapituly v Praze pochází až z počátku 16. století a vyznačuje se tím, že jako jediný obsahuje husitskou odpověď, která v rukopise následuje bezprostředně za satirickým listem.²⁰

Ačkoliv není možné zjistit přesnější textové vazby mezi výše chronologicky seřazenými opisy, zdá se, že původní text je nejlépe zachován v basilejském rukopise (až na vnitřní adresu, viz níže). Tento předpoklad podporuje i poznámka, v ostatních rukopisech nezaznamenaná, o skutečném původci satirického listu.

Caspar de Lewbitz, jak je autor označen v basilejském rukopise na fol. 317r, je pro bádání stále záhadnou postavou. Doložitelná je jeho registrátorská činnost ve Václavově kanceláři, kde založil nový svazek register. Někdy po skonu Václava IV. přešel do Zikmundovy kanceláře na pozici notáře. Poslední známou informací z jeho života je jeho nobilitace provedená Zikmundem 29. listopadu 1420 v Kutné Hoře.²¹ Přídomek *Lewbitz* nebo *Lewbicz* nelze jednoznačně identifikovat. Ivan Hla-

¹⁹ Brno, Moravský zemský archiv, fond Sběrka rukopisů Františkova muzea (G 11), sign. FM 90, fol. 134r. Irena ZACHOVÁ – Stanislav PETR ve spolupráci s Annou KERNBACH-SMÉKALOVOU, *Soupis sbírky rukopisů bývalého Františkova muzea fondu G 11 MZA v Brně*, Praha 2010, č. 90, s. 53–55.

²⁰ Praha, Archiv Pražského hradu – Knihovna metropolitní kapituly, sign. O 39, fol. 127r–128r. Antonín PODLAHA, *Soupis rukopisů knihovny metropolitní kapitoly pražské II*, Praha 1922, č. 1623, s. 507–508. Na jeho základě vydal satirický list František Palacký, viz *UB II*, č. 3, s. 523–525.

²¹ Ivan HLAVÁČEK, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen des böhmischen und römischen Königs Wenzel (IV.) 1376–1419*, Stuttgart 1970, s. 319–320; Nobilitace Kaspara a jeho funkce notáře je doložena v říšských registrech, viz Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Reichsregisterbuch G, fol. 89r (nově fol. 107r): „Item nobilitacio pro Caspare de Lewbicz notario cancellarie. Datum in Montibus Chuttnis penultima die Novembris anno etc. xx.“ Altmann tituluje v regestu Kaspara chybně jako kancléře, RI XI, č. 4338, dále viz Erich FORSTREITER, *Die deutsche Reichskanzlei und deren Nebenzkanzleien unter Kaiser Sigmunds von Luxemburg*, Wien 1924 (rukopis disertace), s. 234–235; Franz-Reiner ERKENS, *Über Kanzlei und Kanzler König Sigismunds. Zum Kontinuitätsproblem in der deutschen Königskanzlei unter dem letzten Luxemburger*, AfD 33, 1987, s. 437, pozn. 43 Kaspara de Lewbicz mezi úředníky, kteří přešli z Václavovy do Zikmundovy kanceláře, nezmiňuje.

váček se přiklání ke dvěma možnostem – buď Liboc u Prahy anebo spíše Liboč v západních Čechách (u Strakonice), přičemž odmítá Altmannovo ztotožnění místa s obcí Lubtiz na jihu spolkové země Sachsen-Anhalt.²²

Větším problémem v souvislosti se vznikem satirického listu je ovšem otázka, kdy Kaspar navázal kontakt se Zikmundovým dvorem: zda krátce po Václavově smrti, nebo v pozdější době. Hypoteticky by mohl být poslem královny Žofie nebo prozikmundovské strany do Budína, informujícím římského a uherského krále o Václavově skonu. Pokud by se tato domněnka potvrdila, pak bychom mohli předpokládat brzké přijetí do Zikmundovy kanceláře a třeba i vznik satirického listu s vědomím samotného Zikmunda Lucemburského. Ze dvou důvodů je však tato hypotéza nepravděpodobná. O poselstvu ani přijetí do kanceláře nemáme žádná pramenná svědectví a Zikmundův souhlas s vydáním takového satirického listu je v této době stěží představitelný.

Poznámka o autorovi není jedinou zvláštností basilejského rukopisu. Jeho druhou neméně zásadní odlišností od ostatních rukopisů je vnitřní adresa: „[...] *fidelibus dilectis iudi[ci], magistro civium, ceterisque scabinis maioris, minoris et nove civitatis Pragensis* [...]“. Zatímco podle „domácích“ opisů byl satirický list určen: „[...] *fidelibus dilectis, iudici, magistro civium, Strabochoni, Reczkoni etc. ceterisque scabinis tam antique, quam nove civitatis Pragensis* [...]“. Opomenutí jmen dvou konšelů a jiné označení pro pražské souměstí lze snad vysvětlit tím, že pro původce basilejského opisu nebyla důležitá jména dvou staroměstských radních, nýbrž obsah satiry, který byl ilustrací v Praze se rozmáhajícími nepokoji a popisovaných rovněž v anonymní relaci na předcházejících foliích téhož rukopisu. Nelze to tvrdit s naprostou jistotou, přesto se zdá, že ostatní rukopisy zřejmě (v tomto případě výjimečně) zachovaly oproti basilejskému původnější vnitřní adresu. Nemůžeme samozřejmě vyloučit ani tu možnost, že autentický satirický list koloval ve vícero verzích.

Konkrétní jména staroměstských konšelů Václava Štrabocha a Jana Rečka z Ledče neznamenalí, že by ostrí kritiky Václavova registrátora směřovalo jen proti prominentním osobnostem a hlavním iniciátorům nepokojů v Praze. Pokud by toto bylo jeho záměrem, pak by asi nebyl příliš dobrým pozorovatelem tehdejších událostí. Oba pražští měšťané byli sice činnými politiky a podle dostupných pramenů

²² I. HLAVÁČEK, *Urkunden- und Kanzleiwesen*, s. 320.

zasedali na staroměstské radnici (včetně úřadu purkmistra) v přelomových časech – mezi 15. prosincem 1416 až 26. březnem 1420 (Jan Reček), resp. mezi 1. červencem 1417 až 1. lednem 1420 (Václav Štraboch).²³ Nicméně podle dochovaných svědectví staroměstští radní nebyli strůjci či iniciátory nepokojů v Praze. Václav Štraboch se dokonce aktivně zapojil do pomoci kartuziánským mnichům z Malé Strany, jejichž klášter byl jako jeden z prvních rozbořen rozvášněným davem již v srpnu 1419.²⁴ Oba jmenovaní spíše zastávali konformní postoje a přikláněli se podle aktuální situace vždy na vítěznou stranu. Po převratu v Praze roku 1427 se jméno Václava Štrabocha objevilo v historické písni *Z dobrého jména Čechové*, v níž je radní anonymním autorem z okolí Jana z Příbrami vylíčen jako oportunista dbající pouze o svůj majetek.²⁵ Porevoluční doby se ze zmíněné dvojice dožil pouze Jan Reček, který byl jmenován do obnovené staroměstské rady císařem Zikmundem, jenž tímto aktem demonstrativně ukázal, že navazuje na předrevoluční poměry.²⁶

Oslovením význačných staroměstských radních z let 1419–1420 a ostatních konšelů Starého a Nového města chtěl autor satiry zřejmě poukázat obecně na všechny přední pražské měšťany, kteří byli v jeho očích zodpovědní za nábožensko-spoločenské nepokoje v hlavním městě království. Ve své kritice však zřejmě nerozlišoval mezi rozvášněným davem, radikály a umírněnými politiky.²⁷ Jak z hlediska původce, tak i z hlediska příjemců není snadné zařadit satirický list do konkrétních

²³ První a poslední datum znamená, kdy je osoba v radě doložena v pramenech, nikoli kdy nastoupila, resp. kdy radu opustila, viz Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy V*, Praha 1905², s. 76–77, jehož údaje doplnil a upřesnil J. MEZNÍK, *Praha*, s. 262–263.

²⁴ O aktivitě Václava Štrabocha viz dobovou relaci kartuziánských mnichů, UB I, č. 6, s. 3–11, zde s. 6–7.

²⁵ *Výbor z české literatury I*, s. 331: „Štraboch, tent by rád pokoji,/ nebť se za svuoj statek boji;/ sedít jako pod ostříšem/ i s Zdenkem, svým tovaryšem.“

²⁶ Petr ČORNEJ, *Smolař, Hedvika, Velvar et alii. Poznámky a postřehy ke kapitole z dějin husitské Prahy*, in: IDEM, *Světla a stíny husitství (Události – Osobnosti – Texty – Tradice). Výbor z úvah a studií*, Praha 2011, s. 182; IDEM, *Skrytý význam politické podívané: Zikmundův příjezd do Prahy 23. srpna 1436*, in: Ibidem, s. 196 a IDEM, *Kočíčka, Kurvička, Kokot a Múdrá Hlavička aneb Staroměstští řezníci v husitské revoluci*, *Pražský sborník historický* 40, 2012, s. 7–129, zde s. 70.

²⁷ Na dynamiku různých skupin uvnitř utrakvistické Prahy poukázal Karel HRUBÝ, *Struktury a postoje husitských skupin pražského politického systému*, AUC–HUCP 9/1, 1968, s. 29–78.

historických souvislostí. Nepochybně musíme jeho původ hledat v katolickém prostředí odmítajícím laický kalich a jakékoliv radikální změny v duchu nebezpečných kacírských myšlenek. Ostrá kritika umírněných reformistů mezi pražskými konšely ukazuje, že satirický list je ojedinělým a proto nesmírně cenným svědectvím pocházejícím z velmi konzervativních kruhů. Nevíme však, zda autor vyjadřoval pouze své vlastní mínění, nebo širší skupiny osob. Rozdílné interpretace jeho obsahu (viz J. E. Grant, K. Hruza) vybízejí k dalším otázkám, jež mohou být podnětem k dalšímu výzkumu katolické opozice, která vůči triumfujícímu utrakvismu v pražském souměstí ztrácela postupně, ale jistě půdu pod nohama.

Vzhledem k významu písemnosti i k faktu, že otázka její geneze, osobnost autora a původní význam bude jistě i nadále zaměstnávat husitologické bádání, je v příloze podána kritická edice textu na základě všech dosud známých dochovaných rukopisů.

Edice

Dochování: Basel, Universitätsbibliothek, sign. AN II 34, fol. 317r–317v (**Ba**); Zemský archiv Opava – pobočka Olomouc, fond Knihovna olomoucké kapituly, sign. CO 530, fol. 166r–167r (**O**); Brno, Moravský zemský archiv, fond Sbírka rukopisů Františkova muzea (G 11), sign. FM 90, fol. 134r (**Br**); Praha, Archiv Pražského hradu – Knihovna metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. O 39, fol. 127r–128r (**K**).

Edice: *UB II*, č. 3, s. 523–525, (podle **K**).

Překlady: Jaques LENFANT, *Histoire du Concile de Constance II*, Amsterdam 1727, s. 106–108; A. MOLNÁR, *Husitské manifesty*, Praha 1980, s. 71–73.

Literatura: F. M. BARTOŠ, *Manifesty*, s. 258; J. PEKAŘ, *Jan Žižka*, s. 17–18, pozn. 3; Pavel SPUNAR, *Repertorium auctorum Bohemorum protractum idearum post universitatem Pragensem conditam illustrans II*, Warsaviae – Pragae 1995, č. 481, s. 222 (pouze **K**); K. HRUZA, *Hussitische Manifeste*, s. 27–34; J. E. GRANT, *Rejecting an Emperor*, s. 459–470, zde s. 460–466.

<rubrica in **Ba fol. 317r**> Epistola Casparis de Lewbitz, qui rege vivente Bohemie fuit in eius cancellaria literarum regalium registrator, quam adhuc in presenti data existens Prage confecit sub hoc titulo, ac si rex Romanorum et Hungarie eandem de Buda Pragensibus scripserit, eorum stulticiam deridendo.

<rubrica in **O fol. 166r**> Epistola regis Sigismundi ad Pragenses derisoria etc.

<rubrica in **Br fol. 134r**> Epistola scripta per regem, ut super Wiklefistis Pragensis civitatis.

<rubrica in **K fol. 127r**> Littera regis Sigismundi, qua inproperat et yronice scribit Pragensibus eos quasi deridendo.

Sigismundus dei gracia Romanorum rex¹ semper augustus Hungarie,² Dalmacie,³ Croacie⁴ etc.⁵ rex heresque, primarius et dominus⁶ regni Bohemie fidelibus

---

¹ Romanorum rex] rex Romanorum **O**, **Br**.

² et Hungarie rex] *add.* **O**, **Br**.

³ Dalmacie] rex Dalmacie **O**.

⁴ Croacie] *deest* **K**, **O**, **Br**.

⁵ etc.] *deest* **K**.

dilectis, iudi[ci], magistro civium Strabochoni, Reczkoni etc.⁷ ceterisque scabinis tam antique, quam nove⁸ civitatis Pragensis⁹ simulque toti communitati sancte in Praga¹⁰ salutem condignam meritis optando¹¹ maxime non¹² resilire a wiclefistica¹³ sanctitate.

Concors in bono¹⁴ communitas,¹⁵ o quantum gaudium suo sensato generat principi! Nam principes terrarum circumiacentium¹⁶ possunt in admirationem versi dicere: 'O gloriosus princeps, qui tantos et tales rectores corde possidet subsides! Solium eius firmabitur et laus eius personabit ab ortu solis pariter et occasu!'¹⁷

Igitur fideles¹⁸ dilecti! Quanto cor nostrum repletur¹⁹ gaudio, congratulando vestre sagacitati, prudentie, iusticie ac bone concordie! Vos enim²⁰ estis speculum, quo se speculari possunt aliarum terrarum incole. Vos estis lumen illustrans mentes ignorantie tenebris obvolutas;²¹ lumen namque²² doctorum Constantiensis²³ concilii respectu luminis vestre peritie²⁴ obfuscatur; nam per oppositum²⁵ Pragam et

⁶ rex heresque, primarius et dominus regni] heresque primarius **O, Br**; heres primarius et dominus **K**.

⁷ Strabochoni, Reczkoni etc.] *deest* **Ba**.

⁸ tam antique, quam nove] maioris, minoris et nove **Ba**.

⁹ Pragensis] in Praga **K**.

¹⁰ simulque toti communitati sancte in Praga] *deest* **O**; sancte in Praga] sancte Pragensis **Br**.

¹¹ optando] adoptando **O, Br**.

¹² non] vero **O**.

¹³ wiclefistica] wickleffistica **O**; wyklefistica **Br**; wyglefistica **K**.

¹⁴ bono] domino bono **K**.

¹⁵ communitas] caritatis **K**.

¹⁶ principes terrarum circumiacentium] circumiacentium terrarum principes **O, Br**; principes circumadiacentium terrarum **K**.

¹⁷ et occasu] ad occasum **K**.

¹⁸ fideles] fideles et **K**.

¹⁹ repletur] replebitur **O, Br**.

²⁰ vos enim] certe vos **O, Br, K**.

²¹ obvolutas] involutas **O**.

²² namque] enim **Br**.

²³ namque doctorum Constantiensis] enim Constanciensis **O**; enim decretorum Constanciensi[s] **K**.

²⁴ vestre peritie] pericie vestre **O**.

totam Bohemiam vestra luminosa decoratione²⁶ illustratis,²⁷ papa carere potestis, rege²⁸ terreno²⁹ nullatenus indigetis, Carthusiense³⁰ monasterium, quod inclitus <**K fol. 127v**> Iohannes, rex³¹ Bohemie, avus noster laudande memorie iuxta³² Pragam fundaverat,³³ concremastis,³⁴ et merito, quoniam eiusdem monasterii monachi³⁵ ipsi ecclesie sancte erant inutiles,³⁶ quos quasi³⁷ ‘surdos audire fecistis et mutos loqui,’³⁸ <**O fol. 166v**> prout³⁹ in⁴⁰ Marco⁴¹ ewangelio recitatur. Sanctimoniales feminas et monachos de monasteriis, plebanosque ac⁴² vicarios eorundem⁴³ de parochialibus ecclesiis eiecit, qui legem Christi, cuius vos plenariam habetis notitiam, suscipere noluerunt. Scabinos quosdam et iudicem predictae Nove civitatis Pragensis⁴⁴ precipitastis de pretorio et audacter occidistis, ut⁴⁵ viri fortissimi roboris. In posterum⁴⁶ existentes⁴⁷ ymagines Cristi et sanctorum⁴⁸ tamquam

---

²⁵ per oppositum] *deest* **O, K.**

²⁶ decoratione] et decoratione **O.**

²⁷ luminosa decoratione illustratis] illuminosa sapiencia decorastis **K.**

²⁸ rege] regno **K.**

²⁹ terreno] *deest* **O, Br.**

³⁰ Carthusiense] Cartusiense **K.**

³¹ Iohannes rex] rex Johannes, rex **O, Br.**

³² iuxta] iuxtra **O.**

³³ fundaverat] fundaverit **O.**

³⁴ concremastis] cremastis **O.**

³⁵ eiusdem monasterii monachi] monachi eiusdem monasterii **K.**

³⁶ inutiles] milites **O.**

³⁷ quasi] tamquam **O, Br.**

³⁸ cf. Mc 7,37: ‘et eo amplius admirabantur, dicentes: Bene omnia fecit et surdos fecit audire, et mutos loqui.’

³⁹ prout] sicut **O, Br.**

⁴⁰ in] *deest* **O, Br.**

⁴¹ Marco] Mathei **Br.**

⁴² plebanosque ac] plebanos et **O, Br.**

⁴³ eorundem] earundem **O.**

⁴⁴ Pragensis] eiusdem Pragensis **O.**

⁴⁵ ut] et ut **O, Br.**

⁴⁶ in posterum] in posteram **O.**

⁴⁷ existentes] exeuntes **K.**

vana ydola confregistis, clericos de Praga plurimos⁴⁹ expulistis, feretra in funeralibus exequiis sudariis auctoritate vestra tegere⁵⁰ prohibetis,⁵¹ ardentes candelas⁵² non patimini ipsis feretris applicari,⁵³ monstrantias continentes sanctorum reliquias⁵⁴ in missa osculari pro pace⁵⁵ strictius inhibetis,⁵⁶ ceterasque ceremonias dudum in ecclesia conservari⁵⁷ solitas condempnastis, insuper magistrum⁵⁸ Johannem Hus et⁵⁹ Jeronimum⁶⁰ et quosdam laycos pro lege Christi, ut⁶¹ asseritis, mortificatos sanctorum annotastis⁶² catalogo, quorum etiam festa solempniter⁶³ celebratis,⁶⁴ aliorum sanctorum⁶⁵ festa obmitentes, optantesque ad coronam similem devenire,⁶⁶ predicatorum etiam⁶⁷ et predatrices a seculis inaudite sapientie, quibus⁶⁸ errare est

---

⁴⁸ sanctorum] sanctorum eius **O**.

⁴⁹ de Praga plurimos] plurimos de Praga **K**.

⁵⁰ tegere] *deest* **K**.

⁵¹ tegere prohibetis] prohibentes tegere **O**.

⁵² candelas/// Hic est finis fragmenti codicis **Br**.

⁵³ applicari] applicare **K**.

⁵⁴ sanctorum reliquias] reliquias sanctorum **K**.

⁵⁵ in missa osculari pro pace] in missis pro pace osculari **O**, **K**.

⁵⁶ inhibetis] inhibentes **O**.

⁵⁷ in ecclesia conservari] observatas **O**; conservari] observari consuetas et **K**.

⁵⁸ magistrum] magistros **K**.

⁵⁹ et] *deest* **Ba**.

⁶⁰ Jeronimum] Jeronymum **K**.

⁶¹ ut] prout **O**.

⁶² annotastis] innotastis **O**.

⁶³ solempniter] solemniter **K**.

⁶⁴ solempniter celebratis] celebratis solempniter **O**.

⁶⁵ sanctorum] *deest* **O**.

⁶⁶ ad coronam similem devenire] similiter ad coronam pervenire **O**; devenire] pervenire **K**.

⁶⁷ etiam] autem **O**.

⁶⁸ quibus] quas **K**.

impossibile,⁶⁹ gratulantibus animis suscepistis. Et quis vestrarum posset⁷⁰ promere <**Ba fol. 317v**> laudum preconia,⁷¹ qui semper in sanctis novitatibus⁷² proficitis?

Vere mirati sunt et mirantur, mirabunturque⁷³ totius christianitatis reges et principes de sapientia tanta⁷⁴ vobis infusa, ab antiquis prophetis⁷⁵ inexperta. Quapropter karissimi,⁷⁶ quamvis sepius antea quasdam vobis⁷⁷ scripsissemus⁷⁸ literas, volentes et optantes, ne⁷⁹ ab obedientia Romane recederetis ecclesie,⁸⁰ hoc ex ignorantia⁸¹ fecimus, nescientes vos tantae sanctitatis et scientie humane⁸² prepollere.⁸³ Exultamus⁸⁴ quoque super isto⁸⁵ maxime, quod quando exequiarum et planctus⁸⁶ advenerat propter obitum serenissimi⁸⁷ principis et domini⁸⁸ Wenzeslai, Bohemie⁸⁹ regis, <**K fol. 128r**> fratris nostri karissimi ac domini vestri naturalis et graciosi,⁹⁰ tam subito, fere infra horas quatuor,⁹¹ ut dicitur, gladiis, fustibus,

---

⁶⁹ impossibile] impossibile **O, K**.

⁷⁰ posset] possit **K**.

⁷¹ et quis vestrarum posset promere laudum preconia] ut vestram possint promere laudem preconio **O**.

⁷² sanctis novitatibus] novis sanctitatibus de die in diem **K**.

⁷³ mirabunturque] miranturque **O**; et mirabuntur **K**.

⁷⁴ tanta] *deest* **O**.

⁷⁵ ab antiquis prophetis] antiquis prophetis cunctisque doctoribus aliisque fidelibus christianicis **O**.

⁷⁶ karissimi] carissimi **O**; *deest* **K**.

⁷⁷ sepius antea quasdam vobis] vobis antea sepius quasdam **O**; quasdam vobis] *deest* **K**.

⁷⁸ scripsissemus] scripsissimus **Ba**.

⁷⁹ ne] ut **O, K**.

⁸⁰ Romane recederetis ecclesie] Romane ecclesie non recederetis **O**; Romane non discederetis ecclesie **K**.

⁸¹ ex ignorantia] per ingoranciam **O**.

⁸² humane] legis **K**.

⁸³ prepollere] prepolitos **O**.

⁸⁴ Exultamus] exultavimusque **K**.

⁸⁵ isto] ista **O**.

⁸⁶ planctus] planctus tempus **O, K**.

⁸⁷ serenissimi] vestri serenissimi **O, K**.

⁸⁸ principis et domini] *deest* **O**.

⁸⁹ Wenzeslai, Bohemie] Wenceslai Romanorum **K**.

⁹⁰ ac domini vestri naturali et graciosi] *deest* **O, K**.

cambucis et⁹² balistis muniti pro remedio anime⁹³ eiusdem fratris nostri et pro consolatione olim consortis sue⁹⁴ domine⁹⁵ Sophie,⁹⁶ regine Bohemie,⁹⁷ inclite gloris nostre seu fratrissae,⁹⁸ per claustra, ecclesias et capellas solempnes letanias celebrastis.

Petimus igitur humiliter et attente,⁹⁹ quatenus nos, <O fol. 167r> iustitie ac¹⁰⁰ legis Dei ignarum infirmumque¹⁰¹ in fide, ad scholas vestri consortii suscipere dignemini et ad¹⁰² regnum Bohemie assequendum possetenus¹⁰³ adiuuare, non dicentes¹⁰⁴ cum ewangelista Luca:¹⁰⁵ 'Nolumus hunc regnare super nos,'¹⁰⁶ et iterum ut¹⁰⁷ in Mathaeo scribitur: 'Hic est heres, venite, occidamus eum,'¹⁰⁸ ne videlicet regnum Bohemiae nanciscatur; promittimus enim mediante vestro consilio vivere, et regni eiusdem negotia, prout nos vestra¹⁰⁹ docuerit sapientia,¹¹⁰ pertractare.

Datum Bude¹¹¹ anno Domini MCCCCXIX quinta die mensis Septembris.¹¹²

---

⁹¹ horas quatuor] quatuor horas O.

⁹² et] *deest* O, K.

⁹³ anime] *deest* Ba.

⁹⁴ olim consortis sue] sue relicte O, K.

⁹⁵ domine] regine O, K.

⁹⁶ Sophie] Zophie O.

⁹⁷ regine Bohemie] *deest* O, K.

⁹⁸ inclite gloris nostre seu fratrissae] nostre gloris sew fratrissae inclite O; nostre gloris vel fratrissae inclite K.

⁹⁹ humiliter et attente] solempniter K.

¹⁰⁰ ac] et K.

¹⁰¹ ignarum infirmumque] ignoras infirmosque O.

¹⁰² et ad] ut O.

¹⁰³ possetenus] possemus O.

¹⁰⁴ non dicentes] ne dicatis O.

¹⁰⁵ ewangelista Luca] Luca ewangelista O.

¹⁰⁶ cf. Luc 19, 14.

¹⁰⁷ ut in] *deest* O.

¹⁰⁸ cf. Mat 21,38.

¹⁰⁹ nos vestra] vestra nos K.

¹¹⁰ nos vestra docuerit sapientia] vestra nos sapiencia docuerit O.

¹¹¹ Bude] in Budin K.

¹¹² Datum Bude anno Domini MCCCCXIX quinta die mensis septembris] *deest* O; quinta die mensis septembris] *deest* K.

The supposed satirical letter of King Sigismund to the people of Prague from Autumn 1419.

Manuscript preservation and edition

The satirical letter mocking the Prague town councillors and burghers for their leaning towards the reform movement and supposedly coming from King Sigismund of Luxembourg is known to historians from several manuscripts, the textual variations of which had not yet been compared. The edition by František Palacký used to this day was a template of only one manuscript of Prague's metropolitan library, which is one of the latest of the other manuscripts. The need for a new edition arises from the as-yet unnoticed differences of the texts between the Basel copy, which was already discovered by F. M. Bartoš, and the other copies preserved in the Bohemian manuscript collections. The satirical letter has been indicated only singularly in the professional literature and its interpretations so far have been quite inconsistent. What is indisputable is that the fact that the letter does not come from the chancellery of Sigismund of Luxembourg, as would be indicated by the intitulation and the content of the letter. According to the data in the Basel copy, the real author of the faked letter was Caspar of Lewbitz, registrar (registrar) from the chancellery of Wenceslas IV, who in it expressed his very critical position on the Prague town councillors and the events in Prague after the death of King Wenceslas. The question whether the author in this way expressed only his personal opinion, or represented the opinion of a certain conservative group, must be the object of further research, which can now rely on a critical edition of this noteworthy literary monument.

II

DISKUSE NÁZORY A INSPIRACE

BUŠKOVÉ Z VELHARTIC

Historie pánů z Velhartic ve 14. století ve světle kartoték Augusta Sedláčka

Eva DOLEŽALOVÁ

The Bušeks of Velhartice. A history of the lords of Velhartice in 14th century in the light of August Sedláček's card files: The genealogic and topographic card files of the Czech historian August Sedláček are valuable information sources that make it possible to restore the history of social ascent of several lower nobility families, such as the lords of Velhartice. The family of Bušek appears for the first time with the predicate "of Velhartice" in 1318. The last occurrence of this predicate can be found at the beginning of 15th century, when the Velhartice castle has already become a possession of the lords of Hradec. Members of the Bušek of Velhartice lineage (both ancestors and descendants) were associated with the royal court services since the second half of 13th century. The most outstanding career was that of Bušek the Younger of Velhartice, who in 1355 became an officer-in-chief (Hauptmann) of New Bohemia (in Bavaria).

Key words: Bušeks of Velhartice, genealogy, August Sedláček, card register

Český šlechtic Bušek z Velhartic se zapsal do české historie nejen svou rychlou kariérou, vedoucí až k úřadu nejvyššího hejtmána Nových Čech v Bavorsku (r. 1355), ale také svým blízkým vztahem ke Karlu IV. Jeho jméno si mohou pamatovat i sečtělí lidé bez bližšího vztahu k českým dějinám zásluhou Jana Nerudy a jeho „*Romance o Karlu IV.*“¹ Společenský vzestup a úspěšná kariéra tohoto Buška z Velhartic ale nebyla ve své době ojedinělá. Zhruba ve stejné době se ve dvorských službách rozmohla řada dalších rodů původně nižší a méně majetné šlechty a dokonce i nobilitovaných měšťanů.² Stejně tak i rod Buška z Velhartic prožil dvougenerační rychlý vzestup a následné rozmělnění do vedlejších

¹ Např. Jan NERUDA, *Romance o Karlu IV.*, in: *Balady a romance*, 15. vyd., Praha 1948.

² Příkladem mohou být páni z Jenštejna (původně z Vlašimi), jejichž kariéra byla spojena s dvorem lucemburských českých panovníků a kteří, stejně jako páni z Velhartic, mizí z politického života se sklonkem 14. století.

linií. Životní osudy jeho členů jsou velmi úzce spjaty s Janem Lucemburským a Karlem IV.

Páni z Velhartic doposud nemají kvalitní monografii ani hlubší studii.³ Epizody z jejich životů byly zmiňovány spíše jen nahodile a systematictěji se v odborné literatuře objevuje v podstatě jen onen slavný Bušek z Velhartic. Studium historie rodu je do značné míry komplikováno tím, že se predikáty tehdy běžně přenášely na nové majitele hradu či panství. Tak i v případě pánů z Velhartic docházelo a dochází k prolínání více rodin. Obdobně jako u řady dalších šlechtických rodin, i u pánů z Velhartic se také často užívalo několika málo křestních jmen, a to i vícekrát v jedné generaci. Obě tyto okolnosti přispěly k tomu, že v historické literatuře stále ještě občas splývají různé osoby v jednu nebo naopak různé zmínky o jediné osobě jsou považovány za doklad existence dvou různých osob. V případě pánů z Velhartic byla oblíbenými jména Dlouhomil, Jan a Bohuslav a jejich rozmanité familiární podoby.

Unikátním příspěvkem k tomuto tématu doposud zůstává dílo českého historika Augusta Sedláčka. Ten se pokusil shromáždit dochované prameny a sestavit základní genealogii pro řadu šlechtických rodů, mj. i pro pány z Velhartic.⁴ Své archivní topografické a genealogické studie směřoval ke svému vrcholnému dílu „*Hrady, zámky a tvrze království českého*“. Proto v kapitole věnované velhartickému hradu stručně shrnul také osudy rodu pánů z Velhartic.⁵ Středověké prameny, které se o životě rodu pánů z Velhartic dochovaly, jsou roztroušeny po

---

³ Výjimku představuje jen kapitola věnovaná pánům z Velhartic v publikaci Jana HALADY, *Lexikon české šlechty*, Praha 1992, s. 173–174.

⁴ Pozůstalost Augusta Sedláčka, resp. její genealogická a topografická část, byla autorem odkázána Československému státnímu ústavu vydavatelskému. Dnes ji uchovává jeho nástupce – Historický ústav AV ČR, v.v.i. Fond kartoték byl v nedávné době digitalizován a je dnes přístupný na stránce: www.augustsedlacek.cz. Pánům z Velhartic je vedle příslušných hlavních hesel „z Velhartic“ a „Velhartice“ i hesel souvisejících (jako např. „Veselí“, „Bor“, „Budětice“ apod., nazvaných podle míst, která patřila do panství pánů z Velhartic a jejich předchůdců) věnována ještě rukopisná genealogie, která je součástí sešitu č. 18 „Pozůstalosti Augusta Sedláčka“ (dále jen jako: Sešit č. 18).

⁵ Např. August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království českého* 11, Praha 1936², s. 106–121, o pánech z Velhartic viz s. 110–112.

různých archivech a knihovnách. Neexistují žádné správní a podobné materiály (např. účty), které by dosvědčovaly chod jejich panství.

Podle archivních výzkumů Augusta Sedláčka je rod pánů z Velhartic zpětně sledovatelný až na počátek dvacátých let 13. století. Nejstaršími v pramenech zmiňovanými členy rodu jsou podle Sedláčkových doposud nepřekonaných nálezů (zprávy z r. 1222 a 1236) bratři Dlouhomil⁶ a Svojše,⁷ synové jistého Bohuslava. Oba bratři se už tehdy pohybovali v blízkosti královského dvora a poměrně často se objevují ve svědečných řadách panovnických listin Václava I. Jméno Bohuslav, které se v rodě vyskytovalo často, se pak stalo základem pro zkrácený tvar „Bušek“, který nacházíme zejména v pramenech 14. století. Bratři Dlouhomil a Svojše se v pramenech objevují s rozmanitými predikáty, jako např. z Dlouhomil z Budětic⁸ či Svojše ze Zduně.⁹ I August Sedláček však připouští, že ne vždy jsou rodinné vazby jednotlivých osob jednoznačné a že mohlo dojít i k chybnému spojení dvou nebo několika stejnojmenných osob v jednu.

Roku 1318 se poprvé objevuje predikát „z Velhartic“, a to ve spojitosti s Buškem (Bohuslavem).¹⁰ Od tohoto roku se zástupci rodu objevují s predikátem „z Velhartic“ pravidelně, přičemž Budědice si rod udržel alespoň ještě po jednu další generaci, včetně patronátního práva ke kostelu. V genealogii Augusta Sedláčka jsou bratři Bušek, Půta, Dlouhomil a Bolek (Polco ?) považováni za syny Bohuslava (Buška) z Budětic, bratra zmíněného Svojše ze Zduně.¹¹ V následující generaci se celistvější rodokmen podařilo A. Sedláčkovi sestavit jen pro prvního

⁶ Listina je datována 24. červnem 1222, CDB II, č. 232, s. 221. Dlouhomil je zde zmiňován jen jako svědek události.

⁷ Listina byla vydána na Velehradě 18. ledna 1236, CDB III/1, č. 129, s. 164.

⁸ Dlouhomil získal Budědice r. 1254 koupí od jistého Drslava. August Sedláček tohoto Dlouhomila ve svých vývodech spojuje s Dlouhomilem z Nabzden (Nabočan ?), zachyceným v pramenech k r. 1257 – viz Sešit č. 18, s. 8. August Sedláček zde odkazuje na další citace v pramenech, jako např. *Hermannii Altahensis Annales*, MGH SS 17, Georgius Henricus Pertz (ed.), Hannover 1861, s. 399.

⁹ Zduný či Zdouny – jedná se o ves, která zanikla snad během třicetileté války. Dnes je z ní dochován jen kostel sv. Vavřince.

¹⁰ Jedná se o dokument, v němž Bušek z Velhartic slibuje věrnost českému králi Janu Lucemburskému. Dokument je datován 21. května 1318, viz RBM III, č. 445, s. 182–183.

¹¹ Viz Sešit 18, s. 27.

z bratrů, Buška, tedy právě toho, který je jako první citován s predikátem z Velhartic (1318; viz výše). Manželka tohoto Buška není známa jménem, snad by se ale mohlo jednat o jistou Herku zmíněnou v písemnosti z r. 1353.¹² Bušek¹³ s ní měl nejméně čtyři syny, a to Jana, Buška¹⁴, Václava a Viléma. Doložena je nejméně jedna dcera jménem Alžběta.¹⁵

Nejméně dochovaných zpráv se vztahuje k Václavovi z Velhartic, kterého se podařilo najít v pramenech pouze jednou, a to r. 1365, když společně s bratry Buškem ml. a Janem koupili dům v Praze na Hradčanech.¹⁶ Podle zjištění Augusta Sedláčka zemřel Václav asi r. 1371. Druhý z bratrů, Vilém z Velhartic, se stal duchovním. Už r. 1342 získal expektanci kanovnické prebendy v Míšni.¹⁷ O dva roky později (3. května 1344) pro něj pak žádal Karel IV., tehdy ještě moravský markrabě, o další prebendu, tentokrát ve vratislavské diecézi. Od r. 1344 je Vilém v písemnostech titulován jako kaplan Karla IV., a to nejprve jako markraběcí, později jako královský.¹⁸ O další tři roky později pak Karel IV. pro Viléma žádal o vydání expektance kanovnické prebendy v Olomouci.¹⁹ I v tomto dokumentu je Vilém označen jako Karlův kaplan a důvěrník. Karlově žádosti bylo ještě téhož roku vyhověno. Vilémovi se pak zřejmě dlouho nedařilo žádnou další prebendu získat, protože jsou doloženy i další žádosti o vydání expektance na kanovníctví

---

¹² A. Sedláček se domníval, že touto manželkou byla jistá Keruše, která je však daleko pravděpodobněji až manželkou jeho syna, dalšího Buška, jak je rozvedeno dále. Ve výpiscích A. Sedláčka z archivu v Plzni je uveden testament jisté Herky, vdovy po Bohuslavovi z Velhartic, datovaný 23. listopadu 1353 (viz Sešit 97). Bušek st. z Velhartic zemřel už r. 1337, proto by se snad mohlo jednat o jeho ženu.

¹³ Pro zjednodušení následujícího výkladu bude tento Bušek, zmíněný v pramenech k r. 1318, označován dále jako Bušek starší.

¹⁴ Tento Bušek, syn Buška z Velhartic, bude dále označován jako Bušek mladší.

¹⁵ Viz sešit 18, s. 28.

¹⁶ Viz sešit 18, s. 15, záznam k roku 1365. Sedláček zde odkazuje na výpisky z: Václav Vladivoj TOMEK, *Základy místopisu pražského* IV, Praha 1872, s. 143–144. Páni z Velhartic drželi tento dům na Hradčanech č. 65 ještě r. 1389, po r. 1437 je dům označen jako pustý.

¹⁷ MVB I, č. 148, s. 83.

¹⁸ Viz MVB I, č. 379, s. 234. Ve stejné suplice se dále uvádí, že Vilém z Velhartic má získat prebendu v Praze v kapli u Všech svatých a farní kostel ve Zbečně, pokud tamní duchovní rezignuje.

¹⁹ MVB I, č. 904, s. 527–528.

ve vyšehradské či svatovítské kapitule.²⁰ Posléze Vilém získal kanovníctví v olomoucké kapitule a stal se rektorem kostela v Klatovech.²¹ Zemřel kolem r. 1364.²²

Třetí Václavův bratr Jan zemřel snad až kolem r. 1391 a pravděpodobně byl z bratrů nejmladší. Z pramenů je známa jeho žena Žofie z Opočna. Jan, stejně jako jeho bratři, působil ve službách Karla IV. V pramenech se začíná objevovat od poloviny 40. let 14. století.²³ Pokud by byly pravdivé i zprávy z formulářových sbírek datované k r. 1346, které mluví o Janovi jako o maršálkovi, musel by se tento Jan narodit nejpozději na počátku 30. let 14. století, spíše ale dříve. Ve dvorských službách působil jako královský a císařský maršálek a převzal tak v podstatě funkci svého bratra Buška ml. Dochovaly se zprávy pouze o dvou jeho dcerách, a to o Kateřině, provdané za Jana staršího z Jindřichova Hradce, a Anně, provdané postupně za Menharta z Hradce, Václava z Vartemberka a Hynka st. z Dubé a Náchoda.²⁴ Život Jana z Velhartic je do jisté míry záhadný. Dochovaly se totiž také zprávy, že pro jistého Jana z Velhartic, rytíře, syna Buška, královského komořího, byla 13. ledna 1356 na žádost Karla IV. vydána papežem Inocencem IV. listina na expektanci kanovnické prebendy v Olomouci a v červenci 1356, kdy už měl být kanovníkem olomouckého kostela, také listina na expektanci prebendy ve vratislavské kapitule.²⁵ Žádné další zprávy o Janově církevní dráze se ale nedochovaly. Pokud by tento Jan byl skutečně synem Buška st. z Vel-

²⁰ Tyto dokumenty datované rokem 1353 jsou vydané v MVB II na s. 11, 12, 15, 37, 39.

²¹ MVB II, č. 82, s. 37.

²² Toto datum jako přibližné uvádí August Sedláček, viz Sešit 18, s. 28.

²³ Zatím nejstarší přesně datovaná zmínka o Janovi z Velhartic je datována 15. května 1355. Jan je zde na listině Karla IV., vydané v Pise při návratu z římské korunovace, uveden vedle svého bratra Buška ml., komořího, jako dvorní maršálek. Později je také označován jako císařský maršálek. Viz Johann Friedrich BÖHMER, *Regesta Imperii VIII. Die Regesten des Kaiserreichs unter Kaiser Karl IV. 1346–1378*, bearb. von Alfons HUBER, Innsbruck 1877, č. 2120, s. 171. Starší zprávy hovoří o Janovi jako maršálkovi už od r. 1346, jedná se ale o záznamy ve formulářových sbírkách. Viz František PALACKÝ, *Über Formelbücher, zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte* I, Praha 1841–42, s. 360 (= Abhandlungen der Kgl. Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse 5,2).

²⁴ Viz Sedláčkovu genealogii, a to genealogickou kartotéku pod příslušnými hesly a Sešit č. 18, s. 28. Zde jsou také odkazy na další prameny.

²⁵ MVB II, č. 412, s. 168; č. 466, s. 193.

hartic a zároveň by byl totožný s Janem z formulářových sbírek, pak by mu bylo v době vydání první expektance nejméně dvacet šest let, možná ještě více. V této době by patrně už byl vysvěcen alespoň na podjáhna,²⁶ jak předpokládalo církevní právo. August Sedláček z pramenů usuzuje, že se Janovi v církevní dráze příliš nedařilo, a proto, když se mu naskytl vhodný sňatek, nechal se vyvázat dispensem z celibátu a vstoupil do manželství s Žofií z Opočna.²⁷ Nabízí se ale ještě jedna varianta, a to, že Jan zmiňovaný v souvislosti s žádostí o vydání expektance na kanovnickou prebendu by mohl být synem druhého Buška, totiž Buška ml. z Velhartic, který byl také královským komořím.²⁸ V takovém případě by se Bušek ml. mohl pokusit zajistit pro svého syna Jana, snad druhorozeného, církevní kariéru a požádat za tímto účelem o pomoc českého krále a římského císaře Karla IV. Roku 1356 už mohl být tento Jan zletilý minimálně ke svěcení na akolytu, tj. musel by dovést alespoň čtrnáctý rok. Je také možné předpokládat, že tento Jan záhy zemřel. Byl by tak patrně mladším synem Buška ml. z Velhartic, což ovšem není možné z dochovaných pramenů jednoznačně potvrdit.

Nejznámější a patrně také nejstarší ze čtyř bratrů byl Bušek ml. z Velhartic. O datu jeho narození je možné pouze spekulovat. Když r. 1337 umírá v Meranu jeho otec, Bušek st. z Velhartic, osobní komoří Karla IV., nastupuje stejnojmenný syn v podstatě ihned do markraběcích služeb, pokud v nich ovšem nepůsobil už předtím.²⁹ Bušek ml. je poprvé prokazatelně uveden ve *Vita Caroli* r. 1340 v souvislosti s tajným pověřením zajmout Albrechta, nemanželského syna Jindřicha Korutanského.³⁰ V té době už musel být Bušek ml. právně zletilý, tj. starší 14 let, pravděpodobně byl ale starší a věkem se mohl blížit i Karlu IV., kterému byly

²⁶ V písemných pramenech je Jan označen jako *clericus*, což by znamenalo, že dosáhl alespoň některého z vyšších stupňů svěcení, tj. podjáhna, jáhna či kněze, a vztahovala by se tak na něho povinnost celibátu.

²⁷ Viz A. SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze* 11, s. 111–112.

²⁸ Viz níže.

²⁹ Viz Ludwig SCHÖNACH, *Archivalische Studien zur Jugendgeschichte Kaiser Karls IV.*, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 1905/3, s. 253–292, zde s. 270–271. V účetním materiálu je k měsíci červenci r. 1337 zmíněno, že Karel IV. zaplatil po smrti Buška výdaje za jeho léčení; vedle toho zaplatil mj. také Buškovy dluhy a výdaje jeho služebníkov, který není uveden jménem.

³⁰ *Vita Caroli*, FRB III, Josef Emler (ed.), Praha 1882, s. 363.

r. 1340 už dvacet čtyři roky. Bušek ml. si záhy získal Karlovu plnou důvěru a také výjimečné postavení na jeho dvoře. V letech 1347 až 1360 je v pramenech uváděn jako králův důvěrník a komoří a v letech 1355–1356 jako královský či později císařský maršálek. Nejvyššího postavení však dosáhl r. 1355, kdy byl Karlem IV. krátce před cestou do Říma jmenován nejvyšším hejtmanem pro Nové Čechy v Bavorsku. Tuto funkci zastával až do své smrti, k níž došlo asi ještě před r. 1371.³¹

O vlastním osobním životě Buška ml. je ale jen velmi málo informací. Z listiny z r. 1344 by vyplývalo, že Bušek byl v této době už ženatý a že jeho žena se jmenovala Jeruše (Keruše, *Gerussia*).³² Bušek ml. z Velhartic umírá ve věku kolem padesáti let. O jeho dětech není známo nic konkrétního. Snad by mohl být jeho synem již zmíněný Jan, který působil jako duchovní. Záhadou doposud zůstává zpráva o náhrobku dochovaném ještě r. 1823 v kapli Marie Magdaleny ve Velharticích. Podle zápisu velhartického faráře Ondřeje Tonnera na náhrobku stálo „Anno D M CCC LX feria quarta post festum S. Margarethae nobilis vir ...ch ...harticz ... se“.³³ Podle tehdy prý ještě viditelného erbu byl tento náhrobek identifikován jako náhrobek Buška z Velhartic, zemřelého 15. července 1360.³⁴ Jediným možným vysvětlením by bylo, že se jedná o syna Buška ml. z Velhartic, který se snad mohl narodit už ve 40. letech 14. století Buškovi a Jeruši jako prvoro-

³¹ Funkce, které Bušek ml. z Velhartic zastával, jsou obecně známy a v literatuře hojně publikovány, např. Jiří SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo (1316–1378)*, Praha 1979, s. 647 etc.; Josef ŠUSTA, *Karel IV. Za císařskou korunou*, Praha 1948, passim. O smrti Buška ml. z Velhartic se dochovala také nepřímá zpráva, podle které jeho bratr Jan z Velhartic zřizoval věčný plat v dominikánském klášteře v Klatovech za spásu duše svých rodičů a svých bratrů Václava a Buška. Viz genealogickou kartotéku A. Sedláčka s heslem „z Velhartic“ k 11. lednu 1371.

³² Jedná se o absoluci pro případ smrti vydanou papežem Klementem VI. 31. března 1344. Viz MVB I, č. 323, s. 194.

³³ Text je čten jako „... nobilis vir Buscho de Wilharticz obiit et his sepultus“, viz kartotéku Augusta Sedláčka, zápis k 15. červenci 1360.

³⁴ Karel HOSTAŠ – Ferdinand VANĚK, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Sušickém*, Praha 1900, s. 157–158. Ani podle genealogie Augusta Sedláčka se ale nepodařilo spojit žádného z doložených Bohuslavů / Bušků s tímto hrobem. Podle popisu v publikaci byl na náhrobku zobrazen rytíř ve zbroji s erbem pánů z Velhartic. Autoři Hostaš a Vaněk, stejně jako August Sedláček, ho chybně ztotožňují s Buškem st. z Velhartic zmíněným v pramenech r. 1318. Toto spojení ale vyloučil nálezný zprávy o úmrtí Buška st. z Velhartic v meran-ských účtech. Viz L. SCHÖNACH, *Archivalische Studien*.

zený syn. O žádných dalších potomcích Buška ml. není nic známo a zdá se, že smrtí Jana, syna Buška ml., tato hlavní linie rodu vymírá snad ještě před koncem 14. století.

Druhou linií rodu byli páni z Herštejna (dnes Nového Herštejna), kteří se snad odvozovali od některého bratra Buška st. z Velhartic. Hrad Herštejn získali někdy kolem poloviny 14. století a podle něj se také psali nejméně do první čtvrtiny 15. století.³⁵ Tato linie rodu používala predikát „z Velhartic“ ještě ve dvacátých letech 15. století s uvedením domicilu „na Herštejně“ a od 16. století „na Lomci“. August Sedláček považuje za nejvýznamnějšího zástupce tohoto rodu Jana (Ješka) z Herštejna, který v letech 1360–1367 zastával funkci dvorského maršálka, a r. 1365 je dokonce zmiňován jako přisedící zemského soudu.³⁶ Další linií rodu pánů z Velhartic, která vymřela či vymizela ještě v 15. století, byli Letovští z Velhartic, které August Sedláček odvozuje od Dlouhomila, syna Bohuslava. Nejistý je původ dalšího Buška (Bočka) z Velhartic, který se v pramenech začíná objevovat r. 1360 a zprávy o něm končí rokem 1412. Na Velharticích už ale nesídlil; v náhodných zmínkách je v pramenech uváděn jako Boček z Velhartic na Lomci.³⁷ I tento Boček působil ve dvorských službách u Karla IV. O Bočkovi se dochovaly víceméně náhodné zprávy o výkonu patronátních práv v kostelích v Nýrsku a Úboči.³⁸ Roku 1406 je Boček uváděn jako maršálek markraběte Jošta.³⁹

---

³⁵ Viz Sešit 18, s. 29.

³⁶ Sedláček uvádí, že měl manželku Ofku z Újezdce, s níž měl nejméně jednoho syna – Jana z Herštejna († cca 1437). Viz Sešit č. 18, s. 29 a odpovídající zápisy v topografické kartotéce; *Výpisky právní a soudní*, AČ II, František Palacký (ed.), Praha 1842, s. 340.

³⁷ Např. *Soudní akta konsistoře pražské V (1406–1407)*, Ferdinand Tadra (ed.), Praha 1899, s. 452.

³⁸ LC II, František Antonín Tingl (ed.), Praha 1868, s. 16, 17–18.

³⁹ Genealogická kartotéka Augusta Sedláčka, heslo „z Velhartic“, zápis k 22. lednu 1406.

Bušek a jeho příbuzní ve Velharticích

Ve starší literatuře se tradičně uvádí, že rozvoj stavební činnosti ve Velharticích je spojen s pány z Velhartic ve 13. a 14. století.⁴⁰ Toto lakonické konstatování však jen podtrhuje torzovitost dochovaných archivních pramenů a nejistotu ohledně přesnější datace změny hradních pánů ve Velharticích. Rod Buška – jeho předchůdci i dědicové – působil ve Velharticích vlastně jen krátce. Velhartice získali na počátku 14. století a jako páni z Velhartic se píší zhruba do 70. let 14. století. Se získáním Velhartic získali také patronátní právo ke zdejšímu kostelu s patrociem Narození Panny Marie. Jako patroni kostela jsou doloženi v konfirmačních knihách nejpozději k r. 1349.⁴¹ Vedle toho vlastnili patronátní práva také k několika oltářům v hlavním kostele Panny Marie (jako např. oltář Marie Magdaleny a oltář blahoslavené Panny Marie).⁴² V dochovaných pramenech se příbuzní Buška z Velhartic objevují jako držitelé patronátních práv ještě v 60. letech 14. století. Někdy po r. 1368, zřejmě po smrti Buška ml. z Velhartic, přechází majetek na dceru Jana z Velhartic Kateřinu a jejího manžela Jana staršího z Jindřichova Hradce. Na Jana st. z Jindřichova Hradce a jeho dědice pak přecházejí i patronátní práva ke kostelu a kapli. V této době začínají dědicové používat domicil „na Velharticích“.⁴³ Zhruba v této době z Velhartic odcházejí také zbývající příbuzní Buška ml. a jejich predikát a domicil se začíná proměňovat. Ještě roku 1406 se ale setkáme s citací Boček (Bušek) z Velhartic na Lomnici.⁴⁴

---

⁴⁰ Např. K. HOSTAŠ – F. VANĚK, *Soupis památek*.

⁴¹ Výpisky z konfirmačních knih seřídil August Sedláček ve svých sešitech podle arcijáhenství a v rámci nich podle farností a obcí; v tomto případě se jedná o sešit obsahující záznamy k bechyňskému arcijáhenství, tj. Sešit č. 6, s. 351–353. LC I, František Antonín Tingl (ed.), Praha 1867, s. 86. Dne 29. prosince 1349 byl na žádost Buška z Velhartic, tehdy už královského komořího, a jeho dvou dalších příbuzných prezentován ke kostelu ve Velharticích kněz Zdata.

⁴² Patronátní práva ke kapli sv. Máří Magdaleny stojící za Velharticemi jsou poprvé doložena až r. 1402. Tehdy už ale patří pánům z Jindřichova Hradce na Velharticích. Viz např. LC VI, Josef Emler (ed.), Praha 1883, s. 80.

⁴³ Nejstarší zpráva dochovaná v konfirmačních knihách se vztahuje k roku 1375, viz LC III, Josef Emler (ed.), Praha 1879, s. 41.

⁴⁴ *Soudní akta*, s. 452. S nejednoznačným odkazem je tento Bušek citován také v genealogické kartotéce Augusta Sedláčka k r. 1406 pod heslem „z Rýzmburka“.

Závěr

Působení rodu Buška st. z Velhartic přímo na velhartickém hradě je časově velmi omezené, a to v podstatě na dobu panování prvních tří panovníků z lucemburské dynastie. Rod, stejně jako mnoho dalších rodů v této době, se na krátkou dobu dostal do nejvyšších pater společnosti a jeho členové zastávali významné dvorské úřady českých a římských králů. Některé z těchto funkcí drželi zdánlivě téměř dědičně. Jejich kariéry ale byly vždy spojeny s osobními vazbami k lucemburským panovníkům. Historie těchto rodů či rodin se už po dvou či třech generacích rozptyluje, hlavní linie rodů často po meči vymírá a vedlejší větve se přesouvají do jiných rezidencí. Tak tomu bylo i v případě Buškovy rodiny. Na přelomu 14. a 15. století mizí její členové z dvorských služeb a vlastnictví Velhartic se přesouvá na dědice z manželství Kateřiny z Velhartic a Jana st. z Jindřichova Hradce.

Pro podobná studia rodových vazeb je dílo Augusta Sedláčka stále nepřekonatelnou oporou. V jeho kartotékách a následně publikovaných spisech je sice možné nalézt chyby v citacích zdrojů, občas i záměnu či spojení různých osob, v základní heuristice ale toto dílo zůstává jedinečným zdrojem informací pro genealogii i historickou topografii.

The Bušeks of Velhartice.

A history of the lords of Velhartice in 14th century in the light of August Sedláček's card files

Bušek of Velhartice is known as one of the nearest collaborators of Bohemian king and Roman Emperor Charles IV. His lineage and kin are a model example of the lower nobility family whose members were able to reach in a short time high posts at the royal court and ensure thereby an advantageous position for the other members of the family. The social ascent of these families was, however, only short-lasting. Frequently it was only two generations that experienced it. Many of families which, especially in the period of rule of the Luxembourg dynasty (14th and 15th centuries), had found a new employment at the royal court services, disappeared from the public sight before the end of 14th century.

The family of Bušek appears for the first time with the predicate "of Velhartice" in 1318. The last occurrence of this predicate can be found at the beginning of 15th century, when the Velhartice castle has already become a possession of the lords of Hradec. Members of the Bušek of Velhartice lineage (both ancestors and descendants) were associated with the royal court services since the second half of 13th century. The most outstanding career was that of Bušek the Younger of Velhartice, who in 1355 became an officer-in-chief (Hauptmann) of New Bohemia (in Bavaria).

The genealogic and topographic card files of the Czech historian August Sedláček are valuable information sources that make it possible to restore the history of social ascent of several lower nobility families, such as the lords of Velhartice. Along with archival sources, Sedláček refers to regional literature or to non-extant sources (such as the fragments of tombstones etc.). He also tried to compose a first genealogy of the family. Unfortunately, the name Bušek (derived from Bohuslav) appears frequently in the family of the lords of Velhartice. Some authors, including August Sedláček, were not able to distinguish among various bearers of this name, taking sometimes two different persons for a single one.

III

LITERATURA

Prameny k dějinám Židů v Čechách a na Moravě ve středověku. Od počátků do roku 1347, edd. Lenka Blechová – Eva Doležalová – Martin Musílek – Jana Zachová ve spolupráci s Danielem Polakovičem a Tamášem Visi. **Filosophia Praha 2015 (Archiv český XLI), 378 s, mapy a vyobrazení v textu, ISBN 978-80-7286-248-1.**

Edice má obvyklou strukturu – po úvodní stati následuje edice dokumentů, rejstříky a seznamy pramenů a literatury. V úvodních partiích autoři shrnují všechny potřebné informace: dosavadní zpracování dějin židů v českých zemích a starší edice pramenů, přičemž upozorňují i na důležité zahraniční projekty – konkrétně *Germania Judaica* a *Corpus der Quellen zur Geschichte der Juden im spätmittelalterlichen Reich*, zpracovávaný na universitě v Trevíru. Tato edice se také ke „korpusu“ hlásí jako k určitému vzoru, ovšem s tím, že editoři projekt poněkud modifikují podle specifik českého materiálu. Mezníkem je proto rok 1347 – rok korunovace Karla IV. na českého krále. Na rozdíl od trevírské edice, která začíná rokem 1272, jsou zde vydány i starší prameny od nejstarších zmínek a dokladů o židech ve sledovaném regionu. Tím je území současné České republiky. S „korpusem“, který zveřejňuje prameny pro území středověké říše včetně českých zemí, je projekt koordinován tak, že „korpus“ převezme pro území České republiky jeho podklady. Výjimečně jsou do edice zařazeny zahraniční prameny, pokud souvisejí s místními prameny a událostmi. Zařazení záznamů Hájkovy kroniky, která časový rámec velmi výrazně překračuje, je přesvědčivě zdůvodněno, podobně i naopak nezařazení několika písemností, s nimiž je však uživatel edice seznámen alespoň v úvodním textu. Následuje oddíl věnovaný právnímu postavení židů v Čechách a na Moravě ve středověku, stručnější oddíl o správě židovského osídlení a opět obsírnější kapitola o působení židů v hospodářské oblasti, zvláště ve finančnictví. Text uzavírají kapitoly o židovských jménech a o konverzích ke křesťanství a topografická kapitola o rozmístění židovských sídel v Čechách a na Moravě, kde je přesvědčivě znát nedostatek pramenů pro detailnější zkoumání – na 19 lokalit, označených jako jisté, připadá 17 nejistých nebo předpokládaných. Lze jen litovat, že před polovinou 14. století chybí relevantní prameny, především je dochováno jen velmi málo městských knih. Důležité je upozornění na rozdíl mezi doklady židov-

ského osídlení a existencí židovské obce – míst, kde lze počítat jednoznačně s existující obcí, je pouze 6. Text úvodní studie je v úplnosti přeložen do angličtiny.

Vlastní edice, jak již bylo zmíněno, zachycuje prameny od nejstarších dob. Začíná tedy Raffelstettenským celním řádem z let 903–906. Před rokem 1300 pochází velká část editovaného materiálu z vyprávěcích pramenů, a to i z podstatně mladších – značný je podíl již zmiňované Hájkovy kroniky, během 13. století přibývá zpráv z formulářových sbírek i z listin, avšak k výraznému nárůstu listinných pramenů dochází až ve 14. století; tehdy se objevují také zápisy nepočetných městských knih. Prakticky všechny položky (254 čísel) edice jsou známe a téměř všechny byly zveřejněny plnotextově nebo aspoň formou regestu, k vzácným výjimkám patří např. 100–102, 189, 238, 239, 233. Jejich starší zpřístupnění je však často velmi nekvalitní a rozptýlené v různých publikacích. K novým nálezům by snad mohlo dojít spíše u hmotných pramenů, které jsou zpřístupněny ve zvláštním oddíle. Edice je zpracována velmi pečlivě, záznamy jsou doplněny důkladným edičním aparátem. Připomínky lze mít pouze drobné – u č. 100, 101 působí poněkud zmatečně označování téhož rkp. Bavorské státní knihovny v Mnichově jako originálu i opisu. V aparátu edice tzv. Zakládací listiny litoměřické kapituly je správně uvedeno, že zmínku o židech obsahuje až text ze 14. století, starší – včetně textu z 11. století nikoli, přesto je záznam řazen k roku 1057. Výrazné zastoupení textů z Hájkovy kroniky, zvláště v nejstarším období, vede k úvaze, zda by tento specifický pramen neměl být vyčleněn do zvláštního oddílu. Překlad úvodní studie do angličtiny nepochybně edici výrazně přiblíží zahraničním badatelům, avšak v kontrastu s tím je zpracování aparátu v češtině, přitom jsou zde často velmi podstatné informace (viz např. výše zmíněný litoměřický akt). Latinský aparát, jaký je např. v základních edicích diplomatického materiálu (CDB, RBM, RBMV), by tento problém odstranil. Celkově lze tuto edici považovat za velmi zdařilou, přínosnou a pro další bádání dlouhodobě užitečnou.

Hana Pátková

***Regesta Bohemiae et Moraviae diplomatica nec non epistolaria*, Pars VIII 1364–1378, Fasciculus I 1364–1366, edidit Lenka Blechová, Praha: Sumptibus Instituti historici Academiae Scientiarum Rei publicae Bohemicae 2014, 348 s., ISBN 978-80-7286-247-4.**

Jedním ze základních úkolů české medievistiky je zpřístupňování pramenů, prioritní roli v tomto hrají tradiční ediční řady a zejména *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. Pokračovatelem díla K. J. Erbena, J. Emlera, B. Mendla, M. Linhartové, J. Spěváčka a J. Zachové se stala Lenka Blechová. Ve své práci bezprostředně navázala na pátý sešit sedmého svazku dotažený do roku 1363, uspořádáním a tvářností edice na sešity J. Zachové. Do sešitu editorka pojala celkem 518 listin, případně listů z let 1364–1366. Každá jednotlivá číselná položka je složena z údaje o datu a místu vydání, stručného regestu, údajů o formě dochování a uložení, edicích a případně literatuře, eventuálně za regestem následuje znění listiny či listu in extenso. Nespornou výhodou RBM je uvádění interpretované verze osobních a zejména místních jmen v regestu a pramenné verze v hranatých závorkách, editor se tak vyhne problematickému ohýbání pramenné verze, s tím spojeným zahušťováním poznámkového aparátu citacemi přesné pramenné podoby nebo krkolomným snahám o formulaci regestu s výrazem ve stejném pádě, jako je v listině.

Vlastní edici je předsazen latinský úvod. Po chronologické řadě editovaných dokumentů následuje soupis použité literatury a editovaných pramenů, soupis využitých internetových portálů se zpřístupněnými listinami, pečeti a pramennými edicemi. Užitečnou pomůckou je tabulka se soupisem listin, které jsou do svazku zahrnuty. Obsahuje údaje o pořadovém čísle v edici, datu, místu vydání, jazyku písemnosti, formě dochování, informaci, zda je v edici zpřístupněna formou regestu nebo in extenso, informace o archivním uložení a signatuře, údaj o vydavateli, případně další údaje (o notářském instrumentu, o dochování ve formě inzertu či transsumptu). Sešit uzavírá společný osobní a místní rejstřík. V rejstříku jsou vedle interpretovaných verzí místních jmen v hranatých závorkách uvedeny pramenné varianty, další specifikace a odkaz na číslo či čísla editovaného dokumentu.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae ve svém nynějším uspořádání představují přechodovou formu mezi klasickou regestovou edicí a edicí diplomatářovou, což je dáno přítomností textů písemností in extenso. Jedná se o nespornou výhodu edice oproti jiným typům regestových edicí, zejména tzv. regestovému katalogu. Obsah listin a listů, které již byly vydány, je zpřístupněn toliko formou regestu, zatímco u písemností, které dosud nebyly publikovány, editorka podala celé znění textu. Minimalizováno je podání textu písemnosti formou výtahu nejdůležitějších částí. Nepochybně se jedná o krok, který badatelská veřejnost ocení. Sešit Lenky Blechové je nesporným přínosem jak pro česká tak pro středoevropská medievalistická bádání. Tímto dílem se též otevřela naděje na zaplnění mezery ve vydaných regestech pro závěrečnou etapu vlády Karla IV.

Pavel Krafl

Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELENKA a kol., *Ženy a děti ve dvorské společnosti*, Nakladatelství Historický ústav, Praha 2015, 198 s., ISBN 978-80-7286-236-8.

Publikace *Ženy a děti ve dvorské společnosti* představila historiografií dosud ne zcela uceleně podané téma. Výzkum ženské otázky ve středověku a raném novověku prozatím nesměřoval primární pozornost na roli ženy jako matky. Přirozeně s tím vyvstává potřeba sledovat nejen otázky mateřství, ale i dětství, výchovy dětí a rodiny, jakožto rámce, v němž ženy a děti vystupovaly společně. Pro dvorské prostředí je možné čerpat z širší pramenné základny. Lze proto zaznamenat i větší množství výpovědí a dokladů, které se k problematice vztahují. Výzkum panovnického či šlechtického dvora však podléhá zvláštním metodologickým přístupům a stejně tak je i otázka žen a dětí samostatnou veličinou k zpracování. Autorům kolektivní monografie se podařilo propojit to, co v sobě tyto dva specifické okruhy bádání přináší a nabídl čtenáři nejružnější roviny, na něž lze při studiu dané problematiky vstoupit.

Členění na tematické celky přehledně vymezuje ty okruhy badatelského zájmu, jež lze s výzkumem role žen a dětí ve dvorském prostředí spojit. Prvotní vhled do

problematiky zprostředkovává rozbor metodologických přístupů i předmětů do-
savadního šetření.

Část publikace zaměřená na záležitosti dětství je pojímána z hlediska dobových
edukačních principů. Čtenář má možnost seznámit se s výchovnými metodami
tak, jak je na panovnické syny přenášela tzv. *knížecí zrcadla*. Ideál, k němuž cílily
výchovné ambice těchto naučných děl, se týkaly nejen synů, ale nedílně i dcer.
Idealizaci podléhalo i líčení dospívání hrdinů z rytířských eposů, jejichž výjimečné
schopnosti a vlastnosti nekorespondovaly s jejich nízkým věkem. Představy o edu-
kaci dospívajících doplňuje raně novověký vhled do problematiky. Rozvíjející se
univerzalita humanistického vzdělávání tehdy rozšířila vzdělání více i na ženy.

Pokud první tematický úsek řeší otázku dětství pohledem převážně mužského
světa, ať již máme na mysli pisatele výše zmiňovaných děl, postavy vystupující na
jejich stránkách nebo čtenáře, jimž byla díla určena, druhá část knihy cílí na po-
chopení toho, co bývá obecně nazýváno „*ženským údělem*.“ S tímto pojmem se
často setkáváme, pokud hovoříme o ženě jako o předmětu sňatkové politiky. Publi-
kace představuje jako vhodný příklad diplomacii prvních Lucemburků na českém
trůně a obratnost s jakou propojil tento rod dynastické zájmy, expanzivní ambice
a uzavírání manželských svazků. Dvorské problematice se ještě více přibližuje ex-
kurz do pozdně středověkého polského prostředí ke dvorům panovnic a jejich po-
tomků. Tyto dvory jsou popsány jak z hlediska prosopografie, tak dochovaného
diplomatického materiálu, který se k nim váže. Ten také nejvýrazněji reflektuje
míru aktivního vystupování panovnic. Možnost srovnání panovnických dvorů ve
středoevropském kontextu se dále orientuje ve směru do uherského království. Pů-
sobení žen na uherském panovnickém dvoře v 15. století tak, jak jej zachytily do-
bové narativní prameny, je zde demonstrováno na příkladech výrazných ženských
osobností. Některé z těchto historických postav jsou historiografií negativně vní-
mány. Interpretační posun je odvislý od kritického čtení příslušných nativních pra-
menů, které byly pro vznik negativního diskurzu klíčové.

Knihy se svým tematickým záběrem neomezuje pouze na urozené dámy z dvor-
ské společnosti. Reflexe dvora jako prostředí, na jehož chodu se podílel i ženský
služebný personál, s sebou nese předpoklad o tom, že určitá míra gramotnosti byla
pro ženy na některých služebných postech nezbytná. Nejnovější výzkum tudíž po-

skytuje podněty do diskuze, jak dalece a za jakých podmínek se námi vnímaná tradiční role ženy mohla proměňovat.

Čtenář ocení, že publikace představuje i méně probádanou oblast jako třeba roli žen v majetkoprávních záležitostech. V domácí historiografii patřila k ohnisku zájmu především instituce věnných měst, jelikož se jedná o jeden z nejviditelnějších dokladů o hmotném zázemí určeného ženám. I tato kniha předkládá ucelené shrnutí dosavadních poznatků, které se k jejich vývoji vážou. Spolu s tím je hledána souvislost mezi právními normativy a obvěněním, jak probíhalo v praxi. Vedle sledování obsahu majetkové dispozice na příkladu věnných měst je jako nedílný aspekt výzkumu hmotného zabezpečení žen zkoumána i forma majetkové držby na příkladu ženských lén. Studium vybraného souboru diplomatických pramenů ze saských oblastí s sebou přineslo také nálezy o vystupování žen v majetko-právních vztazích. Právní znevýhodnění totiž nemělo dopad na jejich zájem vystupovat ve vlastní prospěch. Takové závěry opět přibližují badatele na cestě k zodpovězení otázky, jak dalece bylo působení žen determinováno jejich statutem „méněprávního“ pohlaví.

Celkově vycházejí závěry všech příspěvků naproti snaze přehodnotit dosavadní úzus nahlížení na ženu a dítě jako na pasivní historické aktéry, který je již za současného stavu poznání nedostatečný. Výklad jejich dějinné úlohy se v celé obsahové linii harmonicky prolíná se zasazením do dvorského prostředí. Záležitosti dětství však nejsou do té míry zastoupeny, aby proporcionálně vyvážily část věnovanou ženské otázce. V prvním bodě převažuje zaměření na téma výchovy dětí. Nabízí se také ještě těsnější propojení ženského a dětského světa zařazením dalších studií věnovaných dobovému vnímání mateřství a rodiny. Díky inovativním přístupům autorů se však podařilo rozčeřit hladinu jistoty, s jakou byly v historiografii dříve přijímány jednostranné interpretace dějinné úlohy dětí a žen. Perspektiva, kterou kniha do budoucna nabízí, je stále přístupná nezodpovězeným badatelským otázkám, které by ji v budoucnu mohly dále posunout.

Jitka Friedlová

SOUPIS POUŽITÝCH ZKRATEK

AH	Archaeologia historica
AfD	Archiv für Diplomatik
AÖG	Archiv für österreichische Geschichte
APA	Archiv pražského arcibiskupství
AUC–HUCP	Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis
AUK	Archiv Univerzity Karlovy
CIM	Codex iuris municipalis
CDB	Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
ČČM	Časopis Matice moravské
ČSPS	Časopis Společnosti přátel starožitností
DD	Desky dvorské království českého
FHB	Folia Historica Bohemica
FRA	Fontes rerum Austriacarum
FRB	Fontes rerum Bohemicarum
LC	Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim
LE	Libri erectionum archidioecesis Pragensis
MGH	Monumenta Germaniae Historica
MGH	SSMonumenta Germaniae Historica, Scriptores
MHB	Mediaevalia Historica Bohemica
MHUP	Monumenta historica universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis
MVB	Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia
PDZ	Pozůstatky desk zemských království českého l.p. 1541 pohořelých
PHS	Právněhistorické studie
RBM	Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae
RI	Regesta imperii
SA	Soudní akta konzistoře Pražské

SbH	Sborník Historický
SMB	Studia mediaevalia Bohemica
SPFFBU	Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity
StR	Studie o rukopisech
UB	Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges in den Jahren 1419-1436
VKČSN	Věstník Královské české společnosti nauk

AUTOŘI ČLÁNKŮ A STUDIÍ

Mgr. Přemysl Bar, Ph.D.

Regesta Imperii, pobočka Brno – Listiny císaře Zikmunda

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně

13542@mail.muni.cz

Mgr. Vojtěch Bažant

Centrum medievistický studií

Filozofický ústav AV ČR

vojta.bazant@gmail.com

PhDr. Mlada Holá, Ph.D.

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

mlastep@seznam.cz

Mgr. David Kalhous, Ph.D.

Ústav archeologie a muzeologie

Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně

merowech@mail.muni.cz

Mgr. Elizabeth Woock

Centrum judaistických studií

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

liza.woock@gmail.com

REDAKČNÍ POKYNY AUTORŮM

Otištěním svého příspěvku (studie, recenze, zprávy, diskusního příspěvku) v časopisu *Mediaevalia Historica Bohemica* dává autor souhlas rovněž k jeho elektronické publikaci.

Metadata a texty budou zpřístupněny

- a) na internetových stránkách projektu Digitální knihovny AV ČR (<http://www.lib.cas.cz/cs/digitalni-knihovna-av-cr>). Digitalizované plnotextové dokumenty, podléhající ochranné lhůtě autorského zákona, jsou dostupné pouze v Knihovně Akademie věd ČR
- b) na internetové stránce Historického ústavu AV ČR v ikoně Nakladatelství ve formátu pdf, a to od ročníku 2012 vždy po uplynutí 1,5 roku od vydání příslušného čísla
- c) recenze a anotace budou od ročníku 2012 zasílány v elektronické podobě na internetový portál recensio.net
<http://www.recensio.net/front-page>

Žádáme autory, kteří v rámci svých studií počítají s obrazovými přílohami, aby redakci zaslali rovněž prohlášení o vlastnictví reprodukčních práv k jejich tištěné i elektronické publikaci.

Při přípravě studií pro MHB respektujte následující citační pravidla:

ZKRATKY

Všechna čísla MHB obsahují seznam použitých zkratk. Názvy časopisů, edičních řad či případně knihoven/archivů tedy uvádějte v jejich zkrácené formě. Prosíme zároveň autory, aby ke své studii vždy připojili soupis užitých zkratk s rozepsanými názvy. Odkaz na vydavatele pramene či sborníku se redakce rozhodla sjednotit pod zkratkou *ed./edd.* uvedenou vždy v závorce za jménem.

MONOGRAFIE

První citace rozepsaná – jméno a příjmení (velkými písmeny) autora, název (*kurzivou*), místo a datum vydání:

Václav NOVOTNÝ, *České dějiny I.2. Od Břetislava I. do Přemysla I. (1034–1197)*, Praha 1913.

Marie BLÁHOVÁ – Jan FROLÍK – Naďa PROFANTOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české I*, Praha 1999.

Další odkazy ve zkrácené podobě:

V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.2*, s. 1068.

M. BLÁHOVÁ – J. FROLÍK – N. PROFANTOVÁ, *Velké dějiny I*, s. 120.

STUDIE VE SBORNÍKU

První citace rozepsaná – jméno a příjmení (velkými písmeny) autora, název (*kurzivou*), in: název sborníku, (pokud se uvádí, pak řada, v jejímž rámci sborník vyšel), jméno a příjmení vydavatele, místo a datum vydání:

Ivan HLAVÁČEK, *Dvůr na cestách. Několik úvah a podnětů*, in: *Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století*, Korunní země v dějinách Českého státu 3, Lenka Bobková – Jana Konvičná (edd.), Praha 2007, s. 91–111.

Otto Gerhard OEXLE, *Welfische Memoria. Zugleich ein Beitrag über adelige Hausüberlieferung und die Kriterien ihrer Erforschung*, in: *Die Welfen und ihr Braunschweiger Hof im hohen Mittelalter*, Wolfenbütteler Mittelalter-Studien 7, Bernd Schneidmüller (ed.), Wiesbaden 1995, s. 62–95.

Další odkazy ve zkrácené podobě:

I. HLAVÁČEK, *Dvůr na cestách*, s. 99–100.

O. G. OEXLE, *Welfische Memoria*, s. 65.

V případě odkazu na další článek z již citovaného sborníku užíjte zkrácenou citaci:

Lenka BOBKOVÁ, *Rezidenční a správní centra v zemích Koruny české za vlády Lucemburků*, in: *Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století*, s. 23–48.

Joachim EHLERS, *Der Hof Heinrichs des Löwen*, in: *Die Welfen und ihr Braunschweiger Hof im hohen Mittelalter*, s. 43–59.

STUDIE V PERIODIKU

První citace rozepsaná – jméno a příjmení (velkými písmeny) autora, název (*kurzivou*), zkratka periodika a ročník, rok vydání:

Barbara KRZEMIENSKA – Dušan TŘEŠTÍK, *Hospodářské základy raně středověkého státu ve střední Evropě (Čechy, Polsko, Uhry v 10.–11. století)*, ČČH 27, 1979, s. 113–130.

Robert NOVOTNÝ, *K Mackově pojetí hradu a zámku*, MHB 7, 2000, s. 191–199.

Další odkazy ve zkrácené podobě:

B. KRZEMIENSKA – D. TŘEŠTÍK, *Hospodářské základy*, s. 115.

R. NOVOTNÝ, *K Mackově pojetí*, s. 192.

NARATIVNÍ A ÚŘEDNÍ PRAMENY NEDIPLOMATICKÉ POVAHY

První citace rozepsaná – název citovaného pramene (*kurzivou*), zkratka ediční řady, editor, místo a datum vydání:

Petra Žitavského Kronika zbraslavská, FRB IV, Josef Emler (ed.), Praha 1884.

Kronika starého kollegiata Pražského, FRB VII, Josef Emler (ed.), Praha b. d.

Rejstříky městské sbírky jihlavské z let 1425–1442, 1–2, AČ XL/1–2, František Hoffmann (ed.), Jihlava – Praha 2004.

Další odkazy ve zkrácené podobě:

Petra Žitavského Kronika zbraslavská, s. 38.

Kronika starého kollegiata, s. 27.

Rejstříky městské sbírky jihlavské, zde 1, s. 87.

DIPLOMATICKÉ PRAMENY

První citace rozepsaná – zkratka ediční řady, editor, místo a datum vydání:

CDB I, Gustav Friedrich (ed.), Praha 1907, č. 246, s. 216–218.

CDB V/1, Jindřich Šebánek – Sáša Dušková (edd.), Praha 1974, č. 168, s. 269.

Další odkazy ve zkrácené podobě:

CDB I, č. 276, s. 244–246.

CDB V/1, č. 167, s. 266–268.

V případě opakovaných odkazů na jména autorů či publikace užívejte zájmenné tvary Eadem, Idem, Ibidem.

Své studie, dotazy či komentáře zasílejte na adresu mhb@hiu.cas.cz, součástí dodaného článku musí být resumé, krátký abstrakt a klíčová slova v anglickém jazyce. Rozsah článků by neměl překročit 40 stran (dle úzu: písmo Times New

Roman – velikost 14, řádkování 1,5; v poznámkách pod čarou Times New Roman – velikost 12, řádkování jednoduché). Větší rozsah studie je třeba předem dojednat s redakcí.

OBSAH

I. Studie

David Kalhous	Berounská sídelní komora v raném a vrcholném středověku (před r. 1419). Úvaha nad majetkovou strukturou mikroregionu a nad reprezentativností našich pramenů k dějinám osídlení .....7 <i>The Beroun District Settlement Chamber in the Early and High Middle Ages (before 1419). Consideration of the property structure of the microregion and of the representativeness of our sources on the history of settlement</i>
Elizabeth Woock	Antimendicancy in Cetral Europe and bishop Robert of Olomouc in historiography ..... 69 <i>Antimendicancy in Cetral Europe and bishop Robert of Olomouc in historiography</i>
Mlada Holá	Studentské koleje pražské univerzity a staroměstský měšťan Kříž ..... 95 <i>Student colleges of the University of Prague and the Old Town burgher Kříž</i>
Vojtěch Bažant	Prostor a vyprávění. Narativní strategie středověkého cestopisu ..... 133 <i>Space and narration. Narrative strategies in medieval travel writing</i>
Přemysl Bar	Údajný satirický list krále Zikmunda Pražanům z podzimu 1419. Rukopisné dochování a edice ..... 163 <i>The supposed satirical letter of King Sigismund to the people of Prague from Autumn 1419. Manuscript preservation and edition</i>

II. Diskuse, názory a inspirace

- Eva Doležalová   Buškové z Velhartic. Historie pánů z Velhartic
ve 14. století ve světle kartoték Augusta Sedláčka 181
*The Bušeks of Velhartice. A history of the lords of Velhartice
in 14th century in the light of August Sedláček's card files*

III. Literatura

- Prameny k dějinám Židů v Čechách a na Moravě ve středověku. Od
počátků do roku 1347, edd. Lenka Blechová – Eva Doležalová – Martin
Musílek – Jana Zachová ve spolupráci s Danielem Polakovičem a Tamá-
sem Visi. Praha 2015 (Archiv český XLI) (*Hana Pátková*) 195

- Regesta Bohemiae et Moraviae diplomatica nec non epistolaria, Pars
VIII 1364–1378, Fasciculus I 1364–1366, edidit Lenka Blechová,
Praha 2014 (*Pavel Krafel*) 197

- Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ – Jan ZELENKA a kol., Ženy a děti ve
dvorské společnosti, Praha 2015 (*Jitka Friedlová*) 198

- Soupis použitých zkratek*** 201

- Autoři článků a studií*** 203

- Redakční pokyny autorům*** 205

Součástí časopisu **Mediaevalia Historica Bohemica** je řada *Supplementum*, v jejímž rámci již vyšla zvláštní tematická čísla periodika:

Dvory a rezidence ve středověku, MHB 10, Supplementum 1, Dana Dvořáčková-Malá (ed.), Praha 2006, ISSN 0862-979X, ISBN 80-7286-095-X.

Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti, MHB 11, Supplementum 2, Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2008, ISSN 0862-979X, ISBN 978-80-7286-134-7.

Dvory a rezidence ve středověku III. Všední a sváteční život na středověkých dvorech, MHB 12, Supplementum 3, Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2009, ISSN 0862-979X, ISBN 978-80-7286-153-8.

Mediaevalia Historica Bohemica (MHB). Vydává Historický ústav AV ČR, v. v. i., Prosecká 76, 190 00 Praha 9. Vedoucí redaktor Jan Zelenka, výkonní redaktori Eva Doležalová, Jaroslav Boubín, odpovědný redaktor řady *Supplementum* Dana Dvořáčková-Malá (tel: +420 286 882 121, linka 246, e-mail: mhb@hiu. cas.cz, kde je možné objednat předplatné). Hlavní distributor Kosmas.cz, Lublaňská 34, 120 00 Praha 2 (www.kosmas.cz).

Jednotlivá čísla lze zakoupit rovněž v internetovém obchodě vydavatele: <http://obchod.hiu.cas.cz> nebo v prodejnách Knihkupectví Academia (Václavské náměstí 34, Na Florenci 3, Národní 7, vše 110 00 Praha 1; www.academia.cz; www.academiabooks.com).

Distribution rights in all remaining areas: Kubon and Sagner, Postfach 340108, D-80328 München, Germany, fax: 089/54218218.

Toto číslo vyšlo v říjnu 2015, 1. vyd., Praha, Historický ústav AV ČR, v. v. i. – 212 s. – **Mediaevalia Historica Bohemica**, 18/2, ISSN 0862-979X.

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in HISTORICAL ABSTRACTS, AMERICA: HISTORY AND LIFE and CEJSH.